

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Конопельський В.Я. Плужнік О.І. Резніченко Г.С.

ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

2021 рік

Схвалено та рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 23 лютого 2021 року

Укладачі:

Конопельський В. Я. - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

Плужнік О. І. - кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

Резніченко Г. С. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

Рецензенти:

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри політології, управління та державної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки

Шаблистий В. В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Навчальний посібник є частиною курсу Основи кримінального права. Він призначений для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів України. У посібнику чітко і доступно викладено загальні положення Кримінального права України, враховано останні зміни у кримінальному законодавстві.

Навчальний посібник може бути корисним також викладачам вищих юридичних закладів України, усім читачам, які цікавляться кримінальним правом.

Конопельський В. Я., Плужнік О. І., Резніченко Г. С. Основи кримінального права : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2021. 302 с.

©Конопельський В.Я., Плужнік О.І., Резніченко Г. С.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
1. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА”	9
ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ...19	
1. Поняття кримінального права – як самостійної галузі права.....	19
2. Предмет кримінального права.....	21
3. Метод кримінального права.....	22
4. Завдання (функції) кримінального права.....	23
5. Система кримінального права.....	25
6. Кримінальне право в системі інших галузей права.....	27
7. Наука кримінального права.....	32
8. Кримінальне право як навчальна дисципліна.....	37
9. Принципи кримінального права.....	39
Питання для самостійного контролю.....	43
ТЕМА 2. ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	44
1. Закон про кримінальну відповідальність: поняття, ознаки, джерела.....	44
2. Система і структура закону про кримінальну відповідальність. Структура норми.....	47
3. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі, просторі та за колом осіб.....	58
3.1. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі. Зворотна дія кримінального закону у часі.....	58
3.2. Територіальний принцип.....	61
3.3. Принцип громадянства.....	63
3.4. Універсальний принцип. Видача осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (екстрадиція).....	64
4. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність.....	69
Питання для самостійного контролю.....	71
ТЕМА 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	73
1. Кримінальне правопорушення як негативне соціально-правове явище: поняття та ознаки.....	73
2. Класифікація кримінальних правопорушень.....	79
3. Малозначне діяння.....	84
4. Склад кримінального правопорушення: поняття, елементи, значення. Об’єктивні, та суб’єктивні ознаки складу кримінального правопорушення.....	86
5. Види складів кримінального правопорушення.....	90
Питання для самостійного контролю.....	93

ТЕМА 4. НЕЗАКІНЧЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ (СТАДІЇ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ).....	95
1. Стадії вчинення кримінального правопорушення : поняття, ознаки, види....	95
2. Готування до кримінального правопорушення: поняття, види, підстави кримінальної відповідальності.....	101
3. Замах на кримінальне правопорушення: поняття, види, ознаки.....	103
4. Добровільна відмова від вчинення кримінального правопорушення: поняття, ознаки, відмінність від дійового каяття.....	109
Питання для самостійного контролю.....	113
ТЕМА 5. СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ.....	115
1. Поняття та ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні.....	115
2. Види співучасників за кримінальним законом.....	119
3. Форми співучасті та їх юридична характеристика.....	124
4. Підстави, межі, спеціальні види кримінальної відповідальності співучасників.....	127
4.1. Загальні підстави кримінальної відповідальності співучасників.....	127
4.2. Особливості кримінальної відповідальності співучасників у разі добровільної відмови.....	127
4.3. Екссес виконавця.....	128
5. Поняття та форми причетності до кримінального правопорушення, особливості кримінальної відповідальності.....	129
Питання для самостійного контролю.....	132
ТЕМА 6. ПОВТОРНІСТЬ, СУКУПНІСТЬ ТА РЕЦИДИВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	133
1. Одиначне кримінальне правопорушення: поняття, види.....	133
2. Поняття та ознаки множини кримінальних правопорушень.....	137
3. Повторність кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види.....	140
4. Сукупність кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види.....	144
5. Рецидив кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види.....	147
Питання для самостійного контролю.....	151
ТЕМА 7. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ.....	152
1. Поняття, система та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти життя особи.....	152
2. Поняття, система та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти здоров'я особи.....	166
3. Кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчинюються у сфері медичного обслуговування.....	188
4. Інші кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини.....	195
Питання для самостійного контролю.....	200

ТЕМА 8. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ.....	202
1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.....	202
2. Зґвалтування та його відмінність від інших кримінальних правопорушень розділу IV Особливої частини Кримінального кодексу України.....	203
3. Примушування до вступу у статевий зв'язок. Аналіз складу кримінального правопорушення. Кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення.....	206
4. Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Відмежування цього кримінального правопорушення від зґвалтування.....	208
5. Розбещення неповнолітніх. Відмежування цього кримінального правопорушення від інших статевих кримінальних правопорушень.....	209
Питання для самостійного контролю.....	210
ТЕМА 9. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ.....	211
1. Поняття та система кримінальних правопорушень проти власності.....	211
2. Родове поняття викрадення майна. Значення цього питання для кваліфікації.....	212
3. Поняття крадіжки, її відмінність від грабежу, шахрайства.....	214
4. Поняття грабежу його відмінність від розбою.....	216
5. Поняття розбою, його необхідні та кваліфікуючі ознаки.....	219
6. Поняття шахрайства, його необхідні та кваліфікуючі ознаки.....	221
7. Поняття вимагання та його відмінність від розбою. Способи скоєння цього кримінального правопорушення.....	223
8. Інші кримінальні правопорушення проти власності.....	227
Питання для самостійного контролю.....	233
ТЕМА 10. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ.....	234
1. Поняття транспортних кримінальних правопорушень, їх загальна характеристика, система.....	234
2. Предмет кримінальних правопорушень, які передбачені розділом XI Особливої частини КК.....	236
3. Поняття незаконного заволодіння транспортним засобом. Аналіз складу кримінального правопорушення.....	242
4. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Аналіз складу кримінального правопорушення.....	243
5. Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації. Аналіз складу кримінального правопорушення.....	245
Питання для самостійного контролю.....	246
ТЕМА 11. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО	

ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ.....	247
1. Поняття та система кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.....	247
2. Поняття та необхідні ознаки хуліганства. Відмінність цього кримінального правопорушення від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Особливості кваліфікації хуліганства, якщо воно супроводжується скоєнням інших кримінальних правопорушень.....	248
3. Поняття масових заворушень. Необхідні ознаки цього кримінального правопорушення.....	251
4. Жорстоке поводження з тваринами. Аналіз складу кримінального правопорушення.....	252
5. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Відмежування цього кримінального правопорушення від кримінальних правопорушень проти власності.....	254
6. Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію.....	257
7. Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів....	259
8. Створення або утримання місць розпусти і звідництво. Аналіз складу кримінального правопорушення.....	261
9. Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Особливості кваліфікації цього кримінального правопорушення.....	262
Питання для самостійного контролю.....	264
ТЕМА 12. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ ТА ІНШІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ.....	265
1. Поняття та система кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIII Особливої частини КК України.....	265
2. Предмет кримінальних правопорушень, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення.....	267
3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів.....	271
4. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.....	272
5. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів....	273
6. Кримінальна відповідальність за незаконне публічне вживання наркотичних засобів. Необхідні ознаки цього кримінального правопорушення.....	275

7. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів....	276
8. Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням.....	277
Питання для самостійного контролю.....	278
ТЕМА 13. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....	279
1. Поняття та система кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.....	279
2. Поняття службової особи. Поняття представника влади. Зміст ознак цих питань.....	282
3. Відмежування зловживання владою або службовим становищем від перевищення влади або службових повноважень.....	284
4. Службова недбалість. Необхідні та кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення. Відмінність службової недбалості від зловживання владою або службовим становищем.....	286
5. Службове підроблення. Аналіз складу кримінального правопорушення.....	288
6. Зловживання впливом. Аналіз складу кримінального правопорушення.....	290
Питання для самостійного контролю.....	292
2. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ (ГЛОСАРІЙ).....	293
3. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	295

ВСТУП

Вивчення навчальної дисципліни “Основи кримінального права” - невід’ємна складова підготовки висококваліфікованих юристів. Засвоєння курсу дає можливість сформуванню науково обґрунтований підхід до вивчення проблем злочинності, найефективніше впливати на неї.

Вивчення навчальної дисципліни “Основи кримінального права” припускає засвоєння основних правових понять, категорій, кримінально-правових інститутів, базою для яких є Конституція України та чинне кримінальне законодавство, точне й глибоке засвоєння ознак, що характеризують склади окремих кримінальних правопорушень, а також застосування теоретичних знань та кримінального закону до конкретних фактів і ситуацій.

Завдання навчальної дисципліни – є забезпечення викладання й вивчення курсу з метою всебічної підготовки висококваліфікованих спеціалістів-юристів, які володіють основами теоретичних знань і практичними навичками їх застосування у професійній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен **знати:**

- предмет кримінального права та законодавства, методи кримінально-правового регулювання суспільних відносин, принципи кримінальної політики (законодавства);
- функції та завдання кримінального права та законодавства;
- поняття кримінального права як галузі права, його значення та місце серед інших галузей права;
- поняття науки кримінального права, її значення для удосконалення теорії та практики кримінального права, законодавства;
- поняття та зміст основних інститутів кримінального права: кримінальне правопорушення; співвідносність між кримінальним правопорушенням та складом кримінального правопорушення;
- співвідносність між кримінальною відповідальністю та покаранням;
 - особливості кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінального правопорушення у співучасті; при незакінченій кримінально протиправній діяльності;
 - основні види кримінальних правопорушень;
 - основні правила кваліфікації кримінальних правопорушень.

На рівні навичок здобувач вищої освіти повинен **вміти:**

- використовувати отриманні знання науки кримінального права у вирішенні професійних завдань;

- орієнтуватися в системі норм та інститутів кримінального права (законодавства);
- тлумачити чинне кримінальне законодавство;
- правильно застосовувати норми Кримінального права у правозастосовчій діяльності;
- співвідносити теоретичні знання із практикою їх правозастосування.

Структура навчального посібника відповідає програмі навчальної дисципліни «Основи кримінального права», як однієї з основних складових освітньої програми підготовки юристів. Його завдання полягає в тому, щоб зосередити увагу здобувачів вищої освіти на значущості та важливості придбання відповідного обсягу знань з кримінального права, яке можливе при наполегливому, копіткому, цілеспрямованому та творчому підході.

1. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ”

Тема № 1. Поняття та система кримінального права України.

Поняття кримінального права та його специфічні ознаки. Завдання (функції) кримінального права. Предмет та метод кримінально-правового регулювання. Механізм кримінально-правового регулювання та його елементи.

Місце кримінального права в системі права. Кримінальне право в системі інших галузей права (конституційного, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, адміністративного, цивільного) Співвідношення кримінального права та моралі.

Виникнення та розвиток українського кримінального права.

Система кримінального права України. Загальна та Особлива частина та їх взаємозв'язок. Поняття та система Загальної частини кримінального права.

Наука кримінального права, її зміст та завдання. Соціологія кримінального права як складова частина кримінально-правової науки. Основні школи в науці кримінального права XIX - XX ст. ст. Метод науки кримінального права. Роль науки кримінального права в розробці нового кримінального законодавства України. Наукові засади організації боротьби із злочинністю та її попередження. Зв'язок науки кримінального права із кримінологією, правовою статистикою, соціологією та іншими суміжними науками. Система курсу кримінального права. Кримінальне право як навчальна дисципліна у вищих навчальних закладах.

Принципи кримінального права, їх значення та система. Загальноправові принципи кримінального права: законність, демократизм, справедливість, гуманізм, економії заходів державного примусу, рівність громадян перед законом та інші.

Спеціальні принципи кримінального права: відповідальність особи лише за вчинений кримінального правопорушення, відповідальність за наявності вини, персональний характер відповідальності, індивідуалізація кримінальної відповідальності та покарання, невідворотність кримінальної відповідальності та інші.

Тема № 2. Закон про кримінальну відповідальність

Закон про кримінальну відповідальність: поняття та специфічні ознаки.

Джерела кримінального права. Кримінальний закон як джерело кримінального права. основні етапи розвитку кримінального законодавства України. Основні джерела кримінального права України на окремих етапах його розвитку. Кримінальні кодекси УРСР 1922, 1927 та 1960 років. Кримінальний кодекс України 2001 року та його значення. Законодавства України про кримінальну відповідальність. Конституція України, норми міжнародного права

(міжнародні договори), рішення Конституційного Суду України та кримінальне право. Юридична природа та значення роз'яснень Пленуму Верховного Суду України.

Структура та система кримінального закону, його Загальна та Особлива частини. Загальна частина кримінального закону, його зміст та система. Особлива частина кримінального закону, його зміст та система. Єдність Загальної та Особливої частини кримінального закону.

Структура кримінально-правової норми. Структура статей Загальної та Особливої частини кримінального закону. Поняття та види диспозицій статей Особливої частини. Специфіка гіпотези статті Особливої частини. Поняття та види санкцій статей Особливої частини.

Тлумачення кримінального закону та його види. Значення роз'яснень Пленуму Верховного Суду України для правильного застосування кримінального законодавства у судовій практиці, а також для науки кримінального права.

Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі. Прийняття та набрання чинності закону про кримінальну відповідальність. Припинення дії закону про кримінальну відповідальність. Поняття часу вчинення кримінальне правопорушення. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність та її межі.

Чинність кримінального закону у просторі. Принципи чинності кримінального закону у просторі: територіальний, національний (громадянства), універсальний, реальний. Чинність закону про кримінальну відповідальність стосовно діянь, вчинених на території України. Поняття території України. Чинність закону про кримінальну відповідальність на континентальному шельфі та економічній зоні України. Поняття місця вчинення кримінального правопорушення.

Особливості відповідальності за кримінальні правопорушення, які вчиняються на території України, дипломатичними представниками іноземних держав та іншими особами, які є непідсудними по кримінальним справам українським судам.

Чинність закону про кримінальну відповідальність стосовно кримінального правопорушення, які вчиняються громадянами України або особами без громадянства за межами України. Чинність закону про кримінальну відповідальність стосовно кримінального правопорушення, які вчиняються іноземцями або особами без громадянства за межами України.

Вирішення питання про кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення, які вчиняються на території іноземної держави військовослужбовцями військових частин, які розташовані за межами України.

Правові наслідки засудження особи за межами України. Видача особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, а також особи, яка є засудженою за вчинення кримінального правопорушення (екстрадиція).

Кримінальна відповідальність осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за законодавством іноземної держави і перебувають на території України, та виконання вироків, винесених іноземними судами чи міжнародними судовими установами.

Тема № 3. Кримінальне правопорушення та його ознаки. Склад кримінального правопорушення

Поняття кримінального правопорушення. Історично мінливий характер кола діянь, які визнаються кримінально протиправними. Формальне, матеріальне, формально-матеріальне визначення кримінального правопорушення. Визначення кримінального правопорушення за чинним кримінальним законодавством України.

Ознаки кримінального правопорушення: суспільна небезпечність (характер, ступінь), кримінальна протиправність, винність, караність, їх зміст. Органічна єдність ознак кримінального правопорушення.

Кримінальне правопорушення та інші правопорушення. Характер та ступінь суспільної небезпечності та кримінальна протиправність як критерії відмежування кримінального правопорушення від інших правопорушень. Відмінність кримінального правопорушення від аморальних вчинків.

Класифікація кримінальних правопорушень. Критерії класифікації кримінальних правопорушень. Види (категорії) кримінального правопорушення. Значення класифікації кримінального правопорушення.

Поняття складу кримінального правопорушення. Значення вичерпного переліку складу кримінального правопорушення в кримінальному законодавстві. Склад кримінального правопорушення як юридична конструкція та категорія в теорії кримінального права. Кримінальне правопорушення та його склад, їх співвідношення, взаємозв'язок, відмінність.

Елементи та ознаки складу кримінального правопорушення. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення. Основні (обов'язкові) та додаткові (факультативні) ознаки складу кримінального правопорушення та їх значення для кваліфікації.

Склад кримінального правопорушення, кримінально-правова норма та диспозиція статті Особливої частини кримінального закону, їх співвідношення.

Види складів кримінального правопорушення. Критерії класифікації складів кримінального правопорушення (по характеру та ступеню суспільної небезпеки, по структурі, по законодавчій конструкції).

Тема 4. Незакінчене кримінальне правопорушення (стадії вчинення кримінального правопорушення)

Поняття незакінченого кримінального правопорушення. Поняття стадій вчинення кримінального правопорушення та їх види. Значення встановлення стадій вчинення кримінального правопорушення для кримінальної

відповідальності. Закінчене кримінальне правопорушення. Момент закінчення окремих кримінальних правопорушень залежно від конструкції їх складів. Проблема кримінальної відповідальності за виявлення умислу.

Готування до кримінального правопорушення та його ознаки. Види готування до кримінального правопорушення. Відмежування готування до кримінального правопорушення від виявлення умислу. Караність готування до кримінального правопорушення.

Замах на кримінальне правопорушення та його ознаки. Види замаху: закінчений та незакінчений замах. Непридатний замах, його види та караність. Відмежування замаху від готування та закінченого кримінального правопорушення.

Підстави та межі кримінальної відповідальності за готування та замах.

Добровільна відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця та його ознаки. Підстави та умови виключення кримінальної відповідальності при добровільній відмові. Добровільна відмова на стадіях готування та замаху, її особливості. Питання щодо можливості добровільної відмови в закінченому кримінальному правопорушенні.

Діяльне каяття та його відмінність від добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця.

Особливості добровільної відмови співучасників. Підстави та умови виключення кримінальної відповідальності при добровільній відмові організатора, підбурювача, пособника.

Тема № 5. Співучасть у вчиненні кримінального правопорушення

Поняття співучасті у вчиненні кримінального правопорушення та його значення. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті. Необережне спричинення та його відмінність від співучасті. Теорія співучасті в кримінальному праві.

Види співучасників (виконавець, організатор, підбурювач, пособник). Об'єктивні та суб'єктивні ознаки, які характеризують їх діяння.

Форми співучасті в кримінальному правопорушенні. Підстави (критерії) виокремлення різних форм співучасті. Співвиконавство, співучасть із розподілом ролей.

Вчинення кримінального правопорушення групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, кримінально протиправною організацією. Особливості кваліфікації діянь співучасників залежно від форм співучасті.

Підстави та межі кримінальної відповідальності співучасників. Особливості кваліфікації діянь співучасників. Індивідуалізація кримінальної відповідальності та покарання співучасників.

Співучасть у кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом. Експрес виконавця. Невдала співучасть.

Особливості добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця при співучасті.

Поняття причетності до кримінального правопорушення. Відмінності причетності від співучасті. Види причетності (приховування кримінального правопорушення, придбання чи збут майна, здобутого кримінально протиправним шляхом, недонесення та потурання). Умови кримінальної відповідальності за причетність до кримінального правопорушення.

Тема № 6. Повторність, сукупність, рецидив кримінального правопорушення (множина кримінальних правопорушень)

Поняття множини кримінального правопорушення. Соціальна та юридична природа множини кримінальних правопорушень. Відмежування множини кримінальних правопорушень від одиничних (єдиних) кримінальних правопорушень. Види одиничних кримінальних правопорушень (просте, тривале, продовжуване, складне кримінальне правопорушення). Поєднання в поведінці особи декількох форм множини кримінальних правопорушень.

Форми (види) множини кримінальних правопорушень. Підстави (критерії) виокремлення форм множини кримінальних правопорушень.

Повторність кримінальних правопорушень. Поняття повторності та її види. Повторність, яка передбачена Загальною частиною кримінального законодавства. Повторність, яка передбачена Особливою частиною кримінального законодавства. Поняття неодноразовості, систематичності, кримінально протиправного промислу. Кримінально-правове значення повторності кримінальних правопорушень.

Сукупність кримінальних правопорушень. Поняття сукупності кримінальних правопорушень та його види. Відмежування ідеальної сукупності від одиничного кримінального правопорушення. Кваліфікація кримінального правопорушення за сукупністю. Відмежування сукупності від конкуренції кримінально-правових норм. Кримінально-правове значення сукупності кримінальних правопорушень.

Рецидив кримінального правопорушення. Поняття рецидиву кримінального правопорушення та його види (загальний, спеціальний, простий, неодноразовий, пенітенціарний). Опис рецидиву в Загальній та Особливій частинах кримінального законодавства. Кримінально-правове значення рецидиву кримінальних правопорушень.

Тема 7. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи

Поняття, загальна характеристика та система (види) кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я. Відмежування від суміжних складів.

Умисне вбивство (ст. 115); Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116); Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117); Умисне вбивство при перевищенні меж

необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 118); Вбивство через необережність (ст. 119); Доведення до самогубства (ст. 120); Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121); Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122); Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123); Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 124) Умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125); Побої і мордування (ст. 126); Домашнє насильство (ст. 126-1); Катування (ст. 127); Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128); Погроза вбивством (ст. 129); Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130); Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131); Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132); Зараження венеричною хворобою (ст. 133); Незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134); Залишення в небезпеці (ст. 135); Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136); Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137); Незаконна лікувальна діяльність (ст. 138); Ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139); Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140); Порушення прав пацієнта (ст. 141); Незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142); Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143); Насильницьке донорство (ст. 144); Незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145).

Тема 8. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Кримінально-правова характеристика та відмежування від суміжних складів: Згвалтування (ст. 152); Сексуальне насильство (ст. 153); Примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154); Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155); Розбещення неповнолітніх (ст. 156).

Тема 9. Кримінальні правопорушення проти власності

Значення кримінально-правової охорони власності в умовах ринкової економіки. Розвиток кримінального законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності. Поняття, загальна

характеристика та система (види) кримінальних правопорушень проти власності.

Поняття викрадення майна та його ознаки. Форми (види) викрадення, їхні критерії та значення для кваліфікації. Види викрадення в залежності від розміру викраденого майна.

Юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень проти власності. Крадіжка (ст. 185); Грабіж (ст. 186); Розбій (ст. 187); Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1); Вимагання (ст. 189); Шахрайство (ст. 190); Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191); Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192); Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193); Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194); Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1); Погроза знищення майна (ст. 195); Необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196); Порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197); Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1); Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198).

Тема 10. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту

Поняття, загальна характеристика та система (види) кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту (транспортних кримінальних правопорушень). Юридичний аналіз транспортних кримінальних правопорушень та відмежування від суміжних складів.

Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276); Здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин (ст. 276-1); Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277); Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278); Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ст. 279); Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст. 280); Порушення правил повітряних польотів (ст. 281); Порушення правил використання повітряного простору (ст. 282); Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда (ст. 283); Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха (ст. 284); Неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст. 285); Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286); Випуск в експлуатацію

технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287); Порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху (ст. 288); Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289); Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290); Порушення чинних на транспорті правил (ст. 291); Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопроводів (ст. 292).

Тема 11. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності

Поняття, загальна характеристика та система (види) кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності. Юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень.

Групове порушення громадського порядку (ст. 293); Масові заворушення (ст. 294); Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295); Хуліганство (ст. 296); Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297); Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 298); Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298-1); Жорстоке поводження з тваринами (ст. 299); Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300); Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301); Створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302); Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303); Втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність (ст. 304).

Тема 12. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення

Поняття, загальна характеристика та система (види) кримінальних правопорушень у сфері обороту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення.

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305); Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306); Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307);

Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308); Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309); Посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310); Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311); Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312); Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313); Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314); Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315); Незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316); Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317); Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318); Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319); Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320); Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321); Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1); Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321-2); Незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів (ст. 322); Спонування неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323); Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324); Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст. 325); Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326); Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327).

Тема 13. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

Конституція України про регламентації діяльності службових осіб. Поняття, загальна характеристика та система (види) кримінальних

правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1); Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365); Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2); Службове підроблення (ст. 366); Декларування недостовірної інформації (ст. 366-1); Службова недбалість (ст. 367); Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368); Незаконне збагачення (ст. 368-2); Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3); Підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4); Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369); Зловживання впливом (ст. 369-2); Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3); Провокація підкупу (ст. 370).

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Поняття кримінального права - як самостійної галузі права

Загальновизнаним є наступне визначення поняття кримінального права - як самостійної галузі права. Кримінальне право - це система (сукупність) загальнообов'язкових, формально визначених юридичних норм (правил поведінки), прийнятих Верховною Радою України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили.

Тож ми маємо визначити як загальні так і специфічні ознаки кримінального права як самостійної галузі права.

Це система загальнообов'язкових юридичних норм, в яких відтворюється обов'язкова поведінка особи.

Кримінальне право це система юридичних норм, що закріплює сукупність певних загальнообов'язкових, встановлених у суспільстві правил поведінки особи за наявності відповідних життєвих обставин. Ці норми загальної, обов'язкової дії. Передусім (за деякими винятками) це норми заборони, які забороняють окремі дії, бездіяльність під загрозою застосування державних примусових заходів - кримінального покарання. Наприклад, покарання передбачене за вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій особі (ст. 115); за тяжке, середньої тяжкості, легке тілесне ушкодження (ст.ст. 121, 122, 125); за крадіжку - таємне викрадення чужого майна (ст. 185), грабіж - відкрите викрадення чужого майна (ст. 186), розбій - напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ст. 187). Норми про відповідальність за умисне вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, крадіжку передбачають всі можливі у реальному житті конкретні випадки вчинення посягань на життя, здоров'я, власність людини. Заборона вчиняти ці дії - загальнообов'язкового характеру, забезпечується примусовими державними заходами (застосуванням різних форм кримінальної відповідальності, покарання).

Це система формально визначених юридичних норм. Кримінальне право - це сукупність (система) формально визначених правових норм, які у письмовій формі конкретно (точно) фіксують ознаки кримінальних правопорушень, види, межі покарань за них.

Ще в давнину були утворені перші норми-заборони, зачатки теперішніх кримінально-правових норм. На території України першим правовим актом, який досягнув наших часів, була "Руська Правда" Ярослава Мудрого

(утворена в 1016 р.), яка містила усі норми, що регулювали всі сторони тогочасного суспільства. Дослідження витоків становлення Кримінального права України дозволяє стверджувати, що формально визначені норми - заборони (поряд із нормами інших галузей права) містилися в різних історично обумовлених джерелах права, які відтворювали особливості розвитку України у різні періоди історії: Статутах князів, Руській Правді, Литовському Статуті, Зводі законів "Права, за якими судився малоросійський народ", Уложення 1845 р., 1866 р. "Про покарання кримінальні і виправні" (періоду дії на більшості земель України російського законодавства - 40-і роки XIX ст.) та інших правових актах. Вчені, які досліджували стан кримінального законодавства в період українського державотворення (1917 - 1921 рр.), дійшли висновків про існування в цей період на Україні власного кримінального законодавства. Про це свідчила велика кількість різних кримінально-правових актів, які були спрямовані на зміну та доповнення, удосконалення існуючого кримінального законодавства, введення нових законів. Була здійснена спроба кодифікації кримінального права і видання власного Статуту Карного.

Слід спеціально відмітити, що формальна визначеність кримінального права - це не тільки гарантія законності та однаковості застосування його норм, а й одне з невід'ємних прав людини. Визначеність правових приписів, фіксуючи межу між кримінально протиправною і не кримінально протиправною поведінкою, чітко визначає тим самим можливість людини здійснювати свої права і свободи відповідно до закону, чітко уявляти, що дозволено, а що заборонено кримінальним законом. Тож формальна, письмова конкретна визначеність кримінально протиправної поведінки, обсягу покарання є запорукою законності, гарантією дотримання прав людини у сфері правосуддя, забезпечення особою своїх прав і свобод відповідно до закону.

Кримінально-правові норми (правила поведінки) встановлюються лише вищими органами законодавчої влади і закріплюються у відповідних законах. Це так зване позитивне право, або чинне право. Відповідно до Конституції (ст. 85) кримінальні закони видаються лише Верховною Радою України. Ніякі інші державні органи або посадові особи не правомочні видавати норми кримінального права (на відміну від норм, наприклад, адміністративного, цивільного права, які встановлюються до того ж органами влади на місцях, урядом). Ці правові акти приймаються та змінюються у тому ж порядку, що й інші закони України, мають відповідну силу. Кримінальне право знаходить свій вияв тільки у законах і основним джерелом кримінального права є кримінальний закон. Згідно ст. 3 КК, законодавство України про кримінальну відповідальність становить лише

Кримінальний кодекс України, а усі інші закони про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, включаються до нього.

2. Предмет кримінального права

Кримінальне право є самостійною галуззю права, оскільки має свій предмет та метод правового регулювання.

Визначитися із тим, що є предметом кримінального права дозволяє аналіз ч. 2 ст. 1 КК, в якій визначаються два основних кримінально-правових інститути. Зокрема, в ч. 2 ст. 1 КК йдеться - Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Таким чином, кримінальне правопорушення та покарання - суспільні явища, що визначаються нормами кримінального права, це основні кримінальні інститути, із якими пов'язані усі інші (незакінчена діяльність, співучасть, множина кримінальних правопорушень, форми кримінальної відповідальності тощо).

Безпосередньо предметом кримінального права є саме ті суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення та застосуванням за це певних покарань. В теорії кримінального права вони називаються кримінально-правовими відносинами.

Структурно ці відносини складаються із наступних елементів:

- **суб'єкти кримінальних правовідносин** (з одного боку - держава, спеціальні органи, які відтворюють волю держави, з другого - особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, суб'єкт кримінального правопорушення);

- **матеріальний зміст кримінальних правовідносин** - сукупність прав та обов'язків суб'єктів цих відносин (права органів правосуддя притягти винну особу до кримінальної відповідальності, призначити покарання; їх обов'язок дотримуватися кримінального закону; обов'язок винної особи дати відповідь за свою діяльність, понести відповідальність, відбути покарання; в той же час право на здійснення правосуддя щодо них чітко в межах закону);

- **юридичні факти**, які породжують ці суспільні відносини (підставою для виникнення кримінально-правових відносин є факт вчинення кримінального правопорушення, особою що є суб'єктом кримінального правопорушення).

3. Методи кримінального права

Методом регулювання кримінально-правових правовідносин в усіх найважливіших сферах життєдіяльності суспільства – є метод примусу. Цей метод притаманний лише кримінальному праву, полягає у визначенні того, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями, та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили (ч.2 ст. 1 КК). Отже Кримінальне право має свій специфічний метод (як сукупність певних засобів регламентації та охорони стосунків між людьми, між громадянином і державою): примусового правового регулювання кримінально-правових відносин, які виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, - застосування з боку держави до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення санкції кримінально-правової норми, тобто покарання.

Отже **основним методом регулювання відносин є метод примусу**, оскільки усі кримінальні правопорушення становлять підвищену суспільну небезпечність, тож доцільним є застосування до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, найсуворіших державних примусових заходів - кримінального покарання. Усі покарання призначаються судом від імені держави. Невиконання покарань тягне знову ж кримінальну відповідальність та покарання. Усе це свідчить про державну забезпеченість кримінального права. Але згідно закону, найсуворіші, примусові заходи державного впливу, якими є покарання, застосовуються лише до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, а тож підлягає кримінальному покаранню.

Метод стимулювання, заохочення до позитивної поведінки. Цей метод не є типовим для кримінального права. Проте напрями реформування кримінального законодавства свідчать на користь тієї думки, що поряд із методом застосування примусових заходів кримінально-правового характеру (засудження особи, призначення покарання, реальне його відбування, тим більш, такого як позбавлення волі), все більше значення та актуальності набуває метод заохочення до позитивної поведінки, якій відтворюється у значному поширенні кримінально-правових інститутів звільнення від кримінальної відповідальності (Розділ дев'ятий Загальної частини КК передбачає: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45); у зв'язку із примиренням із потерпілим (ст. 46); у зв'язку із передачею особи на поруки (ст. 47); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48); тринадцять видів спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені Особливою частиною КК.).

4. Завдання (функції) кримінального права

Найважливіші завдання кримінального права - захистити найбільш цінні, найважливіші суспільні відносини від кримінально протиправних посягань; попередити вчинення нових кримінальних правопорушень. Ці завдання чітко визначені у ст. 1 КК України, в якій йдеться про те, що Кримінальний кодекс має своїм завданням - правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру та безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Таким чином, **основною функцією кримінального права як галузі права є охоронна функція**. Під охорону беруться лише найважливіші об'єкти, найважливіші суспільні відносини та соціальні блага.

Права та свободи людини та громадянина, які передбачені насамперед Розділом II Конституції України (право на життя, свободу, особисту недоторканість, недоторканість житла, таємницю листування, конфіденційність особистого і сімейного життя, об'єднання у громадські організації, політичні партії, проведення зборів, мітингів, право на працю, відпочинок, страйк, соціальний захист, житло, охорону здоров'я, право обирати і бути обраним до державної влади, право власності, свободи пересування, свободи слова, думок, совісті тощо).

Пріоритетним завданням кримінального права України є охорона особистих благ людини, оскільки відповідно до ст. 3 Конституції людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Охорона певних суспільних відносин від загрози їм тяжкої шкоди є похідним від природного права кожної людини користуватися всіма благами життя.

Власність - сукупність суспільних відносин, пов'язаних із володінням, користуванням та розпорядженням матеріальними об'єктами, які мають певну цінність.

Громадська безпека - такий стан суспільних відносин, який не створює небезпеки для життя та здоров'я людей, для збереження матеріальних цінностей.

Громадський порядок - такий стан суспільних відносин, який забезпечує спокійні умови суспільної корисної діяльності, відпочинку та побуту людей.

Довкілля - навколишнє природне середовище, сукупність природних та природно-соціальних умов та процесів (земля, надра, вода, атмосферне повітря, ліс, рослинність, тваринний світ).

Конституційний устрій України - система органів державної влади та місцевого самоврядування, їх правовий статус та повноваження.

Мир та безпека людства - відсутність загрози війни, війни, як такої, збройних конфліктів, екологічної катастрофи.

Охоронна функція знаходить своє втілення в кримінальній політиці, тобто діяльності органів держави в боротьбі зі злочинністю, реалізації завдань кримінального права. Тут слід виділити два основних напрямки: з одного боку, посилення боротьби, застосування суворох заходів відповідальності до організаторів і активних учасників організованих кримінально протиправних груп, осіб, що вчиняють тяжкі і особливо тяжкі кримінальні правопорушення, рецидивістів, а з іншого - застосування покарань більш м'яких, не пов'язаних з позбавленням волі, або навіть звільнення від кримінальної відповідальності і покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення невеликої тяжкості.

Наступна функція кримінального права - **превентивна функція** (запобігання кримінального правопорушення). Визначення законодавцем певного кола діянь кримінально протиправними, встановлення міри покарання за їх вчинення справляють на певне коло громадян профілактичне запобіжне значення, утримуючий психологічний вплив, тобто стримує певну частину населення від вчинення кримінального правопорушення. В такому випадку йдеться про загальну превенцію - стримування від вчинення кримінальних правопорушень всіх членів суспільства.

В той же час, застосування покарання до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а таким чином, стримування від вчинення кримінального правопорушення покараної особи, - є виявом спеціальної превенції. Тема попередження злочинності пов'язана із темою цілі покарання і буде розглядатися більш докладніше надалі під час розгляду питань поняття та цілі покарання.

Функція **регулятивна** є похідною від охоронної і розуміється як у широкому так і вузькому значенні.

В широкому значенні. По-перше, заборона вчиняти певні дії (бездіяльність), встановлення покарання за їх вчинення мають виховне значення, оскільки формують уявлення людини про правомірну поведінку, впливають на вибір громадянами належної поведінки і, таким чином, кримінальний закон самим фактом свого існування справляє регулюючий вплив на усі суспільні відносини.

По-друге, кримінальне право охороняє властивими йому заходами (визначає поняття кримінального правопорушення, його ознаки, заходи примусового впливу за певний окремий кримінальне правопорушення) суспільні відносини, що регулюються іншими галузями права і тим самим

сприяють їх розвиткові, а отже регулює ці відносини своїми специфічними засобами. Так норми цивільного права регулюють відносини у сфері власності, кримінальний закон встановлює відповідальність за посягання на власність у різних формах (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство, вимагання тощо). Практично кримінальне право охороняє усі найважливіші сфери державного, суспільного, приватного життя від кримінально протиправних посягань, а отже норми кримінального права опосередковано регулюють ці відносини, оскільки сприяють їх правомірному існуванню.

В вузькому значенні. Окремі норми кримінального право безпосередньо відносяться до регулятивних - норми про необхідну оборону (ст. 36) - регулюють поведінку особи під час суспільно небезпечного нападу, визначають межі правомірності необхідної оборони; затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38) - регулюють відносини між особою, яка здійснює затримання, та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, визначає межі правомірності затримання; крайню необхідність (ст. 39) - регулюють поведінку особи, яка опинилася у досить складній ситуації і потребує захисту від небезпеки. яка їй загрожує. Вони безпосередньо регулюють відносини між особою, яка спричинила шкоду певним благам за певних обставин та особою. Яка вчинила кримінальне правопорушення, особою та державою, яка в особі суду вирішує - правомірно чи неправомірно було заподіяно шкоду особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, іншим суспільним благам. Регулятивними є кримінально-правові норми, які регулюють сферу призначення покарання, умов та порядку визначення конкретного виду та строку покарання; звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

5. Система кримінального права

Кримінальне право це сукупність певних правових норм, які знаходяться у певному визначеному зв'язку між собою, піддаються певній систематизації, а отже утворюють систему кримінально-правових інститутів, що структурно об'єднані у дві частини кримінального права - Загальну та Особливу.

Загальна та Особлива частини мають певні розділи. Загальна частина кількісно містить сімнадцять розділів, Особлива - двадцять. У свою чергу кожний розділ містить окремі кримінально-правові інститути.

Система Загальної частини КК складається із таких розділів:

I. Загальні положення.

II. Закон про кримінальну відповідальність.

III. Кримінальне правопорушення, його види та стадії.

IV. Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення).

V. Вина та її форми.

VI. Співучасть у кримінальному правопорушенні.

VII. Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень.

VIII. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння.

IX. Звільнення від кримінальної відповідальності.

X. Покарання та його види.

XI. Призначення покарання.

XII. Звільнення від покарання та його відбування.

XIII. Судимість.

XIII-1. Обмежувальні заходи

XIV. Інші заходи кримінально-правового характеру.

XIV-1. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

XV. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Ця система охоплює всі інститути кримінального права, що складають Загальну частину КК. Тож Загальна частина КК визначає принципи та загальні положення кримінального права, містить загальні інститути, які можуть мати відношення до кожного конкретного кримінального правопорушення: поняття та види кримінального правопорушення, вина та її форми, співучасть у кримінальному правопорушенні, множина кримінальних правопорушень, поняття та види покарання, правила призначення покарання.

Проте Загальна частина кримінального права, як науки, є більш широкою за обсягом, оскільки передбачає вивчення окремих питань, які не знаходять своє відтворення у законодавстві (поняття об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони, законодавство іноземних держав тощо).

Особлива частина містить норми, що вказують, які конкретно суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які заходи державного примусу можуть бути застосовані до осіб, що їх вчинили. Всі вони об'єднані у певні окремі інститути на підставі основного родового об'єкту, якому спричиняється шкода під час посягання: кримінальні правопорушення проти життя особи, кримінальні правопорушення проти власності, довкілля, громадської безпеки, безпеки руху на транспорті тощо (більш докладно це питання розглядатиметься у наступній темі). Тож Особлива частина кримінального права містить норми, що описують конкретні види кримінальних правопорушень із зазначенням видів покарань і меж, в яких вони можуть бути призначені за вчинення даних кримінальних правопорушень.

Норми Загальної і Особливої частин кримінального права як певні підсистеми законодавства знаходяться в тісному, нерозривному

взаємозв'язку. Насамперед норми Особливої частини ґрунтуються на нормах Загальної частини. Тому розкриття дійсного змісту норм Особливої частини неможливо без звернення до частини Загальної. Разом з тим всі інститути Загальної частини мають у своїй основі узагальнення тих ознак, що властиві всім кримінальним правопорушенням, передбаченим в Особливій частині. Так само неможливо застосування окремих видів покарання за кримінальні правопорушення, передбачені в Особливій частині, без урахування положень, закріплених в частині Загальній, щодо мети, видів, меж і порядку призначення всіх покарань. Сама ж система покарань, визначена в Загальній частині, знаходить свій прояв і практичне застосування тільки шляхом призначення конкретних покарань, передбачених за окремі кримінальні правопорушення в частині Особливій.

Нерозривний взаємозв'язок норм Загальної і Особливої частин кримінального права проявляється і в тому, що при кваліфікації діянь, вирішенні питань, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності і покарання, застосовуються одночасно норми цих частин. Так, при кваліфікації замаху на кримінальне правопорушення застосуванню підлягають норма Загальної частини, що регулює відповідальність за замах, і норма Особливої частини, в якій передбачений кримінальне правопорушення, на здійснення якого вчинював замах винний.

Єдність Загальної і Особливої частин кримінального права забезпечує внутрішню узгодженість його інститутів та норм і в кінцевому результаті визначає ефективність їх застосування.

6. Кримінальне право в системі інших галузей права

Без перебільшення можна сказати, що кримінальне право пов'язано із усіма галузями права, оскільки однією із основних функцій кримінального права є охорона найважливіших суспільних відносин в різних сферах життєдіяльності держави. Здійснюючи охоронну функцію кримінальне право опосередковано бере участь в регулюванні суспільних відносин, які становлять предмет інших галузей права.

Проте існують такі галузі права, які знаходяться не тільки у певному зв'язку із кримінальним правом, але й становлять підґрунтя для формування кримінально-правових норм (конституційне право), є частиною національного кримінального законодавства України (окремі норми міжнародного права, положення міжнародних договорів, конвенцій), є формою реалізації кримінально-правових норм (кримінально-процесуальне право), продовжують та доповнюють норми кримінального права, які регулюють порядок та умови реалізації кримінальної відповідальності (кримінально-виконавче право).

Щодо конституційного та міжнародного права, кримінальний закон чітко визначає у ст. 3 - законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Тож розглянемо більш докладно взаємозв'язок кримінального права із конституційним, міжнародним, кримінальним процесуальним та кримінально-виконавчим правом.

Конституційне право містить норми прямої дії, які можуть застосовуватися при вирішенні кримінальних справ. Найбільш важливі права і свободи людини та громадянина у сфері правосуддя визначені у правових нормах Конституції. А тому норми кримінального права мають відповідати і відповідають положенням Конституції, у протилежному випадку вони не можуть бути застосованими. Таке положення відповідає ст. 8 Конституції, де йдеться про те, що Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативні акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй.

Аналіз змісту статей Конституції з перших до останніх надають підстави стверджувати, що основні принципові положення здійснення кримінального правосуддя, закріплені у основному Законі держави, відтворені у новому Кримінальному кодексі:

ст. 3 Конституції визначає, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю - у кримінальному законодавстві встановлена сувора відповідальність за посягання на ці блага, розділи, які передбачають за них кримінальну відповідальність, містяться відразу після посягань на національну безпеку держави;

ст. 17 Конституції визначає, що захист суверенітету, територіальної цілісності України, економічної і інформаційної безпеки - найважливіші функції держави, справа всього народу - у першому розділі КК передбачена сувора відповідальність (до довічного позбавлення волі) за посягання на ці об'єкти кримінально-правової охорони;

ст. 27 Конституції визначає, що кожен має право захищати своє життя, здоров'я (інших людей) від протиправних посягань - відповідно ст. 36 КК надає право громадянам на правомірну необхідну оборону, окреслює її межі;

ст. 28 Конституції визначає, що ніхто не може бути підданим катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню - відповідно в ст. 50 КК йдеться про те, що покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність; до того ж вперше у ст. 127 КК передбачена кримінальна

відповідальність за катування (умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного та морального страждання);

принциповими для кримінального права є положення ст. 58 Конституції, в якій йдеться - закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність; ніхто не може відповідати за діяння, які під час вчинення не визначалися законом як правопорушення;

ст. 60 Конституції визначає, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно кримінально протиправні розпорядження чи накази. За віддання і виконання кримінально протиправного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність - відповідно ч. 3, 4 ст. 41 КК відтворюють ці положення, регулюють питання відповідальності особи при виконанні явно кримінально протиправного наказу чи розпорядження;

ст. 61 Конституції визначає - ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те ж саме правопорушення, що знаходить відтворення у положенні ч. 2 ст. 7 КК, де йдеться про те, що особа, яка зазнала покарання за вчинене кримінальне правопорушення за межами України, не може бути притягнена в Україні до кримінальної відповідальності за цей кримінальне правопорушення;

ст. 62 Конституції визначає - особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (про що вже йшлося), що дослівно зафіксовано у ч. 2 ст. 2 КК.

Кримінальне і міжнародне право. Окремі інститути кримінального права регулюються не тільки вітчизняним кримінальним законодавством, але і нормами міжнародного права. Так, питання чинності кримінального закону в просторі, за колом осіб, зокрема: умов його поширення на іноземців, осіб без громадянства, питання відповідальності осіб, які користуються дипломатичною недоторканістю, видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, - регулюються нормами і кримінального і міжнародного права. Про це безпосередньо йдеться у ст. 6, 7, 8. Наприклад, у ст. 8 КК йдеться, що іноземці або особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили кримінальне правопорушення за її межами, підлягають відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вчинили особливо тяжкі кримінальні правопорушення проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

У новому Кримінальному кодексі з'явилося чимало нових (порівняно з КК 1960 року) норм кримінального права, які введені у чинне законодавство на підставі міжнародних угод, міжнародних договорів, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою (належним чином ратифіковані Україною). Положення ратифікованих міжнародних договорів, угод про боротьбу з окремими видами кримінальних правопорушень обов'язково підлягають імплементації у вітчизняне законодавство. Завдяки цьому у КК з'явилися норми, які передбачають відповідальність:

ст. 127 - за катування (відповідно до положень Конвенції проти катувань...- 1984 р.);

ст. 278 - за угон повітряного судна (відповідно до Гаазької - 1970 і Монреальської - 1971 р. конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден);

ст. 447 - за найманство (відповідно з міжнародною конвенцією про заборону найманства);

ст. 258 "Терористичний акт", ст. 284 "Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха";

більшість статей (ст.ст. 436-447), які визначають відповідальність за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (пропаганда війни, розв'язування агресивної війни, порушення звичаїв та законів війни, застосування зброї масового знищення, екоцид, геноцид, піратство, найманство тощо), - також є імплементацією, відтворенням міжнародно-правових норм у вітчизняному кримінальному законодавстві.

Кримінальне право і кримінальне процесуальне право. Кримінальне право, як матеріальна галузь права визначає основні положення, поняття, які мають особливе значення і застосовуються у кримінальному правосудді: поняття кримінального правопорушення, конкретні ознаки конкретного кримінального правопорушення, підстави кримінальної відповідальності, ознаки суб'єкту кримінального правопорушення, форми та види вини, підстави звільнення від кримінальної відповідальності, види покарання, умови їх призначення, підстави звільнення від покарання, його відбування тощо.

Застосовуватися норми кримінального права можуть лише згідно норм кримінального процесуального права, тобто у певній процесуальній формі, яка надає реального життя матеріальним нормам кримінального права. Ця процесуальна процедура (кримінальний процес чи кримінальне судочинство) регулюється нормами кримінального процесуального права, зосередженими в Кримінальному процесуальному кодексі України.

Вчені визнають, що норми кримінального та кримінального процесуального права співвідносяться між собою, як зміст та форма. Кримінальне процесуальне право є формою, в якій знаходить своє застосування кримінальне право. Кримінальне право і кримінальні

правовідносини реалізуються через право кримінально процесуальне, через кримінально процесуальні відносини. Якби не було кримінального права, кримінально процесуальне право було б безпредметним. Відсутність кримінального процесуального права позбавило б кримінальне право тієї необхідної процесуальної форми, в якій воно лише і може зберегти якості права, не перетворюючись на свавілля.

Під час слідчих дій, з'ясування питання про винність особи у вчиненому кримінальному правопорушенні надалі, під час судового розгляду кримінальної справи та вирішення питання щодо призначення виду та терміну покарання, - у кримінальному правосудді здійснюється особлива процесуальна процедура, яка полягає у розслідуванні та розгляді кримінальної справи. Дізнавач, слідчий, суддя під час здійснення процедури розслідування справи, кваліфікації кримінального правопорушення, доведення вини особи, призначення покарання керуються нормами кримінального процесуального права. В той же час, в цих нормах набуває життя матеріальне кримінальне право, та його основні положення.

Кримінальне та кримінально-виконавче право. Якщо кримінальне право визначає види покарання, порядок та умови призначення покарання, кримінально-виконавче законодавство визначає порядок та умови виконання покарань. Норми Кримінально-виконавчого кодексу, який набрав чинності з 1 січня 2004 року (прийнятий 11 липня 2003 року), визначають порядок та умови виконання усіх кримінальних покарань (зокрема, позбавлення волі, громадських робіт, виправних робіт, арешту, обмеження волі, тощо), підстави звільнення та надання допомоги особам, які звільнюються від відбування покарання, визначають форми участі громадськості у вихованні засуджених.

Таким чином, кримінально-виконавче право регулює суспільні відносини, які виникають під час виконання та відбування кримінального покарання, а отже ґрунтується на нормах матеріального кримінального права, яке визначає основоположні поняття, засади кримінального правосуддя взагалі, реалізації кримінальної відповідальності, покарання, зокрема.

Кримінальне і адміністративне право. Тісний зв'язок між ними спостерігається в тій частині адміністративного права, що встановлює адміністративну відповідальність за різні правопорушення (так звані адміністративні делікти). У цій своїй частині адміністративне право виконує охоронну функцію, захищаючи правопорядок від адміністративних правопорушень. Однак кримінальне право охороняє правопорядок від більш небезпечних посягань - кримінальних правопорушень, а адміністративне право - від менш небезпечних правопорушень - адміністративних деліктів. Саме ступінь суспільної небезпечності відрізняє адміністративний делікт від кримінального правопорушення. Ось чому кримінальне правопорушення

тягне кримінальне покарання, а адміністративний делікт - заходи адміністративного стягнення. Наприклад, дрібне хуліганство - це адміністративний делікт, що тягне адміністративне стягнення, хуліганство ж як кримінальне правопорушення є більш суспільне небезпечним: воно грубо порушує громадський порядок, норми моральності і тому тягне досить суворе кримінальне покарання за ст. 296 КК.

7. Наука кримінального права

Наука кримінального права є частиною юридичної науки, однією із галузей суспільних наук. Її змістом є злагоджена система кримінально-правових поглядів, ідей, уявлень про кримінальне правопорушення і покарання.

Науку кримінального права як систему кримінально-правових поглядів, ідей, уявлень і понять слід відрізнити від кримінального права як системи (сукупності) юридичних норм, галузі права. Кримінальне право як галузь права виступає для науки як предмет її вивчення. Саме наука кримінального права, вивчаючи кримінальне законодавство, з'ясовуючи його соціальне призначення, характер усіх його інститутів, їх ефективність, виявляє практичне значення кожної норми, прогалини в правовому регулюванні, досліджує проблеми вдосконалення кримінально-правових норм.

Предметом науки кримінального права є такі соціальні явища, як кримінальне правопорушення і покарання. Вона розкриває їх соціальний зміст, юридичні ознаки, з'ясовує підстави кримінальної відповідальності, вивчає проблеми складу кримінального правопорушення, розробляє теоретичні основи відповідальності за попередню діяльність, співучасть у кримінальному правопорушенні, дає поняття і класифікацію видів множинності кримінальних правопорушень, зокрема поняття рецидиву кримінального правопорушення, обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Наука кримінального права досліджує поняття покарання, визначає зміст його мети, аналізує окремі види покарань, підстави і порядок їх призначення. Серйозна увага в науці кримінального права приділяється вивченню проблеми звільнення від кримінальної відповідальності і покарання.

Предметом вивчення науки кримінального права є не тільки кримінальне законодавство, а й практика його застосування. Критерієм правильності наукових положень у сфері кримінального права є не тільки правотворча, а й правозастосовна діяльність. Наука кримінального права не може плідно розвиватися без глибокого вивчення практики. Разом з тим вона впливає на практику шляхом наукової розробки питань правильного застосування норм кримінального закону. Зв'язок науки кримінального права

з практикою проявляється в багатьох напрямках. Це насамперед участь у комісіях з підготовки проектів законодавчих актів (велику роль відіграли наука та її представники у розробці нового КК України; провідні вчені нашої країни були постійними членами робочої групи комісії з підготовки КК, що була створена Кабінетом Міністрів України), вивчення і узагальнення практики з різних питань кримінального законодавства, участь у різних нарадах, конференціях і радах (наприклад, Консультативна рада при Верховному Суді України), де разом з практичними працівниками вирішується багато питань, що виникають у правозастосовчій діяльності. Результати наукових узагальнень практики знаходять своє втілення в науково-практичних коментарях до КК України, у написанні яких беруть участь як науковці, так і практичні працівники.

Кримінальне законодавство і практика його застосування вивчаються наукою в їх історичному розвитку і зміні. Тому предметом науки кримінального права є історія розвитку кримінального права України, тенденції вдосконалення кримінального закону і практики його застосування.

Наука кримінального права включає в коло досліджуваних нею проблем кримінальне законодавство, практику його застосування, а також теорію кримінального права інших держав як близького, так і далекого зарубіжжя.

Методи науки - це ті способи, прийоми, за допомогою яких пізнаються явища об'єктивної дійсності, що складають предмет конкретної науки. Існують різноманітні методи, якими користується наука кримінального права. Серед них можна виділити основні і допоміжні. Однак усі вони знаходяться між собою в тісному взаємозв'язку, доповнюють один одного. До основних методів науки кримінального права (як, очевидно, і всієї юриспруденції) належать: філософський, або діалектичний, метод пізнання; юридичний, або догматичний, метод; соціологічний метод; метод системного аналізу; метод порівняльного правознавства, або компаративістський метод; історичний, або генетичний, метод дослідження. Як допоміжні методи наука кримінального права використовує методи математичного моделювання, екстраполяції, психологічного аналізу, експертних оцінок тощо.

Зупинимось коротко на основних методах пізнання, які використовуються в науці кримінального права. Філософський, або діалектичний, метод як загальний метод пізнання застосовується в науці кримінального права для пояснення багатьох явищ. Діалектичний закон про загальний, універсальний зв'язок явищ дає можливість розглядати кримінальне право не як самостійне, не пов'язане ні з чим явище, а простежити численні його зв'язки з соціальними процесами, сутністю держави, співвідношення з іншими галузями права тощо. Далі, наприклад,

діалектичний закон заперечення дає можливість побачити в існуючому явищі елементи як нового, так і старого, що залишилися в ньому і тепер виступають в новій якості (наприклад, новий КК містить не тільки нові положення, а й норми права, що діяли раніше, звичайно, в якійсь іншій якості). Такі категорії діалектики, як причина і наслідок, необхідність і випадковість, можливість і дійсність, сутність і явище, зміст і форма, використовуються в науці кримінального права при розгляді питань щодо причинного зв'язку, тлумачення вини та її форм, стадій вчинення кримінального правопорушення та ін.

Юридичний, або догматичний, метод заснований на використанні правил формальної логіки для пізнання права. Він полягає в формулюванні і розкритті юридичних понять, побудові юридичних конструкцій, з'ясуванні дійсного змісту законів шляхом їх тлумачення. Критичний аналіз норм кримінального права за допомогою вироблених наукою прийомів тлумачення складає серцевину цього методу. З його допомогою коментуються кримінальні закони, що надзвичайно важливо для їх однакового застосування. Завдяки цьому методу розроблені вихідні поняття кримінального права, наприклад, поняття складу кримінального правопорушення та ін. Теорія кваліфікації кримінальних правопорушень, що передбачає аналіз елементів складу конкретного кримінального правопорушення, базується в основному на названому методі.

У радянський період цей метод вважався антинауковим і піддавався критиці, хоча практично всі дослідники продовжували широко користуватися ним. Матерія права не може бути пізнана без використання догматичного методу, тому що формалізовані поняття права не можуть бути дійсно розкриті без їх логіко-юридичного аналізу. Юридичний аналіз норм права, як відзначав ще Йеринг, - це "абетка права", без якої жоден юрист не може ні мислити, ні діяти. Тому догматичний метод являє собою найважливіший інструментарій правових досліджень, вихідну основу для робіт найвищого наукового рівня.

Соціологічний метод полягає в дослідженні кримінального правопорушення і покарання як явищ соціальних. Наприклад, питання про соціальні чинники, що впливають на криміналізацію чи, навпаки, декриміналізацію певного діяння, має вирішальне значення для законодавця. Вивчаючи ці соціальні чинники (економічні, політичні, моральні та ін.), наука робить висновки щодо необхідності кримінально-правової заборони, або її передчасності, або навіть непотрібності взагалі. Так, розвиток ринкових відносин, визнання рівності всіх форм власності та інші чинники вимагають криміналізації певних діянь, що посягають на нормальний розвиток ринкової економіки (наприклад, заняття забороненими видами підприємницької

діяльності, ухилення від сплати податків, фінансові зловживання тощо). Соціологічний метод використовує конкретно-соціологічні дослідження (анкетування, аналіз статистичних даних, інтерв'ювання тощо) для виявлення соціального змісту конкретних кримінальних правопорушень, їх видів, соціальної характеристики суб'єктів різних кримінальних правопорушень, дозволяє судити про ефективність норм кримінального закону, надає істотну допомогу в процесі правотворчості.

Метод системного аналізу припускає вивчення кримінального права та його інститутів як цілісної системи, що складається з кількох підсистем, структурні елементи яких знаходяться між собою в тісній єдності та інтеграції. Так, норми кримінального права вивчаються за певною системою: спочатку норми Загальної частини, де сформульовані всі основні положення, що стосуються кримінального правопорушення і покарання, потім норми частини Особливої, в якій визначається відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень. Метод системного аналізу вимагає, щоб норми Загальної частини розглядалися на основі норм частини Особливої. Разом з тим норми Особливої частини не можуть бути засвоєні без положень частини Загальної. Наприклад, зрозуміти норму про умисне вбивство, викладену в ст. 115, неможливо без ст. 24, що описує види умислу, а якщо таке вбивство вчинене кількома особами, - без урахування статей 27 і 28, де описуються види співучасників і форми співучасті. Метод системного аналізу застосовується при розкритті такого ключового поняття кримінального права, як склад кримінального правопорушення, що інтегративно включає в себе відповідні елементи і ознаки. Цей метод дозволяє виявити суперечності і прогалини в законодавстві і на цій підставі сформулювати пропозиції щодо його зміни чи доповнення.

Метод порівняльного правознавства, або компаративістський метод (метод компаративізму), полягає у вивченні норм кримінального права країн як близького, так і далекого зарубіжжя з метою їх зіставлення, порівняння з нормами кримінального права України. Цей метод дає можливість оцінити ті чи інші норми кримінального права іноземних країн на предмет їх використання в нашому законодавстві. Звичайно, тут не йдеться про повне перенесення іноземного права на наше підгрунття, що недопустимо, але окремі його положення можуть бути сприйняті. З цією метою при підготовці нового КК України вивчалось кримінальне законодавство багатьох країн. Наприклад, на позитивне вирішення питання про скасування смертної кари вплинула та обставина, що в усіх країнах Західної Європи і деяких колишніх республіках Союзу РСР (наприклад, Грузії, Молдови) смертна кара скасована. За зразком багатьох країн у наше законодавство був уведений інститут обмеженої осудності та ін.

Історичний, або генетичний, метод передбачає вивчення норм кримінального права в історичному розвитку. Так, усвідомити генезу поняття кримінального правопорушення можна лише в процесі як вивчення законодавства України, що визначає це поняття (наприклад, відповідні статті КК 1922, 1927 і 1960 рр.), так і тлумачення його в науці кримінального права. Генетичний метод покликаний з'ясувати проблеми наступності в кримінальному праві. Адже кримінальне право - це система, яка розвивається в історії, яка одночасно містить в собі не тільки елементи сьогодення, а й зберігає риси минулого, намічає контури майбутнього. Наприклад, КК 1960 р. містив багато норм, що збереглися з давніших часів (поняття умислу, відповідальність за окремі види вбивств та ін.), і багато в чому визначив контури КК України 2001 р. (наприклад, необхідність більшої регламентації інститутів Загальної частини, нової системи Особливої частини тощо).

Наука кримінального права має давню історію. Різні напрямки наукової думки (так звані школи кримінального права) зробили значний внесок у розвиток цієї науки. Так, класична школа кримінального права розвивала юридичний (догматичний) метод дослідження і досягла в цьому істотних успіхів. Соціологічна школа кримінального права внесла в науку соціологічні методи. Вчені достатньо використовували і методи порівняльного правознавства, і історичний метод. У радянський період наука кримінального права була надзвичайно заідеологізованою, скутою постулатами марксистсько-ленінських ідей. Однак, незважаючи на ці ідеологічні догмати, що ставили науку під жорсткий контроль комуністичної партії, в межах юридичного вчення про кримінальне правопорушення і покарання були здійснені серйозні дослідження, положення і висновки яких можуть бути використані й у пострадянський період.

Безпосередньо в Україні працювали видні вчені, які зробили істотний внесок у розвиток науки кримінального права. Наприкінці XIX - на початку XX ст. це були А. Ф. Кістяківський, Л. С. Белогриць-Котляревський (Київ), Л. Є. Владимиров, М. П. Чубинський, О. Д. Кисельов (Харків), Е. Я. Немировський (Одеса). За радянські часи українську науку гідно представляли Я. М. Брайнін, С. І. Тихенко (Київ), Г. І. Волков, В. С. Трахтеров, М. М. Гродзинський (Харків).

Зараз наукові дослідження з кримінального права здійснюються на кафедрах провідних юридичних вищих навчальних закладів, у підрозділах Національної академії наук України та Академії правових наук України.

Наука кримінального права - це фундаментальна наука. Вона є науковим підґрунтям для інших наук кримінального циклу - кримінології, судової психології, судової психіатрії, судової медицини, статистики, криміналістики та ін. Разом з тим вона використовує дані цих прикладних

наук. Так, кримінологія - це юридична наука, що вивчає причини злочинності, особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, розробляє спеціальні заходи щодо попередження кримінальних правопорушень. Поняття, вироблені в науці кримінального права (кримінальне правопорушення, форми вини, вік відповідальності за окремі види кримінальних правопорушень та ін.), широко використовуються в кримінології. У той же час кримінологічні дані про динаміку, структуру, стан, коефіцієнти злочинності тощо запозичуються кримінальним правом.

Наука кримінального права широко використовує дані такої науки, як судова статистика. При вивченні проблем осудності застосовуються дані судової психіатрії, при дослідженні вини та її форм - дані психології, а при вивченні вікових особливостей неповнолітніх, що вчинили кримінальне правопорушення, - дані педагогіки. При вирішенні питань, пов'язаних з встановленням причинного зв'язку між вчиненим діянням і наслідком, що настав, використовуються, зокрема, дані судової медицини, а при розв'язанні проблеми неосудності - дані судової психіатрії. В останні роки намічається проникнення в науку кримінального права даних математичних досліджень, положень таких наук як кібернетика, інформатика, наука управління і тощо.

Основні завдання науки кримінального права полягають у такому:

- а) розробка фундаментальних проблем теорії кримінального права;
- б) вироблення рекомендацій щодо вдосконалення КК і практики його застосування;
- в) подальше вивчення всіх інститутів кримінального права з метою встановлення їх ефективності;
- г) зміцнення тісних зв'язків з правотворчими і практичними органами;
- г) подальше вдосконалення всієї науково-педагогічної діяльності з метою підготовки висококваліфікованих фахівців-правознавців;
- д) вивчення кримінального законодавства і практики його застосування в країнах близького і далекого зарубіжжя.

В даний час важливим завданням науки кримінального права є підготовка разом з практичними працівниками коментарів до КК.

8. Кримінальне право як навчальна дисципліна

Поняттям кримінального права позначають також і навчальну дисципліну, що викладається у навчальних закладах юридичного профілю і вивчається студентами та слухачами, які навчаються в них.

Кримінальне право як навчальна дисципліна - це сукупність розташованого відповідно до структури КК навчального матеріалу, в якому розглядаються теоретичні положення, що розкривають зміст кримінально-

правових норм і дозволяють здобувачам вищої освіти засвоїти суму знань, необхідних для обґрунтованої кримінально-правової оцінки вчиненого кримінального правопорушення в якості особи, яка застосовує кримінальний закон (наприклад, слідчого, адвоката, прокурора, судді).

Навчальний курс (дисципліна) кримінального права України складається з курсів Загальної та Особливої частин кримінального права. Спочатку вивчається курс Загальної частини кримінального права України, а потім, після засвоєння загальних положень про кримінальне правопорушення та покарання, вивчається курс Особливої частини.

Порядок і послідовність викладу питань Загальної частини кримінального права прийнято іменувати системою курсу Загальної частини кримінального права. Система курсу Загальної частини кримінального права в основному визначається системою чинного кримінального законодавства. Завершується вивчення цього курсу знайомством із загальними положеннями кримінального права іноземних країн.

Знання кримінального права є підґрунтям професійної діяльності для таких категорій юристів як слідчий, працівник оперативних служб, прокурор, адвокат, суддя.

Однак і для юристів, які спеціалізуються в трудовому, житловому, банківському, податковому, шлюбному праві тощо, які беруть участь у розгляді цивільних справ (наприклад, за позовами підприємств), знання кримінального права має не другорядне значення. Практика доводить, що інколи учасники цивільних спорів переступають межу дозволеного і вчиняють кримінальні правопорушення. Юрисконсультів, судді господарського суду, нотаріусів необхідно чітко відрізнити цивільно-правове правопорушення (делікт) від кримінально протиправного діяння. Бачити, наприклад, коли порушення банківських правил переростає у викрадення майна, дії спадкоємців набувають ознак кримінально протиправного підроблення документів тощо.

Оперативні працівники і слідчі, які не належному рівні засвоїли положення кримінального права, можуть не приділяти уваги збиранню доказів, що характеризують необхідні ознаки відповідного кримінального правопорушення. А це призводить до неправильного застосування закону виправдання підсудного, винного у вчиненні кримінального правопорушення, засудження невинного, інкримінування особі більш тяжкого або менш тяжкого кримінального правопорушення у порівнянні з тим, який ним вчинено насправді. Вивчення кримінальних справ свідчить, що помилки при кваліфікації кримінальних правопорушень - найпоширеніший вид помилок у слідчій та судовій практиці.

Викриття кримінального правопорушення, розшук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та збирання доказів вчиненого кримінального правопорушення визначається саме ознаками кримінального правопорушення, встановленого кримінальним законом. Кримінальне право має значення базової дисципліни для інших юридичних дисциплін кримінального циклу - кримінального процесу, криміналістики, кримінології, оперативно-розшукової діяльності та деяких інших. Для правильного й ефективного розслідування справи треба чітко знати, що й кого шукати, в чому й кого треба викрити, які докази для цього треба знайти тощо. Без таких знань правоохоронна діяльність навіть за умови досконалого володіння тактикою допиту, технікою огляду місця події, психологією особи, яка вчинила кримінальне правопорушення тощо може бути направлена на вирішення другорядних питань, що не мають прямого відношення до ознак конкретного кримінального правопорушення.

Наприклад, не володіючи знаннями щодо складу кримінального правопорушення і розслідуючи справу про вбивство, слідчий може не приділити належної уваги встановленню і доказу мотивів дій особи, яку затримали на місці кримінального правопорушення з ножем і слідами крові жертви на своєму одязі. Як результат - особа, що вбила людину з хуліганських мотивів (п.7 ч.2 ст.115 КК - закон за це кримінальне правопорушення передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі), може бути засуджена за умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст.116 КК - покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк), або навіть буде виправдана як така, що буцімто діяла в стані необхідної оборони.

Вивчення курсу Загальної частини кримінального права обумовлює необхідність використання КК, інших нормативно-правових актів, науково-практичних коментарів КК, постанов Пленуму Верховного Суду України, монографій, навчальних посібників, наукових статей з кримінально-правових проблем.

9. Принципи кримінального права

Термін "принцип" походить від латинського *principium*, що означає початок, основа. Принципи кримінального права - це вихідні, основоположні ідеї, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві.

У загальній теорії права неоднозначно розуміють зміст принципів і дається різний їх перелік. Однак прийнято розрізняти два види принципів: 1)

загальноправові, притаманні всім галузям права; 2) спеціальні (галузеві), характерні лише для окремих галузей права.

До *загальноправових принципів* належать в основному ті, що закріплені в Конституції України. Це принцип суверенітету і незалежності України, цілісності та недоторканності її території (ст. 1 і 2); принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову (ст. 6); принцип верховенства права (ст. 8); принцип рівності громадян перед законом (ст. 24); принцип законності (ст. 29, 61, 62 і 124). До загальних принципів усіх галузей права відносять також вихідні положення гуманізму та справедливості права. Певні загальноправові принципи більшою або меншою мірою характерні і для окремих галузей права. До того ж деякі з них мають спеціальне призначення і конкретний зміст у тій чи іншій галузі права. Особливо це стосується принципів законності і справедливості.

До спеціальних принципів кримінального права треба віднести принципи законності, рівності громадян перед законом та гуманізму (в їх конкретному кримінально-правовому змісті), а також особистої відповідальності за наявності вини, невідворотності кримінальної відповідальності, справедливості (індивідуалізації) відповідальності та економії кримінальної репресії.

Принципи законності, рівності громадян перед законом і особистої відповідальності за наявності вини

У теорії кримінального права принцип законності виражається формулою: немає кримінального правопорушення - немає покарання без вказівки на те у законі (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).

Принцип законності у загальній формі закріплено в Конституції України таким положенням: "Ніхто не може відповідати за діяння, які на час вчинення не визнавалися законом як правопорушення" (ч. 2 ст. 58). Зміст цього принципу розкривається також у ч. 2 ст. 4 КК, згідно з чим "кримінальна протиправність і караність діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час вчинення цього діяння". Це положення, по-перше, зобов'язує державні органи влади і посадових осіб суворо додержуватися норм кримінального закону при притягненні людини до кримінальної відповідальності та застосуванні до неї покарання і, по-друге, виключає застосування кримінального закону за аналогією щодо дій, які не передбачені нормами Загальної та Особливої частин КК.

Принцип рівності громадян перед законом означає, що особи, які вчинили кримінальне правопорушення, рівні перед законом і підлягають кримінальній відповідальності незалежно від статі, національності, походження, майнового стану, займаної посади, віросповідання, переконання тощо. Тут йдеться про юридичну рівноправність громадян, яка за цим

принципом відрізняється від фактичної (соціальної) рівності. Сенс юридичного аспекту у даному випадку полягає в забезпеченні однакового для всіх громадян обов'язку понести за вчинене кримінальне правопорушення покарання, вид і розмір якого передбачені кримінальним законом. Фактична рівність громадян у сфері кримінального права забезпечується принципом справедливості, застосування якого під час визначення міри кримінального впливу дозволяє враховувати особливості конкретної події і індивідуальні властивості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і тому фактична відповідальність кожної людини за вчинене кримінальне правопорушення у всіх випадках неоднакова.

Принцип особистої відповідальності за наявності вини особи є відображенням загальноконституційного принципу, відповідно до якого "юридична відповідальність особи має індивідуальний характер" (ч. 2 ст. 61 Конституції). Згідно з цим принципом особа, яка вчинила діяння, що виписано в законі як кримінальне правопорушення, підлягає особистій кримінальній відповідальності. Разом з тим відповідно до цього принципу неприпустимо покладати кримінальну відповідальність на особу за кримінальне правопорушення, який було вчинено іншою особою, а також неможливо притягати до кримінальної відповідальності юридичну особу. Іншими словами, особиста відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення можлива лише при встановленні в діянні конкретної особи вини у формі умислу чи необережності (ст. 23-25).

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності та гуманізму

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності виявляється у тому, що: 1) кожна особа, в протиправних діяннях якої є склад кримінального правопорушення, повинна понести кримінальну відповідальність; 2) така особа не може бути покарана за один і те саме кримінальне правопорушення двічі (ч. 3 ст. 2 КК). У цьому принципі закладено також загальну і спеціальну превенції норм кримінального права.

Принцип гуманізму пов'язаний з піклуванням держави про безпеку людини, з людяністю, повагою до людської гідності. Кримінальний закон заперечує жорстокі, болісні та тілесні покарання, не має за мету помститися (око за око, зуб за зуб) особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, заподіяти їй фізичні страждання. Держава при застосуванні до людини, яка вчинила кримінальне правопорушення, міри покарання прагне повернути цю людину до суспільства, колективу, сім'ї. Санкції статей Особливої частини КК відповідають ступеню небезпеки кримінального правопорушення. Гуманізм кримінального права полягає і в тому, що особа, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення невеликої тяжкості, може бути звільнена від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки (ч. 1 ст. 47 КК).

Принцип гуманізму найповніше виявляється щодо неповнолітніх злочинців. Крім вищезазначеного, він полягає й у тому, що:

- 1) Неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 статті 105 цього Кодексу (ч. 1 ст. 97 КК);
- 2) Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, крім випадків, передбачених пунктом 5 частини третьої цієї статті. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах (ч. 1 ст. 102 КК).

Принцип справедливості (індивідуалізації) відповідальності та принцип економії кримінальної репресії

Цей принцип означає, що покарання, яке застосовує суд до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути у межах закону, конкретним та індивідуальним з урахуванням тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Важливою підставою для вирішення питання про міру покарання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, є його індивідуальні особливості: фізичний стан, характер, виховання, професія, спосіб життя, а також середовище, в якому він перебував, характер кримінально протиправного діяння і ступінь тяжкості такого діяння, форма вини тощо. Крім того, зазначений принцип виявляється у тому, що суд, з одного боку, застосовує суворі заходи покарання до осіб, які вчинили тяжкі й особливо тяжкі злочини, а з другого - широко застосовує міри покарання, не пов'язані з позбавленням волі до тих осіб, які вчинили кримінальні проступки.

Принцип економії кримінальної репресії властивий як законодавчій, так і правозастосовній діяльності. На законодавчому рівні економія репресії полягає в тому, що законодавець із загальної маси протиправних діянь до сфери кримінально караних відносить лише ті з них, які мають високий ступінь суспільної небезпеки, грубо порушують публічні або приватні права та інтереси, завдають таким правам та інтересам істотної шкоди або створюють реальну можливість заподіяння такої шкоди.

Законодавча економія кримінальної репресії має місце і під час класифікації кримінальних правопорушень (кримінальні проступки та злочини, які поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі - ст. 12 КК).

Залежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення визначається міра покарання у санкції кримінально-правової норми.

Водночас в основу застосування кримінального закону як такого покладено однакову загальну міру відповідальності. Це означає, що єдиною підставою відповідальності для всіх, хто вчинив кримінальне правопорушення, є наявність у такому діянні складу конкретного кримінального правопорушення, виписаного в законі

Питання для самостійного контролю:

1. Поняття кримінального права - як самостійної галузі права.
2. Предмет кримінального права.
3. Метод кримінального права.
4. Завдання (функції) кримінального права.
5. Система кримінального права.
6. Кримінальне право в системі інших галузей права.
7. Наука кримінального права.
8. Кримінальне право як навчальна дисципліна
9. Принципи кримінального права.

ТЕМА 2. ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

1. Закон про кримінальну відповідальність: поняття, ознаки, джерела

Закон про кримінальну відповідальність - це письмовий акт, що має вищу юридичну силу, приймається Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом і містить кримінально-правові норми, які встановлюють підстави і принципи кримінальної відповідальності, визначають, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання належить застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні, формулюють інші кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення; мають відповідати Конституції України та загальноновизнаним принципам та нормам міжнародного права.

Розглянемо кожну з ознак закону про кримінальну відповідальність.

По-перше, визначимо кримінальну відповідальність як особливий правовий інститут, у межах якого здійснюється офіційна оцінка поведінки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Кримінальна відповідальність матеріалізується в обвинувальному вирокі суду і зазвичай включає засудження особи за вчинене кримінальне правопорушення, призначення їй покарання, його відбування, стан судимості.

По-друге, визначимося з назвою закону. Традиційно кримінальний закон та закон про кримінальну відповідальність використовуються як тотожні поняття. Проте у чинному КК 2001 р. законодавець кримінальний закон чітко визначає як "закон про кримінальну відповідальність" (розділ II Загальної частини). Тож правильним є використання цієї назви для характеристики чинного кримінального законодавства, що являє собою певну сукупність кримінально-правових норм, об'єднаних у певній послідовності у Кримінальному кодексі України. Проте ми називаємо законом про кримінальну відповідальність не тільки Кримінальний кодекс - єдиний кодифікований законодавчий акт, але й окрему статтю КК, її частину, що передбачає відповідальність за окреме кримінальне правопорушення.. У цьому випадку така назва буде умовною, оскільки закон у буквальному розумінні - це юридично цілісний і структурно завершений нормативно-правовий акт, який приймається Верховною Радою.

Кримінальний кодекс за даним визначенням є **письмовим правовим актом** вищої юридичної сили, тобто має загальні ознаки будь якого закону: формальну визначеність та загальну обов'язковість на усій території України. Як і усі закони, відповідно до п. 3 ст. 85 Конституції України, яка визначає

повноваження Верховної Ради, Кримінальний кодекс приймається лише Верховною Радою, або ж всенародним референдумом (згідно Закону України від 3 липня 1991 р. "Про всеукраїнські і місцеві референдуми"). Таким чином, кримінально-правові норми встановлюються лише вищим органом законодавчої влади, закріплюються у письмовій формі у відповідних законах, які формулюють ознаки кримінальних правопорушень та покарань за них. Це завжди письмовий документ, який має бути опублікованим в установленому законодавством порядку і має вищу юридичну силу.

Особливою ознакою закону про кримінальну відповідальність, яка визначає суспільне значення Кримінального кодексу, є те, що **КК - єдина форма закріплення кримінального права**, кримінально-правових норм – єдине джерело кримінального права. Ніякі інші юридичні акти не можуть бути формами кримінального права, містити кримінально-правові норми. Тільки закон про кримінальну відповідальність визначає кримінальну протиправність та караність суспільно небезпечного діяння, умови та порядок призначення та звільнення від покарання. У ст. 3 КК надається певні пояснення з цього приводу. У ч. 3 статті зазначається, що кримінальна протиправність діяння, а також його караність, інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Інші частини цієї норми підпорядковані цьому положенню. У ч. 2 йдеться - закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, включаються до нього після набрання ними чинності. Таким чином, підкреслюється самостійне особливе значення Кримінального кодексу, оскільки інші закони про кримінальну відповідальність мають бути включені до нього і розглядатися як складова частина. Оскільки усі норми зведені у кодексі за відповідною нумерацією, то усі кримінально-правові норми, які будуть ухвалені окремим законом, повинні бути позначені відповідним номером. Таким чином, Закон про кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс) є основним джерелом кримінального права. Ні вироки (постанови, ухвали) судів, ні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, ні акти офіційного тлумачення, що надаються Конституційним Судом України, - не створюють нових кримінально-правових норм, і не можуть бути джерелом кримінального права.

Наступною ознакою закону є те, що згідно 1, 5 частини ст. 3, яка визначає законодавство про кримінальну відповідальність, він **має відповідати Конституції України та загальновизнаним принципам та нормам міжнародного права**; відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Це положення надто актуальне, оскільки до прийняття нового кримінального кодексу спостерігалася певна не

відповідність кримінального закону чинній новій Конституції 1996 р., яка була приведена у відповідність з основними положеннями міжнародних актів. Так, КК не мав статті (відповідно до ст. 60 Конституції), яка б визначала особливості кримінальної відповідальності за відмову виконання явно кримінально протиправного наказу чи розпорядження. Ця обставина не передбачалась як така, що виключає кримінальну протиправність діяння. До того ж, ч.3 ст. 5 КК 1960 р. не відповідала змісту ст. 61 Конституції щодо виключення повторної юридичної відповідальності за один і те саме кримінальне правопорушення, оскільки передбачала повторну кримінальну відповідальність у разі вчинення кримінального правопорушення за кордоном, навіть якщо особа вже понесла покарання за межами країни. Тож були усі підстави вважати Конституцію теж основним джерелом кримінального права, оскільки окремі її норми були більш прогресивніші, досконаліші, відповідали міжнародним стандартам та правам. Тлумачення ст. 3 КК надає підстави стверджувати, що чинне законодавство про кримінальну відповідальність - єдиний кодифікований закон, єдине джерело кримінального права. Конституція не входить до системи кримінального законодавства, незважаючи на те що має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Проте кримінально-правові норми повинні відповідати Конституції України.

Це ж стосується і того положення, що КК має ґрунтуватися на загальних принципах і нормах міжнародного права (верховенство прав людини, суверенітет держави, дипломатичний імунітет, мирне розв'язання спорів, міжнародні морські, екологічні, економічні, повітряні права, принципи боротьби із злочинністю, правової допомоги і видачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення тощо). Загальновизнані принципи і норми міжнародного права закріплені у відповідних пактах, деклараціях, конвенціях. Зокрема, вони містяться у Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р. - опублікована була лише у 1988 р), Міжнародному пакті про цивільні і політичні права (ООН, 1966 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ООН, 1966 р.) та інших міжнародних актах. Згідно ст. 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України є частиною національного законодавства України. Положення ст. 3 КК продовжують цю думку: закони про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою. Згода на обов'язковість міжнародних договорів може бути надана у формі ратифікації або приєднання. Чинними є лише опубліковані міжнародні договори в офіційних виданнях ("Голос України", "Відомості Верховної Ради України"). Маємо

зволікати на точку зору, що положення міжнародних договорів про боротьбу з окремими видами кримінальних правопорушень обов'язково підлягають імплементації (включенню) у КК, і в разі вчинення такого кримінального правопорушення застосовується не міжнародний договір, а відповідна ст. КК.

Проте у певних випадках має право на існування точка зору щодо того, що Кримінальне право України характеризується множинністю джерел (системою внутрішніх національних кримінальних законів та міжнародно-правових актів, що містять норми кримінального права). Концептуальним джерелом, яке містить норми прямої дії, є Конституція України. Вона має вищу юридичну силу. Тому всі кримінально-правові норми повинні відповідати Конституції. Якщо прийнята кримінально-правова норма суперечить положенням Конституції, то така норма втрачає юридичну силу автоматично або ж не може її набути. Тоді, згідно зі ст. 8 Конституції, має застосовуватися норма Конституції як норма прямої дії.

Джерелами кримінального права, згідно зі ст. 152 Конституції, можуть бути і рішення Конституційного Суду України про неконституційність кримінальних законів чи їх окремих положень. Такі закони чи їхні окремі положення втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність.

2. Система і структура закону про кримінальну відповідальність.

Структура норми.

Закон про кримінальну відповідальність є систематизованим і поділяється на Загальну та Особливу частину, які у свою чергу мають певні розділи : Загальна частина загальною кількістю 17 розділів, Особлива — 20. У свою чергу кожний розділ містить окремі кримінально-правові інститути.

Оскільки Загальна частина КК визначає принципи та загальні положення кримінального права, тому вона містить й загальні інститути, які можуть мати відношення до кожного конкретного кримінального правопорушення : поняття та види кримінального правопорушення, вина та її форми, співучасть у кримінальному правопорушенні, множина кримінальних правопорушень , поняття та види покарання, правила призначення покарання. Відповідно до філософських визначень загальне має містити у собі ознаки всіх процесів, які становлять собою прояв особливого. Проте у Загальній частині є і такі статті, які можуть застосовуватися безвідносно до статей Особливої частини. Передусім, на думку В. О. Навроцького, до них відносяться статті, які регламентують процесуальні положення: ст. 10 "Видача особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, та особи, яка засуджена за вчинення кримінального

правопорушення", ст. 72 "Правила складання покарань ...". В той же час в Особливій частині містяться норми, які безпосередньо не впливають з жодної конкретної статті Загальної частини (інституту звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці) . Тому вважається що назва "Загальна частина" КК не в повній мірі відтворює зміст норм, які в ній містяться, а тому не є бездоганною. Поки що законодавець вирішив зберегти звичну назву.

Отже Загальна частина Кримінального кодексу містить норми загального значення, їх дія поширюється на усі приписи Особливої частини Кодексу. Система Загальної частини (ст.ст. 1-108) структурно складається із таких 17 розділів та інститутів:

I - Загальні положення - включені норми, що визначають завдання Кримінального кодексу, підстави кримінальної відповідальності (ст. 1-2);

II - Закон про кримінальну відповідальність - включені норми, що визначають законодавство про кримінальну відповідальність, чинність закону про кримінальну відповідальність у часі, просторі за колом осіб, зворотню дію закону про кримінальну відповідальність, (ст.ст.3-10);

III - Кримінальне правопорушення, його види та стадії - включені норми, що визначають поняття та класифікацію кримінальних правопорушень, поняття закінченого та незакінченого кримінального правопорушення, готування та замаху на кримінальне правопорушення, особливостей кримінальної відповідальності за незакінчене кримінальне правопорушення, поняття добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні (ст.ст. 11-17);

IV - Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення) - включені норми, що визначають поняття суб'єкту кримінального правопорушення, осудності, неосудності, обмеженої осудності, особливостей кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення вчинені у стані сп'яніння, вік, з якого може настати кримінальна відповідальність (ст.ст. 18-22);

V - Вина та її форми - включені норми, що визначають поняття вини, умислу, необережності та їх видів (ст.ст. 23-25);

VI - Співучасть у кримінальному правопорушенні - включені норми, що визначають поняття співучасті, видів співучасті, форми співучасті, особливостей кримінальної відповідальності співучасників взагалі та при добровільній відмові (ст.ст. 26-31);

VII - Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень - включені норми, що визначають поняття повторності, сукупності, рецидиву кримінальних правопорушень та правових наслідків при цьому (ст.ст.32-35);

VIII - Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння - включені норми, що визначають поняття необхідної оборони, уявної оборони, затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, крайньої необхідності, фізичного та психічного примусу, виконання наказу або розпорядження, діяння пов'язаного із ризиком, виконання спеціального завдання з попередження та розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи кримінально протиправної організації (ст.ст. 36-43);

IX - Звільнення від кримінальної відповідальності - включені норми, що визначають поняття правових підстав звільнення від кримінальної відповідальності, різних видів звільнення: у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, у зв'язку з передачею особи на поруки, у зв'язку із зміною обстановки, закінченням строків давності (ст.ст. 44-49);

X - Покарання та його види - включені норми, що визначають види покарань, поняття основних та додаткових покарань, поняття конкретних видів покарань (ст.ст. 50-64);

XI - Призначення покарання - включені норми, що визначають загальні засади призначення покарання, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, правила призначення покарання за кримінальні правопорушення вчинені у співучасті, за незакінчене кримінальне правопорушення, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, за сукупністю кримінальних правопорушень та вироків, правила складання покарань, обчислення строків покарань (ст.ст. 65-73);

XII - Звільнення від покарання та його відбування - включені норми, що визначають поняття та підстави, умови звільнення від покарання та його відбування, їх види (ст.ст. 74-87);

XIII - Судимість - включені норми, що визначають поняття, правові наслідки судимості, строки погашення судимості, обчислення строків погашення судимості, умови зняття судимості (ст.ст. 88-91);

XIII-1 - Обмежувальні заходи - включені норми, що передбачають обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст.91-1);

XIV — Інші заходи кримінально-правового характеру - включені норми, що визначають поняття, мету, види, порядок застосування примусових заходів медичного характеру, визначають коло осіб до яких вони мають застосовуватися, примусове лікування, примусову конфіскацію (ст.ст. 92-96-2);

XIV-1 — Інші заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб — включені норми, що передбачають види юридичних осіб, до яких можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, підстави для

застосування чи звільнення від застосування заходів кримінально-правового характеру (ст.ст. 96-3-96-11);

XV - Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх - включені норми, що визначають особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, застосування покарання, звільнення від покарання та його відбування, погашення та зняття судимості (ст.ст. 97-108).

Порівняно із КК 1960 року відбулася зміна родової назви основних структурних підрозділів з "глави" на "розділ". Хоч вони і близькі за змістом, проте розділи передбачають ще більш дрібну структуру - підрозділи. В чинному кодексі цього немає. У назвах розділів Загальної частини використані назви основних кримінально-правових інститутів, які становлять сутність змісту Загальної частини КК.

Особлива частина містить норми, що вказують, які конкретно суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які заходи державного примусу можуть бути застосовані до осіб, що їх вчинили. Отже Особлива частина Кримінального кодексу містить конкретні норми, які забороняють вчиняти певні діяння. Вони описують ознаки конкретного кримінально протиправного діяння, визначають види та межі покарання за ці кримінальні правопорушення.

Усі кримінально-правові норми в Особливій частині КК об'єднані у певні окремі інститути, систематизовані за ознаками родового об'єкту - об'єкту, якому спричиняється основна шкода, який є об'єктом посягання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Так Особлива частини КК містить кримінально-правові норми (ст.ст. 109-447), які складають зміст двадцяти розділів:

I - Злочини проти основ національної безпеки (ст.ст. 109-114);

II — Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (ст.ст. 115-145);

III - Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи (ст.ст. 146-151);

IV - Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (ст.ст. 152-156);

V - Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових, інших прав і свобод людини та громадянина (ст.ст. 157-184);

VI - Кримінальні правопорушення проти власності (ст.ст. 185-198);

VII - Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (ст.ст. 199-235);

VIII - Кримінальні правопорушення проти довкілля (ст.ст. 236-254);

IX - Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки (ст.ст. 255-270);

X - Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва (ст.ст. 271-275);

- XI - Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту (ст.ст. 276-292);
- XII - Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності (ст.ст. 293-304);
- XIII - Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (ст.ст. 305-327);
- XIV - Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (ст.ст. 328-337);
- XV - Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (ст.ст. 338-360);
- XVI - Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж (ст.ст. 361-363);
- XVII - Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг (ст.ст. 364-370);
- XVIII - Кримінальні правопорушення проти правосуддя (ст.ст. 371-400);
- XIX - Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) (ст.ст. 401-435);
- XX - Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст.ст. 436-447).

Поділ Особливої частини КК на XX розділів робить її більш зручною для застосування, оскільки надає слідчому, прокурору, судді, адвокату орієнтир в розміщенні тих чи інших статей у КК. Та й для громадян України дуже важливо просто знайти в КК ту чи іншу статтю про відповідальність за окреме кримінальне правопорушення.

Назви розділів Особливої частини зазнали більших змін. Відбулося розукрупнення глав Особливої частини КК 1960 р. та виділення нових родових об'єктів, які підлягають кримінально-правовому захисту (з 11 глав до 20 розділів). Як ми бачимо із назв розділів використовуються різні підходи: дуже часто використовується прислівник "проти" - проти власності, проти докільця, проти правосуддя, проти безпеки руху тощо. В той же час в окремих розділах визначаються більш широку межі: у сфері господарської діяльності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації тощо.

Якщо система Особливої частини КК 1960 року була побудована на пріоритеті інтересів держави та суспільства над інтересами особи, то в КК 2001 року після розділу, який містить поняття злочинів проти національної безпеки, визначаються статті, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти прав та свобод, інтересів особи.

Абсолютна більшість норм Особливої частини встановлює кримінальну відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень, їх структура характеризується однорідністю складових елементів; у них чітко визначені диспозиція і санкція. Виняток становлять кілька статей, в нормах яких або в примітках до них наведені поняття кримінальних правопорушень певного виду, позначені суб'єкти їх вчинення, сформульовані деякі інші нормативні положення (наприклад, ст. 401 дає поняття військового кримінального правопорушення)

Майже усі норми Особливої частини визначають діяння з боку однієї особи - виконавця кримінального правопорушення. Порядок та умови застосування кримінальної відповідальності за навмисне вчинення кримінального правопорушення у співучасті, спільними діями кількох осіб описані у Загальній частині КК. Також необхідно звертатися до положень Загальної частини у разі вчинення приготування до кримінального правопорушення, замаху на кримінальне правопорушення, добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, кількох кримінальних правопорушень, особами, які є неосудними, не досягли віку кримінальної відповідальності тощо. Розкриття дійсного змісту норм Особливої частини неможливо без звернення до норм Загальної частини, оскільки остання є узагальненням ознак, які властиві усім кримінальним правопорушенням, передбаченим в Особливій частині. Теж стосується порядку призначення покарань, їх видів, умов звільнення від покарання та його відбування. Системи покарань, порядку їх призначення та звільнення від покарання, визначених у Загальній частині, мають дотримуватися судді щодо кожного злочинця під час визначення обсягу та міри покарання за конкретне кримінальне правопорушення, визначений в Особливій частині КК.

Порядкові номери статей суцільні в усьому КК, а номери розділів Загальної та Особливої частини ведуться окремо.

Таким чином, Загальна та Особлива частини КК нерозривно пов'язані між собою і складають єдину правову галузь - кримінальне право.

Структура статті. Усі інститути складаються із окремих кримінально-правових норм, які містяться у статті КК. Загальна частина містить 108 статей, Особлива - з 109 по 447 статтю. Статті КК пронумеровані арабськими цифрами, мають заголовки, що виражають сутність кримінально-правових норм (ст. 36 "Необхідна оборона", ст. 53 "Штраф", ст.115 "Умисне вбивство").

При включенні в КК нової статті вона буде поміщена у відповідний розділ Загальної або Особливої частини. Нова стаття повинна вміщуватися, як правило, вслід за статтею, що є найбільш близькою до неї за змістом. Новій статті мають бути надані номер попередньої статті і додатковий цифровий індекс - 1,2, 3 і т. д. Так відповідно до Закону від 15.04. 2008 р. в Загальну частину КК введено нову статтю 69-1 «Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання» після статті 69 «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом». Особлива частина КК була доповнена новими статтями 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» після ст. 150 КК «Експлуатація дітей» (Законом від 15 січня 2009 р.); ст.ст. 158-1, 158-2, що передбачають відповідальність за голосування виборцем на виборчій дільниці більше ніж один раз, незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (Закон від 21.08. 2009 р.). Виключення тієї чи іншої статті із КК також не змінює порядку нумерації статей в КК. Зберігається номер відповідної статті з поміткою «Виключена».

Більшість статей поділяється на частини, які виокремлюються в абзаци, що мають цифрові позначення. Так ст. 3 "Законодавство України про кримінальну відповідальність" (яка є предметом вивчення) складається із п'яти частин, ст. 5 "Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі" має три частини. Зміст кожної частини самостійний, характеризується великою різноманітністю і відповідає змісту певної окремої кримінально-правової норми. Тож одна стаття може містити декілька кримінально-правових норм, самостійних за значенням. Так, ст. 31 "Добровільна відмова співучасників" складається із трьох норм, які передбачають особливості кримінальної відповідальності у разі відмови від вчинення кримінального правопорушення виконавця (ч. 1 ст. 31), організатора, підбурювача, посібника (ч. 2 ст. 31), особливостей кримінальної відповідальності виконавця, якщо відмовилися від вчинення кримінального правопорушення інші співучасники (ч. 3 ст. 31). Найчастіше в них розвивається відповідна норма, визначаються особливості її застосування за якихось умов або встановлюються випадки незастосування цієї норми чи виключення її із дії. Наприклад, у ч. 1 ст. 55 вказано строк, на який може бути призначене покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, і зазначено, до яких видів покарань воно належить; у ч. 2 вказані випадки, коли може бути призначене таке покарання як додаткове, якщо воно не передбачене в санкції статті Особливої частини КК; у ч. 3 встановлено порядок обчислення строків виконання цього покарання як додаткового.

В Особливій частині в окремих частинах однієї статті встановлюється відповідальність (як правило) за одне і те ж кримінальне правопорушення,

але при наявності особливостей, які обтяжують діяння, відображають окремі особливі ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Так, ч. 1 ст. 115 передбачає відповідальність за просте навмисне вбивство з визначенням покарання від 7 до 15 років позбавлення волі; ч. 2 ст. 115 передбачає відповідальність за обтяжуючих провину обставин, які відтворюються у законі в 13 пунктах (вбивство двох і більше осіб, малолітньої дитини, вагітної жінки, з корисливих мотивів, на замовлення, заручника тощо) - відповідно покарання від 10 до 15 років або довічне позбавлення волі. Таким чином, певні окремі статті крім частин містять також і пункти, що теж мають цифрове позначення. У ч. 1 ст. 190 передбачена відповідальність за заволодіння чужим майном шляхом шахрайства, сформульовані основні ознаки цього кримінального правопорушення; частини 2, 3 і 4 вказують на кваліфікуючі ознаки, встановлення яких посилює (обтяжує) кримінальну відповідальність за це кримінальне правопорушення. Деякі частини статті Особливої частини передбачаються умови і порядок звільнення від кримінальної відповідальності винного у вчиненні зазначеного в статті кримінального правопорушення (наприклад, ч. 2 ст. 255 КК йдеться про порядок звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка добровільно заявила про створення кримінально протиправної організації або участь у ній). Цими положеннями регулюється застосування норм про кримінальну відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень.

У деяких випадках статті або частини статей КК поділяються на пункти, що мають цифрове позначення. Наприклад, частина 1 ст. 49 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності» поділяється на пункти 1, 2, 3, 4 і 5; норма ст. 89 «Строки погашення судимості» поділена на 9 пунктів; частина 1 ст. 94 «Види примусових заходів медичного характеру» поділяється на 4 пункти; частина 2 ст. 115 «Умисне вбивство» містить 13 пунктів, які також позначені цифрами. Окремі статті КК забезпечені примітками, в яких роз'яснюються поняття і терміни, застосовані в цій або в деяких інших статтях. Так, в п. 1 примітки до ст. 185 КК «Крадіжка» сформульовано поняття повторності вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 185, 186, 189-191 КК; в абзацах 2, 3 і 4 вказано на те, яке кримінальне правопорушення проти власності визнається вчиненим у значних, великих або особливо великих розмірах; визначення поняття службової особи міститься у пунктах 1 і 2 примітки до ст. 364 КК).

Щодо структури кримінально-правової норми, мова піде передусім про норми Особливої частини КК, які встановлюють кримінальну відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень (за винятком ст. 401 - поняття військового кримінального правопорушення. ст. 364 - де у

примітці йдеться про визначення службової особи). В більшості статей чітко визначені: диспозиція - та частина норми Особливої частини КК, в якій визначається кримінально протиправне діяння, описується заборонена кримінально протиправна поведінка певного виду, описуються специфічні для даного виду кримінального правопорушення ознаки; необхідні ознаки що є спільними для багатьох кримінальних правопорушень законодавець описує в Загальній частині КК.); та санкція - це така структурна частина статті, яка визначає вид і розмір покарання за кримінальне правопорушення зазначений у диспозиції. Значення санкції збільшилося, оскільки підставою для класифікації кримінальних правопорушень за тяжкістю є санкція статті.

Види диспозицій:

Проста – це диспозиція, яка називає суспільно-небезпечне діяння не розкриваючи його ознак. Наприклад, у диспозиції ч.1 ст.203-2 КК України законодавець визначив, що кримінальне правопорушення полягає у зайнятті гральним бізнесом, не називаючи ніяких інших ознак цього кримінального правопорушення .

Описова – це диспозиція, де описуються ознаки суспільно-небезпечного діяння, розкривається його зміст. Більшість диспозицій Особливої частини Кримінального кодексу є саме описовими. Наприклад, у диспозиції ч.1. ст.201 КК України законодавець описує ознаки та наводиться перелік дій, які складають зміст кримінального правопорушення «Контрабанда», при цьому вчинення хоча б однієї з перелічених дій вже буде визнаватися кримінальним правопорушення. Тамк само, ч.1. ст.258 КК України «Терористичний акт».

Бланкетна – це диспозиція, яка або називає суспільно-небезпечне діяння, або вказує частину його ознак, проте для з'ясування істотних ознак або визначення змісту кримінального правопорушення відсилає до іншого нормативно-правового акту. Наприклад, для визначення змісту диспозиції ч.1 ст. **242 КК України** «Порушення правил охорони вод» необхідно звернення до нормативно-правових актів, що регулюють це питання (Водного кодексу України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР, Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10.01.2002 р. № 2918-III, Постанови КМУ «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» від 25.03.1999 р. № 465 із наступними змінами та доповненнями і т.і.).

Відсилочна – це диспозиція, яка називає суспільно-небезпечне діяння або вказує частину його ознак, проте для з'ясування усіх істотних ознак або змісту кримінального правопорушення відсилає до іншої статті або частини статті Кримінального кодексу України. Так, середньої тяжкості тілесне

ушкодження має місце за відсутності ознак тяжкого тілесного ушкодження, що передбачені у ст.121 КК України, саме до цієї статті і відправляє законодавець для з'ясування змісту цього кримінального правопорушення. Проте найчастіше, відсилочними є другі, треті, четверті частини конкретної статті Кримінального кодексу України, тобто наступні частини. Так, ч.1 ст.150 передбачає кримінальну відповідальність за експлуатацію дітей, ч. 2 цієї статті починається словами: «Ті самі дії...» , тобто дії передбачені ч.1 ст.150 КК України.

Змішана – це диспозиція, яка у одній своїй частині може бути простою або описовою, а в іншій - бланкетною або відсилочною. Наприклад ст.172 КК України «Грубе порушення законодавства про працю». Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним про порушення вимог Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції" іншою особою (описова частина диспозиції), а також інше грубе порушення законодавства про працю (бланкетна частина диспозиції).

Види санкцій:

Санкція є наступним елементом у структурі кримінально-правової норми. Санкція передбачає покарання за вчинене кримінальне правопорушення, окрім цього вид покарання, що міститься у санкції, надає змогу визначити ступінь тяжкості кримінального правопорушення. У теорії кримінального права розрізняють абсолютно-визначені, відносно-визначені та альтернативні види санкції.

Абсолютно-визначена санкція – це санкція, яка передбачає один єдиний вид покарання з чітко визначеним розміром або терміном покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Проте у чинному Кримінальному кодексі законодавець відмовився від використання такого виду санкцій, оскільки застосування тільки одного конкретного виду покарання за вчинене кримінальне правопорушення не відповідає принципу гуманізму, що є основним у Кримінальному праві України.

Відносно-визначена санкція - це санкція, що передбачає певний вид покарання встановлюючи мінімальні та максимальні границі його застосування. Вона має кілька різновидів :

Відносно-визначена санкція, яка встановлює певний вид покарання вказуючи мінімальну (нижчу) та максимальну (верхню) межу застосування. Наприклад санкція ч.1 ст.114-1 передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

Відносно-визначена санкція, яка встановлює певний вид покарання вказуючи максимальну (верхню) межу покарання. Наприклад санкція ч.1. ст.153 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк до

п'яти років. У такому випадку мінімальна межа покарання встановлюється на рівні визначеному у Загальній частині Кримінального кодексу при характеристиці відповідного виду покарання. Наприклад, для покарання у виді позбавлення волі мінімальний строк не може бути меншим ніж 1 рік.

Окрім цього одночасно з відносно-визначеною санкцією законодавець може передбачати одне або кілька додаткових покарань, які у свою чергу можуть бути абсолютно-визначеними, наприклад позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна, або відносно-визначеними, наприклад позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Так само вони можуть бути обов'язковими, наприклад, санкція ч.1.ст.110-2 КК України передбачає покарання у виді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна або факультативними, наприклад санкція ч.1. ст. 110 передбачає покарання у виді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.

Альтернативна – це санкція, яка передбачає кілька різних покарань, що можуть бути застосовані за вчинене кримінальне правопорушення. Існують наступні види альтернативних санкцій:

Санкція статі передбачає відносно-визначене та абсолютно-визначене покарання. Наприклад санкція ч.3 ст. 258 передбачає покарання у виді позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої.

Санкція статті передбачає кілька відносно-визначених покарань. Це може бути комбінація кількох відносно-визначених санкцій з вказівкою на максимальну межу покарання, наприклад санкція ст. 118 КК України передбачає покарання у виді виправних робіт на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до двох років, або комбінація кількох відносно-визначених санкцій з вказівкою на мінімальну та максимальну межі покарання, наприклад, санкція ч.1 ст. 158-2 КК України передбачає покарання у виді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від двох до чотирьох років. У альтернативній санкції поряд з основними видами покарань можуть застосовуватися і додаткові покарання. Наприклад, санкція ч.2. ст. 271 КК України передбачає покарання у виді виправних робіт на строк до двох років або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

3. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі, просторі та за колом осіб

3.1 Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі. Зворотна дія кримінального закону у часі

Україна має свою чітко визначену територію, на якій здійснює свою суверенну владу. Нормативно-правові акти, прийняті у відповідному порядку, розповсюджують свою дію на всю територію України, у тому числі і Кримінальний кодекс України, проте у випадках вчинення кримінального правопорушення іноземцями на території України або громадянами України на території іншої держави, або вчинення кримінального правопорушення проти інтересів України на території іншої держави виникає необхідність визначення меж дії закону про кримінальну відповідальність у часі, просторі та по колу осіб.

Кримінальний кодекс набирає чинності по тій самій процедурі, що і будь який інший закон нашої держави. Порядок прийняття законів визначений у ст.94 Конституції України. Після виконання всіх процедур закон вважається прийнятим після підписання його Президентом України. Наступним етапом є опублікування закону, тобто доведення його змісту до відома усіх громадян. Розрізняють офіційне та неофіційне опублікування тексту законів. Так, офіційним є опублікування тексту закону у друкованих виданнях: «Офіційний вісник України» та газетах «Урядовий кур'єр», «Голос України», «Відомості Верховної Ради України», інформаційному бюлетені «Офіційний вісник Президента України» (*Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10.06.1997р. № 503/97*). Неофіційним є опублікування в інших друкованих виданнях, але вони мають інформаційний характер і не можуть бути використані для офіційного застосування, так само поява тексту закону у мережі Інтернет не є офіційним опублікуванням закону.

Наступним етапом є набрання чинності законом. У теорії кримінального права розрізняють наступні випадки набрання кримінальним законом чинності:

- через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування (ч.1 ст.4 КК України). До цих десяти днів не входить день опублікування закону. Закон набирає чинності з нуля годин наступного дня, що слідує за днем опублікування. Так, якщо закон опубліковано у офіційному виданні 1 червня, то він набирає чинності з нуля годин 12 червня.

- з дати, що вказана у самому законі. Так, Кримінальний кодекс було прийнято 5 квітня 2001 року, а набрав він чинності з 1 вересня 2001 року, ця дата вказана у п.1. розділу I Прикінцевих та перехідних положень до Кримінального кодексу.

- з дня офіційного опублікування. У тесті самого закону досить часто зустрічаються формулювання «з дня офіційного опублікування». Так, у Законі України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за кримінальні правопорушення з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» від 05.11.2009 р. № 1707-VI викладено нову редакцію ст. 300 КК України і у тексті самого закону вказано, що він набирає чинності з дня його опублікування.

Суспільні відносини постійно змінюються і вимагають відповідної зміни законодавства. Ці суспільні процеси стосуються і Кримінального кодексу України, який як і будь-який інший закон може втратити чинність.

Отже, відомі наступні випадки втрати чинності законами:

- якщо він був скасований або змінений іншим законом про кримінальну відповідальність. У тексті нового закону міститься вказівка про скасування закону, що існував або про скасування окремих приписів закону, що продовжує діяти в незмінній частині, або про заміну закону новим законом. Так, у п. 2 розділу I Прикінцевих та перехідних положень до Кримінального кодексу України зазначені нормативно-правові акти, що втратили чинність із набранням чинності КК 2001 року, зокрема, Кримінальний кодекс Української РСР від 28 грудня 1960 року.

- якщо він скасовується повністю або частково іншим законом без будь-якої вказівки про те в новому законі. Так, за Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» від 12.01.2006 р. № 3316-IV було викладено нову редакцію ст. ст. 149 та 303 КК України.

- у зв'язку із закінченням строку дії, на який було прийнято закон. В Україні до цього часу не приймалися строкові закони про кримінальну відповідальність.

Приймаючи до уваги, що Закон про кримінальну відповідальність може втрачати чинність, то постає питання щодо правил застосування нового кримінального закону щодо кримінальних правопорушень вчинених до його набрання чинності, тобто на момент дії попереднього кримінального закону. По-перше, необхідно визначитися із часом вчинення кримінального правопорушення, оскільки це нерозривно пов'язане із моментом набрання та втрати чинності кримінальним законом. Кримінальні правопорушення можуть бути триваючими або продовжуваними, може бути розрив у часі від вчинення кримінального правопорушення до настання наслідків, проте

законодавець закріплює загальне правило, що часом вчинення кримінального правопорушення є час вчинення передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності, незалежно від настання наслідків (ч.3. ст. 4 КК України). По-друге, особа притягається до кримінальної відповідальності за законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення кримінального правопорушення, проте наступний закон може не визнавати таке діяння кримінальним правопорушенням або посилювати відповідальність за це діяння. У цих випадках постає питання щодо зворотної сили закону.

Зворотна сила закону – це поширення юрисдикції нового закону на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення до набрання ним чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. За загальним правилом, що закріплене у ст.58 Конституції України та у ст.5 Кримінального кодексу – закон може мати зворотну силу тільки якщо 1) скасовує кримінальну протиправність діяння, тобто воно є декриміналізоване, 2) пом'якшує кримінальну відповідальність або 3) іншим чином поліпшує становище особи. Зворотню дію у часі має тільки більш гуманний, сприятливий до винної особи закон.

У теорії кримінального права вироблено правила, за допомогою яких при порівнянні законів можна визначити, який з них є більш м'яким:

- встановлюється більш м'який вид покарання, ніж у законі, що діяв під час вчинення кримінального правопорушення;
- мінімальна межа покарання нижча, ніж така ж межа покарання у законі, що діяв раніше;
- максимальна межа одного і того ж виду покарання є більш низькою у новому законі;
- одночасно знижена нижча межа і підвищена вища межа. В цьому випадку закон має зворотню дію у часі у тій частині, яка пом'якшує відповідальність; виключене додаткове покарання, яке було передбачене у попередньому законі;
- збережене додаткове покарання, однак це покарання в новому законі, на відміну від того, що діяв раніше, передбачене факультативно поряд із менш суворим додатковим покаранням;
- виключений більш суворий вид покарання, передбачений в альтернативній санкції, або в таку санкцію включений менш суворий вид покарання;
- замість одного основного покарання, яке було у законі, що діяв раніше, передбачено альтернативно ще хоча б одне більш м'яке основне покарання.

Кримінальний закон, який іншим чином поліпшує становище особи – це закон, який збільшує або іншим чином видозмінює підстави звільнення від кримінальної відповідальності, пом'якшує підстави звільнення від покарання,

збільшує кількість спеціальних випадків звільнення від кримінальної відповідальності і т.п.

Правила зворотної сили закону застосовуються і в тому разі, коли після вчинення кримінального правопорушення кримінальний закон змінював кілька разів – застосовується закон, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

3.2. Територіальний принцип

Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі ґрунтується на територіальному принципі, принципі громадянства, універсальному (космополітичному) та реальному принципі.

Територіальний принцип закріплений у ст. 6 КК України і полягає у тому, що особи, які вчинили кримінальне правопорушення на території України підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України. Кримінальне правопорушення вважається вчиненим на території України якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України. Необов'язково, щоб кримінальне правопорушення пройшов усі стадії підготовки та вчинення на території України достатньо щоб хоча б одна із стадій вчинення кримінального правопорушення мала місце на території України. Наприклад, підготовчі дії до вчинення кримінального правопорушення відбулися поза межами України, а безпосередньо кримінальне правопорушення вчинено на території України, так само, підготовчі дії здійснені на території України, а кримінальне правопорушення вчинено на території іншої держави – все одно є підставою для визнання кримінального правопорушення вчиненим на території України. Окрім цього кримінальне правопорушення вважається вчиненим на території України якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України. У теорії кримінального права співучасниками кримінального правопорушення поряд з виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник, отже достатньо щоб хоча б один із співучасників кримінального правопорушення діяв на території України для визнання кримінального правопорушення вчиненим на території України, незалежно від того, на території яких держав діяли інші співучасники кримінального правопорушення.

Говорячи про територіальний принцип чинності Закону про кримінальну відповідальність неможливо не визначити зміст поняття «*територія України*», оскільки цей термін є ключовим у цьому понятті. Закон України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 р. № 1777-ХІІ надає визначення поняття «*Державний кордон України*» - є лінія і вертикальна

поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України - суші, вод, надр, повітряного простору.

Поняттям «територія України» охоплюються:

а) суша, море, ріки, озера і решта водойм, надра землі в межах кордону України, а також повітряний простір над сушею і водним простором, у тому числі і над територіальним морем. До територіального моря України належать прибережні морські води шириною 12 морських миль, що відлічуються від лінії найбільшого відливу як на материку, так і на островах, належних Україні, або від прямих початкових ліній, що з'єднують відповідні точки. Географічні координати цих точок затверджуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. В окремих випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватися міжнародними договорами України, а при відсутності договорів — у відповідності із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права;

б) військові кораблі, приписані до портів на території України, що знаходяться під прапором України у відкритому морі, в територіальному морі або портах інших держав;

в) невійськові судна, приписані до портів на території України, що знаходяться під прапором України у відкритому морі;

г) іноземні невійськові судна, що знаходяться в територіальному морі чи порту України. Згідно з п. 5 ст. 28 Закону України «Про державний кордон України» прикордонні війська України мають право знімати з такого судна і затримувати осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і підлягають кримінальній відповідальності за законодавством України, передавати цих осіб органам дізнання та слідства, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України;

г) військові повітряні судна України, приписані до аеропортів на її території, які під розпізнавальним знаком України знаходяться у відкритому повітряному просторі, в повітряному просторі чи на аеродромі іншої держави;

д) невійськові повітряні судна України, які приписані до аеропортів на її території і знаходяться поза межами держави у відкритому повітряному просторі під розпізнавальним знаком України.

Виділяють також об'єкти, які не є територією України, але на які поширюються юрисдикція і сфера застосування кримінального законодавства України. Це:

а) континентальний шельф — поверхня і надра морського дна підводних районів, що примикають до узбережжя чи до островів України і знаходяться поза зоною територіального моря до глибини 200 м або за цими межами до такого місця, де глибина покриваючих вод дозволяє розробку природних

багатств цих районів. Поверхня і надра морського дна впадин, що розташовані в суцільному масиві континентального шельфу України, незалежно від глибини, є частиною континентального шельфу України.

Важливо при цьому відмітити, що дія закону про кримінальну відповідальність у просторі стосується тільки випадків учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з розвідкою континентального шельфу, розробкою його мінеральних і живих ресурсів, провадженням бурових робіт, спорудженням, експлуатацією і використанням штучних островів, установок і споруд, здійсненням морських наукових досліджень, захистом і збереженням морської сфери; прокладкою і експлуатацією підводних кабелів і трубопроводів. Разом з тим юрисдикція і сфера застосування кримінального законодавства України не поширюються на води, що покривають континентальний шельф, і повітряний простір над ним. режим яких регулюється міжнародним правом;

б) підводні телеграфні кабелі і трубопроводи, що проходять по дну відкритого моря;

в) наукова станція, розташована в Антарктиді. Таку станцію Україна має на острові Галиндес цього материка;

г) запущені в космос об'єкти, що належать Україні та включені відповідно до Конвенції «Про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір» 1975 р. у реєстр космічних об'єктів України. Такі об'єкти підпадають під юрисдикцію і сферу дії кримінального законодавства України.

3.3. Принцип громадянства

Принцип громадянства є втіленням взаємозв'язку України та її громадян або осіб без громадянства, які постійно проживають на території України, які вчинили кримінальне правопорушення за її межами. Україна визнає можливість притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності за чинним Кримінальним кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Україна може направляти запити щодо екстрадиції зазначених осіб задля притягнення їх для кримінальної відповідальності за національним законодавством тобто за чинним Кримінальним кодексом України, відповідно застосування кримінального покарання буде тягти кримінально-правові наслідки передбачені чинним Кримінальним кодексом. Проте якщо зазначені категорії громадян зазнали кримінального покарання за межами України вони не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за національним Законом про кримінальну відповідальність, оскільки це суперечить ст. 61 Конституції України - ніхто не може бути двічі

притягнений до одного і того виду юридичної відповідальності за одне і те саме правопорушення. Проте якщо зазначені категорії громадян вчинять інше кримінальне правопорушення вже на території України, то кримінально-правові наслідки притягнення до кримінальної відповідальності за законодавством інших держав приймаються до уваги при кваліфікації нового кримінального правопорушення, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або покарання.

Проте принцип громадянства не розповсюджується на певні категорії осіб, зокрема, відповідно до Указу Президента України «Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні» від 10.06.1993 року № 198/93 повним дипломатичним імунітетом користуються глава дипломатичного представництва, члени дипломатичного персоналу дипломатичного представництва, які мають дипломатичний ранг, а також члени сімей усіх зазначених осіб, якщо вони не є громадянами України.

Обмеженим дипломатичним імунітетом користуються консульські посадові особи і консульські службовці, члени адміністративно-технічного і обслуговуючого персоналу дипломатичних представництв, а також представники і службові особи міжнародних організацій, члени парламентських і урядових делегацій. Ці особи не підлягають кримінальній юрисдикції України лише щодо дій, вчинених ними при виконанні своїх службових обов'язків.

На цих осіб кримінальна юрисдикція України поширюється лише у випадках ясно вираженої згоди на це акредитуючої держави, що виражається в позбавленні певної особи дипломатичного імунітету від кримінальної юрисдикції держави перебування.

3.4. Універсальний принцип. Видача осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (екстрадиція)

Космополітичний (універсальний) принцип виходить із змісту міжнародних конвенцій ратифікованих Україною у сфері боротьби зі злочинністю. На підставі цих конвенцій у Кримінальному кодексі передбачена кримінальна відповідальність за геноцид, торгівлю людьми, піратство, угон повітряних суден і т. і. У разі вчинення кримінальних правопорушень на території інших держав іноземцями або особами без громадянства, що не проживають постійно в Україні, такі категорії осіб можуть нести кримінальну відповідальність за Кримінальним кодексом України, якщо це передбачено міжнародними договорами.

Реальний принцип чинності Закону про кримінальну відповідальність полягає у тому, що іноземці та особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за межами України, підлягають в Україні відповідальності за Кримінальним кодексом у випадках, передбачених договорами або якщо вони вчинили передбачені Кримінальним кодексом тяжкі та особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Цей принцип може бути реалізований тільки за умови, що іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, не були засуджені за законодавством інших держав. Існування цього принципу надає можливість нашій державі захищати інтереси своїх громадян та інтереси держави від протиправних посягань, навіть якщо суспільно-небезпечні дії вчинено на території іншої держави, наприклад, вчинено терористичний акт задля розпалювання ворожнечі між Україною та іншими державами світу.

Окрім цього іноземці та особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно Кримінальним кодексом України, якщо вони за межами України вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-який із кримінальних правопорушень: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст.368 КК України), незаконне збагачення (ст. 368-3 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), або якщо вони пропонували,обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду.

Підлягає врахуванню вирок суду іноземної держави при кваліфікації кримінального правопорушення, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності та покарання іноземцю або особі без громадянства, що не проживає постійно на території України за умови вчинення кримінального правопорушення за межами України, а потім вчиненні кримінального правопорушення на території України.

Говорячи про кримінальні правопорушення, що можуть бути вчинені іноземцями на території України або громадянами України на території інших держав не можна оминати поняття **екстрадиції**.

У теорії кримінального права на науковому рівні це поняття вивчено досить ґрунтовно, проте на законодавчому рівні офіційно введено тільки в чинному Кримінальному кодексі. Зміст екстрадиції полягає у видачі винної особи на запит однієї держави іншій для притягнення до відповідальності або віддання до суду, або виконання (відбування) покарання.

Екстрадиція - процесуальна дія, що полягає в передачі особи державою, на території якої вона перебуває, іншій державі (на її вимогу) з метою притягнення такої особи до кримінальної відповідальності або для виконання обвинувального судового вироку.

Види екстрадиції:

- видача особи для притягнення її до кримінальної відповідальності;
- видача особи для приведення судового вироку до виконання - полягає у передачі особи, яка засуджена іноземним судом і переходується від відбуття покарання, але затримана на території іншої держави;
- видача на певний термін (наприклад, для розгляду справи в суді, в якій співучасниками є громадяни різних держав).

Екстрадиція є суверенним правом кожної держави. Обов'язок екстрадиції виникає лише на підставі взятих державою на себе міжнародних зобов'язань.

Вимогу про видачу особи може пред'явити держава:

- громадянином якої є особа, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- на території якої вчинено кримінальне правопорушення;
- якій завдано шкоду кримінальними правопорушеннями.

Принципи, згідно з якими має здійснюватись екстрадиція:

- кримінальне правопорушення передбачено у міжнародному договорі про видачу;
- принцип подвійної кримінальної протиправності (кримінальне правопорушення є караним як за законом держави, що вимагає видачі, так і за законом держави, до якої звернено вимогу);
- покарання тільки за те кримінальне правопорушення, яке було юридичною підставою видачі.

Джерелами правового регулювання екстрадиції є як багатосторонні, так і двосторонні договори. Зокрема, Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Додатковий протокол 1975 р. та Другий додатковий протокол 1978 р. до Конвенції 1957 р. (підписані в межах Ради Європи), Конвенція про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. (підписана в межах СНД), учасником яких є й Україна

Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р. у ст. 1 зазначає, що держави-учасниці зобов'язуються видавати одна одній усіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої держави за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою. Конвенція не містить конкретних видів кримінальних правопорушень, у зв'язку з вчиненням яких здійснюється видача, як критерій використовується вид

покарання за вчинене правопорушення - видача здійснюється у зв'язку з правопорушеннями, які караються за законами запитуючої держави та запитуваної держави позбавленням волі або згідно з постановою про утримання під вартою на максимальний термін не менше одного року чи суворим покаранням. Якщо особа визнається винною і вирок про ув'язнення або постанова про утримання під вартою проголошується на території запитуючої держави, термін призначеного покарання має становити не менше чотирьох місяців (ст. 2).

Конвенція про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. визначила, що договірні сторони зобов'язані на вимогу одна одної видавати осіб, які перебувають на їхній території, для притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності або для виконання вироку. Видача особи для притягнення її до кримінальної відповідальності має місце у тому разі, коли особа вчинила діяння, які за законами обох сторін є караними і за вчинення яких передбачається покарання у вигляді позбавлення волі строком не менше одного року. Видача особи для виконання вироку провадиться в разі, коли ця особа вчинила передбачене кримінальним законодавством обох сторін діяння, за яке їй призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на шість місяців і більше.

Видача не провадиться у разі, якщо: особа є громадянином сторони, від якої вимагається видача; на момент одержання вимоги кримінальне переслідування згідно із законодавством сторони, від якої вимагається видача, не може бути порушено, або вирок не може бути звернений до виконання внаслідок закінчення строку давності або на іншій законній підставі щодо особи, яку вимагають видати, на території сторони, від якої вимагається видача, за те саме кримінальне правопорушення було винесено вирок або постанову про закриття провадження у справі, що набрали законної сили, і кримінальне правопорушення відповідно до законодавства тієї чи іншої із сторін переслідується в порядку приватного обвинувачення (за заявою потерпілого).

У разі, якщо вимоги про видачу надійдуть від кількох держав, сторона, до якої звертаються, самостійно вирішує, яка з цих вимог має бути задоволена.

Щодо кримінального переслідування виданої особи передбачається таке обмеження: без згоди сторони, яка видала особу, останню не можна притягти до кримінальної відповідальності або піддати покаранню за вчинений до її видачі кримінальне правопорушення, за яке її не було видано.

Особливим юридичним інструментом, який скасував формальну процедуру екстрадиції в межах держав - членів Європейського Союзу, стало

Рамкове рішення Європейської ради від 13 червня 2002 р. "Про Європейський ордер на арешт та процедури передачі осіб між державами-членами".

Європейський ордер на арешт - це судові рішення, видане державою-членом із метою арешту та видачі іншою державою-членом розшукуваної особи в цілях проведення кримінального обвинувачення або виконання тюремного вироку або наказу про тримання під вартою. Відповідно до зразка ордера, наведеного в тексті Рамкового рішення, ордер - це простий документ, що містить ім'я та громадянство розшукуваної особи, підтвердження наявності чинного рішення суду проти цієї особи, природу та правову кваліфікацію кримінального правопорушення, його опис та відповідні покарання, що мають бути застосовані, а також інформацію про судовий орган, що видав ордер.

Головна ціль європейського ордера - це заміна тривалих процедур екстрадиції на більш просту й ефективну систему передачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, між державами - членами Європейського Союзу.

Двосторонній рівень правового регулювання екстрадиції відображений у договорах, які укладені між двома різними державами. Наприклад, Договір між Україною і Туркменістаном про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання від 23 травня 2005 р., Договір між Україною та Арабською Республікою Єгипет про видачу правопорушників від 10 жовтня 2004 р., Договір між Україною та Республіка Панама про видачу правопорушників від 4 листопада 2003 р. та ін.

Захищаючи своїх громадян та здійснюючи суверенну владу на території України, законодавець передбачив у ст. 10 Кримінального кодексу, що громадяни України не підлягають екстрадиції з території України, за кримінальні правопорушення вчинені поза її межами.

Центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

Генеральна прокуратура України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування.

Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку.

Екстрадицію держава Україна готова виконувати на власній території стосовно громадян України або іноземців, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, тільки за умови, що вчинене суспільно-небезпечне діяння згідно з Кримінальним кодексом України визнається або

було б кримінальним правопорушенням у разі його вчинення на території України. Окрім цього Україна може перейняти кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок, щодо громадян України та іноземців, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України і перебувають на території України, але які не можуть бути видані іноземній державі або у видачі яких відмовлено, якщо діяння, у зв'язку з яким запитується передача кримінального провадження, згідно з Кримінальним кодексом України визнається кримінальним правопорушенням.

4. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність

У теорії кримінального права тлумачення відіграє значну роль, оскільки надає можливість чітко визначити зміст закону про кримінальну відповідальність. Розрізняють тлумачення за суб'єктом, за прийомами та за обсягом.

Відповідно до **кола суб'єктів тлумачення** воно може бути легальним (офіційним), судовим та науковим (доктринальним).

Відповідно до ст.147 Конституції України **легальне або офіційне тлумачення** надає Конституційний Суд України. Таке тлумачення є офіційним та враховується у правозастосовній практиці, підлягає обов'язковому виконанню та не може бути оскаржено. Рішення підлягають опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та інших офіційних виданнях України.

Судове тлумачення має місце при розгляді судом конкретного кримінального провадження і знаходить своє втілення у вирокі суду. При розгляді кримінального провадження суд тлумачить норми Закону про кримінальну відповідальність, які необхідні для прийняття вірного рішення по справі. Судове тлумачення, що здійснюється судом при розгляді конкретного кримінального провадження називають казуальним.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ наділений повноваженнями давати рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства, а Верховний суд України наділений правом забезпечувати однакове застосування норм матеріального права не лише судами касаційної інстанції, а й усіма судами згідно із Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» від 20 жовтня 2011 року № 3932-VI.

Наукове тлумачення (доктринальне) надається науковими, навчальними установами, має своє втілення у наукових та навчальних роботах (дисертаційних дослідженнях, монографіях, підручниках,

посібниках). Воно не є обов'язковим до застосування, проте впливає на розвиток науки кримінального права.

Іноді трапляються випадки необхідності з'ясування змісту кримінально-правової норми. **За прийомами тлумачення** розрізняють граматичне (філологічне), систематичне та історичне тлумачення.

Граматичне (філологічне) тлумачення має місце у випадку коли з'ясовується морфологічна будова кримінально-правової норми, її зміст відповідно до правил синтаксису та пунктуації. З'ясовується значення всіх термінів, сполучників, що використовуються у кримінально-правовій нормі. Так, для з'ясування змісту диспозиції ст. 271 КК України «Порушення вимог законодавства про охорону праці» необхідно визначити зміст поняття «законодавство про охорону праці», «інші нормативно-правові акти про охорону праці», «службова особа», «громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності», між поняттями «службова особа» та «громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності» стоїть сполучник «або», що говорить про те, що це різні суб'єкти цього кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність за це кримінальне правопорушення настає тільки у разі настання негативних наслідків у виді шкоди здоров'ю потерпілого, на це вказує формулювання «якщо це порушення заподіяло ...».

Систематичне тлумачення має місце у разі, коли для визначення змісту кримінально-правової норми необхідно співвідносити між собою правові норми закону про кримінальну відповідальність або співвідносити закон про кримінальну відповідальність із іншими нормативними актами. Оскільки закон про кримінальну відповідальність захищає найбільш важливі суспільні відносини, то кримінальні правопорушення стосуються різних сфер буття суспільства, отже для визначення змісту кримінально-правової норми необхідно звертатися до цивільного, трудового, сімейного, адміністративного законодавства, підзаконних нормативно-правових актів у різних сферах. Окрім цього, у Особливій частині Кримінального кодексу застосовуються терміни, тлумачення яких надається у Загальній частині закону про кримінальну відповідальність, наприклад, поняття «службової особи», яке надане у ст. 18 Кримінального кодексу України.

Історичне тлумачення застосовується для з'ясування причин та умов прийняття законів про кримінальну відповідальність, історичних чинників, дозволяє зрозуміти чому на певному етапі криміналізувалися чи декриміналізувалися певні діяння. Найчастіше застосовується вченими у галузі кримінального права.

За обсягом розрізняють буквальне, обмежувальне та поширювальне тлумачення кримінального закону.

Буквальне тлумачення полягає у тому, що зміст кримінально-правової норми відповідає її текстуальному викладенню у Законі про кримінальну відповідальність. Зміст кримінально-правової норми викладений точно і не потребує пояснень або уточнень. Наприклад, законодавець чітко вказує, що крадіжка - таємне викрадення чужого майна.

Обмежувальне тлумачення має місце тоді, коли зміст кримінально-правової норми вужчий, ніж вона викладена текстуально, тобто норма може бути застосована до вужчого кола випадків, ніж викладено в нормі. Наприклад, у ст.304 КК України встановлено відповідальність за втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність. Хоча у Законі не передбачено ніяких виключень стосовно суб'єкта цього кримінального правопорушення, проте зрозуміло, що до відповідальності притягуються повнолітні особи, що вчинили це кримінальне правопорушення.

Поширювальне тлумачення має місце тоді, коли зміст кримінально-правової норми є ширшим, ніж вона викладена текстуально. Наприклад, потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК, Закон називає працівника правоохоронного органу. Фактично ж ним може бути і працівник іншого відомства, наділений правозастосовними або правоохоронним функціями (наприклад, технічний інспектор праці). Проте поширювальне тлумачення потрібно відрізнити від застосування закону за аналогією, коли має місце відсутність кримінально-правової норми, що регулює певні суспільно-небезпечні події і застосовується правова норма, що є найближчою по змісту або передбачає схожі ознаки кримінального правопорушення. На відміну від попередніх законів про кримінальну відповідальність ч.4 ст.3 чинного КК України прямо забороняє застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, оскільки у Особливій частині міститься вичерпний перелік суспільно-небезпечних діянь, які є кримінальними правопорушеннями та встановлені відповідні міри покарання, за їх вчинення. Криміналізація або декриміналізація суспільно-небезпечних діянь відбувається виключно на підставі відповідних законів про кримінальну відповідальність, які стають частиною Кримінального кодексу України після офіційного набрання ними чинності, з офіційною відміткою про це у тексті Кримінального закону.

Питання для самостійного контролю

1. Закон про кримінальну відповідальність: поняття, ознаки, джерела.
2. Система і структура закону про кримінальну відповідальність. Структура норми.

3. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі, просторі та за колом осіб.

3.1 Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі. Зворотна дія кримінального закону у часі.

3.2 Територіальний принцип.

3.3 Принцип громадянства.

3.4 Універсальний принципи. Видача осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (екстрадиція).

4.Тлумачення закону про кримінальну відповідальність.

ТЕМА 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.

1. Кримінальне правопорушення як негативне соціально-правове явище: поняття та ознаки

Поняття кримінального правопорушення, як і поняття можливого наслідку для особи, що вчинила його, - покарання, є наріжними, визначальними поняттями кримінального права. Визначення поняття кримінального правопорушення дається як у законодавстві, так і в теорії кримінального права.

Визначення поняття кримінального правопорушення, яке дається в теорії кримінального права, повинно ґрунтуватись на його законодавчому визначенні, проте, законодавче і теоретичне (наукове) визначення поняття кримінального правопорушення, його змісту і ознак, здебільшого, не співпадають. У науковому визначенні поняття кримінального правопорушення, як правило, деталізуються його окремі ознаки, вказані в законі, і головне, в ньому відбиваються правові погляди наукового дослідження, здійсненого окремим ученим (групою вчених), який дає таке визначення. Наукове визначення поняття кримінального правопорушення не таке "консервативне", як законодавче, оскільки закон, як правило, змінюється не так вже й часто, а соціально-політичні умови життя суспільства, його ідеологія, політика є більш мінливими.

Законодавче визначення поняття кримінального правопорушення, його змісту та ознак має бути досить стабільним, у ньому мають відбиватися соціально-економічні, правові, ідеологічні погляди та суспільна правосвідомість щодо форм і методів боротьби із соціально небезпечними посяганнями на основні цінності суспільства, які потребують кримінально-правового захисту. На відміну від багатьох інших країн, в Україні поняття кримінального правопорушення не лише має значне теоретичне обґрунтування, а й отримало своє законодавче закріплення і містить у собі необхідну і достатню кількість ознак, які дають можливість відмежувати кримінальні правопорушення від інших правопорушень та від правомірної поведінки.

У Кримінальному кодексі України 1960 р. поняття злочину надавалося в ст. 7 КК, відповідно до якої: "злочином визнається передбачене кримінальним законом суспільне небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну і економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законом суспільне

небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок". Тож виокремлюються лише дві основні ознаки: протиправність та суспільна небезпечність діяння.

Чинний Кримінальний кодекс України був прийнятий 5 квітня 2001 року, а набув чинності 1 вересня 2001 року. У 2018 році був прийнятий Закон України від 22.11.2018 р. №2617-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень", яким до кримінального кодексу України вводилося поняття "Кримінальне правопорушення". Цей Закон в частині внесення змін до Кримінального кодексу України набув чинності із 1 липня 2020 року. Більшість змін, які запроваджуються законопроектом, стосуються заміни термінології та фактично теорії кримінального права. Злочин = кримінальне правопорушення, злочин невеликої тяжкості = кримінальний проступок, злочинність = кримінальна протиправність, злочинець = особа, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Тепер будь-яке значення «злочину» по-старому є кримінальним правопорушенням, але не будь-яке значення «злочину» по новому тотожне загальному поняттю кримінального правопорушення, оскільки фактично тепер «злочином» є вид кримінального правопорушення.

Змінами збільшено і штрафи за окремі категорії кримінальних правопорушень.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

Наведене поняття кримінального правопорушення є формально-матеріальним. Із нього випливає, що кримінальним правопорушенням є діяння (дія або бездіяльність), якому властиві такі обов'язкові ознаки: 1) це діяння вчинене суб'єктом кримінального правопорушення; 2) воно є винним; 3) вказане діяння є суспільно небезпечним; 4) відповідне діяння передбачене чинним КК. Останнє, крім того, має на увазі, що обов'язковою ознакою поняття кримінального правопорушення є також 5) кримінальна караність. Відсутність хоча б однієї із цих ознак вказує на відсутність кримінального правопорушення.

Що стосується діяння (дії або ж бездіяльності), то у кримінально-правовому розумінні, застосованому у ст. 11 КК,- це вольова усвідомлена активна, або ж пасивна поведінка (вчинок) особи, безпосередньо спрямована на спричинення певних негативних наслідків. Кримінальне правопорушення, як і будь-яке інше правопорушення, є вчинком людини. Саме тому йому притаманні всі ті об'єктивні і суб'єктивні особливості, що характеризують поведінку людини: фізичні властивості - той чи інший рух або утримання від

нього, використання фізичних, хімічних, біологічних та інших закономірностей навколишнього світу; психологічні властивості - прояв свідомості і волі, певна мотивація поведінки, її цілеспрямованість. Відтак, для будь-якого діяння характерною є наявність об'єктивних і суб'єктивних ознак. Перші відображають фізичні рухи, здійснювані тими чи іншими органами людського організму (або утримання від таких рухів). До суб'єктивних належать інтелектуальна та вольова ознаки, а також умотивованість та цілеспрямованість. Той факт, що кримінальним правопорушенням є лише діяння, означає, що кримінальним правопорушенням не можуть бути визнані самі по собі: а) будь-які почуття, думки, побажання або ідеологічні, політичні, релігійні чи інші переконання особи, навіть і виявлені (наприклад, викладені в особистому щоденнику); б) вимова, написання чи висловлення іншим способом думки або побажання, якщо таким висловленням не здійснюється посягання на національну безпеку, територіальну цілісність, громадський порядок, здоров'я населення, репутацію або права інших людей, таємницю конфіденційної інформації, авторитет і неупередженість правосуддя (див. ст. 34 Конституції України); в) належність особи до тієї чи іншої расової, етнічної, національної, релігійної, мовної, політичної, майнової чи іншої подібної групи, навіть і незареєстрованої органами влади в установленому порядку; г) суб'єктивні якості особи (скажімо, погані риси характеру), наявність у неї судимості у минулому, наявність родинних чи інших зв'язків з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, тощо.

Кримінальним правопорушенням визнається діяння, вчинене **суб'єктом кримінального правопорушення**, тобто фізичною осудною особою, яка на момент його вчинення досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність (ст. 18 КК). Не може бути визнане кримінальним правопорушенням прийняття (або неприйняття) певного рішення не фізичною, а юридичною особою, а так само діяння, вчинене, наприклад, твариною, неосудною особою, а також особою, яка на момент його вчинення не досягла встановленого ст. 22 КК віку.

Формально-матеріальні ознаки кримінального правопорушення. Аналіз ч. 1 ст. 11 КК показує, що в ній чітко закріплені ще три ознаки кримінального правопорушення: *суспільна небезпечність діяння, винність і передбаченість діяння в законі про кримінальну відповідальність*. Перші дві ознаки - суспільна небезпечність і винність - є матеріальними, що розкривають як зовнішню, так і внутрішню соціально-психологічну природу кримінального правопорушення. Третя - передбачення діяння КК - формальна, що відбиває юридичну, нормативну природу кримінального правопорушення, тобто його протиправність. Разом з тим аналіз ч. 2 ст. 1, яка визначає завдання Кримінального кодексу, дозволяє стверджувати, що передбаченість діяння в

КК одночасно означає й обов'язкову караність його за цим Кодексом. Частина 2 ст. 1 вказує, що для здійснення завдання захисту суспільних відносин від кримінально протиправних посягань кодекс визначає, «які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили». У цій нормі чітко відбивається нерозривний зв'язок кримінальної протиправності та кримінальної караності в характеристиці кримінального правопорушення. Саме тому в науці кримінального права панує думка про наявність чотирьох обов'язкових ознак кримінального правопорушення: суспільної небезпечності, винності, протиправності і караності. З урахуванням цих ознак можна дати наукове визначення поняття кримінального правопорушення: кримінальним правопорушенням визнається суспільно небезпечне, винне, протиправне і кримінально каране діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Кожна з цих ознак кримінального правопорушення відображає його різні істотні властивості, має свій зміст.

Суспільна небезпечність як ознака кримінального правопорушення означає об'єктивну його особливу шкідливість, яка розкривається у ч. 2 ст. 11 КК через узагальнене формулювання об'єктів кримінально-правової охорони, якими визнаються особа (фізична чи юридична), суспільство, держава, а з урахуванням змісту ст. 1 КК також і людство. Виокремлюються два різновиди наслідків посягання - реальне заподіяння істотної шкоди, створення реальної загрози заподіяння істотної шкоди. Тож не є кримінальним правопорушенням діяння, яке: а) посягає на об'єкти, що не охороняються КК (особисті відносини між подружжям, благочинність тощо); б) не заподіює шкоди об'єктам кримінально-правової охорони або принаймні не створює реальної загрози її заподіяння; в) заподіює шкоду об'єктам кримінально-правової охорони або створює реальну загрозу заподіяння їм шкоди, але ця шкода не є істотною.

Визнання матеріальної (майнової чи фізичної) шкоди істотною, яка заподіяна чи могла бути заподіяна тим чи іншим діянням, часто здійснюється в законі на підставі задалегідь визначених критеріїв (кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тяжкість тілесних ушкоджень тощо). Нематеріальної (політичної, організаційної, моральної тощо) - як правило, у межах судової дискреції без урахування вказаних критеріїв.

Що ж стосується створення реальної загрози заподіяння нематеріальної шкоди, то у багатьох випадках така загроза сама по собі є істотною шкодою. Створення реальної загрози заподіяння істотної шкоди у випадках, коли мова йде про матеріальну шкоду, визначається за тими самими критеріями, за якими визначається сама фактично заподіяна матеріальна шкода.

З огляду на те, що наявність істотної шкоди є обов'язковою властивістю будь-якого кримінального правопорушення, застосування в окремих нормах Особливої частини КК таких формулювань, як, наприклад: «якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого» (ч. 1 ст. 137 – в наслідок невиконання або неналежного виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей), «якщо це заподіяло істотну шкоду» (ч. 1 ст. 244 – в наслідок порушення законодавства про континентальний шельф; ст. 246 – в наслідок незаконної порубки лісу; ч. 1 ст. 364 – в наслідок зловживання владою або службовим становищем та ін.), у т. ч. для характеристики кваліфікуючих ознак (наприклад, ч. 2 ст. 361 – в наслідок незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж), слід розглядати скоріше за все як уточнюючі характеристики певних суспільно небезпечних наслідків, а також спосіб акцентування того факту, що суспільно небезпечним наслідком відповідних діянь є реальне заподіяння істотної шкоди, а не створення загрози її заподіяння. Так ст. 137 КК «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей» визначає як кримінально протиправне діяння невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх дітей внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого. Частина 1 статті 244 визначає як кримінальне правопорушення декілька альтернативних діянь: порушення законодавства про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду; невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел безпеки в зоні безпеки, заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю та здоров'ю людей.

Винність діяння означає, що воно вчинене умисно або з неосторожності. Застосування ознаки «винність» у законодавчому визначенні поняття кримінального правопорушення має на меті підкреслити той факт, що у КК діє принцип суб'єктивного ставлення у вину, і що діяння, вчинене за відсутністю вини, тобто за відсутністю психічного ставлення особи до дії чи бездіяльності, не може визнаватися кримінальним правопорушенням. Так, не є кримінальним правопорушенням: а) рефлексорні, імпульсні, інстинктивні або інші рухи тіла, які не є результатом вольової поведінки особи; б) рухи тіла або відсутність таких рухів, що є результатом тільки чужої волі чи впливу непереборної сили; в) діяння, можливість настання суспільно небезпечних наслідків якого особа не передбачала і не могла передбачати (казус).

Вимога ст. 11 КК про те, що відповідне діяння повинно бути передбачене (тобто його вчинення *заборонене*) *чинним КК*, відображає **кримінальну протиправність** кримінального правопорушення. Ця вимога ґрунтується на відомому правовому принципі *Nullum crimen, nulla poena sine lege* (Немає кримінального правопорушення, немає покарання, якщо немає відповідного закону), безпосередньо впливає з положення п. 22 ст. 92 Конституції України, відповідно до якого діяння, які є кримінальними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України, і уточнює вказане положення. Відтак, не є кримінальним правопорушенням вчинене суб'єктом кримінального правопорушення винне діяння, для якого характерна фактична суспільна небезпека, на що навіть може існувати пряма вказівка в іншому законі України, але яке не передбачене чинним КК. Наприклад, за ст. 440 КК кримінальна відповідальність настає за розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення лише у разі її заборони міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тож не є кримінальним правопорушенням виробництво зброї масового знищення, щодо виробництва якої ще не міститься заборон у міжнародних договорах, або, якщо такі заборони і містяться, але ці міжнародні договори не ратифіковані Верховною Радою України.

КК встановлює вичерпний перелік кримінальних правопорушень. Тому ознака кримінальної протиправності заперечує можливість застосування норм КК за аналогією. Наприклад, особа не може нести відповідальність за шпигунство на шкоду інтересам іншої держави, крім України, за ухилення від сплати аліментів на утримання інших осіб, крім власних дітей і батьків, за інші діяння, які прямо не передбачені КК як кримінальне правопорушення.

Кримінальна караність є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, оскільки всі статті Особливої частини КК (крім ст. 401) поряд із диспозицією містять санкцію. Караність як ознаку кримінального правопорушення слід розуміти не як реальне застосування покарання, а як загрозу, можливість його застосування у разі вчинення забороненого КК діяння. Той факт, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, відповідно до КК може бути звільнена не тільки від покарання, а й від кримінальної відповідальності, не суперечить вимозі кримінальної караності. Адже кримінальна караність є обов'язковим компонентом кримінальної протиправності, а посткримінальна поведінка особи і посткримінальна оцінка судом її особистості і вчиненого нею діяння не перетворюють фактично вчинене кримінальне правопорушення у не .

2. Класифікація кримінальних правопорушень

В основу класифікації кримінальних правопорушень можуть бути покладені різні критерії. Класифікація кримінальних правопорушень за різними критеріями має значення як для практики застосування, так і для теоретичних розробок з проблем кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінальної статистики тощо.

Відповідно до родового об'єкту посягання, який є основою для визначення характеру суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, можна виділити двадцять видів кримінальних правопорушень - відповідно до назв розділів Особливої частини КК.

За характером суспільно небезпечних наслідків можна виділити кримінальних правопорушень з наслідками: а) матеріального характеру (кримінальні правопорушення, наслідком яких є майнова чи фізична шкода); б) нематеріального характеру (кримінальні правопорушення, наслідки яких полягають у психологічній шкоді, що заподіюється особі, або створюють дисфункції у певних суспільних відносинах - політичних, економічних, соціальних, правових тощо - і мають, таким чином, дезорганізаційний характер).

Форма вини є критерієм поділу усіх кримінальних правопорушень на: а) умисні кримінальні правопорушення; б) необережні кримінальні правопорушення; в) кримінальні правопорушення, які можуть бути вчинені як умисно, так і через необережність; г) кримінальні правопорушення з так званою складною виною (змішаною формою вини).

Суб'єкт кримінального правопорушення може бути критерієм поділу кримінальних правопорушень на: а) кримінальні правопорушення із загальним суб'єктом; б) кримінальні правопорушення із спеціальним суб'єктом.

За критерієм наявності предмета кримінального правопорушення можна виділити: а) кримінальні правопорушення, обов'язковою ознакою складу яких є предмет; б) безпредметні кримінальні правопорушення.

За наявністю потерпілого виділяються кримінальні правопорушення, обов'язковою ознакою складу яких: а) є потерпілий; б) потерпілий не є обов'язковою ознакою складу кримінальні правопорушення. При цьому першу із цих категорій кримінальних правопорушень за характеристикою потерпілого можна поділити на кримінальні правопорушення: із загальним потерпілим і кримінальні правопорушення із спеціальним потерпілим, а за роллю потерпілого в обвинуваченні - на кримінальні правопорушення приватного обвинувачення, приватно-публічного обвинувачення, публічного обвинувачення.

Територіальна поширеність кримінальних правопорушень є критерієм їх поділу на: а) кримінальні правопорушення екстериторіального характеру; б) інші кримінальні правопорушення та країна, на території якої вони вчинені. Останні в свою чергу поділяються на: а) кримінальні правопорушення, вчинені на території України; б) кримінальні правопорушення, вчинені за межами України. Перша з цих класифікацій (екстериторіальність) має значення для правильного застосування положень частин 1 і 5 ст. 3, ч. 1 ст. 7, статей 8 і 10, де йдеться про необхідність відповідності положень кримінального законодавства положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; визначається порядок чинності законодавства (за територією, часом, колом осіб) щодо кримінальних правопорушень, вчинених за межами України. Друга - положень статей 6 - 10 КК щодо випадків вчинення кримінальних правопорушень на території України. Визначається порядок чинності КК щодо громадян України, іноземців, осіб без громадянства, порядок видачі осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення та які засуджені за вчинення кримінального правопорушення.

За критерієм міжнародного визнання діяння у якості кримінального правопорушення виділяються: а) міжнародні кримінальні правопорушення; б) інші кримінальні правопорушення. При цьому міжнародні кримінальні правопорушення, у свою чергу, поділяються на кримінальні правопорушення за міжнародним правом. Це передбачені, зокрема, статтями 433 – 435 (кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, так звані військові кримінальні правопорушення): насильство над населенням у районі воєнних дій; погане поводження з військовополоненими; незаконне використання символіки Червоного Хреста); статтями 436-442 КК України (кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку): пропаганда війни; планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; порушення законів та звичаїв війни; застосування зброї масового знищення; розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення; екоцид; геноцид. Конвенційні кримінальні правопорушення, тобто ті, склади яких встановлені на підставі положень міжнародних конвенцій. Зокрема, це кримінальні правопорушення, передбачені статтями 147 (захоплення заручників), 149 (торгівля людьми), 209 (легалізація, відмивання доходів, одержаних кримінально протиправним шляхом), 215 (підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків), 258 (терористичний акт), 266 (погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали), 278 (угон або захоплення залізничного рухомого

складу, повітряного, морського чи річкового судна), 284 (ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха), 285 неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден), 307 (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів), 323 (спонукання неповнолітніх до застосування допінгу), 333 (порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю), 443 (посягання на життя представника іноземної держави), 444 (кримінальні правопорушення проти осіб та установ, що мають міжнародний захист), 445 (незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця), 446 (піратство), 447 (найманство) КК України.

Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень створює підстави для їх поділу за критерієм мотивації на насильницькі, корисливі тощо. Але виділення в окрему групу корисливих кримінальних правопорушень (кримінальних правопорушень, що вчинюються за корисливим мотивом) має також і певне кримінально-правове значення. Так, згідно з ч. 2 ст. 59 КК конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі кримінальні правопорушення. Так вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК) передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна. Крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, вчинені за особливо кваліфікуючих (обтяжуючих) ознак: в особливо великих розмірах, організованою групою, поєднане із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 5 ст. 185, 186, ч. 4 ст. 187, 189 КК) карається певним терміном позбавлення волі понад десять років та конфіскацією майна. В Особливій частині КК міститься понад тридцять складів кримінальних правопорушень, для яких корисливий мотив є обов'язковою ознакою і підлягає встановленню при кваліфікації. Так ст. 167 КК передбачає кримінальну відповідальність за зловживання опікунськими правами у разі використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна); ст. 297 КК передбачає у якості кваліфікуючої ознаки вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (прахом) похованого, тощо у разі вчинення дій з корисливих мотивів, що передбачає покарання до п'яти років позбавлення волі.

За чинним кримінальним законодавством України кримінальні правопорушення поділяються на певні види відповідно до ступеня тяжкості вчиненого діяння. Класифікація кримінальних правопорушень передбачає поділ їх на групи (категорії) залежно від зазначеного критерію. Тож ст. 12 КК, яка містить положення щодо класифікації кримінальних правопорушень, таким критерієм категоризації кримінальних правопорушень

називає ступінь їх тяжкості.

Відповідно до ст.12 КК України:

1. Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

2. Кримінальним проступком є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

3. Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

4. Нетяжким злочином є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

5. Тяжким злочином є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

6. Особливо тяжким злочином є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

7. Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин.

Класифікація кримінальних правопорушень залежно від ступеня тяжкості має важливе значення для правильного застосування КК. Її роль полягає, зокрема, у визначенні:

чинності закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, вчинених за межами України іноземцями та особами без громадянства, які не проживають постійно в Україні – відповідно до ст. 8 КК іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України ;

підстав кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення – відповідно до ч. 2 ст. 14 КК готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини Кримінального кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності;

поняття злочинної організації – відповідно до ч. 4 ст. 28 КК кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо воно скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп;

обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння – відповідно до ч. 2 ст. 43 особа, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків ;

підстав і умов звільнення від кримінальної відповідальності – відповідно до статті 45 – 49 КК однією із підстав звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання є вчинення кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину;

підстав і умов звільнення від покарання та його відбування (ч. 4 ст. 74, статті 79 - 83, 97, 105 - 107); застосування окремих видів покарань (ст. 54, ч. 2 ст. 59, статті 64, 102); призначення покарання (статті 69 - 71); встановлення строків погашення судимості (статті 89 і 108); визначення підстав кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення (зокрема, передбачені статтями 255, 372, 383, 384, 396 КК) тощо.

Крім того, вказана класифікація кримінальних правопорушень має значення для вирішення низки інших правових питань, а саме. При визначення виду кримінально-виконавчої установи, у якій особа має відбувати покарання. Підставою для встановлення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, є також тяжкість вчиненого кримінального правопорушення.

Зазначена класифікація кримінальних правопорушень може бути врахована у кримінальному судочинстві при визначенні переліку

кримінальних правопорушень, розслідування у справах про які проводиться за протокольною формою досудової підготовки матеріалів.

До того ж класифікація кримінальних правопорушень має значення для здійснення оперативно-розшукової діяльності; провадження у кримінальних правопорушеннях; застосування амністії; визначення підстав застосування вогнепальної зброї працівниками поліції та інших правоохоронних органів; порядок розміщення осіб, взятих під варту; дозвіл чи відмову у наданні допуску до державної таємниці; прийняття до громадянства України, поновлення у громадянстві України і надання статусу біженця; виключення з військового обліку; особисту недоторканність і можливість затримання та арешту консульських посадових осіб у разі вчинення кримінального правопорушення тощо. У кримінальній політиці держави вона може мати значення для розробки програм боротьби із злочинністю, кримінальної статистики, організації профілактики кримінальних правопорушень тощо.

3. Малозначне діяння

Відповідно до ч. 2 ст. 11 КК “Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.”

Це положення конкретизує зміст суспільної небезпеки як загальної ознаки кримінального правопорушення. Мета його введення до КК обумовлена необхідністю підкреслити, що правосуддя в Україні має здійснюватися на засадах принципів справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності, за яких формальний момент - кримінальна протиправність типового діяння - не може превалювати над фактичним - відсутністю суспільної небезпеки конкретного діяння.

Від кримінального правопорушення малозначні діяння відрізняються відсутністю суспільної небезпеки. Тому не можуть визнаватись малозначними діяння, спрямовані на заподіяння шкоди найбільш важливим об'єктам кримінально-правової охорони (життю людини, безпеці людства тощо) навіть якщо ця шкода не була спричинена.

Визнання того чи іншого діяння малозначним не залежить від наявності обставин, що пом'якшують покарання або є правовими підставами для звільнення від кримінальної відповідальності, від позитивних характеристик винного, його посткримінальної поведінки тощо. Так, вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, добровільне відшкодування завданого кримінальним правопорушенням збитку або усунення заподіяної ним шкоди, факт

примирення потерпілого з обвинуваченим (підсудним) у справах приватного обвинувачення, втрата суспільної небезпечності особою на час розслідування кримінального правопорушення не перетворюють його (кримінальне правопорушення) у малозначне діяння.

Не можуть визнаватися малозначними і діяння, які не містять складу кримінального правопорушення. Так, якщо істотність матеріальної (майнової чи фізичної) шкоди визначена безпосередньо в законі через певну кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тяжкість тілесних ушкоджень тощо, то недосягнення певного рівня шкоди є свідченням відсутності складу кримінального правопорушення. Так у ст. 201 «Контрабанда» йдеться про те, що контрабандою є переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах (вартість у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян). Лише наявність цієї ознаки є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Щодо нематеріальної шкоди, то визначення її істотності здійснюється в межах судової дискреції, а тому визнання конкретного діяння таким, що становить суспільну небезпеку або не становить її через малозначність, залежить від конкретних обставин справи та їх оцінки судом. Наприклад, відсутність умислу в діях особи може бути такою обставиною лише у разі, якщо відповідне діяння може бути вчинене як умисно, так і через необережність. Якщо воно може бути вчинене лише умисно, то відсутність умислу означає відсутність складу кримінального правопорушення.

В силу прямої вказівки закону (статті 37 - 43 КК) не визнається малозначним діяння, вчинене у стані необхідної оборони, крайньої необхідності, під впливом фізичного примусу та в силу інших обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, а також готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини Кримінального кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК).

Не можуть визнаватися малозначними діяннями і вчинки, які взагалі не містять ознак кримінального правопорушення, передбачених у ст. 11 КК: не являють собою дію або бездіяльність; не є винними; посягає на об'єкт, який взагалі не охороняється КК (скажімо, справа про скотолозтво не може бути порушена за відсутністю події кримінального правопорушення); або хоча й посягає на об'єкт, який перебуває під кримінально-правовою охороною, але не заподіяло йому і не могло заподіяти не тільки істотної, а й будь-якої шкоди. Кримінальні справи про малозначні діяння не можуть бути порушені, а порушені підлягають закриттю на підставі ч. 2 ст. 11 КК. Кримінальна

справа про вчинок, який не містить ознак кримінального правопорушення, не може бути порушена через відсутність події кримінального правопорушення.

Таким чином, малозначне діяння - це така формально передбачена КК умисна дія або бездіяльність суб'єкта кримінального правопорушення, яка через малозначність заподіяної чи потенційної шкоди не є суспільно небезпечною. При цьому відсутність суспільної небезпеки у даному випадку означає, що така дія або бездіяльність хоча і заподіяла охоронюваному КК об'єкту посягання шкоду (створила загрозу заподіяння шкоди), але ця шкода не є істотною.

4. Склад кримінального правопорушення: поняття, елементи, значення. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення

Поряд із складом конкретного кримінального правопорушення в теорії кримінального права виділяють загальне поняття складу кримінального правопорушення. Загальний склад кримінального правопорушення розглядається як наукова абстракція, теоретичне поняття, яке відтворює узагальнення найбільш типових ознак, властивих усій сукупності кримінальних правопорушень. Отже це суто теоретичне поняття, наукова абстракція, яка ґрунтується на узагальненні усіх типізованих ознак усіх складів кримінальних правопорушень, тобто таких ознак, які є властивими усій сукупності конкретних складів кримінального правопорушення.

У загальному складі кримінального правопорушення узагальнені всі ознаки, які характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, які в свою чергу поділяються на елементи загального складу кримінального правопорушення: **об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.**

Різним є практичне призначення загального і конкретного складів кримінального правопорушення. Загальне поняття складу кримінального правопорушення, як наукова абстракція, є засобом пізнання конкретних складів, містить рекомендації з їх конструювання, дозволяє здійснювати їх наукову класифікацію.

Склад кримінального правопорушення утворюють чотири елементи: об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона кримінального правопорушення (разом вони називаються об'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення), суб'єкт кримінального правопорушення та суб'єктивна сторона кримінального правопорушення (разом вони називаються суб'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення). Розглянемо у загальних рисах кожний із визначених

елементів складу кримінального правопорушення, який у свою чергу містить декілька своїх специфічних ознак (обов'язкових та факультативних).

Об'єкт кримінального правопорушення - це завжди те на що посягає кримінальне правопорушення. Загальновизнаним є визначення об'єкту кримінального правопорушення як суспільних відносин, які охороняються кримінальним законодавством, і яким кримінальним правопорушенням заподіюється або ж створюється загроза заподіяння суттєвої, непоправної шкоди. На думку М. Й. Коржанського саме важливість та цінність суспільних відносин, тяжкість заподіяної їм шкоди кримінальним правопорушенням є обов'язковими ознаками цього елемента складу кримінального правопорушення.

Поряд із об'єктом в окремих складах кримінального правопорушення законодавцем визначається предмет кримінального правопорушення, який є факультативною ознакою, оскільки визначається не в усіх складах кримінального правопорушення. В тих складах кримінального правопорушення, де він визначений законодавцем, він є обов'язковою ознакою і саме на ці матеріальні речі (або ж з приводу цих речей) здійснюється кримінально протиправний вплив.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення - це зовнішня сторона діяння, що характеризує зовнішній прояв кримінального правопорушення, виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії, бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту кримінального правопорушення.

Обов'язковою ознакою цього елемента складу кримінального правопорушення є діяння (дія чи бездіяльність), які є обов'язково у кожному складі кримінального правопорушення. Дія - суспільно значима активна поведінка особи, яка складається із рухів, використання машин, механізмів, властивостей речовин (отрути, зброї), фізіологічних процесів. Бездіяльність (пасивна поведінка) - невиконання особою своїх юридичних обов'язків.

Факультативними ознаками цього елемента складу кримінального правопорушення є:

кримінально протиправні наслідки - суспільно небезпечна шкода, яка заподіюється суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законодавством; обов'язковими вони є у матеріальному складі кримінального правопорушення;

причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) та кримінально протиправними наслідками, які настали; теж обов'язковою ця ознака є у матеріальному складі кримінального правопорушення;

місце, час, спосіб, обстановка вчинення кримінального правопорушення, знаряддя кримінального правопорушення, які є

обов'язковою ознакою лише для тих складів кримінального правопорушення, в яких вони визначені законодавцем (ст. 201 КК - контрабанда: місце вчинення кримінального правопорушення митний кордон; ст. 248 КК - незаконне полювання: місце вчинення кримінального правопорушення об'єкти природно-заповідного фонду; ст. 391 КК - злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи: місце вчинення кримінального правопорушення виправна установа).

Суб'єкт кримінального правопорушення - це особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. За визначенням, яке дається у ст. 18 КК "суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідного до КК може наставати кримінальна відповідальність".

Отже обов'язковими ознаками цього елементу складу кримінального правопорушення є характеристики суб'єкта кримінального правопорушення, як то:

фізична особа — суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише фізична особа. На це є пряма вказівка у низці статей чинного КК, присвячених поняттю суб'єкта. Поряд з цим, закон містить низку непрямих вказівок на те, що ознакою суб'єкта складу кримінального правопорушення є наявність статусу фізичної особи, зокрема:

- положення закону про його дію щодо кола осіб, де йдеться про кримінальну відповідальність громадян України, іноземців та осіб без громадянства;
- вимога щодо досягнення суб'єктом кримінального правопорушення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Очевидно, що вік характеризує лише фізичну особу, - ця ознака аж ніяк не стосується юридичної особи;
- поняття осудності — воно сформульовано так, що стосується лише фізичної особи і.т.і.

осудність особи - її здатність усвідомлювати суспільну небезпечність діяння та можливість керувати своїми діями;

вік особи - за загальним правилом кримінальна відповідальність настає з 16 років, за окремі кримінальні правопорушення (вичерпний перелік яких надається у ст. 22 КК) - з 14 років. М. Й. Коржанський розглядає цю ознаку таким чином: загальна дієздатність з 16 років, виключна дієздатність з 14 років, особлива дієздатність з 18 років.

Факультативними ознаками є спеціальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення (спеціальний суб'єкт), як такі що є присутніми не в кожному складі кримінального правопорушення: громадянство, посадова особа, військовослужбовець, фах, особа, яка відбуває

покарання у виді позбавлення волі, особа, яка підлягає призову за мобілізацією, працівник транспорту, член виборчої комісії, родинні відносини (батьки, діти).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення- це такі ознаки, які характеризують кримінальне правопорушення із його внутрішньої сторони; це певні психічні процеси, які характеризують свідомість та волю винної особи під час вчинення кримінального правопорушення. Цей елемент складу кримінального правопорушення складається із таких ознак: вина, мотив, мета, емоції.

Обов'язковою ознакою є вина - психічне ставлення особи до вчинюваної дії, бездіяльності, передбачених КК та її наслідків у формі умислу або необережності (ст. 23 КК).

Стаття 24 КК передбачає прямий умисел (особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання) та непрямий умисел (особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажає їх настання, але свідомо припускає).

Стаття 25 визначає види необережності: кримінально протиправну самовпевненість - коли особа передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення, та кримінально протиправну недбалість - коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити.

Факультативними ознаками цього елемента складу кримінального правопорушення є:

мотив кримінального правопорушення - внутрішні спонукання особи до вчинення суспільно небезпечного діяння, її потреби;

мета кримінального правопорушення - той результат, якого прагне досягти винна особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення;

емоції - почуття та переживання суб'єкта під час вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином кожний із розглянутих елементів складу кримінального правопорушення має свою певну сукупність ознак, які є обов'язковими, присутніми у будь-якому складі кримінального правопорушення (об'єкт, діяння, вина, загальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення) та факультативними, тобто не присутніми у кожному складі кримінального правопорушення, а отже не обов'язковими для кожного складу кримінального правопорушення, проте обов'язковими для тих складів кримінального правопорушення у яких вони визначені законодавцем у диспозиції норми (предмет кримінального правопорушення, наслідки,

причинний зв'язок, місце, час, спосіб та знаряддя вчинення кримінального правопорушення, мета та мотив вчинення кримінального правопорушення, спеціальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення). Якщо ж останні ознаки не визначені у диспозиції норми, вони на кваліфікацію не впливають, проте враховуються під час визначення обсягу кримінальної репресії, визначення форм кримінальної відповідальності, видів та термінів покарання.

Наведений поділ ознак складу на обов'язкові і факультативні має важливе значення, тому що він сприяє більш глибокому з'ясуванню складів окремих кримінальних правопорушень та їх відмежуванню від суміжних. Так, наприклад, відкритий спосіб викрадення майна при грабежі (ч. 1 ст. 186) є обов'язковою ознакою цього складу; а в п. 5 ч. 2 ст. 115 спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, при вбивстві розглядається як кваліфікуюча ознака. Якщо розглянуті ознаки в статтях Особливої частини КК не передбачені ні як обов'язкові, ні як кваліфікуючі, то вони на кваліфікацію кримінального правопорушення не впливають і можуть відігравати лише роль обтяжуючих або пом'якшуючих обставин, що враховуються при призначенні покарання (наприклад, п. 12 ст. 67 передбачає як обтяжуючу обставину вчинення кримінального правопорушення загально небезпечним способом).

5. Види складів кримінального правопорушення

В теорії кримінального права відповідно до різних критеріїв здійснюється певна класифікація складів кримінального правопорушення. Це необхідно насамперед для: наукового вивчення та пізнання особливостей окремих складів кримінального правопорушення, встановлення їх істотних ознак; у правозастосуванні теоретичне визначення різних складів кримінального правопорушення сприяє більш точній кваліфікації кримінальних правопорушень.

Залежно від ступеня суспільної небезпечності діяння (сукупності його антисоціальних ознак, що свідчать про реальне заподіяння, або ж можливість заподіяння тяжкої, істотної шкоди охоронюваним кримінальним законодавством суспільним відносинам), за тяжкістю складів кримінального правопорушення поділяються на:

основний склад кримінального правопорушення, що не містить у собі ні обтяжуючих, ні пом'якшуючих обставин; у ньому визначається сукупність ознак кримінального правопорушення одного виду (ч. 1 ст. 185 КК - крадіжка як таємне викрадення чужого майна; ч. 1 ст. 115 КК - вбивство як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині);

кваліфікований склад кримінального правопорушення, що містить у собі кваліфікуючі, обтяжуючі відповідальність обставини, які впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення (ч. 2 ст. ст. 185-187 КК

передбачають кваліфікуючі обставини розкрадання - вчинення кримінального правопорушення повторно або за попередньою змовою групою осіб; ч. 2 ст. 115 КК передбачає 13 пунктів, які визначають кваліфікуючі обставини вчинення вбивства, як то - двох і більше осіб, малолітньої дитини, вагітної жінки, заручника, з корисливих мотивів, тощо);

особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення, що містить у собі особливо кваліфіковані, особливо обтяжуючі провину обставини, як такі що надають діянню особливої суспільної небезпечності (ч. 5 ст. ст. 185, 186, ч. 4 ст. 187 КК передбачає вчинення крадіжки, грабежу, розбою в особливо великих розмірах (суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян) або організованою групою (три і більше особи, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та інших кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи);

привілейований склад кримінального правопорушення, що містить у собі пом'якшуючі обставини, які значно зменшують суспільну небезпечність і караність діяння (ст. 116 КК - умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання, ст. 117 КК - умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, ст. 118 КК - умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, ст. ст. 123 КК - умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання).

Будь-яке кримінальне правопорушення у своєму розвитку проходить певні етапи (стадії): готування до кримінального правопорушення, замах на , кримінальне правопорушення закінчене кримінальне правопорушення. Залежно від **особливостей конструювання законодавцем об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення** (тобто визначення моменту закінчення кримінального правопорушення на певній стадії його розвитку) всі склади поділяються на матеріальні склади кримінального правопорушення, формальні склади кримінального правопорушення, усічені склади кримінального правопорушення.

Матеріальні склади кримінального правопорушення - обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є встановлення суспільно небезпечних наслідків вчиненого кримінального правопорушення; тільки за умови їхнього настання кримінальне правопорушення вважається закінченим. Обов'язковим є також встановлення причинного зв'язку між самим діянням та наслідками, що настали. (ст. 115 КК - вбивство закінчено з моменту настання смерті особи; ст. 185 КК -

крадіжка вважається завершеною з моменту наявності можливості у винної особи розпорядитися викраденим майном; ст. 121 КК - нанесення тяжких тілесних ушкоджень вважається закінченим за наявності настання хоч би якого із перелічених у статті альтернативних наслідків: втрата будь-якого органу або його функцій, психічна хвороба, інший розлад здоров'я, поєднаний із стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, переривання вагітності, непоправне знівечення обличчя);

Формальні склади кримінального правопорушення - не містять в собі як обов'язкову ознаку суспільно небезпечні наслідки; кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення зазначеного у законі діяння. У таких складах кримінального правопорушення наслідки знаходяться за межами складу і не є обов'язковими під час кваліфікації, визначення підстав для притягнення особи як обвинуваченої (практично всі склади кримінального правопорушення, які містяться у першому розділі, які посягають на національну безпеку України є формальними: ст. 111 КК, передбачає відповідальність за державну зраду - перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України; ст. ст. 113, 114 КК передбачають відповідальність за диверсію та шпигунство; достатньо встановити, що вибухи та підпали, спрямовані на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень, на зруйнування та пошкодження об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, вчинилися з метою ослаблення держави, відповідальність за диверсію настає незалежно від того чи настали наслідки яких прагнула винна особа);

Усічені склади кримінального правопорушення - момент закінчення кримінального правопорушення законодавцем перенесено на стадію готування або замаху, що пов'язано із тим, що окремим видам кримінального правопорушення властива виняткова висока ступінь суспільної небезпечності вже на ранніх стадіях вчинення кримінального правопорушення (ст. 187 КК - розбій вважається закінченим з моменту нападу, незалежно від того чи настали наслідки, які визначені у законі; ст. 257 КК - бандитизм вважається завершеним кримінальним правопорушенням з моменту організації банди незалежно від того чи вчинили вони напад на підприємства, установи, організації, окремих осіб; ст. 255 КК - визначає кримінальну відповідальність за факт створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, незалежно від того чи вдалося вчинити ці злочини).

Залежно від структури складу кримінального правопорушення, способу описування складу кримінального правопорушення у законі виокремлюються наступні склади кримінального правопорушення:

простий склад кримінального правопорушення, який законодавцем визначається єдністю та одиничністю його ознак: одне діяння, один об'єкт, одна форма вини (ч. 1 ст. 115 КК умисне вбивство: один об'єкт - життя людини, одна дія і наслідки - смерть, одна форма вини - умисел; ч. 1 ст. 185 КК - крадіжка: один об'єкт - право власності, одна дія та наслідки - таємне викрадення чужого майна, одна форма вини - умисна);

складний склад кримінального правопорушення, які є більш ускладненими за своїми ознаками, оскільки містить два і більше об'єкти посягання, дві і більше дії (альтернативність об'єкту посягання та діяння), дві форми вини (ст. 187 КК - два об'єкти посягання: право власності, життя чи здоров'я особи; ч. 2 ст. 121 КК - дві форми вини: умисел щодо тяжких тілесних ушкоджень, необережність щодо смерті потерпілого);

підвидом даного виду складу кримінального правопорушення є **альтернативний склад** кримінального правопорушення, який передбачає за способом описування об'єктивної сторони наявність декілька дій, вчинення хоч би однієї з них є достатньою підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності (диспозиція ст. 309 КК визначає декілька дій: виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин).

До числа складних відносять також і альтернативні склади, об'єктивна сторона яких може виражатися або в декількох діях чи способах дії, або в різних наслідках. Так, державна зрада в ст. 111 визначена як злочин, що може бути вчинений шляхом переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Як видно, кожна з названих дій утворює об'єктивну сторону зазначеного злочину. У той же час склад кримінального правопорушення, зазначений у ч. 1 ст. 277, передбачає відповідальність за умисне руйнування або пошкодження транспортних засобів за умови настання будь-якого з зазначених у даній статті наслідків: аварії поїзда, судна; порушення нормальної роботи транспорту; створення небезпеки для життя людей, настання інших тяжких наслідків.

Питання для самостійного контролю

1. Кримінальне правопорушення як негативне соціально-правове явище: поняття та ознаки.
2. Класифікація кримінальних правопорушень : поняття та види.

3. Малозначність діяння.

4. Склад кримінального правопорушення: поняття, елементи, значення. Об'єктивні, та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення.

5. Види складів кримінального правопорушення.

ТЕМА 4. НЕЗАКІНЧЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ (СТАДІЇ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ)

1. Стадії вчинення кримінального правопорушення: поняття, ознаки, види

Стадія - від грецької: певний період, етап у розвитку чого-небудь, який має свої якісні особливості. За загальновизнаним поняттям у теорії кримінального права, стадії вчинення кримінального правопорушення - це певні етапи здійснення кримінального правопорушення, які істотно різняться між собою ступенем реалізації умислу, а отже характером діяння і моментом його припинення.

В доктрині кримінального права загальновизнаною є позиція, що умисна кримінально протиправна діяльність проходить три етапи: етап підготовки суспільно небезпечного діяння; етап його безпосереднього вчинення; завершальний етап – закінчення кримінального правопорушення, - коли має місце наявність всіх обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення.

Відповідно в ст. 13 КК визначені наступні стадії вчинення кримінального правопорушення: **закінчене кримінальне правопорушення, готування до кримінального правопорушення, замах на кримінальне правопорушення (незакінчене кримінальне правопорушення)**

Закінчене кримінальне правопорушення - діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК (ч. 1 ст. 13). Тобто, закінченим кримінальним правопорушенням вважається діяння, коли винний виконав усі дії, що утворюють об'єктивну сторону конкретного складу кримінального правопорушення, досяг бажаного результату, заподіяв шкоду об'єкту кримінального правопорушення. Тільки наявність усіх об'єктивних і суб'єктивних ознак у вчиненому діянні дозволяє визнати його закінченим кримінальним правопорушенням. Закінчене кримінальне правопорушення характеризується єдністю об'єктивних та суб'єктивних ознак, повною реалізацією об'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння. Має місце юридична завершеність діяння.

Момент закінчення кримінального правопорушення обумовлюється особливістю конструкції складу кримінального правопорушення. Кримінальне правопорушення з матеріальним складом визнається закінченим з моменту, коли настали суспільно небезпечні наслідки, передбачені статтею Особливої частини КК, які є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Кримінальне правопорушення з формальним складом вважається закінченим з моменту вчинення передбаченої диспозицією норми КК дії (бездіяльності).

Кримінально протиправна діяльність не завжди проходить всі три стадії (готування, замах на кримінальне правопорушення, закінчене кримінальне правопорушення). Намір на вчинення кримінального правопорушення часто реалізується безпосередньо у закінченому кримінальному правопорушенні.

Не виникає питання про попередню кримінально протиправну діяльність і тоді, коли суб'єкт, здійснивши готування до кримінального правопорушення та замах на нього, потім закінчує вчинення кримінально протиправного діяння. Наприклад, особа, виготовивши відмички (готування до кримінального правопорушення), проникла у квартиру (замах на кримінальне правопорушення) і вчинила крадіжку цінних речей (закінчене кримінальне правопорушення), підлягає відповідальності за закінчену крадіжку, поєднану з проникненням у житло, за ч. 3 ст. 185 КК.

Отже у разі закінченого кримінального правопорушення відповідальність настає за відповідною статтею Особливої частини КК.

Незакінчене кримінальне правопорушення (в теорії кримінального права - попередня кримінально протиправна діяльність, незавершене кримінальне правопорушення), охоплює дві стадії вчинення кримінального правопорушення : готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення (ч.2 ст. 13) - діяння, які не містять усіх ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, оскільки діяння не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного (школа не настає всупереч бажанням суб'єкта кримінального правопорушення).

Питання про відповідальність за незакінчену кримінально протиправну діяльність виникає тільки тоді, коли кримінальне правопорушення було перервано на стадії готування або замаху і не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного.

В умисних кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом можлива як стадія готування, так і стадія замаху. Готування до кримінального правопорушення замах на кримінальне правопорушення можливі в усіх умисних кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом.

Винятком із цього правила є кримінальні правопорушення, що вчинюються внаслідок раптовості виникнення умислу та його реалізації. Це кримінальні правопорушення, що вчиняються в стані сильного душевного хвилювання, що виникло раптово внаслідок протизаконного насильства, систематичного знуцання або тяжкої образи з боку потерпілого. До початку дій потерпілого винний не має гадки про вчинення кримінального правопорушення і навіть не припускає, що вчинить його. Крім того, сильне душевне хвилювання виникає раптово і протікає недовгочасно. А також кримінальні правопорушення, пов'язані із спричиненням тяжкої шкоди у

стані необхідної оборони, крайньої необхідності (перевищення правомірних меж). Готування до вчинення подібних кримінальних правопорушень є неможливим.

На практиці іноді виникає питання: чи можлива попередня кримінально протиправна діяльність у кримінальних правопорушеннях із формальним складом? Слід зазначити, що готування до кримінальних правопорушень із формальним складом, які вчинюються як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, можливе. Наприклад: виготовлення фіктивної довідки, за допомогою якої суб'єкт розраховує ухилитися від призову на строкову військову службу (ст. 335 КК). Чимало кримінальних правопорушень з формальним складом можуть мати стадію замаху (замах на контрабанду – затримання особи при намаганні незаконного переміщення через митний кордон України культурних цінностей, замах на одержання неправомірної вигоди службовою особою – затримання під час передачі неправомірної вигоди; замах на підроблення грошей – затримання особи під час перевезення підроблених грошей з метою збуту).

Проте є і виключення. Деякі кримінальні правопорушення з формальним складом не можуть мати стадії замаху. До них належать такі умисні кримінальні правопорушення, в яких уже перший акт діяльності створює закінчений склад кримінального правопорушення. Наприклад, не можна вчинити замах на погрозу скоїти вбивство (статті 129, 398 КК); погрозу знищення майна (ст. 195 КК); на публічні заклики до агресивної війни (ст. 436 КК), тощо.

Це ж стосується усічених складів кримінальне правопорушення. Особливість усічених складів у тому, що момент їх закінчення пов'язується із вчиненням діяння, яке за своїм кримінально-правовим змістом є попередньою кримінально протиправною діяльністю. У таких кримінальних правопорушеннях можлива стадія готування, але стадія закінченого замаху виключається, оскільки саме на етап незакінченого кримінального правопорушення закон, з огляду на необхідність посилення кримінально-правового захисту певних соціальних цінностей, переносить момент закінчення кримінального правопорушення: бандитизм – закінчується з моменту організації озброєної банди...; розбій – закінчується з моменту нападу з метою заволодіння майном...; вимагання – закінчується з моменту вимоги передачі майна, поєднаною з погрозою насильства.

Крім того, не можуть мати стадії замаху кримінальні правопорушення, сконструйовані таким чином, що вважаються закінченими з початку посягання на безпосередній об'єкт кримінального правопорушення. Це кримінальні правопорушення з так званими формально-матеріальними складами, які починаються словами «посягання на» і в яких кримінально

протиправний наслідок є альтернативною ознакою. Так, не мають стадії замаху посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК), посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК); посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК). З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення є завершеним як у разі вчинення вбивства, так і здійснення замаху на вбивство, коли особі взагалі може бути не заподіяна шкода. Спосіб посягання не має значення (здійснення пострілу, нанесення удару ножем, вкладення радіоактивних матеріалів (інших небезпечних речовин) у робоче крісло, у поштові бандеролі).

Певні стадії мають загальні кримінально-правові ознаки.

Передусім стадії це певні етапи вчинення кримінального правопорушення, тобто зовні вираженого суспільно небезпечного діяння. Відповідно до ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є лише вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК, а отже кожна стадія вчинення кримінального правопорушення має містити склад певного кримінального правопорушення (склад незакінченого кримінального правопорушення), передбаченого КК, характеризується тими ж ознаками, що і кримінальне правопорушення - це є суспільно небезпечне, передбачене КК, винне діяння, яке вчиняється суб'єктом кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11). Якщо мотив, мета є обов'язковими ознаками складу закінченого кримінального правопорушення, вони є обов'язковими й у незакінченій кримінально протиправній діяльності (замах на крадіжку має містити корисливий мотив).

Не є стадіями вчинення кримінального правопорушення не виявлені зовні у певних діях, бездіяльності стан свідомості, думки, міркування. Тобто не визнається видом незакінченого кримінального правопорушення виявлення наміру (умислу) під яким розуміється зовнішній прояв будь-яким способом (усно, письмово, конклюдентні дії) наміру особи вчинити кримінальне правопорушення, проте без реальних дій, спрямованих на реалізацію цього наміру. Такий підхід ґрунтується на тезах, відомих ще римському праву - "немає кримінального правопорушення без вчинення дії", "думки не караються". В сучасний період такий підхід відтворює конституційне право громадян на свободу думок та слова, вільне вираження своїх поглядів.

Проте виявлення наміру слід відрізнити від кримінально-караної погрози (ст.ст. 129, 195, 258: погроза вбивства, знищення майна, терористичного акту). У даному випадку карається сама погроза, яка є суспільно небезпечною з огляду на спричинення шкоди особистому,

громадському спокою, є закінченим діянням, що посягає на важливі суспільні цінності - життя особи, власність, громадську безпеку.

Стадії вчинення кримінального правопорушення - це етапи реалізації певної мети, умислу на вчинення суспільно небезпечного діяння, а отже стадіям вчинення кримінального правопорушення властива лише одна форма вини - умисна (прямий умисел), коли винна особа усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваних дій (бездіяльності), передбачає настання суспільно небезпечних наслідків і бажає їх настання. Попередня кримінально протиправна діяльність можлива тільки при вчиненні умисного кримінального правопорушення.

Про умисний характер готування до кримінального правопорушення та замаху на кримінальне правопорушення свідчать вживані у законі слова: «змова на вчинення кримінального правопорушення», «умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення» (ст. 14 КК), «замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння» (ст. 15 КК). Така діяльність виражається в усвідомлених діях, спрямованих на заподіяння шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність. Готування до кримінального правопорушення й замах на кримінального правопорушення можуть вчинюватись тільки з прямим умислом. Це пояснюється тим, що особа, якщо вона, діючи з прямим умислом, не доводить кримінальне правопорушення до кінця, то ненастання кримінально протиправних наслідків внаслідок вчинених дій компенсується наявністю реалізованого в діях наміру, бажанні спричинити такі наслідки. Саме тому відповідальність настає за спрямованість на спричинення певного виду шкоди (незалежно від реальних наслідків).

При вчиненні необережного кримінального правопорушення особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечного наслідку або ж легковажно розраховує на його відвернення. В таких випадках не може бути й мови про попередню кримінально протиправну діяльність, оскільки у винного нема наміру заподіяти шкоду. Необережні кримінальні правопорушення не мають стадій. Переважна більшість цих кримінальних правопорушення є кримінальні правопорушення з матеріальним складом, і стають такими лише за наявності (настання) суспільно небезпечних наслідків, тобто на етапі закінченого кримінального правопорушення. У разі вчинення таких кримінальних правопорушень суб'єкт не здійснює підготовчої діяльності, не спрямовує свої зусилля на досягнення наслідків.

Небажання настання наслідків є характерним не тільки для необережних кримінальних правопорушень, а й при вчиненні кримінального правопорушення з непрямым умислом. Якщо особа не бажала настання суспільно небезпечних наслідків, але свідомо їх допускала, вона повинна

нести відповідальність за фактично спричинену шкоду навіть тоді, коли могла настати і більш тяжка шкода. За відсутністю прямого умислу нема ні суспільно небезпечних, ні цілеспрямованих дій, ні бажання заподіяти шкоду, а отже, нема ні об'єктивних, ні суб'єктивних підстав для інкримінування особі посягання на безпосередній об'єкт. Іншими словами, якщо особа не бажає якогось наслідку, вона не може ні готуватися до нього, ні здійснити замах на його спричинення. У тих випадках, коли винна особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і свідомо припускала їх настання, тобто діяла з непрямым умислом, однак результат не настав, відповідальність за замах виключається. Дії кваліфікуються, виходячи з фактично спричинених наслідків.

Стадії різняться ступенем реалізації умислу, ступенем безпосередньої загрози настання суспільно небезпечних наслідків, їх обсягом. Стадії вчинення кримінального правопорушення взагалі мають місце, коли умисел на вчинення кримінального правопорушення повністю не реалізується, об'єктивна сторона не розвинута, шкода не завдається. Під час готування ще не існує безпосередньої загрози спричинення шкоди суспільним відносинам, які охороняються законом. Така загроза виникає лише під час замаху, коли починається вчинятися кримінальне правопорушення.

Стадії різняться суттєво за характером вчинюваних діянь. Під час готування особа своїми діями лише створює умови необхідні для подальшого вчинення кримінального правопорушення, проте ще не виконується об'єктивна сторона кримінального правопорушення. Під час замаху особа розпочинає виконувати об'єктивну сторону кримінального правопорушення, тобто вчиняє дії (бездіяльність), які передбачені диспозицією норми. Закінчене кримінальне правопорушення характеризується повною реалізацією об'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння. Має місце юридична завершеність діяння.

Стадії вчинення кримінального правопорушення різняться суттєво моментом закінчення кримінально протиправного діяння (готування до кримінального правопорушення або ж вчинення певних кримінально протиправних дій). Необхідно відрізнити момент закінчення кримінальних правопорушень із усіченим складом, коли законодавець момент закінчення кримінального правопорушення переносить на попередню стадію вчинення кримінального правопорушення - готування до кримінального правопорушення або замах на кримінальне правопорушення, що стосується найбільш небезпечних діянь, щоб запобігти пом'якшенню покарань за незакінчену кримінально протиправну діяльність (створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину з моменту створення цієї організації за умови доведення мети, ст. 255;

бандитизм - кримінальне правопорушення закінчено з моменту організації озброєної банди з метою нападу на об'єкти охорони, ст. 257; розбій - з моменту нападу з метою заволодіння чужим майном, ст. 187).

Кримінальна відповідальність за незакінчену кримінально протиправну діяльність (готування до кримінального правопорушення, замах на кримінальне правопорушення) настає за ст. 14 або 15 КК, які визначають ознаки готування та замаху, і тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення. Підставою кримінальної відповідальності за готування та замах є склад незакінченого кримінального правопорушення, ознаки якого зафіксовано у статтях 14, 15 і у відповідній статті Особливої частини КК. Посилання на ст.ст. 14, 15 КК обов'язкове. Оскільки диспозиції норм Особливої частини КК сформульовані як закінчені посягання.

Суспільно небезпечні наслідки, що настали при замаху, не потребують самостійної кваліфікації, навіть якщо є ознаками об'єктивної сторони іншого закінченого кримінального правопорушення (під час замаху на вбивство заподіюється тілесне ушкодження середньої тяжкості - кваліфікація за ст. 15, 115 КК).

Якщо діяння, вчинене при готуванні до кримінального правопорушення, замаху на нього містять ознаки іншого закінченого кримінального правопорушення, все кваліфікується як сукупність кримінальних правопорушень: готування (замах) на вчинення одного кримінального правопорушення та інше закінчене кримінальне правопорушення (викрадання вогнепальної зброї, вибухових речовин для вчинення терористичного акту - ст. 262, ч. 2 ст. 15, ст. 258 КК).

У 2008 році у ст. 68 КК, яка визначала порядок призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення, були внесені суттєві доповнення, відповідно до яких за вчинення готування до кримінального правопорушення строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті. За вчинення замаху на кримінального правопорушення строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті.

2. Готування до кримінального правопорушення: поняття, види, підстави кримінальної відповідальності

Відповідно до ч. 1 ст. 14 КК, готуванням до кримінального правопорушення є **підшукування або пристосування засобів чи знарядь,**

підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення. Законодавець визначає найбільш типові конкретні види готування. Отже перелік їх не є вичерпаним.

Відповідно до ч. 2 ст. 14, кримінальна відповідальність настає лише за готування до вчинення злочинів тяжких та особливо тяжких. Так, відповідно до ч.2. ст. 14 КК: “Готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею особливої частини Кримінального кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м’яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності”.

КК встановлює караність умисного створення умов для вчинення конкретного кримінального правопорушення, а не для кримінально протиправної діяльності взагалі. Тому не охоплюється ч. 1 ст. 14 випадки придбання чи пристосування особою про всяк випадок різних предметів, які можуть використовуватися як знаряддя та засоби кримінального правопорушення. За певних умов ці дії є закінченими кримінальними правопорушеннями (придбання вогнепальної зброї, вибухових речовин).

Підставою для кримінальної відповідальності за готування є той факт, що умисно створюються умови для вчинення кримінального правопорушення. З одного боку, особа ще не вчиняє дії, які безпосередньо спрямовані на об’єкт кримінально правової охорони, не виконує діяння, яке є ознакою об’єктивної сторони, не ставить об’єкт у реальну безпосередню загрозу спричинення шкоди. Проте з другого боку, особа вчиняє дії, які створюють реальні умови для вчинення кримінальних правопорушень, які за ступенем небезпечності є злочинами тяжкими чи особливо тяжкими і передбачають покарання більше ніж п’ять років позбавлення волі. Отже при готуванні до кримінального правопорушення створюється лише опосередкована небезпека, оскільки дії при готуванні до кримінального правопорушення ніколи не можуть самі по собі, без вчинення інших дій, заподіяти шкоду об’єкту, призвести до закінчення кримінального правопорушення і настання суспільно небезпечних наслідків у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом.

За чинним законом про кримінальну відповідальність виокремлюються такі види готування до кримінального правопорушення:

підшукування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення - придбання, отримання, купівля, обмін, пошук, отримання у борг засобів (предметів матеріального світу - підроблені документи, наркотичні засоби), які полегшують чи прискорюють вчинення кримінального правопорушення; знарядь (предмети, технічні засоби - зброя,

відмички, автомобіль), які умисно безпосередньо використовуються під час вчинення кримінального правопорушення, для виконання об'єктивної сторони; при посередньому вчиненні кримінального правопорушення своєрідним знаряддям можуть визнаватися особи, які є психічно хворими, не досягли віку кримінальної відповідальності;

пристосування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення - виготовлення, зміна предметів, надання їм властивостей, які роблять їх придатними, більш зручними для вчинення відповідного кримінального правопорушення (виготовлення обріза з мисливської рушниці, ремонт несправної вогнепальної зброї, виготовлення кастету);

підшукування співучасників - залучення до кримінально протиправної діяльності інших осіб у ролі виконавця, співвиконавця, організатора, посібника, підбурювача;

змова на вчинення кримінального правопорушення - спільна згода двох і більше осіб на вчинення кримінального правопорушення; досягнення угоди між двома та більше особами, яким притаманні ознаки суб'єктів кримінального правопорушення;

усунення перешкод - усунення будь-яких перешкод, які є перепорою для реалізації кримінально протиправного наміру (вимкнення охоронної сигналізації, отруєння сторожового собаки);

інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення - цим поняттям охоплюються усі види готування, зазначені раніше та інші, які не визначені конкретно у ст. 14 КК (розробка плану вчинення кримінального правопорушення, створення надлишків ввіреного майна для наступного протиправного заволодіння ним шляхом привласнення, підготовка сховища для приховування майна, вистежування потерпілого, вивчення особливостей його життя, діяльності). Так готування до контрабанди може полягати у підшукуванні клієнтів, визначенні шляхів переміщення товарів, надання їм іншого вигляду, підроблення документів.

3. Замах на кримінальне правопорушення: поняття, види, ознаки

Поняття замаху на кримінальне правопорушення, види замаху на кримінальне правопорушення визначає ст. 15 КК. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 15 КК - **Замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.**

Порівняно із КК 1960 року у ст. 15 містяться дві новели:

1) на законодавчому рівні визначено, що стадія замаху можлива лише у кримінальних правопорушеннях, які вчиняються з прямим умислом;

2) шляхом використання терміна "діяння" уточнено, що замах на кримінальне правопорушення може набувати форми як активних дій, так і бездіяльності (мати не годує новонароджену дитину, бажаючи її смерті; лікар, маючи на меті позбавити хворого життя, не надає належної медичної допомоги)

В ч. 2, 3 ст. 15 виокремлюються два види замаху на кримінальне правопорушення :

закінчений замах - особа виконала усі дії, які вважала за необхідне виконати для доведення кримінального правопорушення до кінця, але кримінальне правопорушення не було закінчено з причин, які не залежали від її волі.

незакінчений замах - особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вона вважала за необхідне вчинити для доведення кримінального правопорушення до кінця.

На підставі аналізу ч. 1-3 ст. 15 КК маємо визначити загальні (як такі, що властиві першому і другому виду замаху) та спеціальні для різних видів замаху ознаки (критерії розмежування), які властиві замаху на кримінальне правопорушення як такому.

Отже загальними ознаками замаху є наступні:

1. Особа вчиняє діяння, яке безпосередньо спрямовується на вчинення кримінального правопорушення - замах передбачає початок виконання (його повне виконання) об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченої диспозицією окремої норми Особливої частини КК. Створюється безпосередня загроза заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особи, суспільства, держави (проникнення в житло з метою викрадення майна).

Для відмежування замаху на кримінальне правопорушення від готування до нього потрібно з'ясувати, чи вчинене особою діяння є складовою частиною об'єктивної сторони того чи іншого кримінального правопорушення. Залежно від характеру посягання одне й теж діяння може бути і готуванням і замахом: проникнення до квартири утворює замах у разі вчинення крадіжки, готування - у разі наявності наміру убити власника житла. Отже залежить від опису об'єктивної сторони кримінального правопорушення в диспозиції закону.

2. Кримінальне правопорушення не доведено до кінця - завжди має місце незавершеність об'єктивної сторони, коли особа взагалі не вчиняє усіх дій, які утворюють об'єктивну сторону (крадій не встиг заволодіти майном,

бо його затримали), або не настають наслідки, які визначені у диспозиції статті (постріл в іншу особу з метою вбивства, але винний промахнувся).

3. У замаху відсутня єдність задуманого та реально вчиненого винною особою.

Так, якщо при вчиненні викрадення умисел особи спрямовано на заволодіння майна у великих чи особливо великих розмірах, і він не був реалізований з незалежних від волі особи причин, вчинене кваліфікується як замах на викрадення у великих чи особливо великих розмірах, незалежно від кількості фактично викраденого. Тож кваліфікація замаху на кримінальне правопорушення відповідно спрямованості умислу.

На практиці іноді виникають труднощі при вирішенні питання про відповідальність осіб, які діяли з неконкретизованим умислом. При неконкретизованому умислі у свідомості особи попередньо не конкретизований намір заподіяти якісь певні (визначені) наслідки. Їй байдуже, будуть вони більш тяжкі чи менш тяжкі. Особу повною мірою влаштовують будь-які з них. З настанням кримінально протиправного наслідку вчинене повинно кваліфікуватися як закінчене кримінальне правопорушення, залежно від наслідків, що фактично настали. Якщо ж, незважаючи на намагання заподіяти шкоду, вона не настала, скоєне треба розглядати як замах на спричинення найменш тяжкого наслідку. Це пояснюється тим, що особа бажала настання як більш тяжкого наслідку, так і менш тяжкого наслідку. В цьому випадку немає підстав притягувати особу до кримінальної відповідальності за замах на спричинення більш тяжких наслідків, оскільки відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення при невизначеному (неконкретизованому) умислі настає за фактично спричинену шкоду.

При альтернативному умислі особа передбачає настання індивідуально визначених кримінально протиправних наслідків і бажає настання будь-якого з них. Оскільки бажанням охоплювалось також настання більш тяжкого наслідку, відповідальність визначається з врахуванням спрямованості умислу на заподіяння більш тяжкого наслідку. Якщо ж кримінальне правопорушення не був доведений до кінця з причин, що не залежали від волі винного, або настали наслідки менш небезпечні, ніж ті, які охоплювались його умислом, він повинен нести відповідальність за замах на кримінальне правопорушення, що передбачає відповідальність за більш тяжкий кримінально протиправний наслідок.

4. Причини не доведення кримінального правопорушення до кінця (не настання наслідків) не залежать від волі особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. На шляху спричинення шкоди правоохоронюваним інтересам стають перепони, які всупереч бажанням винної особи, не

дозволяють завершити кримінальне правопорушення, довести його до кінця, обумовлюють не настання наслідків (опір потерпілого, затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відсутність професійних навичок, недосконалість знарядь кримінального правопорушення). Тобто це різноманітні обставини об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Отже об'єктивна сторона у будь-якому випадку є незавершеною (не виконані усі дії, не настали наслідки, які є ознакою об'єктивної сторони).

Деякі криміналісти для поділу замаху на закінчений і незакінчений пропонують використовувати об'єктивний критерій, тобто ступінь виконання об'єктивної сторони, і вважають, відповідно, незакінченим той замах, у якому не були виконані усі дії, необхідні для закінчення кримінального правопорушення, а закінченим замахом - виконання усіх дій, необхідних для закінчення кримінального правопорушення. Але об'єктивний критерій не придатний для розмежування незакінченого і закінченого замаху, бо в разі, коли кримінально протиправні наслідки не настали, об'єктивно не було виконане, як правило, усе те, що необхідне для їх настання. Таким чином, тут завжди констатується незакінчений замах на кримінальне правопорушення і не залишається місця для закінченого замаху, бо завжди якихось дій винного було недостатньо для доведення кримінального правопорушення до кінця. Отже, не усе було зроблено для спричинення наслідків.

Не можна використовувати для поділу замаху на закінчений і незакінчений і змішаний критерій, тобто одночасне застосування об'єктивного і суб'єктивного критеріїв. Формула змішаного (об'єктивно-суб'єктивного) критерію, яка пропонує визнавати закінчений замах на кримінальне правопорушення там, де зроблено усе, необхідне для вчинення кримінального правопорушення, є невдалою, оскільки ставить поняття закінченого замаху в повну залежність від розсуду суддів.

Закінчений та незакінчений замах мають свої відмінні спеціальні ознаки, які передусім відтворюють суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого і його наслідків. Поділ між видами замаху проводиться за суб'єктивним критерієм, тобто за ставленням самого винного до вчинених ним дій, його власним уявленням про ступінь виконання ним кримінально протиправного діяння.

Закінчений (невдалий) замах - особа вважала що виконала усі дії, які є необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, проте наслідки не настали з причин, що не залежали від волі винної особи (службова особа не взяла у особи, яка пропонувала неправомірну вигоду, запропоновану суму грошей або вбивця не влучив у потерпілого, крадій не зміг викрасти із сейфу гроші, бо їх там не було).

Незакінчений (перерваний) замах - особа не вчинила усіх дій, які вважала за необхідне вчинити для доведення кримінального правопорушення до кінця з причин, які не залежали від її волі (злочин не зміг вчинити кримінальне правопорушення, бо був затриманий правоохоронними органами).

У теорії кримінального права виокремлюються певні види закінченого (невдалого) замаху.

Замах на непридатний об'єкт (фактична помилка) - об'єкт (найчастіше предмет кримінального правопорушення) не має тих властивостей, із якими суб'єкт кримінального правопорушення пов'язує свої кримінально протиправні наміри, або зовсім відсутній. Отже замах на непридатний об'єкт має місце тоді, коли можливість спричинення шкоди об'єкту виключається у зв'язку з особливими якостями предмета кримінального правопорушення або потерпілого, або у зв'язку з відсутністю їх на місці кримінального правопорушення, про що винному не було відомо. Шкода не завдається, відповідно, ні громадській безпеці, ні власності, ні життю, ні національній безпеці України. Оскільки об'єкт не має необхідних властивостей (ознак) або він зовсім відсутній, - винний не може довести кримінальне правопорушення до кінця. Особа припускається фактичної помилки, що і позбавляє її можливості довести кримінальне правопорушення до кінця. Наприклад, викрадення непридатної для використання зброї, проникнення у квартиру, в якій не виявилось тих цінностей, якими бажав заволодіти винний, постріл у труп, вбивство «звичайної» людини замість державного діяча, спроба крадіжки з порожнього сейфа чи порожньої кишені, викрадення предмета, помилково прийнятого за бойові припаси чи наркотичні засоби.

Замах із непридатними засобами (фактична помилка) - особа застосовує такі засоби, які:

абсолютно за будь-яких умов за своїми властивостями не здатні спричинити шкоду (помилково за отруту приймається речовина, яка не небезпечною);

є відносно непридатними (не є небезпечними лише у конкретному випадку, за даних конкретних обставин - зіпсована зброя, зіпсовані вибухові пристрої).

Отже замахом із непридатними засобами є помилкове чи через незнання використання винним для досягнення кримінально протиправної мети таких засобів, які об'єктивно не могли привести до завершення кримінального правопорушення. Наприклад, використання для позбавлення життя речовини, прийнятої помилково за отруту, використання для проникнення у квартиру відмичок, якими не можна відімкнути замок. Пленум

Верховного Суду України роз'яснив, що, якщо особа викрала непридатну до використання вогнепальну зброю, бойові припаси або вибухові речовини, помилково вважаючи їх такими, що можуть бути використані за призначенням, вчинене слід розцінювати як замах на викрадення зазначених предметів. Оскільки непридатний замах не виключає суспільної небезпеки скоєного (він спрямований на вчинення кримінального правопорушення), кримінальна відповідальність за нього настає на загальних підставах.

Замах із нікчемними засобами - особа внаслідок надзвичайного неутства, релігійних забобонів обирає засоби, які об'єктивно неспроможні викликати бажаний кримінально протиправний результат (ворожба, закляття, молитви). Розглядаються як виявлення наміру і в кримінальному порядку не переслідуються.

Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від закінченого кримінального правопорушення. Замах на кримінальне правопорушення відрізняється від закінченого кримінального правопорушення об'єктивною стороною. При замаху вона не завершена, відсутні деякі її ознаки (або не доведене до кінця діяння, що утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, або відсутній суспільно небезпечний наслідок), а при закінченому кримінальному правопорушенні об'єктивна сторона повністю виконана. Тому визнання здійсненого діяння замахом або закінченим кримінальним правопорушенням залежить від опису об'єктивної сторони кримінального правопорушення в диспозиції закону.

Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від готування до кримінального правопорушення. Замах на кримінальне правопорушення відрізняється від готування до кримінального правопорушення характером вчинених діянь, а у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом - і близькістю настання суспільно небезпечних наслідків. При готуванні до кримінального правопорушення лише створюються умови для вчинення кримінального правопорушення. При готуванні до кримінального правопорушення в усіх випадках створюється лише опосередкована небезпека, оскільки дії при готуванні до кримінального правопорушення ніколи не можуть самі по собі, без вчинення інших дій, заподіяти шкоду об'єкту, призвести до закінчення кримінального правопорушення і настання зокрема суспільно небезпечних наслідків у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом. При замаху на кримінальне правопорушення діяння безпосередньо спрямоване на вчинення кримінального правопорушення. При замаху на кримінальне правопорушення створюється, як правило, безпосередня небезпека заподіяння шкоди об'єкту, бо здійснюється діяння, яке безпосередньо може

призвести до закінчення кримінального правопорушення, в тому числі і до настання наслідків у матеріальних складах кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим замах на кримінальне правопорушення порівняно з готуванням до кримінального правопорушення, за інших рівних умов, має більший ступінь суспільної небезпеки, що відтворюється у спеціальних правилах призначення покарання за ст. 68 КК.

4. Добровільна відмова від вчинення кримінального правопорушення: поняття, ознаки, відмінність від дійового каяття

Відповідно до змісту ст. 17 КК, в якій визначається поняття добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, у особи, яка почала вчинення кримінального правопорушення, є можливість не бути притягнутою до кримінальної відповідальності. В теорії кримінального права наголошується на тому, що інститут добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення виконує досить різнобічні функції: крім охоронної, регулятивної та запобіжної, - такі специфічні функції як стимулююча та заохочувальна. Це стимулююча норма, головне призначення якої полягає у попередженні та припиненні кримінальних правопорушень. Особа внаслідок добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення втрачає суспільну небезпечність, оскільки запобігає заподіянню шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Отже, ця норма має велике значення в попередженні закінчення кримінальних правопорушень, бо сприяє відмові від продовження і завершення розпочатого особою кримінального правопорушення.

Така особа не підлягає кримінальній відповідальності за розпочату реалізацію кримінально протиправного наміру. У даному випадку особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише у тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення.

Наприклад, особа, яка незаконно виготовила зброю для вбивства і добровільно відмовилася від нього, але зброю не здала органам влади, не підлягає відповідальності за готування до вбивства, але відповідатиме за ст. 263 за незаконне виготовлення зброї. Так само особа, яка заподіяла потерпілій тілесне ушкодження з метою згвалтування і добровільно відмовилася від доведення цього кримінального правопорушення до кінця, не відповідає за замах на згвалтування, але відповідатиме за заподіяне тілесне ушкодження.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 17 КК, добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального

правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця.

Ознаками добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення є наступні властивості кримінально-правового інституту.

1. Особа має остаточно припинити свою кримінально протиправну діяльність - це має бути безповоротна відмова (а не тимчасова) від доведення кримінального правопорушення до кінця. Остаточність означає безповоротну відмову від доведення кримінального правопорушення до кінця, відсутність умислу продовжити його у майбутньому.

Не є добровільною відмовою:

- відмова від повторного вчинення кримінального правопорушення при невдалій першій спробі (має місце замах на кримінальне правопорушення);

- при відстрочці виконання задуманого, очікуванням більш сприятливої обстановки, прагненням підготувати більш досконаліші знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення.

Тож від добровільної відмови треба відрізнити призупинення, тимчасову відмову від вчинення кримінального правопорушення або відмову від повторення посягання при невдалій спробі вчинити кримінальне правопорушення.

Наприклад, не буде добровільної відмови у разі, коли особа вирішила перечекати, поки місце вчинення кримінального правопорушення залишать відпочиваючі і відпаде небезпека бути поміченим чи затриманим під час пограбування кіоску з продажу пляжних речей.

Не буде добровільної відмови й тоді, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення використав для проникнення у квартиру, скажімо, драбину, висота якої не дозволила йому дотягнутися до вікна на другому поверсі, а повторити спробу з більш високою драбиною відмовився. Перерва у вчиненні кримінального правопорушення, його призупинення, тимчасова відмова від доведення його до кінця не створюють добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, оскільки не припиняється загроза, небезпека заподіяння шкоди об'єкту, який охороняється кримінальним законом.

Не буде добровільної відмови й тоді, коли злодій, який усвідомив, що не зможе відчинити сейф з грошима тим інструментом, що є у нього, і припиняє розпочате кримінальне правопорушення, щоб принести інший інструмент, не може бути визнаний особою, яка добровільно відмовилася від крадіжки. Тільки остаточно відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця свідчить про добровільну відмову від вчинення кримінального правопорушення.

Не є добровільною відмовою від кримінального правопорушення і відмова від повторення посягання при невдалій спробі вчинення кримінального правопорушення, оскільки винним зроблено все, що він вважав за необхідне для закінчення кримінального правопорушення, але з незалежних від нього причин кримінальне правопорушення не було доведено до кінця (відмови від спроби повторного пострілу в потерпілого у зв'язку з осічкою чи промахом). Винний підлягає кримінальній відповідальності за замах на вбивство. Перший постріл утворив закінчений замах на вбивство, через це добровільна відмова повністю виключається. Відмова від повторення замаху може бути врахована тільки при призначенні покарання.

Коли відмова сталася вже після закінчення всіх дій, які винний вважав за необхідне виконати для доведення кримінального правопорушення до кінця, його дії слід кваліфікувати як закінчений замах на те кримінальне правопорушення, що його винний хотів учинити.

2. Особа має відмовитися від вчинення кримінального правопорушення добровільно, з особистої власної волі - незалежно від мотивів, які спонукали особу відмовитися від вчинення кримінального правопорушення (прохання інших осіб, погрози, усвідомлення аморальності вчинку, каяття, страх перед покаранням, жалість, невігідність вчинення кримінального правопорушення). Вони не мають значення у даному випадку. Ініціатива добровільної відмови (прохання, умовляння або навіть погрози) може належати й іншим особам (наприклад, родичам або жертві), але остаточне рішення про припинення кримінально протиправної діяльності приймає самостійно особа, яка добровільно відмовляється від доведення кримінального правопорушення до кінця. Таким чином, відмова має бути добровільною, а не результатом дії якихось нездоланих у конкретній ситуації перешкод. Небезпека затримання внаслідок конкретних несприятливих для особи обставин, які виникають у процесі здійснення попередньої кримінально протиправної діяльності і перешкоджають її закінченню, означає, що відмова є вимушеною.

3. Особа має усвідомлювати можливість доведення кримінального правопорушення до кінця - особа має бути переконаною у наявності фактичних можливостей успішного завершення кримінального правопорушення. Визначається цей факт на підставі суб'єктивного критерію - уявлення про це самої винної особи, а отже не має значення чи була така можливість на справді (крадій повертає гаманця, у якому нічого не було, потерпілому, відчувши до нього жалість). Особа знає, що перепон для завершення кримінального правопорушення немає, або обставини, які б вона не змогла подолати при продовженні вчинення кримінального правопорушення, відсутні. Особа вважає, що причини (обставини), які він не

в змозі перебороти (подолати) для закінчення початого їм кримінального правопорушення, відсутні і їй вдасться в даних конкретних умовах його завершити. Наприклад, винний з метою згвалтування довів потерпілу до беспорядного стану, застосувавши алкогольні напої або наркотики, і, усвідомлюючи, що він може безперешкодно довести кримінальне правопорушення до кінця, пожалів жертву і відмовився від продовження кримінального правопорушення. Практика Верховного Суду України в таких справах виходить з того, що «для визнання відмови від згвалтування добровільною потрібно встановити, що особа, маючи реальну можливість довести це кримінальне правопорушення до кінця, відмовилася від цього і з власної волі припинила кримінально протиправні дії».

При цьому, відмову треба визнавати добровільною і тоді, коли насправді є обставини, які особа не змогла б подолати при продовженні вчинення кримінального правопорушення, але вона не знала цього і припинила свою кримінально протиправну діяльність, усвідомлюючи можливість доведення її до кінця. Усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця визначається за суб'єктивним критерієм, тобто уявленням про це самої особи. Тому не має значення, чи існувала насправді така можливість. Наприклад, якщо суб'єкт з метою крадіжки грошей проник у помешкання каси, але, злякавшись відповідальності, сейф зламувати не став і залишив касу, не знаючи при цьому, що в сейфі не було грошей, то йдеться про добровільну відмову, хоча реальної можливості вчинення крадіжки в даній ситуації взагалі не було.

Добровільна відмова можлива лише в незакінченому кримінальному правопорушення на стадії готування або замаху на кримінальне правопорушення, тож на певному етапі розвитку причинного зв'язку між діянням та наслідками, лише у випадках, коли у винної особи є можливість ліквідувати створену нею небезпеку заподіяння шкоди об'єкту, який охороняється.

На стадії готування до кримінального правопорушення - добровільна відмова можлива завжди, зазвичай у формі бездіяльності, припинення підготовчих дій з створення умов для вчинення кримінального правопорушення (або активних дій - знищення засобів та знарядь вчинення кримінального правопорушення).

На стадії незакінченого замаху - добровільна відмова можлива завжди і передбачає лише утримання від виконання наступних дій, які безпосередньо спрямовані на вчинення кримінального правопорушення (злочин проник до приміщення, але відмовляється вчиняти викрадення майна і покидає житло).

На стадії закінченого замаху - добровільна відмова можлива лише у випадках, коли між діянням та настанням суспільно небезпечних наслідків є

певний проміжок часу, коли винна особа може перешкодити настанню цих наслідків.

Наприклад: винна особа дає отруту, яка має подіяти через годину, але відмовляється від кримінально протиправних намірів і дає потерпілому речовину, яка нейтралізує дію отрути; особа штовхає потерпілого у воду, з метою втопити її, але потім рятує її; суб'єкт залишив ввімкнену електроплиту з метою зробити пожежу, а коли пожежа виникла, загасив вогонь).

Маємо **відрізнити добровільну відмову від вчинення кримінального правопорушення від дійового каяття** (дії особи, які свідчать про осуд нею вчиненого кримінального правопорушення і прагнення загладити його наслідки). Відповідно до ст. 45 КК, яка визначає підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, надається наступне визначення дійового каяття: особа після вчинення кримінального правопорушення щиро покалася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Добровільна відмова:

- можлива лише при незакінченому кримінальному правопорушенні;
- знаходить вияв у бездіяльності, утриманні від подальшого вчинення кримінального правопорушення;
- можлива стосовно кримінальних правопорушень, що вчиняються умисно;
- з суб'єктивної сторони – особа спрямовує свою волю на те, щоб відмовитися від вчинення кримінального правопорушення;
- особа звільняється від кримінальної відповідальності.

Дійове каяття:

- можливе як при закінченому так і незакінченому кримінальному правопорушенні;
- знаходить вияв лише в активній поведінці;
- може мати місце яку в умисних, так і необережних кримінальних правопорушеннях;
- з суб'єктивної сторони - особа засуджує своє діяння;
- особа не звільняється від кримінальної відповідальності, проте ця обставина розглядається як пом'якшуюча (винятком є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, передбачене ст. 45 кк).

Питання для самостійного контролю:

1. За вчинення яких діянь (за ступенем тяжкості) передбачається відповідальність у ст. ст. 111, 114, 175, 255, 258, 260, 263, 289, 307, 309, 311, 369 КК статтях?

2. Що зумовлює рішення законодавця про звільнення від кримінальної відповідальності у разі спеціального дійового каяття, яке визначене у цих кримінально-правових нормах?
3. Що поєднує спеціальні види дійового каяття із загальним поняттям "дійового каяття", яке є лише підставою пом'якшення покарання?
4. Які відмінні властивості притаманні спеціальним видам дійового каяття порівняно із загальним інститутом "дійового каяття"?

ТЕМА 5. СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

1. Поняття та ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні

У кримінальному законі чітко визначено поняття співучасті. Стаття 26 КК визначає **співучастью у кримінальному правопорушенні - умисну спільну участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.**

На підставі аналізу чинного поняття співучасті маємо виокремити та надати характеристику об'єктивним та суб'єктивним ознакам співучасті.

Об'єктивні ознаки співучасті.

Множинність учасників кримінального правопорушення як об'єктивна ознака співучасті полягає у тому, що співучасть є лише там, де у вчиненні кримінального правопорушення беруть участь декілька осіб (мінімальною кількістю є дві особи), які мають бути суб'єктами кримінального правопорушення (осудною, такою що досягла віку кримінальної відповідальності особою).

Вказане положення суттєво відрізняється від поняття співучасті за КК 1960 року, який визнавав співучасть як "умисну спільну участь двох і більше осіб у вчиненні кримінального правопорушення", що давало змогу визнавати співучастью і відповідним чином оцінювати з позиції кримінального закону дії учасника групового кримінального правопорушення (згвалтування, грабежу) і в тому разі, коли інші учасники через неосудність або недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, не були притягнуті до кримінальної відповідальності.

Сутність (зміст) об'єктивної ознаки співучасті (наявність множинності учасників кримінального правопорушення) полягає у наступному. Співучасть є спільністю дій співучасників, коли загальними зусиллями всіх співучасників (хоч би кожний виконував різну роль та функції) досягається єдиний результат. У кримінальному правопорушенні, який вчиняється у співучасті об'єднуються окремі зусилля кожного співучасника у взаємообумовлену кримінально протиправну діяльність. Дії (бездіяльність) кожного є складовою частиною загальної діяльності щодо вчинення кримінального правопорушення. Кожний робить свій внесок у вчинення кримінального правопорушення. Дії (бездіяльність) кожного є передумовою вчинення діяння іншою особою, а зрештою, - необхідною умовою настання кримінально протиправного наслідку. Наслідок кримінального правопорушення є неподільним та загальним для всіх співучасників, за який настає кримінальна відповідальність усіх незалежно від ролі, яку виконував кожний з них. Між наслідком, що є результатом свідомої дії виконавця, та

свідомими діями співучасників має місце опосередкований причинний зв'язок (дії мають передувати кримінального правопорушення та створювати реальну можливість для його вчинення).

Суб'єктивні ознаки співучасті:

Співучасть можлива лише в умисних кримінальних правопорушеннях (у необережних кримінальних правопорушеннях немає об'єднання кримінально протиправної волі, а отже спільності умислу на вчинення кримінального правопорушення). Всі співучасники мають діяти умисно (закон не вказує на види умислу, таким чином він може бути і прямим і непрямим). Умисна форма вини при співучасті передбачає наявність умислу кожного із співучасників стосовно їх власних дій (бездіяльності), наявність умислу стосовно діянь інших співучасників (в т.ч. виконавця чи співвиконавця). Умисна форма вини (прямий та непрямий умисел) при співучасті за змістом інтелектуального та вольового моменту має свої особливості. Умисел співучасників є ширшим. Особливістю інтелектуальної та вольової ознаки умислу при співучасті є усвідомлення співучасником суспільної небезпечності не лише вчиненого ним особисто діяння, але й дій виконавця, передбачення, що у результаті спільних дій настане суспільно небезпечний наслідок, бажає (свідомо допускає) його настання - співучасник має бути поінформованим про кримінально протиправні наміри та дії виконавця. Таким чином, кожний співучасник має усвідомлювати той факт, що кримінальне правопорушення вчиняється у співучасті із іншими особами, розуміти та усвідомлювати характер дії інших осіб, наявність умислу в їхніх діях, - усвідомлювати обставини, які стосуються всіх елементів складу кримінального правопорушення. Взаємна обізнаність означає, що кожен із співучасників знає про те, що він скоює кримінальне правопорушення не один, а спільно, хоча б ще з однією особою. Таке усвідомлення не обов'язково передбачає особисте знання співучасниками один одного. Саме факт такого усвідомлення дає підстави для притягнення до кримінальної відповідальності учасника не лише за конкретно вчинене ним особисто, а й за результат діяльності всіх співучасників вчинення кримінального правопорушення. Не можуть визнаватися співучастю дії або бездіяльність, які об'єктивно сприяли вчиненню кримінального правопорушення і настанню кримінально протиправного результату, але не охоплювалися умислом співучасників як вчинені спільно. Наприклад. Мали місце постійні сварки між невісткою та свекрухою, яка докоряла сину за те, що обрав таку ледащу жінку. Син також досить часто сварився із жінкою на цій підставі, а одного разу під час сварки, яка перейшла у бійку, вбив її. Чи можна розглядати це кримінальне правопорушення, як вчинений у співучасті? У даному випадку не було спільної змови на досягнення такого результату.

Перш за все, із закону випливає однозначний висновок - співучасть у кримінальних правопорушеннях, вчинених з необережності, неможлива. Питання про співучасть у необережних кримінальних правопорушеннях порушувалася в науці досить давно. Так, ще у ХІХ сторіччі деякі криміналісти відстоювали можливість співучасті в необережних кримінальних правопорушеннях. Вже в радянський період вчений А.Н. Трайнін доводив наявність співучасті в необережних кримінальних правопорушеннях. Таку точку зору висловлюють вчені України. Пожвавлення дискусії з цього питання викликано значним зростанням необережної злочинності, особливо в сфері «людина - машина», наприклад, на автотранспорті. Все частіше доводиться стикатися з випадками спільного заподіяння декількома особами з необережності кримінально протиправного наслідку. Це так зване необережне співзаподіяння. Наприклад, два тесляра, що працюють на будівництві житлового будинку, скидають з висоти колоду, не переконавшись в тому, що внизу нікого немає, внаслідок чого смертельно травмовано людину, яка там проходила. Або водії автомашин, що їдуть по шосе, з порушенням правил дорожнього руху, обганяючи один одного, внаслідок чого на одному з обгонів відбувається зіткнення машин і травми одержують пасажери, що їхали в них. І в першому, і в другому випадку винні діють з необережності, спільно заподіюючи суспільне небезпечні наслідки. Однак такі спільні дії не можна визнати співучастю через те, що тут відсутнє об'єднання кримінально протиправної волі діючих осіб. У таких випадках кожний із співзаподіювачів несе відповідальність за свої дії самостійно.

При співучасті не тільки дія повинна бути умисною, але і всі співучасники повинні діяти також умисно. Звідси випливає: якщо одна особа діє з необережності, а інша, використовуючи це, діє умисно, - співучасть відсутня (наприклад, працівник поліції залишає через недбайливість у неналежному місці пістолет, а хтось, використовуючи це, заволодіває зброєю і вчиняє з його використанням умисне вбивство). У цьому випадку працівник поліції буде нести відповідальність за кримінально протиправне недбале зберігання зброї - за ст. 264, а особа, що використала пістолет, - за умисне вбивство - за ч. 1 ст. 115.

Говорячи про умисел при співучасті, варто мати на увазі, що всі фахівці визнають можливість прямого умислу при співучасті, але не всі згодні, що тут можливий і умисел непрямої. Ця остання точка зору викликає сумнів, тому що необґрунтовано звужує поняття співучасті. Передусім слід зазначити, що сам закон (ст. 26), говорячи про умисел при співучасті, не вказує види такого умислу, допускаючи тим самим, що він може бути як прямим, так і непрямої. Далі, якщо стати на позицію, що критикується, то в

деяких випадках дії співвиконавців не будуть вважатися співучістю в кримінальному правопорушенні. Наприклад, три чоловіки звалили на землю потерпілого, завдаючи йому ударів ногами, руками по різних частинах тіла, не бажаючи спричинення смерті, але свідомо допускаючи і такий наслідок побоїв. Внаслідок побоїв потерпілий помер. Очевидно, що особи, які вчинили лочин, будучи виконавцями (співвиконавцями), діють з непрямым умислом, не бажаючи смерті жертви, але свідомо її допускаючи. Їх у повній відповідності з ст. 27 слід визнати співучасниками. Наприклад. Кілька років тому у Київській області мав місце такий випадок. Машина швидкої допомоги, прибувши за викликом, забрала хворого, що перебував у непритомному стані. По дорозі, внаслідок закінчення зміни (а доставлення хворого до лікарні вимагало багато часу), лікар, санітар та водій, які його супроводжували, вирішили вивантажити хворого у лісопосадці, що вони і зробили. Громадянин, який перебував поблизу, намагався їх присоромити, на що вони відповіли: «Нічого, як-небудь отямиться» і поїхали з місця події. Викликана цим громадянином інша машина швидкої допомоги вже знайшла потерпілого мертвим. Цілком очевидно, що винні, а вони всі є співвиконавцями кримінального правопорушення, передбачали, що в результаті їх дій хворий може вмерти, цього, звичайно, не бажали, але свідомо допускали, тобто діяли з непрямым умислом. Наприклад. Непрямий умисел можливий також і в поведінці пособника. Так, у справі, що мала місце в одному з міст, слідчий-жінка, потрапивши під вплив підслідного, передала останньому пістолет для вчинення ним втечі з в'язниці, однак просила не використовувати його. Винний же, вчиняючи втечу, вбив охоронця. Даючи пістолет, жінка розуміла, що зброя може бути використана і, хоча і не бажала цього, але свідомо допускала і наслідок у виді смерті осіб, які спробують завадити втечі. У цій справі має місце пособництво у вбивстві з непрямым умислом. Таким чином, співучасть у кримінальному правопорушенні можлива не лише з прямим, але і з непрямым умислом. Останній може мати місце в поведінці співвиконавця або пособника.

Співучасть є спільністю умислу на вчинення кримінального правопорушення, коли між співучасниками заздалегідь (до початку кримінального правопорушення) має місце змова (узгодженість) на вчинення певного конкретного кримінального правопорушення усно, письмово, за допомогою технічних засобів, конклюдентних дій. Має місце єдність наміру, кримінально протиправного інтересу, певна спрямованість їх умислу на досягнення загального кримінально протиправного результату. Змістом змови може бути домовленість про мету кримінального правопорушення, способи його вчинення, інші деталі, про використання досягнутого результату. Проте свідченням конкретної змови необов'язково є збіг мотивів і мети

кримінального правопорушення, якими керуються окремі співучасники. Що стосується мотивів дій співучасників, то вони можуть бути як однаковими, так і різними. Наприклад, при вчиненні вбивства всі співучасники можуть мати один мотив - помсти потерпілому. Але можуть бути і ситуації, коли одні із співучасників діють з помсти, а інші - з корисливих мотивів. Так, при «замовленому» вбивстві вбивця, підкуплений підбурювачем, діє з корисливих мотивів, а сам підбурювач може керуватися мотивом помсти, ворожнечі, задрощів до потерпілого. Несхожість мотивів не виключає співучасті у кримінальному правопорушенні. Вона може впливати в деяких випадках на кваліфікацію кримінального правопорушення, про що мова буде йти далі, і враховуватися при призначенні покарання співучасника.

Змова як ознака співучасті може бути попередньою (до початку вчинення кримінального правопорушення), або відбуватися під час вчинення кримінального правопорушення на місці його вчинення (після початку виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення). Співучасть можлива на всіх стадіях умисного кримінального правопорушення - готування, замаху, закінченого кримінального правопорушення за умови попередньої домовленості. Співучасть на стадії закінченого кримінального правопорушення можлива у єдиному випадку, коли пособник, відповідно до попередньої домовленості з іншими співучасниками, починає діяти після вчинення кримінального правопорушення (власне відбувається реалізація попередньої домовленості, якої було досягнуто на стадії готування, замаху, безпосереднього виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення).

2. Види співучасників за кримінальним законом

У статті 27 КК чітко визначені види співучасників: виконавець (співвиконавець), організатор, підбурювач, пособник.

Виконавець (співвиконавець, (ч. 2 ст. 27 КК) - особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене КК. Отже це особа, яка безпосередньо виконує об'єктивну сторону кримінального правопорушення (повністю чи частково), вчиняє дії, які описані у диспозиції кримінально-правової норми, а тому є головною особою у співучасті, оскільки реалізує умисел співучасників на вчинене суспільно небезпечне діяння.

У випадку **посереднього вчинення (посередньої винності)** використовує особу, яка не може бути суб'єктом кримінального

правопорушення через неосудність, не досягнення віку кримінальної відповідальності, а отже є виконавцем кримінального правопорушення, що використовує останніх як знаряддя чи засіб вчинення кримінального правопорушення. Виконавець кримінального правопорушення є суб'єкт кримінального правопорушення, який спрямував дії зазначених осіб і усвідомлював обставини, що виключають визнання їх суб'єктами кримінального правопорушення. Якщо для виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення використовувалася неповнолітня особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, організатора чи підбурювача слід визнавати не лише виконавцем кримінального правопорушення, а й додатково кваліфікувати його дії за ст. 304 КК - як втягнення неповнолітнього у кримінально протиправну діяльність. Опосередковане вчинення кримінального правопорушення буде й у випадку використання осіб, які силою фізичного та психічного примусу вчинили кримінальне правопорушення, виконали кримінально протиправний наказ або розпорядження внаслідок крайньої необхідності. Ті, хто використав таких осіб з кримінально протиправною метою, будуть нести кримінальну відповідальність як виконавці. Опосередковане вчинення кримінального правопорушення буде й у випадку використання осіб, які не поінформовані про кримінально протиправний характер виконуваних діянь. У цьому випадку суб'єкт кримінального правопорушення використовує помилку іншої особи. Опосередковане вчинення кримінального правопорушення буде й у випадку використання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення з необережності. До речі Модельний КК для держав учасниць СНД пропонував розглядати осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення з необережності як знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Співвиконавець – різновид виконавця. Для визнання особи співвиконавцем достатньо, щоб він «торкнувся» об'єктивної сторони кримінального правопорушення, брав участь у вчиненні суспільно-небезпечного діяння (наприклад під час вбивства застосовував насильство з метою приведення особи у безпорадний стан, долав опір потерпілого, усував перешкоди в конкретній ситуації). У кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом виконавцем (співвиконавцем) може бути лише певна особа. Особи, які не мають спеціальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення, але беруть участь у вчиненні кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом можуть бути організаторами, пособниками або підбурювачами.

Організатором - є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення, керувала підготовкою чи вчиненням кримінального правопорушення, утворила організовану групу чи злочинну організацію,

керувала організованою групою чи злочинною організацією, забезпечувала фінансування організованої групи чи злочинної організації, організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК).

Особа організувала вчинення кримінального правопорушення: об'єднує дії інших, розподіляє обов'язки та ролі, визначає план та об'єкт посягання - тож основне завдання спрямувати, об'єднати і скоординувати зусилля інших осіб на вчинення кримінального правопорушення. Організація вчинення кримінального правопорушення може здійснюватися у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення; за певних обставин замовлення вбивства розглядається як його організація.

Керувала підготовкою чи вчиненням кримінального правопорушення - спрямовує дії інших на готування до кримінального правопорушення відповідно до різних видів готування, визначених законодавцем у ст. 14 КК, та інших видів готування; спрямовує зусилля інших співучасників на безпосереднє виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення; виконує головну роль, координує та удосконалює виконання плану під час вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Утворила організовану групу чи злочинну організацію - сукупність дій з організації, формування, заснування, створення стійкого об'єднання у формі організованої групи чи злочинної організації для вчинення кримінальних правопорушень. За змістом дії близькі до дій з організації кримінального правопорушення, проте основне завдання - заснувати стійке об'єднання осіб і поєднати їх зусилля для зайняття кримінально протиправною діяльністю, а отже встановлення взаємозв'язку в діях окремих осіб, структурних частин. Обов'язковим є суб'єктивний момент - усвідомлення особою ознак стійкого об'єднання співучасників.

Керувала організованою групою чи злочинною організацією - виконання сукупності дій, спрямованих на управління процесом підтримання функціонування, забезпечення існування та збереження організованості групи чи організації як стійкого об'єднання: забезпечення дотримання загальних правил поведінки, підтримання дисципліни, вербування нових членів, розподіл обов'язків, вдосконалення організаційної структури, організація заходів щодо прикриття діяльності об'єднання, планування вчинення конкретних тяжких, особливо тяжких злочинів, зазвичай об'єднаних єдиним планом, встановлення контактів з іншими злочинними групами.

Забезпечувала фінансування організованої групи чи злочинної організації - забезпечення коштами у національній валюті чи іноземній валюті як для здійснення функціонування організованої групи чи злочинної

організації, так і для вчинення конкретного кримінального правопорушення. Здійснюється фінансування діяльності охоронців, технічного персоналу, виготовлення заборонених предметів, забезпечення збуту, транспортування зброї, наркотичних засобів тощо. Джерела походження фінансів не мають значення для наявності цієї ознаки організаторської кримінально протиправної діяльності. Якщо ці кошти мають злочинне походження, дії особи мають додатково кваліфіковані за відповідними статтями КК - викрадення майна, отримання неправомірної вигоди, ухилення від сплати податків, шахрайство із фінансовими ресурсами, вбивство із корисливих мотивів, незаконні дії із наркотичними засобами, легалізація грошових коштів, здобутих злочинним шляхом.

Організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації - організація специфічної форми пособництва у вигляді приховування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, знарядь чи засобів вчинення кримінального правопорушення, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, утворення різних засобів укриття кримінально протиправної діяльності злочинних угруповань, схованок як для членів цих організацій так і результатів кримінально протиправної діяльності. Може виражатися в організації: легалізації доходів, які отримані злочинним шляхом, підкупу працівників органів державної влади, проникнення до органів державної влади з метою забезпечення "даху" для кримінально протиправної діяльності групи, тощо.

Підбурювач - особа, яка умовлянням (настійливе прохання, переконання особи), підкупом (надання матеріальної або іншої вигоди), погрозою (залякування заповіданням фізичної, майнової, моральної шкоди), примусом (заповідання тілесних ушкоджень, пошкодження майна, поширення певної інформації) або іншим чином (виконання наказу, доручення, заклику) схилила (викликала рішучість та бажання) іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення. (ч. 4 ст. 27 КК) Підбурювання має місце, коли особа схилиє конкретну особу (осіб) до вчинення конкретного кримінального правопорушення. Не визнається підбурюванням схилення особи до заняття кримінально протиправною діяльністю взагалі, коли не йдеться про конкретне кримінальне правопорушення. Так само не є підбурюванням і загальні заклики чи пропозиції до вчинення кримінальних правопорушень, не адресовані конкретному співучаснику. Тим що особа викликала бажання та рішучість вчинити кримінальне правопорушення, вона поставила свої дії у опосередкований причинний зв'язок із діями виконавця. У певних випадках факт підбурювання становить самостійний склад кримінального правопорушення: провокація підкупу – свідоме створення

службовою особою обставин та умов, що зумовлюють пропонування або одержання неправомірної вигоди, щоб потім викрити того, хто дав або взяв неправомірну вигоду (ст. 370), сутенерство - втягнення у заняття проституцією або примушення до заняття проституцією з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, із застосуванням чи погрозою застосування насильства (ч. 1 ст. 303 КК).

Пособник - це особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь, або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя, засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення.

Виокремлюється *інтелектуальне та фізичне пособництво*.

Пособник - це особа, яка надає поради, вказівки, заздалегідь обіцяє переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя, засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення, предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети, незалежно від того чи вчинить надалі ці дії (інтелектуальне пособництво). Сприяння вчиненню кримінального правопорушення полягає в наданні іншим співучасникам інформації щодо найбільш прийняттого місця, часу, способів вчинення кримінального правопорушення.

Пособник - це особа, яка надає засоби чи знаряддя, усуває перешкоди або іншим чином фактично сприяє приховуванню кримінального правопорушення, що обіцяла заздалегідь (фізичне пособництво) (дії охоронців під час вчинення, після вчинення кримінального правопорушення). Обіцянка переховування кримінально протиправної діяльності має бути надана до початку вчинення кримінального правопорушення чи під час його вчинення. Такі дії можуть бути визнані пособництвом і за відсутності обіцянки їх вчинити, якщо через систематичне їх вчинення вони давали підстави виконавцю розраховувати на подібне сприяння з боку пособника.

Інтелектуальне та фізичне пособництво є співучастю, оскільки особа своїми діями сприяла (зміцнювала рішучість та бажання) вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, отже ставить свої дії у опосередкований причинний зв'язок із діями виконавця, про які він має бути поінформований. Найчастіше пособник сприяє у вчиненні кримінального правопорушення виконавцю.

3. Форми співучасті та їх юридична характеристика

Всі злочинні об'єднання співучасників різняться між собою за характером ролі, яку виконують співучасники та стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними.

За характером ролі, яку виконують співучасники виокремлюється *проста співучасть та складна співучасть*. У ст. 27 КК зокрема йдеться про виконавця, співвиконавця, розподіл ролей між співучасниками (виконавцем, організатором, підбурювачем та пособником) під час виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення, визначенням характеру ролі, яку виконував кожний співучасник, тож проста та складна співучасть виокремлюється за об'єктивними ознаками.

Проста співучасть - співвиконавство, коли всі співучасники є виконавцями кримінального правопорушення - виконують об'єктивну сторону кримінального правопорушення (повністю або частково), передбаченого КК, хоч би ці дії і були різними. Це таке об'єднання зусиль співучасників, за якого кожен з них вчинює однакові з правової точки зору діяння і виступає як виконавець кримінального правопорушення. Всі беруть безпосередньо участь у виконанні об'єктивної сторони кримінального правопорушення (як варіанти: виконують всю об'єктивну сторону, або ж частину об'єктивної сторони, проте всі дії спрямовані на досягнення єдиного результату). Наприклад співвиконавством в умисному вбивстві є застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан, подолання опору потерпілого, усунення певних перешкод, щоб легше було іншому заподіяти потерпілому смерть; надання конкретної допомоги під час вбивства (надання порад, передача зброї). Наприклад, один з виконавців загрожує жертві ножем, інший б'є її, а третій обчищує кишень. Але з погляду форми співучасті їх ролі однорідні - всі вони безпосередньо виконують дії, описані в диспозиції статті Особливої частини КК як ознаки об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення, в даному випадку розбою.

Складна співучасть, коли не всі виконують дії, передбачені диспозицією норми, має місце розподіл ролей, а всі співучасники виконують різні ролі - виконавця, організатора, підбурювача, пособника. Передбачає вчинення кожним співучасником різних за характером та правовою оцінкою дій або бездіяльності. Не обов'язково, щоб співучасники виконували всі перелічені ролі - достатньо наявності виконавця і хоча б одного із інших видів співучасників. Зазвичай у на практиці форми і види співучасті можуть переплітатися між собою.

За стійкістю суб'єктивних зв'язків, стійкістю умислу, отже за суб'єктивними ознаками виокремлюється чотири форми співучасті: група осіб без попередньої змови, група осіб із попередньою змовою, організована група, злочинна організація (ст. 28 КК). Перша розглядувана форма за об'єктивними ознаками можлива лише у формі простої співучасті. Три останні форми - можуть мати форму простої (всі співучасники виконавці), або ж складної (всі виконують різні ролі) форми співучасті.

Група осіб без попередньої змови (проста співучасть) - вчинення кримінального правопорушення групою осіб, коли у ньому брали участь два і більше виконавців без попередньої змови між собою (ч. 1 ст. 28), коли до дій виконавця під час вчинення кримінального правопорушення (до його закінчення) приєднуються дії іншого співвиконавця (є кваліфікуючою ознакою вчинення зґвалтування, хуліганства, крадіжка). У цих випадках діяльність одного виконавця приєднується до діяльності іншого (інших) виконавця вже в процесі вчинення кримінального правопорушення (коли воно вже почалося), але до його закінчення. Змова на вчинення кримінального правопорушення (на доведення його до кінця) має місце не до початку, а вже в ході кримінального правопорушення, коли хоча б один з виконавців почав його вчиняти. Дана форма співучасті передбачена в деяких статтях КК як кваліфікуюча ознака кримінального правопорушення (наприклад, при зґвалтуванні - ст. 152, хуліганстві - ст. 296, у такому військовому кримінальному правопорушенні, як непокора, - ст. 402 тощо). Якщо до особи, яка вчиняє хуліганство, приєднуються інші особи і разом з нею продовжують хуліганські дії, має місце дана форма співучасті і винні несуть відповідальність за ч. 2 ст. 296.

Група осіб із попередньою змовою - вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, коли його спільно вчинили дві і більше особи, які заздалегідь, до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення (ч. 2 ст. 28). Є кваліфікуючою ознакою усіх корисливих посягань проти власності, кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконними діями із наркотичними засобами, психотропними речовинами, прекурсорами. Передбачено як обтяжуюча обставина при призначенні покарання - п. 2 ст. 67 КК.

Організована група. Вчинення кримінального правопорушення організованою групою має місце, коли в його готуванні або вчиненні брали участь три і більше особи, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом, що відомий всім співучасникам, з розподілом функцій між учасниками групи, спрямованих на досягнення цього плану (ч. 3 ст. 28). Отже

наявність попередньої спільної змови на вчинення кількох кримінальних правопорушень, наявність плану, розподілу ролей визначені у законі як ознаки стійкого об'єднання. Ця форма розглядається загалом як готування до кримінального правопорушення. Окрім ст. 392 КК "Дії, що дезорганізують роботу виправних установ" - де створення організованої групи для тероризування засуджених, напад на адміністрацію вважається закінченим кримінальним правопорушенням.

Злочинна організація. Вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією має місце, коли він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням п'яти і більше осіб або ж структурних частин, які за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою:

а) безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації;

б) керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб;

в) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп (ч. 4 ст. 28).

Закон в цій частині зазнав змін: до 2008 р. закон кількісно визначав три і більше особи. Стійке ієрархічне об'єднання передбачає крім наявності попередньої змови, плану, розподілу ролей, - підпорядкування членів організації, структурних частин керівнику, керівному центру, обов'язковість виконання прийнятого рішення, наявність спеціальних норм поведінки.

За чинним законодавством сам факт створення злочинної організації, участь в ній є закінченим кримінальним правопорушенням, за яке передбачено кримінальну відповідальність до 12 років позбавлення волі. У ст. 255 КК об'єктивна сторона полягає у створенні злочинної організації, керівництві нею, участь у ній, керівництві чи сприянні зустрічі представників злочинних організацій або організованих груп для спільного вчинення злочинів, координації дії.

Встановлена досить суворя відповідальність за спеціальні види злочинних організацій: створення та участь у озброєній банді (ст. 257) - до 15 років позбавлення волі; створення та участь у терористичній організації чи групі (ст. 258) - до 10 років позбавлення волі; створення та участь у воєнізованих або збройних формуваннях не передбачених законом (ст. 260) - до 5, 8 років позбавлення волі відповідно. Ст.ст. 255, 258, 260 КК передбачують заохочувальні норми у разі дійового каяття, але лише учасників злочинної організації.

4. Підстави, межі, спеціальні види кримінальної відповідальності співучасників

4.1. Загальні підстави кримінальної відповідальності співучасників

Виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини КК, яка передбачає вчинений кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 29).

Організатор, підбурювач, пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною ст. 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинений виконавцем (ч. 2 ст. 29).

Ознаки, що характеризують особу окремого співучасника (як обтяжуючі так і пом'якшуючі відповідальність - рецидив, хвороба, наявність малолітніх дітей), завжди ставляться в вину лише цьому співучаснику (ч. 3 ст. 29).

Інші обставини (об'єктивні, що характеризують об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення - спосіб вчинення; суб'єктивні ознаки - корисний мотив), що обтяжують відповідальність і передбачені у ст. Особливої частини КК, як ознаки кримінального правопорушення, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, ставляться у вину лише тому співучаснику, який усвідомлював ці обставини (ч. 3 ст. 29).

Особливості кримінальної відповідальності організатора та учасників організованої групи чи злочинної організації (ст. 30 КК).

Організатор організованої групи, злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення, вчинені групою чи злочинною організацією, якщо охоплювалися його умислом (ч. 1 ст. 30).

Інші співучасники організованої групи, злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за кримінальні правопорушення, у підготовці яких або вчиненні брали участь, незалежно від ролі, яку виконував кожен із них (ч. 2 ст. 30), отже за вчинення кримінального правопорушення організованою групою чи злочинною організацією.

4.2. Особливості кримінальної відповідальності співучасників у разі добровільної відмови

Законодавець двічі повертається до питання особливостей кримінальної відповідальності у разі добровільної відмови співучасників: у ст. 29 КК та ст. 31 КК, які співвідносяться між собою як загальні та спеціальні положення.

Так у ч. 4 ст. 29 КК йдеться про те, що у разі вчинення виконавцем незакінченого кримінального правопорушення (затримання, добровільна

відмова від вчинення кримінального правопорушення) інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за співучасть у незакінченому кримінальному правопорушенні (має місце безнаслідкова співучасть) за готування або ж замах на кримінальне правопорушення, залежно від того на якій стадії було припинено кримінальне протиправну діяльність. Положення ч. 4 ст. 29 КК знаходять продовження у ч. 1 ст. 31 КК «Добровільна відмова співучасників»: у разі добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення виконавець, співвиконавець не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених ст. 17 КК, інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за готування або ж замах на той кримінальне правопорушення, від вчинення якого відмовився виконавець (ч. 1 ст. 31).

Не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові організатор, підбурювач чи пособник, якщо вони відвернули вчинення кримінального правопорушення або своєчасно повідомили органи державної влади про кримінальне правопорушення, що готується або вчиняється (отже можливим є лише на стадії готування або незакінченого замаху, закінченому - лише якщо запобігає наслідкам). У теорії кримінального права звертається увага на те, що підбурювач, на відміну від фізичного виконавця, не вчиняє дій, які безпосередньо обумовлюють настання шкідливих наслідків: він схиляє до цієї діяльності іншу особу, створює у неї рішучість. Добровільна відмова підбурювача чи організатора після акту підбурювання означає те, що відпадає значення суспільної небезпеки самого підбурювача, але це не означає, що вчинені ними дії до цього не являють собою суспільної небезпеки. Тому щоб усунути цю небезпеку підбурювач і організатор мають активно втрутитися у розвиток причинного зв'язку, перервати його, нейтралізувати небезпеку своєї дії.

Добровільною відмовою пособника є також ненадання засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення, не усунення перешкод (ч. 2 ст.31). У разі добровільної відмови співучасників виконавець підлягає кримінальній відповідальності за готування або замах на кримінальне правопорушення, залежно від того на якій стадії його діяння було припинено (ч. 3 ст. 31).

4.3. Ексцес виконавця

Ексцес виконавця – має місце, коли виконавцем вчиняються дії, що не охоплювалися ні прямим, ні непрямым умислом інших співучасників, які не бажали і не передбачали такий розвиток подій.

За чинним законодавством співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом (ч. 5 ст. 29). За загальним правилом співучасники несуть

відповідальність лише за ті кримінально протиправні дії виконавця, об'єктивні та суб'єктивні ознаки яких усвідомлювалися ними, охоплювалися попередньою змовою між співучасниками. У разі ексцесу виконавця, коли виконавцем вчиняються кримінально протиправні дії, що не охоплювалися ні прямим, ні непрямим умислом інших співучасників, які не бажали і не передбачали такий розвиток подій (кількісний ексцес - вчинення однорідних більш тяжких дій; якісний ексцес - вчинення неоднорідних, інших кримінальних правопорушень ніж передбачено за змовою), - співучасники за ексцес відповідальності не несуть, а відповідають лише в межах змови.

5. Поняття та форми причетності до кримінального правопорушення, особливості кримінальної відповідальності

Причетність до кримінального правопорушення — це дії чи бездіяльність особи, які хоча й пов'язані певним чином з вчиненням кримінального правопорушення, але не становлять співучасті у ньому. На підставі чинного КК (частини 6 і 7 ст. 27), а також досягнень теорії кримінального права і судової практики відрізняють чотири види причетності до кримінального правопорушення:

- 1) заздалегідь не обіцяне переховування кримінального правопорушення;
- 2) заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого кримінально протиправним шляхом;
- 3) заздалегідь не обіцяне потурання кримінальному правопорушенню;
- 4) неповідомлення про достовірно відоме підготовлюване або вчинюване кримінальне правопорушення.

Розглянемо ці види причетності докладніше.

1. Заздалегідь не обіцяне переховування кримінального правопорушення — це активна діяльність особи з переховування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом (ч. 6 ст. 27). Цей вид причетності до кримінального правопорушення характеризується тим, що переховування є заздалегідь не обіцяним і має місце на стадії вже закінченого кримінального правопорушення. Зазначені дії хоча й пов'язані зі вчиненням кримінального правопорушення, але не перебувають з ним у причинному зв'язку, вчиняються після того, як кримінальне правопорушення закінчено (наприклад, особа переховує вбивцю — свого приятеля, хоча знає, що він учинив убивство, або ж приховує знаряддя, засоби вчинення вбивства). Якщо такі дії були заздалегідь обіцяні — до початку чи в процесі вчинення кримінального правопорушення, але до його закінчення, — то вони перебувають у причинному зв'язку зі вчиненням кримінального

правопорушення і повинні розглядатися як співучасть у вигляді пособництва (ч. 5 ст. 27 КК). Заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення чи особи, яка вчинила кримінальне правопорушення як причетність до кримінального правопорушення згідно з ч. 6 ст. 27 і ст. 396 КК тягне за собою кримінальну відповідальність лише за приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Приховування нетяжких злочинів або кримінальних проступків кримінальної відповідальності за собою не тягне. Відповідно до ч. 2 ст. 396 КК за заздалегідь не обіцяне приховування тяжких чи особливо тяжких злочинів не підлягають кримінальній відповідальності члени сім'ї особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також його близькі родичі (батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки — п. 11 ст. 32 КПК). Спеціальним видом причетності до кримінального правопорушення є заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх кримінально протиправної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяним здійсненням інших дій щодо створення умов, що сприяють їх кримінально протиправній діяльності. Названі дії характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю, посягають на притаманний їм самостійний об'єкт — громадську безпеку. Ось чому законодавець визнає такі дії самостійним кримінальним правопорушенням, установлюючи в ч. 1 ст. 256 КК за них досить суворе покарання — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, а за ті самі дії, вчинені службовою особою або повторно (ч. 2 ст. 256 КК), — позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого кримінально протиправним шляхом. Цей вид причетності до кримінального правопорушення виражається в активній діяльності тієї чи іншої особи, що полягає в купівлі, іншому оплатному чи безоплатному придбанні чи збуті майна, здобутого шляхом вчинення кримінального правопорушення, а також у його зберіганні. Для цього виду причетності також характерно те, що зазначені дії заздалегідь не обіцяні. Якщо ж вони заздалегідь, тобто до вчинення кримінального правопорушення, обіцяні, вони утворюють співучасть у кримінальному правопорушенні у вигляді пособництва (ч. 5 ст. 27 КК). Як пособництво треба розглядати також систематичне придбання (купівлю краденого) в однієї й тієї самої особи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, оскільки така діяльність останньої створює у злочинця надію, впевненість у тому, що такі предмети обов'язково будуть у будь-якому разі придбані чи збуті

(реалізовані). Отже, така діяльність причетника зміцнює умисел злочинця на вчинення кримінального правопорушення і тому перебуває у причинному зв'язку з діяльністю суб'єкта кримінального правопорушення, оскільки він упевнений, що його злочинні наміри будуть реалізовані внаслідок діяльності причетника. Такі дії сприяють приховуванню кримінального правопорушення й охоплюються поняттям «співучасть у кримінальному правопорушенні у вигляді пособництва» (ч. 5 ст. 27 КК). Придбання чи збут предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, що не були заздалегідь обіцяні до закінчення кримінального правопорушення, тягнуть за собою відповідальність згідно з ч. 6 ст. 27 КК як за самостійне кримінальне правопорушення, передбачене ст. 198 КК чи ст. 209 КК (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), за наявності всіх ознак складу кримінального правопорушення останнього. Для цього виду причетності потрібно встановити, що причетний усвідомлює той факт, що майно, яке він придбає чи збуває, здобуто кримінально протиправним шляхом, тобто в результаті вчинення конкретного кримінального правопорушення (крадіжки, розбою, бандитизму тощо).

3.Заздалегідь не обіцяне потурання кримінальному правопорушенню. Ці дії полягають у тому, що особа, яка була зобов'язана і могла перешкодити кримінальному правопорушенню, не перешкоджає цьому, і кримінальне правопорушення вчиняється. Як правило, йдеться про невиконання чи неналежне виконання певними службовими особами своїх обов'язків щодо перешкоджання кримінальним правопорушенням, що готуються чи має місце замах на кримінальне правопорушення. У Загальній частині КК не передбачено такого виду причетності до кримінального правопорушення, як потурання. Але про нього можна зробити висновок на підставі аналізу норм Особливої частини КК, у яких встановлено кримінальну відповідальність службових осіб. Це такі кримінальні правопорушення, як службова недбалість (ст. 367 КК), зловживання службовим становищем (ст. 364 КК), заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч. 2 ст. 256 КК), бездіяльність військової влади (ст. 426 КК) та ін. Для зазначених видів потурання також характерно те, що вони заздалегідь не обіцяні. У цьому разі відповідальність настає як за самостійні кримінальні правопорушення, передбачені відповідними статтями Особливої частини КК. У випадках, коли потурання було заздалегідь обіцяним, воно набуває ознак співучасті у кримінальному правопорушенні у вигляді пособництва, оскільки в цьому разі є наявність усунення перешкод учиненню кримінального правопорушення чи сприяння приховуванню його (ч. 5 ст. 27 КК). Таким чином, у всіх названих видах причетності до вчинення кримінального правопорушення завжди треба встановити, що приховування

кримінального правопорушення, придбання чи збут майна, потурання вчиненню кримінального правопорушення повинні бути заздалегідь не обіцяними. У такому разі вони тягнуть за собою кримінальну відповідальність згідно з нормами Особливої частини КК як за самостійні кримінальні правопорушення. Якщо ці дії (бездіяльність) були обіцянні до моменту закінчення кримінального правопорушення (на стадії готування чи замаху на нього), вони мають розглядатися як співучасть у кримінальному правопорушенні у вигляді пособництва (ч. 5 ст. 27 КК).

4. Неповідомлення про достовірно відоме підготовлюване або вчинюване кримінальне правопорушення. Цей вид причетності полягає у пасивній поведінці особи незалежно від того, була ця бездіяльність заздалегідь обіцяна чи не була. Зазначені дії не є співучастю у кримінальному правопорушенні. Такі дії тягнуть за собою кримінальну відповідальність лише у випадках, коли вчинені особою діяння містять ознаки іншого самостійного кримінального правопорушення (ч. 7 ст. 27 КК). Наприклад, особа, яка вчиняє заздалегідь не обіцяне зберігання чи збут одержаного кримінально протиправним шляхом майна, несе відповідальність за ст. 198 КК. У той же час вона не несе відповідальності за недонесення за кримінальне правопорушення, шляхом вчинення якого було одержано це майно, хоча дана особа щодо цього кримінального правопорушення й була обізнана. Також несе відповідальність за ч. 1 ст. 256 КК й особа, яка вчинила заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності. Але вона не підлягає відповідальності згідно з ч. 7 ст. 27 КК за неповідомлення стосовно кримінальних правопорушень, учинених учасниками цієї злочинної організації, про які їй стало відомо.

Питання для самостійного контролю:

1. Поняття та форми причетності до кримінального правопорушення, особливості кримінальної відповідальності.
2. В чому полягає зміст основних ознак причетності до кримінального правопорушення?
3. Які є види причетності до кримінального правопорушення?
4. Які особливості кримінальної відповідальності співучасників у разі добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення?
5. Чим характеризується суб'єктивна сторона співучасті?
6. Які особливості інтелектуального та вольового моменту?
7. В яких випадках приховування кримінального правопорушення тягне кримінальну відповідальність?
8. Які види причетності до кримінального правопорушення тягнуть кримінальну відповідальність і яку?

ТЕМА 6. ПОВТОРНІСТЬ, СУКУПНІСТЬ ТА РЕЦИДИВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1. Одиничне кримінальне правопорушення: поняття, види

Множина кримінальних правопорушень включає у себе у якості складових декілька одиничних кримінальних правопорушень. З метою правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, розмежування множини кримінальних правопорушень від одиничного кримінального правопорушення необхідно з'ясувати зміст та сутність одиничного кримінального правопорушення, розглянути їх види.

У теорії кримінального права одиничним кримінальним правопорушенням вважається суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки одного складу кримінального правопорушення, передбаченого певною статтею, частиною статті Особливої частини КК. Законодавець визначаючи найбільш важливі та типові ознаки певних видів суспільно небезпечних діянь, конструює конкретний склад кримінального правопорушення. Саме у диспозиції кримінально-правової норми визначаються найбільш типові ознаки (єдність об'єктивних та суб'єктивних ознак) конкретного одиничного суспільно небезпечного діяння (крадіжка, вбивство, хуліганство, грабіж) - конкретного одиничного кримінального правопорушення. У кожній кримінально-правовій нормі Особливої частини КК передбачено одиничний самостійний склад кримінального правопорушення.

Залежно від конструкції складу кримінального правопорушення, порядку визначення об'єктивної і суб'єктивної сторони, всі одиничні кримінальні правопорушення поділяються на прості та ускладнені.

Прості одиничні кримінальні правопорушення мають місце у таких випадках:

Коли одній дії (бездіяльності) відповідає один наслідок (у матеріальному складі кримінального правопорушення - крадіжка, вбивство), може складатися із однієї дії без наслідку (формальний склад кримінального правопорушення - погроза вбивством, незаконне перетинання кордону).

Коли одна дія може потягти декілька наслідків, зазначених у законі (порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, якщо це спричинило загибель людей, настання інших тяжких наслідків), - настанню хоч би одного наслідку є підставою для притягнення до відповідальності.

Коли у законі визначено альтернативні дії, вчинення будь-якого є закінченим кримінальним правопорушенням (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів як з метою збуту так і без мети збуту). До речі у спеціальній літературі є пропозиції розглядати ці кримінальні правопорушення як ускладнені, коли вчинення однієї із дій, передбаченої у законі є достатнім для визнання кримінального правопорушення завершеним (державна зрада, шпигунство).

Будь-яке одиничне просте кримінальне правопорушення кваліфікується за однією статтею, частиною статті КК, яка передбачає це кримінальне правопорушення.

Ускладнені поділяються на продовжувані, триваючі та складені кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за наслідками.

Продовжуване кримінальне правопорушення. Питання продовжуваного кримінального правопорушення стосується багатоепізодних кримінальних правопорушень. Продовжуване кримінальне правопорушення характеризується глибоким внутрішнім зв'язком, єдністю усіх епізодів, об'єднаних відносно невеликим проміжком часу, єдністю або ж схожістю способів вчинення кримінального правопорушення за наявності однієї форми вини, однакових мотивів та єдиної мети. Продовжуване кримінальне правопорушення - за визначенням ч. 2 ст. 32 КК, це таке діяння, яке складається з двох або більше тотожних (однакових за ознаками складу кримінального правопорушення) діянь, об'єднаних єдиним кримінально протиправним наміром. Злочинні діяння спрямовані до єдиної мети, об'єднані єдиним умислом, а отже складають єдине одиничне кримінальне правопорушення (крадіжка в декілька прийомів; передача обумовленої суми неправомірної вигоди частинами; привласнення, розтрата ввіреного майна по частинам; обман покупців з метою отримати значну суму грошей).

Ознаки продовжуваного кримінального правопорушення. Складається із декількох самостійних закінчених кримінальних правопорушень тотожних за об'єктивною та суб'єктивною стороною. Кожне окреме діяння містять в собі усі ознаки складу кримінального правопорушення. Всі діяння відділені одне від одного у часі. Наявність однієї загальної мети, кримінально протиправного наміру. Єдиний кримінально протиправний намір є особливим видом умисної форми вини, має місце тоді, коли винний, за наявності загальних ознак умислу, реалізує свій задум, розраховуючи вчинити у різний час не одне, а декілька (два чи більше) тотожних за своїми ознаками злочинних діянь, спрямованих на досягнення загального результату. Єдиний кримінально протиправний намір вчинення продовжуваного кримінального правопорушення, як правило виникає у винного ще до вчинення першого із діянь. Водночас він може виникнути в процесі вчинення першого діяння.

Кваліфікується за однією, окремою статтею (частиною) статті КК. З точки зору кваліфікації означає, що воно розглядається як одне кримінальне правопорушення, а не повторність кримінальних правопорушень. Продовжуване кримінальне правопорушення може бути кваліфіковане за ознакою значного, великого чи особливо великого розміру заподіяної шкоди, якщо ці критерії передбачено відповідною статтею, якщо така сума заподіяна унаслідок усіх епізодів продовжуваного кримінального правопорушення. Продовжуваність як форма вчинення кримінального правопорушення характерна для різних корисливих посягань на власність, давання чи отримання неправомірної вигоди, ухилення від сплати податків, незаконне багаторазове отримання різних виплат за підробленими документами. Так відповідно до постанов Пленуму Верховного Суду України неодноразове вилучення майна в одного і того ж потерпілого, якщо воно складалося із ряду тотожних дій, охоплювалося із самого початку єдиним умислом на заволодіння конкретним майном і вчинено одним способом, належить розглядати як одне продовжуване кримінальне правопорушення. Початком продовжуваного кримінального правопорушення вважається вчинення першого з декількох тотожних діянь. Закінченим є кримінальне правопорушення, коли вчинено останнє діяння, єдина мета досягнута. Вчинення особою двох чи більше самостійних продовжуваних кримінальних правопорушень, передбачених однією статтею КК, слід розглядати як повторність.

Триваюче кримінальне правопорушення характеризується безперервним вчиненням кримінально протиправного посягання на протязі певного, у деяких випадках тривалого періоду часу. В певному сензі це дія або бездіяльність, які сполучені з наступним невиконанням певних обов'язків, які покладаються на винного під загрозою кримінального переслідування. Отже **триваюче кримінальне правопорушення - це таке одиничне кримінальне правопорушення, який розпочинається дією або бездіяльністю і триває далі безперервно протягом певного часу.** Має місце так би мовити певний кримінально протиправний стан, у якому винна особа перебуває увесь термін до завершення кримінального правопорушення (незаконне зберігання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин (ст. 263), незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (ст.ст. 307, 309), участь у злочинній організації, банді, терористичній організації, воєнізованому чи збройному формуванні (ст.ст. 255, 257, 258, 260), ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164). Початком триваючого кримінального правопорушення є вчинення певної дії, бездіяльності, які вже є закінченим складом кримінального правопорушення. Далі безперервно триває (здійснюється) склад закінченого

кримінального правопорушення. Припиняється кримінальне правопорушення за різних обставин: об'єктивних, які не залежать від волі винного (затримання особи, викриття злочинної організації); суб'єктивних, що залежать від волі винного (почав сплачувати аліменти, вийшов із злочинної організації, покався у вчиненому, продав пістолет). Давність притягнення до кримінальної відповідальності починає спливати лише у разі закінчення кримінального правопорушення. За таких же умов може застосовуватися амністія.

Складене кримінальне правопорушення - це таке кримінальне правопорушення, яке складається з двох або більше кримінально протиправних діянь, кожне з яких, якщо розглядати їх відокремлено (ізолювано), являє собою самостійне кримінальне правопорушення (містить ознаки самостійного складу кримінального правопорушення), але внаслідок їх органічної єдності утворюють одне одиничне кримінальне правопорушення, яке охоплюється ознаками однієї статті (частини статті) КК (розбій, як напад, поєднаний із насиллям з метою заволодіння майном (ст. 187); втеча із місць позбавлення волі, поєднана із застосуванням насильства щодо адміністрації (ч. 2 ст. 393); хуліганство, поєднане із опором представникові влади (ч. 3 ст. 296); розкрадання шляхом зловживання службовим становищем (ч.2 ст. 191); перевищення владних повноважень, пов'язане із застосуванням насильства (ч.2 ст. 365). Законодавець на підставі органічного зв'язку між цими кримінальними правопорушеннями, типовості такого зв'язку у практичній дійсності, їхньої поширеності конструює в диспозиції єдиний складене одиничне кримінальне правопорушення, яке має кваліфікуватися за ознаками однієї статті (частини статті) КК.

Складені кримінальні правопорушення є більш суспільно небезпечними, ніж кожне кримінальне правопорушення, яке входить у цю сукупність. Конструкція складеного кримінального правопорушення дозволяє більш точно врахувати цю сукупну небезпеку і відобразити це у санкції норми, яка є більш суворою, ніж за окремі дії, які можуть передбачатися в окремих статтях КК. Наприклад: за хуліганство передбачено максимум 3 роки обмеження волі, за хуліганство, поєднане із опором представникові влади - до п'яти років позбавлення волі; за втечу із місць позбавлення волі - до п'яти років позбавлення волі, за втечу із місць позбавлення волі, поєднану із застосуванням насильства щодо адміністрації - до восьми років позбавлення волі.

Кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за наслідками - мають місце тоді, коли конструкція складу кримінального правопорушення передбачає наявність двох наслідків: основного (проміжного) і додаткового

(похідного), які настають послідовно один за другим, в результаті вчинення особою діяння. Тобто діяння викликає проміжний наслідок, а той в свою чергу - похідний (містить реальну можливість настання похідного наслідку). Наприклад: умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), умисне знищення або пошкодження чужого майна громадян, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194), угон або захоплення повітряного судна, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 278). Зазвичай ці кримінальні правопорушення характеризує наявність двох безпосередніх об'єктів і, як правило, подвійна змішана форма вини щодо спричинення шкоди кожному з них.

Одиничні кримінальні правопорушення (прості, ускладнені - триваючі, продовжувані, складені, кваліфіковані за наслідками) є структурними одиницями різних видів множинності кримінальних правопорушень: повторності, сукупності та рецидиву. У Розділі VII Загальної частини (ст.ст. 32 - 35) визначено поняття, правові наслідки множинності кримінальних правопорушень.

2. Поняття та ознаки множини кримінальних правопорушень

Множина кримінальних правопорушень - це узагальнене кримінально-правове поняття, що розроблялося довгий час наукою кримінального права і до 2001 року взагалі не визначалося у законодавстві. Має особливе значення для правозастосування. Його основне призначення в тому, щоб відобразити таке соціальне явище, як вчинення особою декількох кримінальних правопорушень незалежно від того чи притягалася особа до кримінальної відповідальності за вчинені діяння, чи була раніше засудженою за деякі кримінальні правопорушення. Множина кримінальних правопорушень враховується під час кваліфікації кримінальних правопорушень, індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, під час відбування покарання і навіть після його відбування, оскільки приймається до уваги під час вирішення питання про встановлення адміністративного нагляду (щодо осіб, які засуджувалися два і більше рази до позбавлення волі).

В науці кримінального права по-різному визначали множинність як таку:

все вчинене не охоплюється однією нормою Особливої частини, що передбачає одиничне кримінальне правопорушення;

особа однією, або ж декілька послідовно вчиненими діяннями виконує декілька складів кримінальних правопорушень;

поєднання у поведінці однієї особи декількох кримінальних правопорушень, передбачених кримінальним законом, за умови, що кожен з актів кримінально протиправної поведінки суб'єкта становить самостійний склад кримінального правопорушення.

Вважається, що більш повним є визначення надане М. І. Бажановим, який наголошував на тому, що множинність має місце там, де однією особою або співучасниками вчинено два або більше кримінально протиправних діянь, кожне з яких утворює ознаки самостійного складу кримінального правопорушення.

Множина кримінальних правопорушень характеризується певними ознаками, які є загальними для будь-якого виду множини (повторність, сукупність, рецидив кримінальних правопорушень). Наявність цих ознак є необхідною і достатньою для визначення множини кримінальних правопорушень. Відсутність хоч би однієї ознаки є підставою для визнання відсутності множини як такої.

Перша ознака, кількісний критерій - вчинення однією особою не менше двох кримінальних правопорушень (два і більше). Мається на увазі, що кожне кримінальне правопорушення має ознаки самостійного суспільно небезпечного одиничного діяння. Одиничне кримінальне правопорушення може мати різні форми, проте завжди містити у собі ознаки самостійного одиничного складу кримінального правопорушення, характеризуватися єдністю об'єктивних та суб'єктивних ознак. Можливі самі різні поєднання одиничних кримінальних правопорушень. Так винна особа може вчинити два і більше "простих" одиничних кримінальних правопорушень, або ж одне "просте" та поряд із цим "триваюче" та "продовжуване" кримінальне правопорушення, або ж два "складних" кримінальних правопорушень. Коли визначається поняття кримінального правопорушення, мається на увазі що кримінальне правопорушення може бути закінченим або ж незакінченим (припиненим на стадії готування або замаху). Вчинення особою діяння, яке містить склад готування до кримінального правопорушення, або ж замаху на кримінальне правопорушення, також охоплюється поняттям множини кримінальних правопорушень. При цьому послідовність вчинення закінченого кримінального правопорушення, готування до кримінального правопорушення, замаху на кримінальне правопорушення не має значення для кваліфікації множини кримінальних правопорушень. Кримінальним правопорушенням визнається не тільки безпосереднє виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що має місце при виконавстві (співвиконавстві), але й діяння організатора, підбурювача, пособника. Тож вчинення кримінального правопорушення особою, яка раніше приймала участь в іншому кримінальному правопорушенні у якості співучасника

визнається множиною кримінальних правопорушень. Також множина має місце, якщо особа і у першому і у другому кримінальному правопорушенні приймала участь як співучасник.

Важливим напрямом характеристики множинності є те, що кожен із вчинених кримінальних правопорушень підлягає самостійній правовій оцінці, що в свою чергу передбачає наступні дві ознаки.

Друга ознака - послідовність вчинення особою двох і більше кримінальних правопорушень, вчинення кримінальних правопорушень у різний час, наявність певного проміжку часу між кримінальними правопорушеннями. Кожне діяння має бути відділено від попереднього хоч би незначним проміжком часу, але таким який надає можливість відрізнити одне кримінальне правопорушення від іншого. Між першим та наступним злочином має існувати певний взаємозв'язок та наступність, коли повторне вчинення злочину можемо розглядати як продовження особою попередньої кримінально протиправної діяльності, антисоціальної поведінки. Кримінально-правовим заходом, який констатує цей взаємозв'язок є давнина притягнення особи до кримінальної відповідальності за раніше вчинені кримінальні правопорушення (2, 3, 5, 10, 15 років), терміни погашення судимості (1, 2, 3, 6, 8 років), зняття судимості. Тож між першим та другим кримінальним правопорушенням можуть пройти терміни, які не анулюють кримінально-правові наслідки попередніх кримінальних правопорушень. Якщо пройшли терміни, які усувають кримінально-правові наслідки діяння - множина кримінальних правопорушень відсутня.

Третя ознака — кожне кримінальне правопорушення, яке входить у множину, зберігає свої кримінально-правові наслідки. Тож множину кримінальних правопорушень утворюють лише ті кримінальні правопорушення, які не виключають кримінальної відповідальності та реального застосування до винного кримінального покарання, по яким не погашена та не знята судимість в установлені законодавством терміни. Кримінально-правові наслідки існують та реалізуються у межах кримінально-правових відносин між державою, яка має притягти винного до відповідальності та покарати за вчинене кримінальне правопорушення, та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, а отже має відповідати за вчинене, піддатися певним обмеженням та позбавлення особистих прав та свобод. У межах кримінально-правових відносин на певних її стадіях виникає кримінальна відповідальність, реалізовується покарання, має місце судимість. Припинення кримінально-правових відносин пов'язується законодавством із моментом установлення обставин, які виключають кримінально-правові наслідки діяння.

За чинним законодавством до обставини, які виключають кримінально-правові наслідки діяння, відносяться наступні:

обставини, за наявності яких особа звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям, примиренням із потерпілим, передачею особи на поруки, із зміною обстановки, закінченням строків давності;

обставини, на підставі яких особа звільняється від призначення покарання, або від відбування призначеного покарання у зв'язку із давністю виконання обвинувального вироку, в наслідок зміни обстановки, втрати особою суспільної небезпечності, внаслідок тяжкої хвороби, на підставі амністії та помилування;

обставини, які виключають стан судимості як правового наслідку вчиненого кримінального правопорушення - погашення та зняття судимості.

3. Повторність кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види

Для повторності не має значення чи була особа засуджена за раніше вчинене кримінальне правопорушення. Проте в статтях КК міститься посилання на повторність як кваліфікуючу обставину як таку, що не передбачає визначення факту засудження (у ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 115 вказується на повторність без будь-яких обмежень), так і таку, де передбачено кваліфікуючу ознаку - вчинення кримінального правопорушення особою, яка була раніше засудженою за це кримінальне правопорушення (ч. 3 ст. 296 КК - хуліганство; ч. 3 ст. 212 КК - ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів; ч. 2 ст. 133 - зараження венеричною хворобою; ч. 2 ст. 164 - ухилення від сплати аліментів; ч. 2 ст. 165 - ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків; ч. 2 ст. 201 - контрабанда, тощо).

Залежно від цього (чи була особа засуджена за раніше вчинене кримінальне правопорушення) виокремлюються два види повторності. На підставі аналізу норм Загальної та Особливої частини КК маємо виокремити такі види повторності: повторність – рецидив (повторність кримінальних правопорушень, пов'язана з засудженням винного за раніше вчинене ним кримінальне правопорушення) та фактична повторність (повторність кримінальних правопорушень, не пов'язана з засудженням винного за раніше вчинене ним кримінальне правопорушення).

Відповідно до аналізу ч. 1 і 3 ст. 32 КК фактична повторність поділяється на повторність тотожних кримінальних правопорушень (вчинення такого ж самого, однакового за складом кримінального правопорушення - вчинення крадіжки хоч би вдруге) та повторність

однорідних кримінальних правопорушень (подібних, близьких за ознаками складу кримінального правопорушення - посягання на один безпосередній об'єкт, за однією формою вини: посягання на власність; будь-які кримінально протиправні дії із наркотичними засобами).

Повторність тотожних кримінальних правопорушень- вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК (ч.1 ст. 32 КК). На підставі аналізу цього положення маємо визначити ознаки повторності тотожних кримінальних правопорушень. Повторність складається із двох і більше різних за характером (простих, продовжуваних, тривалих, складених, кваліфікованих за наслідками), як закінчених так і не закінчених (готування, замах) одиничних кримінальних правопорушень, які вчиняються винною особою одноособово або у співучасті. Одиничні кримінальні правопорушення вчиняються не одночасно і віддалені один від одного певним проміжком часу. Всі кримінальні правопорушення мають бути передбачені однією статтею (частиною статті). Наприклад: неодноразове вчинення крадіжки, зґвалтування, контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин).

Кваліфікація повторності тотожних кримінальних правопорушень відбувається за однією статтею, але відповідною частиною, що передбачає повторність, як кваліфікуючу ознаку (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 289. Проте це правило діє за однієї умови: всі кримінальні правопорушення мають бути закінченими, або готуванням чи замахом на вчинення кримінального правопорушення.

Проте зовсім інші правила кваліфікації настають, якщо діяння не відповідає цієї умови. Так розглянемо три таких виняткових ситуацій.

По-перше, якщо мають місце закінчене кримінальне правопорушення, замах на кримінальне правопорушення (чи готування до нього) — кожне кримінальне правопорушення підлягає самостійній кваліфікації за відповідною частиною однієї статті з посиланням у випадку вчинення замаху на ст. 15 КК і визначенням покарання за сукупністю кримінальних правопорушень. Тобто у разі вчинення особою декількох кримінальних правопорушень проти власності, одні із яких були закінченими, інші не закінченими, особа під час виконання одних була виконавцем, інших - організатором, підбурювачем, пособником, - кожне кримінальне правопорушення має отримати самостійну оцінку, до того ж починаючи з другого кримінального правопорушення здійснюється кваліфікація за ознакою повторності.

По-друге, якщо один чи декілька із вчинених винним кримінальних правопорушень підпадають під норми КК, які є особливо кваліфікованими

складами (ч. 3, 4, 5 ст. 185 КК) вчинене кваліфікується за тією частиною відповідної статті, яка передбачає найбільш тяжке покарання. Окрема кваліфікація за ознакою повторності у цих випадках не потрібна, проте у відповідних процесуальних документах (обвинувальному висновку, вироку) обов'язково має бути вказана і така ознака вчинених кримінальних правопорушень як повторність.

По-третє, у разі вчинення двох і більше умисних кримінальних правопорушень, передбачених статтею КК, яка не передбачає такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення кримінального правопорушення повторно (ст. 122 - умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження; ст. 141 - порушення прав пацієнта), вчинене кваліфікується за статтею, яка передбачає основний (або кваліфікований) складу кримінального правопорушення. Факт вчинення кримінального правопорушення повторно може бути враховано як обтяжуючу покарання обставину, передбачену п. 1 ст. 67 КК.

Неодноразовість, систематичність та вчинення кримінального правопорушення у виді промислу - є підвидом повторності тотожних кримінальних правопорушень. Законодавець використовує їх при описі конкретних складів кримінальних правопорушень або в якості конститутивних (необхідних), або як кваліфікуючі ознаки цих складів. Систематичність кримінальних правопорушень є підвидом повторності тотожних кримінальних правопорушень. Поняття систематичності закон не розкриває. У КК систематичність, як вид повторності, зазначено, наприклад, у ст. 303 КК «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією», де під сутенерством розуміються систематичні дії особи по забезпеченню заняття проституцією іншою особою. Зазвичай під систематичністю кримінальних правопорушень насамперед розуміють вчинення кримінального правопорушення втретє. Але крім того, систематичність припускає і вираження в поведінці винного визначеної тенденції вчиняти кримінальні правопорушення. Тому під систематичністю кримінальних правопорушень варто розуміти вчинення кримінальних правопорушень більш двох разів (тобто хоча б втретє), якщо при цьому протиправні дії є вираженням визначеної тенденції в поведженні винного. Необхідно мати на увазі, що в тих випадках, коли закон говорить про повторність, систематичність кримінальних правопорушень, як підвид повторності, охоплюється цим останнім поняттям. Так, якщо особа систематично вчинює крадіжки майна громадян (тобто хоча б третю крадіжку), кваліфікація його дій настає по ознакам повторності, тобто по ч. 2 ст. 185 КК.

Вчинення кримінальних правопорушень у виді промислу (кримінально протиправний промисел) - також виступає, як підвид повторності тотожних кримінальних правопорушень. Окремі особи стають на шлях систематичного

вчинення кримінальних правопорушень, перетворюючи це в джерело надходження матеріального доходу, тобто в промисел, у професію. Для поняття промислу, необхідно також установити і таку ознаку, як отримання винним нетрудового доходу, що стає головним або додатковим джерелом існування чи засобом збагачення. Таким чином, вчинення кримінального правопорушення у виді промислу - це така систематична кримінально протиправна діяльність, що стає для винного головним або додатковим джерелом існування чи засобом систематичного збагачення. Звідси видно, що промисел зв'язаний з корисливими мотивами винного, із прагненням покористуватися, нетрудовим доходом. Саме тому законодавець іноді передбачає промисел як ознаку складу в корисливих кримінальних правопорушеннях. Наприклад: у ст. 249 КК така ознака як заняття промислом при наявності певних підстав може формулюватися як необхідна, конститутивна. У цій статті забороняється під погрозою покарання заняття забороненим рибним промислом; у ст. 198 КК промисел може фігурувати як кваліфікуюча обставина такого кримінального правопорушення як заздальгідь не обіцяний збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом.

Варто мати на увазі, що у всіх інших випадках, крім зазначених, промисел, як підвид повторності тотожних кримінальних правопорушень, охоплюється ознакою повторності, якщо, звичайно, останній передбачений у статті КК. Наприклад, вчинення кишенькових крадіжок у виді промислу утворить собою повторність крадіжки і кваліфікується по ч. 2 ст. 185 КК.

Повторність однорідних кримінальних правопорушень - вчинення двох і більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК, але лише у випадках передбачених в Особливій частині КК (ч. 3 ст. 32 КК).

На підставі аналізу цього положення маємо визначити ознаки повторності однорідних кримінальних правопорушень. Повторність складається із двох і більше різних за характером (простих, продовжуваних, тривалих, складених, кваліфікованих за наслідками), як закінчених так і не закінчених (готування, замах) одиничних кримінальних правопорушень, які вчиняються винною особою одноособово або у співучасті. Одиничні кримінальні правопорушення вчиняються не одночасно і віддалені один від одного певним проміжком часу. Всі кримінальні правопорушення мають бути передбачені різними статтями (частинами статті). Повторність однорідних кримінальних правопорушень визначається безпосередньо у статтях Особливої частини КК. Наприклад: у примітці до ст. 185 "Крадіжка" вказується, що повторним визнається кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 185, 186, 189 - 191, 187 і 262 КК (крадіжка, грабіж, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата майна, заволодіння ним

шляхом зловживання службовим становищем, розбій, привласнення, викрадення вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин). У ч. 2 ст. 307 КК, яка передбачає відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за кваліфікуючих обставин, визначає як вид тотожної повторності (словом - повторно), так і вид однорідної повторності (особа раніше вчинила один із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 308-310, 312, 314, 315, 317 - тобто інші кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконними діями із наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами, як то: викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства, зловживання службовим становищем; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання без мети збуту; посів та вирощування снотворного маку чи конопель; викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів, заволодіння ними шляхом шахрайства, зловживання службовим становищем; незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів).

Кваліфікація повторності однорідних кримінальних правопорушень — кожне кримінальне правопорушення підлягає самостійній кваліфікації за відповідною статтею КК, проте наступне кримінальне правопорушення кваліфікується за ознакою повторності (особа вчинила послідовно шахрайство і крадіжку - кваліфікується за ст. ч. 1 ст. 190 і ч. 2 ст. 185). Розбій, визнається повторним і кваліфікується за ч. 2 ст. 187 КК лише тоді, коли винна особа раніше вчинила розбій, бандитизм, незаконні дії щодо наркотичних засобів, психотропних речовин, якщо вони були вчиненні шляхом розбою (ст.ст. 187, 257, ч. 3 ст. 308)

Відповідно до ч. 4 ст. 32, повторність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом (давність притягнення до кримінальної відповідальності, амністія), або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято.

4. Сукупність кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види

У ст. 33 КК надається визначення сукупності кримінальних правопорушень: **сукупністю кримінальних правопорушень визнається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень,**

передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено. В ч. 2 ст. 33 додається - при сукупності кримінальних правопорушень кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті особливої частини КК.

На підставі аналізу змісту цієї статті маємо визначити ознаки, які властиві сукупності кримінальних правопорушень. Вчинення особою двох і більше (окремих, одиничних, можливо різного характеру та різній послідовності, вчиненні одноособово або у співучасті, закінчені або припинені на стадії готування або замаху) як однорідних так і неоднорідних кримінальних правопорушень. Кожне кримінальне правопорушення має кваліфікуватися за окремою статтею Особливої частини КК. За жодне з цих кримінальних правопорушень особа не була засуджена, всі вони вчинялися до винесення вироку хоч би за один з них (хоч би й стало відомо про деякі кримінальні правопорушення вже після засудження особи за один з них, що лише ускладнює процесуально розгляд справи, оскільки ці кримінальні правопорушення розглядаються окремо). Наприклад: частиною статті - ч. 1 ст. 357 КК - відповідальність за викрадення офіційних та приватних документів підприємств, установ, організацій; ч. 3 - за незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом - ці два кримінальні правопорушення утворюють сукупність кримінальних правопорушень.

Не враховуються кримінальні правопорушення, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом (звільнення від кримінальної відповідальності у разі спливу строку (давності) притягнення до кримінальної відповідальності, на підставі амністії).

Види сукупності кримінальних правопорушень.

В теорії кримінального права виокремлюється **ідеальна і реальна сукупність кримінальних правопорушень.**

Ідеальна сукупність кримінальних правопорушень має місце там, де особа однією дією вчиняє два і більше кримінальні правопорушення, кожен з яких підпадає під ознаки окремої статті КК. Наприклад: заподіяння тяжкого тілесного ушкодження під час хуліганських дій; отримання посадовою особою неправомірної вигоди у виді наркотичних засобів; умисне вбивство особи шляхом підпалу будинку, де знаходився потерпілий; заподіяння умисного тілесного ушкодження середньої тяжкості, що спричинило смерть через необережність. Ці кримінальні правопорушення вчиняються одночасно.

До речі окремим видом ідеальної сукупності кримінальних правопорушень розглядається вчинення одного закінченого кримінального

правопорушення, яке є водночас готуванням до іншого кримінального правопорушення чи замахом на інше кримінальне правопорушення. Наприклад: придбання вогнепальної зброї для вчинення умисного вбивства; умисне вбивство потерпілого з метою угону його автомобіля.

В спеціальній літературі зазначається, що термін "ідеальна сукупність" є невдалим. Тобто як таким, що є нереальним, існує як уявна юридична конструкція. Проте це не так. Оскільки цей вид сукупності відтворює реальні особливості вчинення кількох кримінальних правопорушень однією дією. Цей термін став загальноприйнятим і використовується дотепер у спеціальній літературі.

Реальна сукупність має місце там, де особа різними самостійними діями вчиняє два і більше кримінальні правопорушення, які є самостійними такими, що вчиняються через певний проміжок часу. Особа окремими діями у різний час вчиняє два і більше кримінальні правопорушення, які мають різні юридичні склади. Проміжок часу у принципі не має значення (хвилини, часи, місяці, роки). Єдина вимога - мають не спливати строки давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Під час кваліфікації діяння виникають питання про відмежування сукупності кримінальних правопорушень та складеного кримінального правопорушення, який є врахованою законодавцем, а отже передбачуваною в диспозиції закону реальною або ідеальною сукупністю, яка має розглядатися як одиничне кримінальне правопорушення. Отже правильна кваліфікація залежить від врахування конструкції складу кримінального правопорушення, визначеного у диспозиції норми.

Реальна сукупність і повторність кримінальних правопорушень - і в одному і другому випадках мають місце два і більше одиничних самостійних кримінальних правопорушень, які вчиняються через певний проміжок часу, до засудження хоч би за один з них. Окрім повторності тотожних кримінальних правопорушень, які є всі закінченими або всі складають готування або замах на кримінальне правопорушення (коли вони охоплюються однією статтею КК), всі інші випадки повторності тотожних кримінальних правопорушень (один закінчений, інші є незакінченою кримінально протиправною діяльністю, передбачені різними частинами статті), однорідних кримінальних правопорушень - є видом реальної сукупності кримінальних правопорушень, коли другий з них кваліфікується за ознакою повторності.

Не є ідеальною сукупністю конкуренція кримінальних законів - наявність двох і більше статей КК, які рівною мірою передбачають караність діяння (одне кримінальне правопорушення одночасно підпадає під ознаки декількох норм - загальної і спеціальної, більш конкретної). Має

застосовуватися норма спеціальна, яка більшою мірою відтворює специфіку та особливості діяння. Наприклад: п. 8 ч. 2 ст. 115 КК передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим своїх службових обов'язків. Проте посягання на життя державного та громадського діяча (ст. 112), працівника правоохоронного органу (ст. 348), судді, народного засідателя чи присяжного (379), захисника чи представника особи у зв'язку з наданням правової допомоги (ст.400), - є спеціальними нормами по відношенню до загальної ст. 115 КК, які і мають застосовуватися.

5. Рецидив кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види

Існує кримінологічне поняття "рецидивна злочинність", яке тісно пов'язане із кримінально-правовим поняттям "рецидив кримінального правопорушення". Термін "рецидив" походить від латинського слова "recidivus" - що означає повертається, повторюється, повторний прояв чогось. Розробка поняття рецидиву як соціального явища має не лише теоретичне значення, а й практичне також. Взагалі в спеціальній літературі питання вдосконалення засобів впливу на злочинців-рецидивістів завжди пов'язувалося із розробкою поняття рецидиву як такого. Розробка цього поняття та його закріплення у законодавстві є запорукою єдиного застосування закону у практичній діяльності органів, які ведуть боротьбу із злочинністю.

Історично розвиток цього поняття зазнав суттєвих змін. За попередніми кримінальними законами для констатації рецидиву не мала значення тяжкість та характер вчиненого кримінального правопорушення, форма вини. Вважалося, що є неправильним ставити визнання особи рецидивістом від форми вини. Сполучення кримінальних правопорушень могло бути різним - вчинення умисного кримінального правопорушення після засудження за умисне кримінальне правопорушення; вчинення умисного кримінального правопорушення після засудження за необережне кримінальне правопорушення; вчинення необережного кримінального правопорушення після засудження за умисне кримінальне правопорушення; вчинення необережного кримінального правопорушення після засудження за необережне кримінальне правопорушення.

Чинний закон визначає лише одну форму вини - умисну.

Види рецидиву. В теорії кримінального права, кримінології виокремлюють кримінологічний (фактичний) рецидив, який полягає у повторності кримінального правопорушення, не пов'язаною із засудженням за раніше вчинене кримінальне правопорушення та суто легальний рецидив,

який пов'язаний із наявністю засудження особи за попереднє кримінальне правопорушення.

Кримінологічний (фактичний) рецидив як поняття дозволяє виділити повторні кримінальні правопорушення, вчинені особами, до яких за різними обставинами заходи кримінально-правового впливу взагалі не вживалися, які мають непогашену або не зняту судимість, судимість яких знята чи погашена, щодо яких за попередні кримінальні правопорушення застосовані інші заходи впливу, а не кримінальні покарання. За окремими даними рівень фактичного рецидиву (повторності кримінальних правопорушень) в Україні становить майже 20 %, майже щорічно реєструється від 70 до 80 тис. повторних кримінальних правопорушень. За структурою - це передусім корисливо-насильницька і корислива злочинність. Традиційно криміналітет професіоналізувався на розбоях, грабежах, крадіжках чужого майна.. За останній час спостерігається інтеграція рецидивістів із лідерами економічної злочинності у сфері кримінального бізнесу, вимагання, рекету, контрабанди, контролю над торговельними об'єктами, шахрайстві у підприємницькій і банківській діяльності.

Поняття легального (закріпленого у законі) рецидиву кримінальних правопорушень визначено у ст. 34 КК: рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення.

Здебільшого фахівці вважають, що поняття рецидиву має стосуватися лише тих осіб, які після засудження та відбування покарання не виправилися, не зробили належного висновку, знову вчинили антисоціальне діяння - тобто лише легального рецидиву. Якщо особа не піддавалася кримінальному покаранню, хоч би і вчинило декілька кримінальних правопорушень (фактичний рецидив), - то не можна собі уявити як у подальшому вона буде поводитися, якщо зазнає реального кримінального покарання. Можливо на все своє життя зазнає такого впливу, страждань, що визначатиме у подальшому лише правослухняну поведінку. Тож неправомірним є визнання цієї особи також рецидивістом, а отже такого ж рівня соціальної небезпечності як і особа, яка знову вчиняє кримінальне правопорушення після засудження за попереднє кримінальне правопорушення.

Отже ознаки рецидиву як такі. Вчинення особою двох і більше (окремих, одиничних, можливо різного характеру та різній послідовності, вчиненні одноособово або у співучасті, закінчені або припинені на стадії готування або замаху) як однорідних так і неоднорідних кримінальних правопорушень. Всі кримінальні правопорушення мають бути умисними. Кримінальні правопорушення, що утворюють рецидив віддалені один від

одного певним (іноді тривалим) проміжком часу. Наявність стану судимості - другий і інші кримінальні правопорушення вчиняються особою після засудження за перше кримінальне правопорушення. Стан судимості утворюється обвинувальним вироком суду, що вступив в законну силу, з визначенням покарання і триває протягом відбування покарання, а в певних випадках, і далі протягом декількох рок (максимально до 8 років), коли особа перебуває у так званому стані судимості. При цьому не має значення до якого виду покарання засуджено особу, термін покарання. Головне, що особа піддалася кримінально-правовому впливі, що передбачає засудження особи та визначення покарання, та в термін наявності судимості знову вчинила кримінальне правопорушення.

Досить тривалий період існували різні точки зору стосовно того факту, чи є ознакою рецидиву наявність відбуття особою покарання за попереднє кримінальне правопорушення. Малося на увазі, що усі суворі заходи, які застосовуються відповідно до кримінально-виконавчого законодавства по відношенню до рецидивістів, будуть виправданими якщо засуджений не бажає ставати на шлях виправлення, незважаючи на застосування до нього кримінального покарання. Більш правильною є точка зору, згідно якої особа визнається рецидивістом незалежно від того чи повністю, чи частково виконано відносно нього покарання за попереднє кримінальне правопорушення.

У спеціальній літературі розглядалося також питання чи можна вважати рецидивістом особу, яка вчиняє кримінальне правопорушення в період іспитового терміну у разі призначення наприклад позбавлення волі, виправних робіт тощо. Вважалося, оскільки рецидив передбачає повне або часткове, проте реальне, відбуття покарання, тож особа не може визнаватися рецидивістом. Визначення поняття рецидиву за чинним законодавством ставить всі крапки на ці запитання. Рецидивістом може бути особа, яка маючи не зняту, не погашену судимість знову вчиняє кримінальне правопорушення. Отже систематичне тлумачення, співставлення ст. 34 КК із статтями, які визначають порядок зняття та погашення судимості, надають підстави визнати, що рецидив є у випадках, коли нове умисне кримінальне правопорушення вчинено особою, що відбула покарання за попереднє кримінальне правопорушення, звільнено від відбування покарання, не відбуту частину покарання замінено на більш м'яке покарання, звільнено від покарання із випробування, проте в межах наявності стану судимості. Рецидив відсутній, якщо судимість за раніше вчинене кримінальне правопорушення знята або погашена, відповідно до ст.ст. 89, 91 КК.

Під час кваліфікації необхідно мати на увазі, що закон поняттям повторності охоплює і рецидив, і лише в окремих випадках говорить про

нього безпосередньо (ч. 3 ст. 296 - злісне хуліганство, вчинене особою, раніше судимою за хуліганство).

Легальний рецидив відповідно певних критеріїв поділяється на окремі види.

Залежно від характеру рецидив поділяється на загальний (вчинення різнорідних кримінальних правопорушень, різних за безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушення) та спеціальний (вчинення тотожних або однорідних, східних за об'єктом, однакових за складом кримінальних правопорушень) рецидив. Останній є дуже часто є кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення, або ж передбачено як обтяжуюча обставина (п. 1 ст. 67) - отже обтяжує кримінальну відповідальність та покарання. Тож спеціальний рецидив передбачає збіг або схожість безпосередніх об'єктів, приблизну рівність суспільної небезпеки, тотожність форм вини, спільність характеру кримінально протиправного діяння. Зазвичай у цих випадках особа посягає на однакові або ж близькі суспільні відносини (усі кримінальні правопорушення, які посягають на право власності; життя та здоров'я особи). Тож зазвичай перше та друге кримінальне правопорушення не відрізняються один від одного важливістю суспільних відносин, розміром тяжкості наслідків, за способом вчинення. Поняття спеціального рецидиву пов'язане із криминологічними поняттями "професійна злочинність", яка була виділена з класифікації правопорушників ще на Гейдельберзькому з'їзді міжнародного союзу криминологів у 1897 році, що пов'язувалося із небажанням злочинця відмовлятися від вчинення кримінального правопорушення. Проте історично у практиці боротьби із злочинністю термін "професійний злочинець" уже в кінці XVIII ст. використовувався у Франції стосовно осіб, які систематично вчиняли крадіжки, шахрайства, інші кримінальні правопорушення проти власності, демонструючи неабияку майстерність.

Залежно від кількості судимостей поділяється на простий (дві судимості) та складний (три і більше судимості).

За ступенем суспільної небезпеки поділяється на пенітенціарний рецидив та рецидив тяжких та особливо тяжких злочинів.

Пенітенціарний рецидив має місце, коли особа, яка засуджена до позбавлення волі, знову вчиняє протягом судимості новий злочин, за який засуджується до позбавлення волі. Обсяг пенітенціарного рецидиву все збільшується. Все частіше вчиняються кримінальні правопорушення з використанням вогнепальної зброї, транспортних засобів, пов'язані із опором правоохоронним органам саме особами, які відбули покарання у місцях позбавлення волі, і найчастіше в перший рік після звільнення. Проведені криминологічні дослідження неодноразово ув'язнених, що відбувають

покарання у виправних установах суворого режиму (за КВК 2004 р. - в установах середнього та максимального рівня безпеки), показали, що значна більшість засуджених не хочуть після виходу на волю знову повертатися до місць позбавлення волі, але вони не впевнені, що після відбуття покарання суспільство їх прийме, допоможе вирішити повсякденні проблеми.

Рецидив тяжких та особливо тяжких злочинів (за класифікацією ст. 12 КК), взагалі надає суду підстави визначити покарання у межах 25 років позбавлення волі. Так відповідно до правил призначення покарання за сукупністю вироків, яка має місце у тому разі, коли особа після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчиняє нове кримінальне правопорушення, - якщо один із кримінальних правопорушень є особливо тяжким, загальний строк покарання може бути призначений у межах 25 років позбавлення волі.

Питання для самостійного контролю:

1. Правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву кримінальних правопорушень?
2. Чим відрізняється продовжуване кримінальне правопорушення від триваючого?
3. Що зближує повторність тотожних кримінальних правопорушень та продовжуваного кримінального правопорушення?
4. Чим відрізняється ідеальна сукупність від реальної?
5. Чим відрізняється сукупність кримінальних правопорушень від складеного кримінального правопорушення?
6. Що зближує реальну сукупність і повторність кримінальних правопорушень?
7. Які правові наслідки множинності кримінальних правопорушень?

ТЕМА 7. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

1. Поняття, система та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти життя особи

Конституція України у ст. 3, 27 визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кримінальне право України захищає життя та здоров'я людини за допомогою власних важелів впливу, безпосередньо закріплюючи кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи. За допомогою закріплення кримінальної відповідальності забезпечується виконання функції загальної та спеціальної превенції кримінального права. Кримінальний кодекс є загальнодоступним для ознайомлення усім громадянам, текст кримінального закону постійно оновлюється, встановлення кримінальної відповідальності та закріплення її у Кримінальному кодексі України повинно утримувати громадян від вчинення посягань на життя та здоров'я особи, з іншого боку публічний осуд конкретної особи, яка допустила вчинення кримінального правопорушення, що посягає на життя та здоров'я особи, публічність судового процесу, поширеність інформації стосовно мір покарання, які застосовуються до винної особи направлені на попередження кримінально протиправної діяльності як самої засудженої особи так і інших осіб.

Система Розділу II « Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»

Відповідно до видового об'єкта посягання всі кримінальні правопорушення розділу II КК України « Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» поділяються на 4 групи:

1. кримінальні правопорушення проти життя особи;
2. кримінальні правопорушення проти здоров'я особи;
3. кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя та здоров'я особи, які вчиняються у сфері медичного обслуговування;
4. Інші кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя та здоров'я особи.

Розділ « Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» розташований на другому місці у Особливій частині Кримінального кодексу України. До цього розділу входять статті з 115-145.

До кримінальних правопорушень проти життя особи відносяться:
Умисне вбивство (ст.115 КК України);

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст.116 КК України);

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст.117 КК України);

Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст.118 КК України);

Вбивство через необережність (ст.119 КК України);

Доведення до самогубства (ст.120 КК України).

Кримінальні правопорушення проти життя особи

Життя є невід'ємним правом кожної людини, що надається від народження. До кримінальних правопорушень проти життя особи відносяться різні види вбивств та доведення до самогубства.

Класифікацію вбивств можна проводити відповідно до різних критеріїв. Найбільш розповсюдженими є такі:

- **За формою вини** вбивства поділяються на:

А) умисні (ст.115-118 КК України);

Б) необережне (ст. 119 КК України).

- **За ступенем суспільної небезпечності** юридичного складу вбивства поділяються на:

А) простий (основний) склад вбивства – даний вид вбивства не містить ні обтяжуючих, ні пом'якшуючих провину обставин (ч.1 ст.115 КК України);

Б) кваліфікований склад вбивства або склад вбивства, що містить обтяжуючі провину обставини (ч.2 ст.115 КК України);

В) привілейований склад вбивства або склад вбивства, що містить пом'якшуючі провину обставини (ст.116-118 КК України).

За суб'єктом вбивства поділяються на :

А) вбивства, суб'єктом яких може бути будь- яка особа, яка володіє ознаками суб'єкта кримінального правопорушення(ст.115-116, 118-119);

Б) вбивства, суб'єктом яких може бути лише особа, яка володіє спеціальними ознаками (ст.117 КК України).

Загальним **об'єктом** будь-якого вбивства є суспільні відносини у сфері охорони життя особи.

З **об'єктивної сторони** вбивство характеризується обов'язковою наявністю 1. Суспільно небезпечного діяння (у формі дії або бездіяльності), 2. Суспільно небезпечних наслідків, 3. Причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками. За особливостями конструкції складу кримінального правопорушення вбивство є кримінальним правопорушенням із матеріальним складом, тобто це кримінальне правопорушення буде вважатися закінченим із моменту

настання суспільно-небезпечних наслідків у виді біологічної смерті потерпілої особи, якщо смерть потерпілого не настала, то можна говорити про припинення кримінально протиправної діяльності на певній стадії вчинення кримінального правопорушення відповідно до ступеня реалізації винною особою свого кримінально протиправного наміру (стадія готування або замаху на кримінальне правопорушення). Спосіб, місце, час, обстановка та обставини вчинення кримінального правопорушення є факультативними ознаками складу вбивства і стають обов'язковими у тому разі, якщо передбачені безпосередньо у диспозиції статті. Так, спосіб вчинення вбивства є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення при кваліфікації вчиненого діяння за п.5 ч.2 ст.115 КК України «Умисне вбивство вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб».

Суб'єктом вбивства є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Оскільки вбивство є кримінальним правопорушенням, що має підвищений рівень суспільної небезпеки, то відповідно до ч.2 ст.22 КК України з **14 років** наступає кримінальна відповідальність за вчинення:

- Умисне вбивство (ст.115 КК України);
- Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст.116 КК України);
- Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст.117 КК України).

З 16 років встановлена кримінальна відповідальність за вчинення:

- Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст.118 КК України);
- Вбивство через необережність (ст.119 КК України);
- Доведення до самогубства (ст.120 КК України);

Суб'єкт вбивства загальний, тільки ст. 117 КК України передбачає спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення - матір, що вбила свою новонароджену дитину.

Потрібно відмітити, що особа, яка добровільно відмовилась від убивства потерпілого або заподіяння шкоди його здоров'ю, підлягає кримінальній відповідальності лише за умови, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення. У цьому разі дії інших співучасників кримінального правопорушення слід кваліфікувати як готування чи замах на те кримінальне правопорушення, від вчинення кого відмовився виконавець. Якщо ж відмова мала місце вже після виконання винною особою всіх дій, які вона вважала за необхідне для доведення

кримінального правопорушення до кінця, то вчинене кваліфікується, як закінчений замах на вбивство. Якщо вбивство, вчинене виконавцем, не охоплювалося умислом інших співучасників кримінального правопорушення, до відповідальності за вбивство, притягається тільки виконавець (має місце ексцес виконавця).

З *суб'єктивної сторони* вбивства вчиняються як умисно (ст.115-118, ст.120 КК України) так і з необережності (ст.119 КК України). Мотив, мета та емоційний стан, в якому перебувала винна особа, є факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу вбивства. Вони стають обов'язковими елементами та впливають на кваліфікацію у тому разі, якщо безпосередньо передбачені у диспозиції статті. Так, мотив вбивства має вирішальне значення при кваліфікації вчиненого діяння за п.6 ч.2 ст.115 КК України «Умисне вбивство з корисливих мотивів». Емоційний стан має значення при кваліфікації вчиненого за ст.116 КК України «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання», мета має значення при кваліфікації вчиненого за п.9 ч.2 ст.115 КК України «Умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення».

У частині першій ст.115 КК України закріплене визначення вбивства. *Вбивство – це умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині.* У ст.119 КК України встановлена кримінальна відповідальність за вбивство з необережності, проте не наведено його визначення, отже приймаючи до уваги, що мова йде про одне і те саме кримінальне правопорушення, яке вчинено із різними формами вини, можна навести загальне визначення вбивства. ***Вбивство – це умисне або необережне протиправне заподіяння смерті іншій людині.*** Виходячи із вищенаведеного можна визначити *ознаки вбивства.*

Вбивство – це заподіяння смерті іншій людині. Важливого значення набуває визначення моменту початку та закінчення життя людини. Початком життя людини вважається початок фізіологічних пологів. Кінцевим моментом смерті людини вважається біологічна смерть людини, тобто незворотні зміни у функціонуванні мозку. Від біологічної смерті слід відрізняти клінічну смерть, коли протягом 8-10 хвилин, при належному проведенні реабілітаційних заходів людину можна повернути до життя. Заподіяння смерті може бути здійснено як шляхом активних дій, наприклад, застосування фізичної сили (шляхом нанесення тілесних ушкоджень, побоїв), застосування вогнепальної або холодної зброї, отрути, так і шляхом бездіяльності, наприклад, позбавлення людини їжі, води, тепла, необхідних ліків.

Форма вини при вчиненні вбивства – умисел чи необережність. Вбивство може вчинятися умисно, як з прямими та і з непрямыми умислом. Тобто винна особа під час вчинення вбивства усвідомлює суспільно

небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання або не бажає, але свідомо припускає їх настання. При вчиненні вбивства з необережності шляхом кримінально протиправної самовпевненості або кримінально протиправної недбалості, винна особа, передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховує на їх відвернення або особа не передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна і могла їх передбачити. Тобто вбивство це завжди свідоме поведінка особи. Не вважається вбивством і відповідно не тягне за собою кримінальну відповідальність самогубство.

Вбивство – це протиправне діяння. Конституція України визначає, що людина, її життя та здоров'я... є найвищою соціальною цінністю (ст.3 Конституції України). Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини (ст. 27 Конституції України). Право на життя є невід'ємним, природним правом кожної людини, тобто людина отримує це право від народження. В Україні, як і у будь-якій іншій країні світу, приймаються усі заходи, щодо захисту життя людини. Всі люди є рівними перед законом і ніхто не може бути позбавлення життя на підставі расової дискримінації, статі, віку, майнового стану, моральних якостей, релігійних переконань. Вбивство порушує природне, невід'ємне право кожного громадянина України, яке гарантовано Конституцією України, відповідно є протиправним.

Вбивство – це позбавлення життя іншої людини. Посягання на життя людини із початку фізіологічних пологів та до моменту біологічної смерті має розглядатися як вбивство. Вбивством вважається і позбавлення життя людини на її прохання. В Україні на законодавчому рівні заборонена евтаназія – умисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Самогубство або замах на самогубство – вбивством не вважаються. Проте доведення до самогубства або погроза вбивством – тягнуть за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. ст. 120 та 129 КК України.

Простий склад вбивства передбачений ч.1. ст.115 КК України. Відповідно до п.20 Постанови Пленуму Верховного суду України від 7 лютого 2003 року №2 «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» за ч.1 ст.115 КК України кваліфікуються вбивства, вчинені під час обопільної сварки чи бійки або з помсти, ревнощів, заздрості, з боягузтва, інших мотивів, викликаних особистими стосунками винного з потерпілим. Так само, як просте умисне вбивство, кваліфікується вбивство зі співчуття до потерпілого або на його

прохання чи за наявності його згоди. Проте спосіб, мотив, мета вчинення вбивства підлягають обов'язковому з'ясуванню під час розслідування кримінального провадження, оскільки вбивство з помсти за виконання потерпілим або його близьким родичом службового або громадського обов'язку буде кваліфіковане за п.8. ч.2 ст.115 КК України.

Кваліфіковані види вбивства передбачені ч.2 ст.115 КК України. За відповідною частиною ст.115 КК України слід кваліфікувати вчинене, установивши хоча б одну з ознак, передбачених у пунктах з 1-14 ч.2 ст.115 КК України. Якщо в діях винної особи таких ознак вбачається кілька, то всі вони мають отримати самостійну правову оцінку за відповідним пунктом ч.2 ст.115 КК України.

Умисне вбивство двох або більше осіб (п.1 ч.2 ст.115 КК України) має місце коли життя позбавлено дві та більше особи, при цьому позбавлення їх життя охоплювалося єдиним умислом винної особи. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч.2 ст.115 КК України. Не має значення розрив у часі, при реалізації єдиного умислу на вбивство кількох осіб.

Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п.2 ч.2 ст.115 КК України). Малолітньою вважається дитина, яка не виповнилося 14 років. Для кваліфікації вчиненого за відповідним пунктом ч.2 ст.115 КК України повинно бути визначено, що винний достовірно знав про малолітній вік потерпілої особи або за обставинами справи повинен і міг це припускати. Ті ж правила застосовуються при кваліфікації вбивства жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. Винний міг припускати, що потерпіла вагітна відповідно до зовнішніх ознак вагітності або із інших джерел знав про стан вагітності потерпілої.

Умисне вбивство заручника або викраденої людини (п.3. ч.2. ст.115 КК України). *Заручником* є особа, яка була захоплена чи трималася з метою спонукати її родичів, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення. *Викраденою вважається особа*, якою протиправно заволоділи, вилучивши із природного соціального середовища та перемістивши з одного місця її постійного чи тимчасового перебування до іншого, що супроводжувалося фактичним обмеженням свободи її пересування. При вчиненні вбивства винний усвідомлював факт того, що потерпілий є заручником або викраденою людиною. Для кваліфікації вчиненого за п. 3 ч.2 ст.115 КК України не має значення був

винний причетний до викрадення людини або захоплення, як заручника. Мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із даним кримінальним правопорушенням.

Умисне вбивство вчинене з особливою жорстокістю (п.4 ч. 2 ст.115 КК України). Будь-яке вбивство само по собі є проявом жорстокості. Встановлення ознак жорстокості, як способу вчинення вбивства, є прерогативою слідчого, прокурора, суду. Судова практика визнає особливою жорстокістю ситуації, коли при вчиненні умисного вбивства винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, зокрема з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, що завдає нестерпного болю тощо), психічних або моральних (зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління, тощо) страждань, а також якщо воно було поєднано з глумлінням над трупом або вчинялося у присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних або моральних страждань. Не можна кваліфікувати умисне вбивство за п.4 ч. 2 ст.115 КК України на тій підставі, що винна особа пізніше з метою приховати це кримінальне правопорушення знищила або розчленувала труп.

Умисне вбивство, вчинене способом небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст.115 КК України). Вчинене підлягає кваліфікації за вказаним пунктом ч. 2 ст.115 КК України у тому разі, коли вбивство було здійснено способом, небезпечним для життя не тільки тієї особи, на яку посягав винний, але й інших осіб. Наприклад вбивство вчинялося з використанням вибухових пристроїв, винний здійснював постріл у натовп і.т.і. При цьому небезпека для життя людей має бути реальною.

Умисне вбивство з корисливих мотивів (п.6 ч.2 ст.115 КК України). Здійснюється з мотивів, спрямованих на отримання будь-яких матеріальних благ для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержання чи збереження певних майнових прав, уникнення матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягнення іншої матеріальної вигоди. Корисливим також є вбивство, вчинене за винагороду або з метою обійняти більш високооплачувану посаду.

Для кваліфікації кримінального правопорушення за п. 6 ч. 2 ст. 115 не має значення, чи вдалося винному реалізувати корисливий мотив. Необхідно лише, щоб корисливі мотиви виникли до вчинення вбивства чи під час вчинення цього кримінального правопорушення. Тому не може бути основою

для кваліфікації вбивства за п. 6 ч. 2 ст. 115 заволодіння майном вбитого в тих випадках, якщо користь не була мотивом вбивства.

Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо).

Судова практика виходить із того, що умисне вбивство, вчинене при розбійному нападі, вимаганні, незаконному заволодінні транспортним засобом, належить кваліфікувати не лише за п. 6 ч. 2 ст. 115, а й за статтею, якою передбачено відповідальність за кримінально протиправне заволодіння майном (ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 289).

Умисне вбивство з хуліганських мотивів (п.7. ч.2. ст.115 КК України). Має місце, коли вбивство вчиняється з малозначного приводу. Хуліганський мотив може проявлятися в умисному позбавленні життя людини внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнонародськими правилами співжиття і нормами моралі.

Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивством під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч.2 ст.115 КК України). Для правильної кваліфікації вчиненого за п. 8 ч. 2 ст.115 КК України потрібно визначитися із термінами, які використані законодавцем у даному виді вбивства. Так, під *службовим обов'язком* розуміється діяльність особи, яка входить до кола її повноважень. *Громадський обов'язок* - це здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян. Кримінальний процесуальний кодекс України у п.1. ст.3 надає перелік осіб, які вважаються *близькими родичами та членами сім'ї* - чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку має місце, якщо кримінальне правопорушення вчинено з метою не допустити чи припинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконаними ним зазначеного

обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства.

Хуліганство й наступне вбивство особи, яка припиняла ці дії, належить кваліфікувати за відповідною частиною ст.296 і п.8 ч.2 ст.115 КК України.

Умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення (п. 9 ч.2 ст.115 КК України). Для кваліфікації за п.9 ч.2 ст.115 КК України не має значення, чи був винний причетним до кримінального правопорушення, який приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинене ним кримінальне правопорушення. Його дії кваліфікуються за тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за приховуване кримінальне правопорушення, та за п.9 ч.2 ст.115 КК України.

Дії винного, який вчинив умисне вбивство з метою приховати кримінальне правопорушення іншої особи, додатково кваліфікувати ще й за ст.396 КК України не потрібно. Якщо вбивство з метою приховання іншого кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п.9 ч. 2 ст.115 КК України і за пособництво в тому кримінальному правопорушенні, яке приховується.

Умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством (п. 10 ч. 2 ст.115 КК України). Має місце тоді, коли було вчинено в процесі здійснення зазначених кримінальних правопорушень чи одразу після них. При цьому кримінально протиправні дії кваліфікуються і за ч.4 ст.152 «Зґвалтування» чи за ч.3 ст.153 «Сексуальне насильство» за ознакою спричинення особливо тяжких наслідків, або ще й за відповідною частиною ст.15 КК України.

Умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п.10. ч.2 ст.115 КК України.

У випадку, коли особу було вбито через певний проміжок часу після її зґвалтування чи насильницького задоволення з нею статевої пристрасті неприродним способом з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст.152 «Зґвалтування» та п. 9 ч. 2 ст.115 КК України «Умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення».

Умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч.2 ст.115 КК України). Це вбивство, вчинене виконавцем за дорученням замовника. Таке доручення, як роз'яснює Пленум Верховного Суду України, може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник — вчинити або,

навпаки, не вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального (грошову винагороду, передачу прав на майно та ін.) чи нематеріального характеру (звільнення від кримінальної відповідальності, розв'язання різних життєвих проблем і та ін.). Якщо вбивство на замовлення зумовлене виплатою винагороди або іншими матеріальними благами, вчинене вимагає додаткової кваліфікації за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України.

Замовник умисного вбивства, залежно від конкретних обставин справи, повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором кримінального правопорушення. Його дії належить кваліфікувати за ст.27, п. 11 ч. 2 ст.115 КК України, а за наявності до того підстав - і за іншими пунктами ст.115 КК України. Так, якщо замовник був одночасно і співвиконавцем кримінального правопорушення, то його дії кваліфікуються одночасно за п. 11 та п.12 ч.2 ст.115 КК України.

Умисне вбивство вчинене за попередньою змовою групою осіб (п.12 ч. 2 ст.115 КК України). Має місце, якщо воно вчинене спільно двома або більше особами, які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення. Таке вбивство може бути вчинене як співвиконавцями, так і з розподілом ролей, тому безпосереднім виконавцем вбивства може бути і один учасник групи.

Умисне вбивство вчинене організованою групою, також кваліфікується за п. 12 ч. 2 ст.115 КК України. У разі, коли група осіб, яка вчинила за попередньою змовою умисне вбивство, була злочинною організацією, озброєною бандою, терористичною групою чи терористичною організацією, не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуваннями, організованою групою, створеною з метою тероризування у виправних установах засуджених або нападу на адміністрацію цих установ, відповідальність учасників групи настає за п. 12. ч. 2 ст.115 та відповідно за ч.1 ст.255, ст.257, ч.3 ст.258, ч.5 ст.260, ст.392 КК України.

Умисне вбивство вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 КК України (п. 13.ч. 2 ст.115 КК України). Йдеться про умисне вбивство, вчинене у другий раз або вчинене багаторазово. Вчинення вбивства, передбаченого статтями 116—118, не дає підстав розглядати наступне умисне вбивство як повторне. Умисне вбивство, якому передувало умисне заподіяння смерті, що охоплюється статтями інших розділів КК (терористичний акт, диверсія, бандитизм, посягання на життя працівника правоохоронного органу та ін.), кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115. Цей пункт застосовується незалежно від того, чи був винний засуджений за раніше вчинене вбивство.

Умисне вбивство, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п.14 ч.2 ст.115 КК України). Для кваліфікації за

п.14 ч.2 ст.115 КК України потрібно встановити, що потерпілий був позбавлений життя головним чином за те, що він належить до іншої раси, національності, релігії. Що стосується приводів реалізації такого мотиву, то вони можуть бути різними: правомірна або неправомірна поведінка особи, виконання потерпілим професійних завдань, побутові стосунки, аморальне життя.

Привілейовані види вбивства, тобто види вбивства з пом'якшуючими провину обставинами, передбачено ст. ст. 116-118 КК України.

Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст.116 КК України)

Даний вид вбивства відносить до привілейованих видів вбивства, приймаючи до уваги пом'якшуючу провину обставини – особливий емоційний стан, у якому знаходиться винний – стан сильного душевного хвилювання.

Сильне душевне хвилювання - це стан фізіологічного афекту, котрий являє собою короткочасну інтенсивну емоцію, яка домінує у свідомості людини, яка значною мірою (хоча і не повністю) втрачає контроль над своїми діями і здатність керувати ними.

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя людини.

Об'єктивна сторона характеризується 1. Суспільно небезпечним діянням у формі дії або бездіяльності. 2. Суспільно небезпечним наслідками у виді смерті потерпілої особи, 3. Причиним зв'язком між суспільно небезпечними діями та суспільно небезпечними наслідками.

Для кваліфікації вчиненого за ст.116 КК України повинно бути встановлено, що вбивство було вчинене:

- У стані сильного душевного хвилювання; 2. Це хвилювання виникло раптово; 3. Хвилювання виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знуцання або тяжкої образи з боку потерпілого; 4.Протизаконні дії, які викликали стан сильного душевного хвилювання, вчинялися потерпілим, а не сторонніми особами, тобто потерпілою є особа, яка своїми діями або бездіяльністю здійснювала протизаконне насильство, систематичне знуцання або тяжку образу щодо винної особи; 5. Сильне душевне хвилювання виникло раптово, тобто вчинене вбивство не є задалегідь обдуманим та підготовленим. Як правило розрив у часі між протиправною поведінкою потерпілого і вбивством не перевищує кількох хвилин.

Потерпілим від цього кримінального правопорушення є особа, яка своєю поведінкою викликала стан сильного душевного хвилювання у

суб'єкта. **Насильство** може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень, завдання побоїв, незаконне позбавлення волі) так і психічним (наприклад погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди), головною умовою є те, що насильство має бути протизаконним. Так, застосування працівником правоохоронного органу сили під час затримання, не є підставою для визнання його дій протизаконним насильством. До **тяжкої образи** слід відносити явно непристойну поведінку потерпілого, що особливо принижує гідність чи ганьбить честь винного або близьких йому осіб. **Систематичне знуцання** - це вчинення не менше трьох разів дій, кожна з яких принижує честь і гідність особи, заподіює їй моральних або психічних страждань (цькування, безпідставне звинувачення в аморальній поведінці, глузування над особою).

У тому випадку, коли вбивство вчинене після впливу сильного душевного хвилювання, воно не може бути кваліфіковане за ст.116 КК України.

Наявність стану сильного душевного хвилювання визначається за висновком судово-психіатричної експертизи.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, стосовно якої було застосоване протизаконне насильство, систематичне знуцання або тяжка образа, яка досягла 16 років.

З **суб'єктивної сторони** дане кримінальне правопорушення може бути вчинено як з прямим так і з непрямыми умислом. Повинно бути доведено, що застосоване протизаконне насильство, тяжка образа або систематичне знуцання справило на винну особу такий вплив, який викликав стан сильного душевного хвилювання, що значною мірою знизив здатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними, тобто особливий емоційним стан винного стає обов'язковим елементом суб'єктивно сторони складу кримінального правопорушення, який значною мірою знижує ступінь суспільної небезпечності особи винного, вчиненого кримінального правопорушення, і відповідно, зменшує міру передбаченого кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст.117 КК України)

Об'єктом цього вбивства є суспільні відносини у сфері охорони життя людини. Посягання на плід після початку пологового процесу є посяганням на життя новонародженої дитини. Внутрішньоутробне знищення плоду до початку пологового процесу може розглядатися як переривання вагітності.

Даний вид вбивства відносить до привілейованих видів вбивства, приймаючи до уваги особливий психічний та фізичний стан винної жінки в

період пологів або відразу після пологів, який послаблює її спроможність керувати своїми діями.

З об'єктивної сторони вбивство, передбачене ст.117 КК України характеризується наступними ознаками: 1. Діянням у формі дії або бездіяльності, 2. Суспільно небезпечними наслідками, 3. Причинними зв'язком між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, 4. Часом вчинення кримінального правопорушення.

Вказівкою на вчинення вбивства новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів законодавець обмежує вчинення даного кримінального правопорушення певним проміжком часу, який є нетривалим і визначається у кожному конкретному випадку. Вчинення вбивства новонародженої дитини її матір'ю через деякий час після пологів, коли вже не можна говорити про особливий стан жінки, яка перенесла пологовий процес, має кваліфікуватися за п.2 ч.2 ст.115 КК України.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення – спеціальний, ним є особа, яка досягла 14 років і є рідною матір'ю для дитини. Особи, які допомагали жінці вбити її новонароджену дитину, підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною ст.27 та п.2.ч.2 ст.115 КК України.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, що розглядається, характеризується умисною виною.

Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст.118 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя людини. Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання та обстановці захисту (ч.3 ст.36 КК України). Перевищенням заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення є умисне заподіяння особі, що вчинила кримінальне правопорушення, тяжкої шкоди яка явно не відповідає небезпечності посягання та обстановці захисту (ч.2 ст.38 КК України).

Даний вид вбивства відноситься до привілейованих видів вбивства. Обставиною, яка пом'якшує кримінальну відповідальність винного та впливає на віднесення цього виду вбивства до привілейованих, а також менш суворе кримінальне покарання, яке застосовується до винної особи, пов'язані із тим, що смерть потерпілої особи настала в результаті її ж неправомірних дій.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення проявляється у наступному: 1. Суспільно небезпечне діяння, яке полягає у посяганні на життя людини; 2. Суспільно небезпечні наслідки, які полягають у настанні біологічної смерті потерпілого; 3. Причинний зв'язок між суспільно небезпечною дією та суспільно небезпечними наслідками, який проявляється у тому, що смерть потерпілого настала саме від суспільно-небезпечних дій або бездіяльності винного.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

З суб'єктивної сторони це кримінальне правопорушення вчиняється умисно.

Вбивство через необережність (ст.119 КК України)

З об'єктивної сторони вбивство з необережності полягає у суспільно небезпечних діях або бездіяльності, яка посягає на життя потерпілого.

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення характеризується 1. Суспільно небезпечним посяганням на життя іншої людини; 2. Суспільно небезпечними наслідками у виді смерті потерпілого; 3. Причинними зв'язком між суспільно небезпечним діянням та наслідками.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична, осудна особа, яка досягла 16 років.

З суб'єктивної сторони це кримінальне правопорушення вчиняється з необережною формою вини (кримінально протиправна самовпевненості або кримінально протиправна недбалість).

Доведення до самогубства (ст.120 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя людини, моральних принципів людського співжиття.

Об'єктивна сторона характеризується такими ознаками: 1. Діянням, яке полягає у жорстокому поводженні з особою, шантажі, примусі до протиправних дій або систематичному приниженні її людської гідності; 2. Наслідками у виді самогубства потерпілого або замаху на самогубство; 3. Причинними зв'язком між діянням та наслідками.

Пленум Верховного суду України у Постанові №2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» визначає, що **жорстке поводження**- це безжалісні грубі діяння особи, які завдають потеплілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв,

позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо). **Шантаж** – це погроза розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці. **Примус до протиправних дій** – це фізичний або психічний вплив на особу з метою спонукати її до дій, вчинення яких заборонене законодавством. Він може стосуватися як самого потерпілого так і близьких йому осіб, погрози знищення чи пошкодження майна. **Систематичне приниження людської гідності** - це тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глузування над ним тощо).

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу чи необережності.

2. Поняття, система та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти здоров'я особи

Кримінальний закон властивими йому важелями впливу захищає здоров'я будь-якої людини, оскільки психічне та фізичне здоров'я людини є одним з найважливіших людських благ.

Кримінальними правопорушеннями проти здоров'я є протиправні умисні або необережні діяння, які безпосередньо спрямовані на завдання фізичної або психічної шкоди здоров'ю інших осіб.

Загальним **об'єктом** кримінальних правопорушень проти здоров'я є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

З **об'єктивної сторони** кримінальні правопорушення даної групи можуть вчинятися як шляхом активних дій так і шляхом бездіяльності. Більшість складів кримінальних правопорушень за особливостями конструкції є матеріальними (кримінальним правопорушенням з формальним складом є лише «Погроза вбивством»).

Суб'єкт більшості кримінальних правопорушень – загальний. Кримінальна відповідальність майже за всі кримінальні правопорушення даної групи настає з 16 років, з 14 – тільки за Умисне тяжке тілесне ушкодження та Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Об'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень є умисною (ст.121-127,129) або необережною (ст.128), або як умисною так і необережною за кримінальні правопорушення передбачені статтями 130, 133.

До кримінальних правопорушень проти здоров'я особи відносяться:

А)Тілесні ушкодження:

Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст.121 КК України);

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст.122 КК України);

Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст.123 КК України);

Умисне заподіяння тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст.124 КК України);

Умисне легке тілесне ушкодження (ст.125 КК України);

Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст.128 КК України);

Б) *Завдання фізичних або моральних страждань:*

- Побої і мордування (ст.126 КК України);

- Катування (ст.127 КК України);

- Погроза вбивством (ст.129 КК України);

В) *Зараження соціальними хворобами:*

- Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.130 КК України);

- Зараження венеричною хворобою (ст.133 КК України).

Тілесні ушкодження

Кримінальний закон не надає визначення тілесних ушкоджень, тож це поняття вироблено у теорії кримінального права найбільш розповсюдженим є наступне визначення. ***Тілесне ушкодження – це протиправне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виражається в порушенні анатомічної цілісності чи фізіологічної функції органів і тканин тіла людини.***

Класифікація тілесних ушкоджень може проводитися за такими підставами як :

1. *За ступенем тяжкості тілесного ушкодження вони поділяються на:*

- тяжкі тілесні ушкодження (ст.121 КК України);

- середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст.122 КК України);

- легкі тілесні ушкодження (ст.125 КК України).

2. *За формою вини тілесні ушкодження поділяються на:*

- умисні (ст. 121, 122, 123, 124, 125 КК України);

- необережні (ст. 128 КК України).

3. *За наявності пом'якшуючих провину обставин:*

-без пом'якшуючих провину обставин (ст.121, 122, 125,128 КК України);

-з пом'якшуючими провину обставинами (ст. 123,124 КК України).

Об'єктом для кримінальних правопорушень даної групи є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

З об'єктивної сторони тілесні ушкодження полягають у вчиненні активних дій, які направлені на порушення анатомічної цілісності чи

фізіологічної функції органів і тканин тіла людини. З особливостями конструкції кримінальні правопорушення даної групи є кримінальними правопорушеннями з матеріальним складом, тобто тілесні ушкодження вважаються закінченим кримінальним правопорушенням з моменту настання суспільно небезпечних наслідків.

У деяких складах кримінальних правопорушень даної групи спосіб вчинення кримінального правопорушення стає обов'язковий елементом об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і впливає на кваліфікацію вчиненого діяння (наприклад ч.2 ст.121 КК України передбачає спричинення тяжких тілесних ушкоджень способом, що має характер особливого мучення).

Характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень на практиці визначаються за результатами судово-медичної експертизи на підставі відповідних положень ст.121-125 КК України та Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ від 17 січня 1995 року №6, зареєстрованих у Міністерстві юстиції 26 липня 1995 року за № 255/791.

Суб'єкт кримінальних правопорушень даної групи — це фізична осудна особа, яка досягла певного віку:

- 14 років при вчиненні кримінальних правопорушень, які передбачені ст.121, 122;
- 16 років при вчиненні кримінальних правопорушень, які передбачені ст. 123,124,125.

З суб'єктивної сторони кримінальні правопорушення даної групи можуть вчинятися як умисно так із необережності.

Мотив та мета, емоційний стан вчинення кримінального правопорушення передбачені у якості кваліфікуючих ознак у ч.2 ст.121 (умисне тяжке тілесне ушкодження **вчинене з метою** залякування потерпілого або інших осіб; **з мотивів** расової, національної або релігійної нетерпимості), у ч.2 ст.122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження вчинене **з мотивів** расової, національної чи релігійної нетерпимості), стан сильного душевного хвилювання, впливає на кваліфікацію та передбачає кримінальну відповідальність за ст.123 КК України.

Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, які забезпечують охорону здоров'я людини.

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення характеризується наступними ознаками: 1. Дією або бездіяльністю у виді посягання на здоров'я іншої людини; 2. Наслідками у виді спричинення

тяжких тілесних ушкоджень; 3. Причинними зв'язком між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками.

У ч. 1 ст.121 КК України законодавець визначив основні ознаки тяжкого тілесного ушкодження:

- небезпечне для життя у момент заподіяння;
- таке, що спричинило втрату органа або його функції;
- психічну хворобу;
- інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину;
- переривання вагітності;

• непоправне знівечення обличчя. Зміст кожної з перелічених ознак тяжкого тілесного ушкодження розкритий у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ від 17 січня 1995 року №6.

Небезпечним для життя у момент заподіяння є ушкодження, що в момент заподіяння чи в клінічному перебігу через рівні проміжки часу спричиняють загрозливі для життя явища і котрі без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, що обумовлене наданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги при оцінюванні загрози для життя таких ушкоджень. Загрозливий для життя стан повинен перебувати у причинно-наслідковому зв'язку із заподіянням тілесного ушкодження.

Втрата органа або його функції — це втрата зору, слуху, язика, руки, ноги і репродуктивної здатності.

Психічна хвороба. До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженнями реактивні стани (психози, неврози). Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня виліковності. Діагноз психічного захворювання і причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням і психічним захворюванням, що розвинулось, встановлюється психіатричною експертизою.

Розлад здоров'я, пов'язаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину (не менше 33 %). Під розладом здоров'я належить розуміти безпосередньо пов'язаний з ушкодженням послідовно розвинутий хворобливий процес. Розміри стійкої (постійно) втрати загальної працездатності при ушкодженнях встановлюються після наслідку ушкодження, що визначився, на підставі об'єктивних даних з урахуванням документів, якими керуються у своїй роботі МСЕК.

Під стійкою (постійною) втратою загальної працездатності належить розуміти таку необоротну втрату функції, котра повністю не відновлюється.

Переривання вагітності. Ушкодження, що призвело до переривання вагітності, незалежно від її строку, належить до тяжких за умови, що між цим ушкодженням і перериванням вагітності є прямий причинний зв'язок.

Непоправне знівечення обличчя. Коли для усунення пошкодження потрібне оперативне втручання (косметична операція), то ушкодження обличчя вважається невилкованим.

Дане кримінальне правопорушення вважається закінченим із настанням хоча б одного із перелічених суспільно-небезпечних наслідків.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 14 років.

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення вчиняється з прямими умислом.

Кваліфікований склад кримінального правопорушення (ч. 2 ст.121 КК України) передбачає відповідальність за спричинення тяжких тілесних ушкоджень, які вчиняються **способом, що має характер особливого мучення**. Під мученням слід розуміти дії, що заподіяли потерпілому страждання через тривале позбавлення їжі, пиття, тепла, залишення його у шкідливих для життя умовах, дії, пов'язані з багаторазовим або тривалим спричиненням особливого болю (шмагання, щипання, застосування термічних факторів).

Вчинення тяжкого тілесного ушкодження **групою осіб** передбачає, що участь у вчиненні кримінального правопорушення приймалася щонайменше двома або більше особами.

Заподіяння тяжкого тілесного ушкодження **з метою залякування потерпілого або інших осіб** має місце, якщо особа вчиняє це кримінального правопорушення, бажаючи залякати потерпілого чи інших осіб, викликати в них почуття страху перед винним, підкорити їх волі суб'єкта кримінального правопорушення.

Тяжке тілесне ушкодження вчинене **з мотивів расової національної або релігійної нетерпимості**. Для кваліфікації потрібно встановити, що потерпілому було спричинено тілесне ушкодження головним чином за те, що він належить до іншої раси, національності, релігії. Що стосується приводів реалізації такого мотиву, то вони можуть бути різними: правомірна або неправомірна поведінка особи, виконання потерпілим професійних завдань, побутові стосунки, аморальне життя.

Тяжке тілесне ушкодження вчинене на замовлення. Це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене виконавцем за дорученням замовника. Таке доручення, як роз'яснює Пленум Верховного Суду України, може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується заподіяти потерпілому тілесні ушкодження, а замовник —

вчинити або, навпаки, не вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального (грошову винагороду, передачу прав на майно та ін.) чи нематеріального характеру (звільнення від кримінальної відповідальності, розв'язання різних життєвих проблем і та ін.).

Тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого.

Умисле тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, має місце тоді, коли в результаті описаного у ч. 1 ст. 121 діяння настає смерть потерпілого. Особливістю цього кваліфікованого виду умисного тяжкого тілесного ушкодження є те, що у ньому присутні два суспільно небезпечні наслідки (первинний - тяжкі тілесні ушкодження і похідний - смерть), психічне ставлення до яких з боку винного є різним. До заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження він ставиться умисно, а до настання смерті потерпілого від такого ушкодження - необережно. При цьому винний усвідомлює можливість настання похідного наслідку в результаті настання первинного. Якщо ж таке усвідомлення відсутнє, вчинене слід кваліфікувати як вбивство через необережність.

На практиці особливу складність становить відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, від умисного вбивства. Для відмежування умисного вбивства від заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, слід ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, зокрема враховувати спосіб, знаряддя кримінального правопорушення, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення кримінально протиправних дій, попередню поведінку винного і потерпілого, їхні взаємовідносини.

Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій. При умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, у випадку ж заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, ставлення до настання смерті проявляється в необережності.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що пройшов з моменту нанесення ушкоджень і до смерті потерпілого, для кваліфікації кримінального правопорушення як умисного вбивства значення не має.

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст.122 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я людини.

З **об'єктивної сторони** дане кримінальне правопорушення характеризується сукупністю таких ознак: 1. вчиненням суспільно-небезпечної дії або бездіяльності; 2. настанням суспільно-небезпечних наслідків у виді спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень; 3. причиновим зв'язком між суспільно-небезпечною дією та суспільно-небезпечними наслідками.

Ознаки ушкоджень середньої тяжкості:

- відсутність безпеки для життя;
- відсутність наслідків, що притаманні для тяжких тілесних ушкоджень (втрата органа або його функції, психічна хвороба, розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину; переривання вагітності, непоправне знівечення обличчя).
- тривалий розлад здоров'я (тривалим слід вважати розлад здоров'я понад 3 тижні (більш як 21 день)).
- стійка втрата працездатності більш ніж на одну третину (розуміють втрату загальної працездатності від 10% до 33%).

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання суспільно-небезпечних наслідків.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 14 років.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення вчиняється з прямими або непрямыми умислом.

Кваліфікований склад цього кримінального правопорушення (ч.2 ст.122 КК України) передбачає вчинення цього кримінального правопорушення з **метою залякування потерпілого або його родичів** має місце, якщо особа вчиняє це кримінальне правопорушення, бажаючи залякати потерпілого чи інших осіб, викликати в них почуття страху перед винним, підкорити їх волі суб'єкта кримінального правопорушення. **Примус до певних дій** полягає в примушуванні потерпілого або його родичів до вчинення або утримання від вчинення певних дій шляхом заподіяння потерпілому умисного середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Під родичами розуміються не лише близькі але й інші родичі потерпілого (двоюродні брати та сестри, дядько, тітка, племінники, прадід, прабаба, правнуки). **З мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.** Для кваліфікації потрібно встановити, що потерпілому було спричинено тілесне ушкодження головним чином за те, що він належить до іншої раси, національності, релігії. Що стосується приводів реалізації такого мотиву, то вони можуть бути різними: правомірна або неправомірна поведінка особи, виконання потерпілим професійних завдань, побутові стосунки, аморальне життя.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст.123 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я людини.

Потерпілим від цього кримінального правопорушення є особа, яка своїми діями (протизаконним насильством або тяжкою образою) викликала у винного стан сильного душевного хвилювання.

З об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. вчинення суспільно-небезпечної дії, 2. настанням суспільно-небезпечних наслідків, 3. причинний зв'язок між суспільно-небезпечною дією та суспільно-небезпечними наслідками.

Для кваліфікації вчиненого за ст.123 КК України повинно бути встановлено, що вбивство було вчинене:

1. У стані сильного душевного хвилювання; 2. Це хвилювання виникло раптово; 3. Хвилювання виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого; 4. Протизаконні дії, які викликали стан сильного душевного хвилювання, вчинялися потерпілим, а не сторонніми особами, тобто потерпілим є особа, яка своїми діями або бездіяльністю здійснювала протизаконне насильство або тяжку образу щодо винної особи; 5. Сильне душевне хвилювання виникло раптово, тобто вчинене вбивство не є заздалегідь обдуманим та підготовленим. Як правило розрив у часі між протиправною поведінкою потерпілого і вбивством не перевищує кількох хвилин.

Про поняття “сильне душевне хвилювання”, “насильство”, “тяжка образа” див. Коментар до ст.116 КК України

У тому випадку, коли тяжке тілесне ушкодження вчинене після спливу сильного душевного хвилювання, воно не може бути кваліфіковане за ст.123 КК України.

Наявність стану сильного душевного хвилювання визначається за висновком судово-психіатричної експертизи.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, стосовно якої було застосоване протизаконне насильство, систематичне знущання або тяжка образа, яка досягла 16 років.

З суб'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення може бути вчинено як з прямим так і з непрямыми умислом. Повинно бути доведено, що застосоване протизаконне насильство, тяжка образа або систематичне знущання справило на винну особу такий вплив, який викликав стан сильного душевного хвилювання, що значною мірою знизив здатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними, тобто особливий емоційним стан винного стає обов'язковим елементом суб'єктивно сторони складу

кримінального правопорушення, який значною мірою знижує ступінь суспільної небезпечності особи винного, вчиненого кримінального правопорушення, і відповідно, зменшує міру передбаченого кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст.124 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я людини.

Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання та обстановці захисту (ч.3 ст.36 КК України). Перевищенням заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення є умисне заподіяння особі, що вчинила кримінальне правопорушення, тяжкої шкоди яка явно не відповідає небезпечності посягання та обстановці захисту (ч.2 ст.38 КК України).

Даний вид тілесних ушкоджень відноситься до привілейованих видів тілесних ушкоджень. Обставиною, яка пом'якшує кримінальну відповідальність винного та впливає на віднесення цього виду тілесних ушкоджень до привілейованих, а також менш суворе кримінальне покарання, яке застосовуються до винної особи, пов'язані із тим, що смерть потерпілої особи настала в результаті її ж неправомірних дій.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення проявляється у наступному: 1. Суспільно небезпечне діяння, яке полягає у посяганні на здоров'я людини; 2. Суспільно небезпечні наслідки, які полягають у спричиненні тяжких тілесних ушкоджень; 3. Причинний зв'язок між суспільно небезпечною дією та суспільно небезпечними наслідками, який проявляється у тому, що тяжкі тілесні ушкодження потерпілому заподіяні саме від суспільно-небезпечних дій або бездіяльності винного.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

З **суб'єктивної сторони** це кримінальне правопорушення вчиняється умисно.

Легкі тілесні ушкодження (ст.125 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я людини.

Стаття 125 КК України передбачає кримінальну відповідальність за два види легких тілесних ушкоджень:

- умисне легке тілесне ушкодження;
- умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності

З об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. вчиненням суспільно-небезпечної дії або бездіяльності; 2. настанням суспільно-небезпечних наслідків, які проявляються у спричиненні легких тілесних ушкоджень; 3. причиновим зв'язком між вчиненою суспільно-небезпечною дією або бездіяльністю та наслідками у виді спричинення легких тілесних ушкоджень.

Частина 1 ст.125 КК України передбачає кримінальну відповідальність за легкі тілесні ушкодження, які не спричинили короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, тобто це ушкодження, які мають скороминущі наслідки, тривалістю не більше як шість днів.

Частина 2 ст.125 КК України передбачає кримінальну відповідальність за умисні легкі тілесні ушкодження, які спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності.

Короточасним належить вважати розлад здоров'я тривалістю понад шість днів, але не більш як три тижні (21 день).

Під незначною стійкою втратою працездатності належить розуміти втрату загальної працездатності до 10%. Відсоток втрати працездатності визначається судово-медичною експертизою на підставі нормативних стандартів МОЗ.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу прямого чи непрямого. Законодавець взагалі не передбачає кримінальної відповідальності за необережне спричинення легких тілесних ушкоджень.

Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст.128 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я людини.

З об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. суспільно-небезпечною дією або бездіяльністю; 2. настанням суспільно-небезпечних наслідків у виді спричинення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень; 3. причиновим зв'язком між вчиненою суспільно-небезпечною дією або бездіяльністю та наслідками у виді спричинення тяжких або середньої

тяжкості тілесних ушкоджень. Ознаки тяжких тілесних ушкоджень та тілесних ушкоджень середньої тяжкості були розглянуті у статтях 121 та 122 КК України.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

З **суб'єктивної сторони** дане кримінальне правопорушення характеризується виною у формі необережності (кримінально протиправною самовпевненості або кримінально протиправною недбалості).

Завдання фізичних або моральних страждань

До даної групи кримінальних правопорушень відносяться побої та мордування, домашнє насильство, катування, погроза вбивство. Ці кримінальні правопорушення пов'язані із спричиненням потерпілому моральних або фізичних страждань, які не порушують анатомічну цілісність тканин або органів людського організму, не спричиняють втрату органу або його функції, переривання вагітності, психічну хворобу, непоправне знівечення обличчя, втрату працездатності або інших наслідків, які є притаманними для тілесних ушкоджень.

Побої і мордування (ст.126 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

З **об'єктивної сторони** дане кримінальне правопорушення характеризується вчиненням активних дій, які полягають у завданні удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень.

Удар — це одноразовий різкий вплив на тіло людини за допомогою певного предмета або частини тіла, що завдає фізичного болю. **Побої** — характеризуються заподіянням багаторазових (два і більше) ударів. **Інші насильницькі дії** — полягають у фізичному впливі на людину (крім удару та побоїв), який викликає болісні відчуття (викручування кінцівок, защемлення різних частин тіла, виривання волосся), однак не спричиняє тілесних ушкоджень.

Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту завдання удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу (прямого чи непрямого).

Кваліфікований склад (ч.2 ст.126 КК України) передбачає відповідальність за побої і мордування, що мають **характер мордування**. Мордування — це дії, що полягають у багаторазовому або тривалому спричиненні болю: щипання, шмагання, нанесення численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостороколючими предметами, вплив термічних факторів та інші аналогічні дії. **Вчинені групою осіб** — мають на увазі випадки, коли у вчиненні кримінального правопорушення приймають участь дві та більше особи. **З метою залякування потерпілого чи його близьких родичів** - має місце, якщо особа вчиняє це кримінальне правопорушення, бажаючи залякати потерпілого чи інших осіб, викликати в них почуття страху перед винним, підкорити їх волі суб'єкта кримінального правопорушення. **З мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості**. Для кваліфікації потрібно встановити, що потерпілому було спричинено тілесне ушкодження головним чином за те, що він належить до іншої раси, національності, релігії. Що стосується приводів реалізації такого мотиву, то вони можуть бути різними: правомірна або неправомірна поведінка особи, виконання потерпілим професійних завдань, побутові стосунки, аморальне життя.

Домашнє насильство (ст.126-1 КК України)

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я і нормальний психологічний стан особи. Додатковим факультативним його об'єктом можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психічна недоторканність.

Оскільки йдеться виключно про «домашнє насильство», то потерпілий від кримінального правопорушення є спеціальним. Ним можуть бути тільки: один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах. Загалом дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають

спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали).

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення складають: 1) діяння; 2) його наслідки; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками, який повинен бути прямим. Діяння виражається в систематичному насильстві, яке загалом можна визначити як силювання потерпілої особи. При цьому закон вказує на його три альтернативні форми: фізичне насильство; психологічне насильство; економічне насильство. Сексуальне ж насильство виходить за межі цих форм і, за наявності підстав, кваліфікується за статтями 149, 152–156, 301, 302, 303. Фізичне насильство означає, зокрема, ляпаса, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання. Крім того, заподіяння удару, побоїв, мордування, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, незаконне позбавлення волі, заподіяння смерті, жорстоке поводження, інші подібні діяння насильницького характеру, якщо їх вчинено систематично, також є фізичним насильством в розумінні ст. 126-1, але вони, зокрема і тоді, коли їх вчинено не систематично, потребують додаткової кваліфікації за статтями 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 або іншими КК – залежно від наслідків, які настали, чи інших обставин. За наявності в діях домашнього агресора відповідної мети, характерної для катування (примусити потерпілого до певних дій тощо) діяння потребує додаткової кваліфікації за ст. 127 КК, за наявності ознак схиляння до самогубства або наслідків у виді самогубства чи спроби самогубства потерпілого – за ст. 120 КК. Санкції статей, а також обставини, що обтяжують покарання, всупереч думці окремих вчених, до уваги при кримінально-правовій кваліфікації не беруться: вид і розмір покарання мають значення лише при конкуренції двох спеціальних норм з обтяжуючими ознаками або двох спеціальних норм з пом'якшуючими ознаками

Фізичне насильство має таку назву через те, що виражається у фізичному впливі (контакті) на організм (тіло) потерпілої особи. Але такий вплив (контакт) може відбуватися за допомогою не лише механічних, оптичних, електричних, а й хімічних, біологічних чи інших чинників і, якщо потерпіла особа перебуває у свідомості, практично завжди поєднується із негативним впливом на психіку останньої (психічним або психологічним впливом), тобто і на її волю.

Психологічне насильство передбачає насильство над емоціями жертви і включає словесні та невербальні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на

обмеження волевиявлення особи, а також контроль у репродуктивній сфері (ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству»). Погрозу у ст. 126-1 слід тлумачити широко. Це можуть бути: а) погроза заподіяння фізичного насильства; б) шантаж – погроза розголосити компрометуючі або інші відомості, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці (наприклад, повідомлення про засудження в минулому чи про наявність венеричного захворювання), або викрити у поведінці, яка компрометує особу, або заподіяти іншу шкоду (звільнити з роботи, розлучитися, позбавити засобів до існування, виселити з житла, відібрати дитину, знищити майно, заподіяти шкоду рідним чи близьким) тощо; в) залякування з метою створити вигідну для себе обстановку, поставити потерпілу особу в залежне становище (наприклад, доведення до потерпілої особи наміру продати її в рабство чи сутенерам для втягнення її в проституцію або піддати груповому зґвалтуванню). Контроль у репродуктивній сфері означає, як правило, заборону або примушування до вагітності. При цьому примушування до абортів чи стерилізації вимагає додаткової кваліфікації за частинами 2 або 4 ст. 134 КК.

Основними способами вчинення діянь, спрямованих на обмеження волевиявлення особи, та іншого психологічного насильства вважають такі: - ізоляція (зокрема депривація – повне чи часткове позбавлення можливості задовольняти свої психофізіологічні чи соціальні потреби, зокрема позбавлення інформації або суворої контроль за нею, а також сенсорна депривація – повне чи часткове позбавлення сенсорних можливостей, тобто можливостей користуватися одним чи кількома із почуттів – бачити, чути, відчувати запах, смак тощо); - дискредитація (позбавлення права на власні думку і слово, осміяння і неконструктивна критика); - монополізація сприйняття (примусова фіксація уваги на агресорі, тому що він є основним джерелом погроз); - посилення тривіальних вимог (встановлення безлічі дрібних правил, не порушити які неможливо, отже, виникають постійні приводи для причіпок, що викликає хронічне почуття провини); - демонстрація «всеомогутності» (демонстрація і підкреслювання власної надмірної компетентності); - «випадкові індульгенції» (агресор іноді нагороджує жертву увагою і теплими почуттями, але робить це або рідко, або для того, щоб підкріпити поведінку, потрібну агресору, або парадоксальним і несподіваним образом – так, щоб викликати дезорієнтацію і приголомшення); - приниження і глузування, осміяння в присутності інших людей; - контроль за задоволенням фізичних потреб (у їжі, сні, відпочинку тощо), що веде до фізичного виснаження жертви; - погрози із приводу та без приводу, що легко переходять у фізичне насильство; - таке, що поєднується з погрозами, завдання фізичного болю без заподіяння тілесних ушкоджень (тягання за

волосся, щипання, здушування шиї, грудей чи мошонки, виламування назовні пальців тощо); - використання психоактивних речовин (алкоголю тощо); - використання емоційного чи психологічного перенавантаження, стану стресу, індивідуальної схильності до навіювання, безвольності потерпілої особи, її недостатнього розумового розвитку чи емоційно-вольової незрілості; - непослідовні і непередбачувані вимоги; - часті і непередбачувані перепади настрою агресора, в яких «винувата» жертва; - примушування до безглуздої і безцільної роботи. Ці способи застосовуються, як правило, у певній сукупності, поєднанні. Погроза вбивством потребує додаткової кваліфікації за ст. 129, погроза знищення майна – за ст. 195 КК.

Психологічне насильство, якщо воно виражається у примушуванні особи до певних дій (примушування до абортів чи стерилізації, участі в дослідках над людиною, вилучення органів чи тканин для трансплантації, до вступу в статевий зв'язок, участі у створенні певних творів, до проституції тощо), слід додатково кваліфікувати за статтями 134, 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК та ін., а за наявності ознак катування – і за ст. 127 КК. Психологічне насильство стосовно членів колишньої сім'ї з боку одного із колишнього подружжя може мати місце у формі зловживання своїми процесуальними та іншими правами, зокрема систематичного і тривалого: безпідставного звернення до органів поліції, прокуратури, опіки та піклування тощо за надуманими приводами щодо нібито порушення його прав; ініціювання численних безпідставних судових процесів, подання до суду заяв та клопотань для вирішення питання, яке вже вирішено судом або не стосується суті справи, подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору тощо (див. ст. 44 ЦПК «Неприпустимість зловживання процесуальними правами»); свідомого порушення тим з батьків, хто не проживає з дитиною, встановленого судом графіку зустрічей з дитиною з метою утримання дитини і другого з батьків у стані психологічної напруги; безпідставне ненадання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України з метою лікування, відпочинку, навчання за кордоном, участі у спортивних чи наукових заходах.

Економічне насильство включає, серед іншого, умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів, на які потерпілий має передбачене законом право, або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися (ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству») – і в деяких випадках потребує додаткової кваліфікації за статтями 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК та ін. Ознаками економічного насильства можуть бути також відбирання в потерпілої особи всіх грошей, які

з'являються в неї (зароблених, подарованих, взятих у борг тощо), примушування її до звітування про витрату грошей, позбавлення будь-яких ресурсів, необхідних потерпілій особі для належного фізичного, психологічного, інтелектуального добробуту, тунеядство самого агресора, поєднане з примушуванням потерпілої особи до праці чи до надмірної праці тощо. У літературі пропонується визнавати проявами економічного насильства вчинені систематично випадки відмови в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховування доходів, витрати сімейних коштів із самостійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахування потреб партнера (наприклад, дружина, здійснюючи покупки, повинна звітувати чоловікові про всі витрати, щоб фінансова ситуація була під його «невсипущим контролем», просити в нього гроші, навіть на дрібниці); жінка може чути закиди в «сидінні на шиї», навіть якщо вона перебуває у відпустці по догляду за дитиною та веде домашнє господарство тощо. Коли один із батьків дитини після розлучення, проживаючи окремо, навмисно офіційно не працевлаштовується з метою сплати мінімального розміру аліментів і при цьому тривалий час уникає додаткових витрат на дитину, такі його дії також можна розцінювати як економічне насильство щодо дитини та колишнього подружжя. Згідно зі ст. 185 СК, той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, інвалідністю тощо). Відповідно, дитина стає заручником ситуації і жертвою економічного насильства. Внаслідок вказаних діянь винної особи настає погіршення якості життя дитини та другого із батьків, з ким вона проживає. Предметом впливу при економічному насильстві є майно та майнові права потерпілої особи. Тому, якщо такий вплив поєднується, наприклад, із відкритим відібранням її майна або з вимогою передачі майна, права на майно чи вчинення дій майнового характеру на користь агресора, або з умисним знищенням майна, то ці дії, за наявності необхідних підстав, слід додатково кваліфікувати за статтями 186, 189 чи 194 або за іншою відповідною статтею КК.

Сексуальне насильство (будь-які насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи), за відсутністю ознак зґвалтування, кваліфікується за ст. 153, а зґвалтування – як різновид сексуального насильства – за ст. 152 КК. Отже, домашнє насильство не обмежується тими його формами, що передбачені статтею 126-1; з іншого боку, систематичні діяння, що передбачають будь-які види фізичного, психологічного або економічного

насильства, якщо обставинкою їх вчинення є «домашній» елемент, потребують обов'язкової додаткової кваліфікації за ст. 126-1.

У реальному житті усі три згадані вище форми насильства або дві з них застосовуються, як правило, одночасно: людина є живою системою, яка існує в соціумі, і в ній фізичне і психічне, а також соціальне, частиною якого є економічні відносини, нерозривно пов'язані. Наслідки виражаються у: фізичних або психологічних стражданнях (змістом яких є біль, муки, тривога, переживання), розладах здоров'я, втраті працездатності, емоційній залежності або погіршенні якості життя потерпілої особи. Відповідно до ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обов'язковими наслідками виключно психологічного насильства є побоювання потерпілої особи за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або шкода психічному здоров'ю особи. У практиці ЄСПЛ зазвичай беруться до уваги обставини, що завдають моральної шкоди, зокрема: незручності, викликані негативним впливом на здоров'я; стурбованість і тривога через те, що ситуація триває довго; психічне напруження тощо.

Під розладом здоров'я слід розуміти розлад фізичного здоров'я або психічний розлад – послідовно розвинутий хворобливий процес, безпосередньо обумовлений заподіянням тілесного ушкодження. Розлад здоров'я завжди поєднується з втратою працездатності, яка може бути стійкою або тимчасовою (незначною). Залежно від ступеню втрати працездатності (до 10%, від 10% до 33%, понад 33%) діяння підлягає додатковій кваліфікації за статтями КК, які передбачають умисне заподіяння легкого, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження.

Зміст таких наслідків, як психологічні страждання, емоційна залежність, погіршення якості життя потребують конкретизації на основі узагальнення судової практики у відповідних справах. Так, психологічні страждання можуть бути оцінені судом за допомогою таких критеріїв, які можуть бути встановлені під час допиту самої потерпілої особи, свідків, вивчення документів, а також на підставі проведення психологічної експертизи: - емоційна дезадаптація і дезорієнтація: потерпіла особа внаслідок насильства почала відчувати хронічне почуття провини, «вигоряння» – нездатність переживати позитивні емоції, депресію, високу тривожність, з неї витиснута потреба в любові – вона і хоче тепла, і боїться близьких відносин, потерпілу особу переслідує песимізм, почуття невдалого, «нешасного» життя, в неї знизилась самооцінка і концентрація, виникли негативні переживання та зникли позитивні емоції; - пов'язані з цим психосоматичні порушення: у потерпілої особи виникли ожиріння або, навпаки, різка втрата ваги на тлі порушення апетиту; при емоційному

(психічному) насильстві, особливо у дітей, з'явилися шкірні висипки, алергійні реакції, виразка шлунка, непояснені болі внизу живота, нервово-психічні захворювання – тики, заїкуватість, енурез (нетримання сечі), енкопрез (нетримання калу).

Під емоційною залежністю слід розуміти, зокрема, залежність від відносин з агресором, яка водночас може бути поєднана і з сильними любовними почуттями до нього ж. Така залежність проявляється в неможливості вибору у відносинах, які є руйнівними (часто – на ґрунті ревнощів), але з іншого боку потерпілу особу переслідує нестерпний страх самотності, відчай, цей стан описується психологами як «чорна незаповнена діра в душі».

Погіршення якості життя потерпілої особи може бути визначене за такими критеріями: - фізичні: потерпіла особа втратила енергійність, у неї виникли втома, фізичний дискомфорт, посилилась залежність від ліків і лікування, алкоголю чи інших психоактивних речовин, водночас можуть мати місце поганий сон і загалом нездатність до спокійного відпочинку; - інтелектуальні дисфункції: у потерпілої особи виникли негнучкість, некритичність, вузькість мислення, знизилась концентрація уваги, погіршилась пам'ять тощо; - соціальна дезадаптація і дезорієнтація: у потерпілої особи послабились соціальні зв'язки – поступово зникли друзі, інші близькі люди, з якими вона могла б поділитися і від яких можна одержати допомогу, коло соціальних контактів і відносин гранично звузилось; знизилась соціальна активність, виникли безпорадність, нездатність до самостійних рішень і відповідальних дій; посилилась безініціативність в роботі й особистому житті; зменшилась працездатність; - економічна недостатність як наслідок економічного насильства. Погіршення якості життя повинно мати комплексний характер для його оцінки як наслідку домашнього насильства.

Наявності лише одного з названих критеріїв (наприклад, втоми і поганого сну або послаблення соціальних зв'язків, або економічної недостатності) недостатньо для оцінки діяння як кримінального правопорушення. Водночас, кримінальне правопорушення слід вважати закінченим, якщо має місце хоча б один із таких його наслідків, як фізичні чи психологічні страждання, або розлади здоров'я, або втрата працездатності, або емоційна залежність, або погіршення якості життя потерпілої особи – викликані відповідним видом (видами) домашнього насильства.

Не має значення для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 126-1, чи проживає правопорушник в момент вчинення діяння або раніше у тому самому місці, що й потерпілий. Оскільки нерідко насильство триває

після розриву сімейних чи інших стосунків, то спільне проживання жертви та правопорушника не вимагається.

Місцем вчинення домашнього насильства не обов'язково повинне бути місце проживання. Таке насильство може бути вчинене і під час відпочинку на дачі, на курорті, у вагоні поїзда тощо – для кваліфікації кримінального правопорушення це значення не має. Словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Отже, закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, в результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в терміновому заборонному приписі, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Звісно, для доказування факт документування має значення, але не більше, ніж інші передбачені законом докази – показання потерпілих, свідків, висновки експертиз тощо. Систематичність означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості. Систематичність слід відрізняти від повторності, для наявності якої достатнім є вчинення діяння удруге (див. ч. 2 ст. 173-2 КУпАП).

«Дзеркально» щодо потерпілого від цього кримінального правопорушення його суб'єкт також певною мірою спеціальний – це така осудна особа, яка досягла 16-річного віку, яка є одним з подружжя чи колишнього подружжя або іншою особою, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим або непрямим умислом до діяння і до наслідків.

Катування (ст.127 КК України)

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи. **Додатковим об'єктом** кримінального правопорушення є воля, честь, гідність особи, її фізична чи психічна недоторканість.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. суспільно-небезпечним діянням (шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій), 2. суспільно-небезпечними наслідками у виді (заподіяння сильного фізичного болю, фізичного чи

морального страждання), 3. причинним зв'язком між вказаними діями та бездіяльністю.

Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту, коли потерпілому заподіяний сильний фізичний біль, фізичне чи моральне страждання.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Із **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується прямими умислом та спеціальною метою, яку переслідує винний — примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, отримати від потерпілого або іншої особи відомості чи визнання, покарати потерпілого чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких потерпілий або інша особа підозрюються, з метою залякування чи дискримінації потерпілого або інших осіб.

Кваліфікований склад (ч.2 ст.127 КК України) передбачає відповідальність за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст.127 КК України повторно, за попередньою змовою групою осіб, з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Погроза вбивством (ст.129 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя особи.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення полягає у погрозі вбивством, яка може мати такі форми (усну, письмову, конклюдентні дії (жести)). Погроза вбивством, яку здійснює винна особа, вчиняється у такий формі, яка сприймається потерпілим, як реальна та така, що може бути реалізована у дійсності.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту сприйняття погрози потерпілим.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення вчиняється з прямими умислом.

Кваліфікований склад (ч.2 ст.129 КК України) передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч.1 цієї статті членом організованої групи (поняття організованої групи надається у ст.28 КК України) або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (тлумачення цієї кваліфікуючої ознаки надається у п.14 ч.2 ст.115, ч.2. ст.121, ч.2. ст.122, ч. 2 ст.126 КК України).

Зараження соціальними хворобами

Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.130 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення виражається у формі: 1. свідомого поставлення іншої особи у небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини.

Вірус імунодефіциту людини (ВІЛ) викликає захворювання — ВІЛ-інфекція. Кінцевою стадією цього захворювання є СНІД (синдром набутого імунодефіциту людини). Стаття 130 КК України встановлює кримінальну відповідальність саме за зараження ВІЛ-інфекцією, хоча нею охоплюється такий наслідок цього зараження, як СНІД.

Наказом МОЗ України від 19 липня 1995 року № 33 затверджено «Перелік особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини та перенесення збудників цих хвороб» (ст. 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р.)», у якому дається перелік таких хвороб: чума, холера, сказ, ящур та інші.

Поставлення у небезпеку зараження з об'єктивної сторони полягає у різних діях, які створюють реальну загрозу зараження потерпілого ВІЛ-інфекцією, СНІДом чи іншою невиліковною інфекційною хворобою. Це такі дії, які в певних конкретних умовах можуть призвести в кінцевому підсумку до захворювання, проте захворювання не настало виключно завдяки збігу обставин або заходів, які ужив потерпілий. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту поставлення у небезпеку зараження. Згода потерпілого на зараження не виключає кримінальну відповідальність винного. Спосіб поставлення у небезпеку зараження є статеві зносини без застосування запобіжних засобів, недотримання інших профілактичних рекомендацій (наприклад, використання нестерилізованих шприців).

Із **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення передбачає усвідомлення особою наявності в неї ВІЛ-інфекції або СНІДу або іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини і усвідомлення того, що вона своїми діями ставить іншу особу у небезпеку зараження.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Кваліфікований склад (ч.2 ст.130 КК України) передбачає кримінальну відповідальність за зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу. Згода потерпілого на зараження не виключає відповідальність винного.

З суб'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення вчиняється лише зі кримінально протиправною самовпевненістю.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років та знає про те, що вона є носієм ВІЛ-інфекції, СНІДу чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.

Частина 3 ст.130 КК України передбачає кримінальну відповідальність за дії передбачені ч.1 та 2 вчинені щодо двох чи більше осіб або неповнолітнього. Частина 4 ст.130 КК України передбачає відповідальність за умисне зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини.

Зараження венеричною хворобою (ст.133 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

З об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. суспільно-небезпечною дією у формі зараження іншої особи венеричною хворобою, 2. суспільно-небезпечним наслідком у виді потрапляння в організм потерпілого збудника венеричної хвороби, якою хворіє винна особа (зараження потерпілого), 3. Наявністю причинового зв'язку між вчиненою суспільно-небезпечною дією та наслідком у виді захворювання потерпілого венеричною хворобою.

До венеричних належать такі інфекційні хвороби як сифіліс, гонорея, м'який шанкр. Характер венеричного захворювання, можливість та тривалість лікування не впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення. Те саме стосується і способу зараження. Згода потерпілого на статеві зносини з особою, яка знала про наявність у неї венеричної хвороби не виключає протиправності діяння.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років і знає про наявність в неї венеричної хвороби.

З суб'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення вчиняється умисно або зі кримінально протиправною самовпевненістю.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч.2 ст.133 КК України) є вчинення його особою раніше судимою за зараження іншої особи венеричною хворобою, зараження двох чи більше осіб, зараження неповнолітнього, а особливо кваліфікуючими ознаками (ч.3 ст.133 КК

України) є спричинення тяжких наслідків — самогубство, психічна хвороба потерпілого.

3. Кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчиняються у сфері медичного обслуговування

До кримінальних правопорушень, що становлять небезпеку для життя та здоров'я особи, які вчиняються у сфері медичного обслуговування відносяться:

Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.131 КК України);

Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.132 КК України);

Незаконна лікувальна діяльність (ст.138 КК України);

Ненадання допомоги хворому медичним працівником ст.139 КК України);

Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст.140 КК України);

Порушення прав пацієнта (ст.141 КК України);

Незаконне проведення дослідів над людиною (ст.142 КК України);

Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст.143 КК України);

Насильницьке донорство (ст.144 КК України);

Незаконне розголошення лікарської таємниці (ст.145 КК України).

Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.131 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

З об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення характеризується низкою ознак: 1. суспільно-небезпечною дією або бездіяльністю у формі неналежного виконання своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного ставлення до них, 2. суспільно-небезпечними наслідками у виді спричинення зараження потерпілого вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, 3. причиновим зв'язком між вчиненою дією або бездіяльністю та наслідками.

Неналежне виконання професійних обов'язків може виражатися у тому, що особа взагалі не виконує дії, які вона повинна виконувати згідно зі своїми професійними обов'язками або виконує їх не у повному обсязі чи виконує їх таким чином, який не відповідає вимогам відповідних нормативно-правових актів.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби. Коментар щодо вірусу імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби див. ст. 130 КК України.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення — спеціальний. Ним можуть бути медичні, фармацевтичні, а також інші працівники, які за своїми професійними обов'язками мають відношення до хворих на вказані хвороби, або до ліків, за допомогою яких здійснюється їх лікування (лікарі, медичні сестри, співробітники лабораторій, які здійснюють діагностику цих захворювань або проведення досліджень інфікованого матеріалу).

З суб'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення вчиняється тільки з необережності (кримінально протиправної самовпевненості або кримінально протиправної недбалості).

Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людину чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.132 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення полягає у розголошенні відомостей про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини або захворювання на синдром набутого імунодефіциту людини (СНІД) та його результати.

Розголошення полягає у доведенні відомостей хоча б до однієї сторонньої особи. До відповідальності за ст.132 КК України притягаються особи, які повідомили про виявлені в ході огляду позитивні дані про ВІЛ-інфекцію або захворювання на СНІД або іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, розголошення відомостей, щодо проведеного медичного огляду, які дали негативний результат не охоплюються складом ст.132 КК України. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту розголошення відомостей.

Суб'єкт кримінального правопорушення — спеціальний. Ним може бути службова особа лікувального закладу, працівник допоміжного

персоналу, який самочинно здобув конфіденційну інформацію (секретарка, санітар), медичний працівник цього закладу (лікар, фельдшер, медсестра).

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення може вчинятися як умисно так із необережності.

Незаконна лікувальна діяльність (ст.138 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення полягає у заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, якщо це спричинило тяжкі наслідки.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків для потерпілого, які можуть проявлятися у смерті хворого, тяжкій хворобі, психічній хворобі, втрати здатності до запліднення і т.і. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є наявність причинового зв'язку між вказаною дією та суспільно-небезпечними наслідками.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення спеціальний. Ним є особа, яка здійснює лікувальну діяльність без спеціального дозволу та не має належної медичної освіти. Суб'єкт немає медичної освіти взагалі, або не має медичної освіти відповідного профілю або не має відповідного дозволу, ліцензії на заняття лікувальною діяльністю.

З суб'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення вчиняється умисно, щодо наслідків форма вини — умисел.

Ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст.139 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є життя та здоров'я особи.

З об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення полягає у ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого.

Ненадання допомоги хворому може полягати у відмові лікаря, який знаходиться удома, надати допомогу хворому. Можливість настання тяжких наслідків для хворого має бути реальною у разі ненадання йому допомоги. Усвідомлення завідомості настання тяжких наслідків для хворого суб'єктом кримінального правопорушення витікає із його спеціальних професійних знань, показань медичної апаратури, результатів аналізів. Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту ненадання без поважних причин медичної допомоги потерпілому. Поважними причинами ненадання

медичної допомоги можуть вважатися стихійне лихо, хвороба медичного працівника, яка позбавляє його можливості виконувати свої професійні обов'язки, відсутність медичної апаратури чи ліків, які є необхідними для надання медичної допомоги.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення спеціальний — це медичний працівник, який зобов'язаний згідно із установленими правилами надавати медичну допомогу (лікар, медична сестра, фельдшер, лікарі, які займаються приватною практикою, але зобов'язані згідно із медичними правилами надавати медичну допомогу).

З суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення вчиняється умисно.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч.2 ст.139 КК України) є спричинення смерті потерпілого або настання тяжких наслідків в результаті ненадання допомоги хворому медичним працівником (ампутація руку, ноги, втрата зору, смерть хворого).

Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст.140 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується сукупністю обставин: 1. суспільно небезпечною дією або бездіяльністю, яка полягає у невиконанні чи неналежному виконанні медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, 2. спричиненням тяжких наслідків для хворого, 3. причиновим зв'язком між суспільно-небезпечною дією або бездіяльністю та суспільно-небезпечними наслідками.

Невиконання професійних обов'язків полягає у не вчиненні медичним або фармацевтичним працівником дій, які він повинен вчинити відповідно до своїх функціональних обов'язків або медичних правил, до інших нормативних актів МОЗ України.

Неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків полягає у несвоєчасному, неповному або некомпетентному наданні медичної допомоги хворому.

Недбале або несумлінне ставлення до виконання своїх професійних обов'язків полягає у неуважному, з порушенням нормативних приписів, їх виконанні.

Тяжкі наслідки для хворого можуть полягати у настанні його смерті, несприятливому розвитку хвороби або погіршенні післяопераційного стану потерпілого, що призвели до його інвалідності.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення спеціальний. Ним є медичний або фармацевтичний працівник, особи, які займаються приватною медичною практикою.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується умислом або необережністю щодо діяння та необережністю щодо наслідків.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч.2 ст.140 КК України) є спричинення тяжких наслідків неповнолітньому.

Порушення прав пацієнта(ст.141 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є життя та здоров'я особи.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. суспільно-небезпечною дією у виді проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недієздатного. 2. Суспільно-небезпечними наслідками у виді смерті пацієнта або інших тяжких наслідків, 3. причиновим зв'язком між суспільно-небезпечною дією та суспільно-небезпечними наслідками.

Клінічні випробування лікарських засобів на пацієнтах можуть проводитися тільки за їх письмової згоди та тільки за умови, що пацієнта попереджено про можливі ризики для життя та здоров'я, а також якщо вжито всіх необхідних заходів щодо попередження негативних наслідків, які можуть настати у разі випробування.

Суспільно-небезпечні наслідки цього кримінального правопорушення можуть полягати у настанні смерті пацієнта або інших тяжких наслідках. Під іншими тяжкими наслідками у цьому кримінальному правопорушенні розуміються настання інвалідності пацієнта, хронічне захворювання, втрата органу, втрата працездатності і т. і. Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту настання тяжких наслідків або смерті пацієнта.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення спеціальний. Ним може бути керівник клінічних випробувань, медичний або фармацевтичний працівник, який проводив клінічні випробування.

Суб'єктивна сторона характеризується умислом щодо діяння та необережністю щодо наслідків.

Незаконне проведення дослідів над людиною (ст.142 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я та життя особи.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення полягає у сукупності наступних ознак: 1. Незаконному проведенні медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, 2. Створенні небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого, 3. Причиновому зв'язку між вчиненим діянням та суспільно-небезпечними наслідками.

Незаконним вважається проведення дослідів над хворими, ув'язненими або військовополоненими, психічно хворими, новонародженими, вагітними жінками, над безнадійно хворими, проведення дослідів відносно осіб, які не надали своєї згоди на їх проведення.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту створення небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка проводить дослід.

Суб'єктивна сторона полягає в умислі щодо діяння та необережності щодо наслідків у виді створення небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого.

Кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення (ч.2 ст.142 КК України) передбачають вчинення дій, які передбачені ч.1 ст.142 КК України відносно неповнолітнього (тобто особи, яка не досягла 18 років), двох або більше осіб, шляхом примушування (фізичного або психологічного) або обману (повідомлення відомостей, які не відповідають дійсності, повідомлення перекручених відомостей, не повідомлення потерпілому відомостей, які необхідні для прийняття вірного рішення), а так само якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого (середньої тяжкості тілесні ушкодження).

Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення складається з діяння - порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини. Предметом трансплантації є окремі види анатомічних матеріалів - лише органи або тканини людини.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини.

Суб'єкт кримінального правопорушення - загальний,

У ч. 2 ст. 143 КК передбачено відповідальність за вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації.

Способом вчинення цього кримінального правопорушення є примушування або обман. **Примушуванням** є фізичний або психічний вплив на потерпілого із застосуванням насильства або погрози з метою отримання його згоди на вилучення органу або тканини. Під **обманом** слід вважати дії, спрямовані на приховування від потерпілого факту вилучення органу або тканини, у тому числі у виді надання неповної інформації про суть проведеного втручання. Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту позбавлення потерпілого органу або тканини.

Ч. 3 ст. 143 КК передбачає кримінальну відповідальність за вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинені щодо особи, яка: а) перебувала в безпорадному стані; б) перебувала в матеріальній або іншій залежності від винного.

Ч. 4 ст. 143 КК встановлює кримінальну відповідальність за незаконну торгівлю органами або тканинами людини. **Торгівлею є укладання угод**, у тому числі усних, предметом яких є оплатна передача органу людини або її тканини. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення дій, які винний вважає необхідними для здійснення купівлі-продажу, тобто фактичної передачі предмета угоди в обмін на грошові кошти готівкою або інші форми оплати. Відповідальність настає як за продаж, так і за купівлю органів або тканин людини.

Ч. 5 ст. 143 КК передбачає відповідальність за вчинення одного з попередніх кримінальних правопорушень за попередньою змовою групою осіб, а також за окрему форму кримінального правопорушення - участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у вчиненні певних дій (фізичних або інтелектуальних), які впливають із функцій відповідної організації. Кримінальним правопорушенням є участь в діяльності хоча б однієї організації. Поняття транснаціональної організації, яка займається такою діяльністю, може бути виведене з урахуванням ст. 28 і ст. 143 КК. Транснаціональною є організація, діяльність якої поширюється на дві або більше країни.

Насильницьке донорство (ст.144 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є здоров'я особи. **Предметом** кримінального правопорушення кров та компоненти крові.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у насильницькому або шляхом обману вилученні крові у людини. Насильство може бути як фізичним так і психічним, обман — це повідомлення потерпілому неправдивих, перекручених, неповних відомостей, які не дають можливість прийняти вірне рішення.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту вилучення крові.

Суб'єкт кримінального правопорушення фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується прямими умислом і спеціальною метою — використати потерпілого як донора; при вилученні крові для продажу — обов'язковий корисливий мотив.

Незаконне розголошення лікарської таємниці (ст.145 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я людини.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. суспільно-небезпечним діянням у формі розголошення лікарської таємниці, 2. тяжкими наслідками, 3. причиновим зв'язком між суспільно-небезпечним діянням та суспільно-небезпечними наслідками.

Тяжкі наслідки можуть мати форму самогубства, психічної хвороби, нервового стресу.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення — умисел.

Суб'єкт кримінального правопорушення — особа, якій лікарська таємниця стала відома у зв'язку із виконанням професійних чи службових обов'язків.

4. Інші кримінальні правопорушення, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини

До інших кримінальних правопорушень, що становлять небезпеку для життя та здоров'я особи відносяться:

Незаконне проведення абортів або стерилізації (ст.134 КК України);

Залишення в небезпеці (ст.135 КК України);

Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст.136 КК України);

Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст.137 КК України).

Незаконне проведення абортів або стерилізації (ст.134 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення полягає у проведенні абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти або примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи.

Незаконне проведення абортів - це переривання вагітності, здійснене не у спеціально акредитованих закладах охорони здоров'я, за допомогою недозволених або заборонених засобів, із порушенням порядку отримання згоди вагітної жінки або її законного представника на операцію, при нехтуванні строками вагітності тощо. Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту фактичного переривання вагітності, а за ч.2 статті — з моменту настання суспільно-небезпечних наслідків.

Під **стерилізацією** з погляду кваліфікації за ч. 4 (ч. 5) ст. 134 слід розуміти статево стерилізацію – знепліднення або позбавлення людини здатності до відтворення. Методами хірургічної стерилізації є: вазектомія (хірургічна операція, при якій проводиться перев'язка чи видалення фрагменту сім'явивідних проток у чоловіків); перетягування фаллопієвих труб у жінок; гістеректомія (гінекологічна операція, при якій видаляється матка жінки); кастрація (видалення статевих залоз хірургічним способом). Крім хірургічних, існують й інші способи стерилізації (наприклад, медикаментозні та радіаційні). Стерилізація має на меті як призупинення, так і безвідновне припинення репродуктивної функції людини. На кваліфікацію за ч. 4 (ч. 5) ст. 134 не впливають: наявність у потерпілої особи медичних протипоказань для проведення стерилізації; місце проведення стерилізації, до якої примушують потерпілу особу (відбуватиметься це в акредитованому акушерсько-гінекологічному стаціонарі, урологічному відділенні акредитованого закладу охорони здоров'я чи в іншому місці); вид стерилізації – буде вона постійною або тимчасовою (зокрема, постійна стерилізація жінки призводить до незворотних змін в її статевих органах, що виключає можливість настання вагітності); здійснюватиме стерилізацію належний фахівець (наприклад, хірургічну кастрацію чоловіка має провадити лише андролог-хірург) чи якась інша особа. Спонування особи до її стерилізації за наявності у неї медичних протипоказань, якщо вона добровільно погоджується на таке хірургічне втручання, не може кваліфікуватись за ч. 4 (ч. 5) ст. 134. Залежно від суб'єкта та інших конкретних обставин проведення відповідної операції може кваліфікуватись, наприклад, за ст. 138 «Незаконна лікувальна діяльність» або ст. 140 «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником».

Примушування під кутом кваліфікації за ч. 2 і ч. 4 ст. 134 – це поєднане із застосуванням фізичного насильства або погроз схилення потерпілої особи всупереч її волі (за КК – за відсутності добровільної згоди потерпілої особи) до проведення абортів цієї особи або її стерилізації.

Характер (зміст) примушування у ст. 134 не конкретизований, звідки випливає, що його формами можуть бути застосування будь-якого фізичного

насилювання, погрози його застосуванням, а також шантаж – погрози знищити або пошкодити майно (як потерпілого, так й інших осіб), обмежити права і свободи потерпілої особи, розголосити відомості, які вона бажає зберегти в таємниці, тощо. Примушування може здійснюватись усно, письмово чи з використанням засобів зв'язку, адресуватись потерпілій особі як безпосередньо, так і через третіх осіб. За наявності підстав дії, які розцінюються як примушування до абортів або стерилізації, потребують додаткової кваліфікації за відповідними нормами КК (наприклад, статті 121, 195).

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 або ч. 4 ст. 134, визнається закінченим з моменту здійснення відповідного впливу на потерпілу особу незалежно від його результативності (на це вказує використання іменника, утвореного від дієслова недоконаного виду, – «примушування»). Особа, яка примушує жінку до штучного переривання її вагітності, підлягає відповідальності за ч. 2 ст. 134, а якщо вона, крім цього, сприяє незаконному проведенню абортів (наприклад, надає поради, приміщення чи інструменти або заздалегідь обіцяє приховати сліди кримінального правопорушення) – то і за ч. 5 ст. 27, ч. 1 (ч. 3) ст. 134 за пособництво.

Суб'єкт кримінального правопорушення — спеціальний, фізична осудна особа, яка досягла 16 років і не має спеціальної медичної освіти.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення вчиняється умисно.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч.2 ст.134 КК України) є незаконне проведення абортів, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої. **Тривалим слід вважати розлад здоров'я** строком більше як 21 день або наявність стійкої втрати загальної працездатності більш ніж на 10 відсотків. **Безплідність** — це нездатність особи жіночої статі до запліднення, виношування плоду та пологів.

Залишення в небезпеці (ст.135 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи. **Потерпілим** від цього кримінального правопорушення є особа, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів щодо самозбереження через малолітство, старість, хворобу, внаслідок іншого безпорадного стану, або якщо, винний сам своїми діями поставив потерпілого у небезпечному для життя стані.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення полягає у завідомому залишенні без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів щодо самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу, і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан.

Небезпечний для життя стан — це ситуація, яка реально загрожує життю людини та може закінчитися настанням її смерті. **Малолітнім** визнається особа, яка не досягла 14 років, **старим** - особа, яка досягла 75 років. **Інший безпорадний стан** може бути зумовлений втратою особою свідомості, перебуванням особи під впливом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, вплив на особу сильнодіючих лікарських засобів, перебування особи у шоківому стані, хворобливий стан.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту залишення в небезпеці незалежно від того, наскільки ефективною могла б бути допомога потерпілому.

Суб'єкт кримінального правопорушення — спеціальний. Суб'єктом є фізична осудна особа, яка досягла 16 років і зобов'язана була піклуватися про потерпілого і мала змогу надати допомогу, а також особа, яка сама своїми діями поставила потерпілого в небезпечний для життя стан.

З **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення вчиняється умисно.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч.2 ст.135 КК України) є ті самі дії, які вчинені матір'ю стосовно своєї новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані. **Зумовлений пологами стан** — це пологовий або післяпологовий стан жінки, який тягне за собою зміни у фізіологічній, психологічній або психічній сферах, що призводять до послаблення або суттєвого обмеження здатності особи усвідомлювати фактичну сторону й суспільну небезпечність свого діяння. Такий стан виникає тільки у вагітних жінок, жінок які народжують або народили дитину. Наявність або відсутність стану обумовленого пологами визначається у кожному конкретному випадку судово-медичною експертизою.

Особливо кваліфікуючими ознаками (ч.3 ст.135 КК України) є спричинення смерті або інших тяжких наслідків в результаті діяння, яке передбачено у ч.1 або 2 ст.135 КК України. **Іншими тяжкими наслідками** можуть вважатися спричинення потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень.

Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст.136 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є здоров'я або життя особи. *Потерпілим* у цьому кримінальному правопорушенні є особа, яка перебуває у небезпечному для життя стані.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. суспільно-небезпечною бездіяльністю у формі ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, 2. суспільно-небезпечними наслідками у виді настання тяжких тілесних ушкоджень, 3. причиновим зв'язком між суспільно-небезпечною бездіяльністю та суспільно-небезпечними наслідками.

Ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані є проявом бездіяльності особи, тобто не вчиненні дій, які винна особа має можливість вчинити. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання суспільно-небезпечних наслідків.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умислом стосовно бездіяльності та необережністю стосовно суспільно-небезпечних наслідків.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч.2 ст.136 КК України) є ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам. **Малолітньою** є особа, яка не досягла 14 років. **Належні установи чи органи** — це установи, підприємства або організації, а також їхні представники, які за законом чи іншими нормативно-правовими актами зобов'язані надавати допомогу особам, які перебувають у небезпечному для життя стані (працівники пожежної охорони, швидкої допомоги, аварійних служб, МЧС і т.і.).

Особливо кваліфікуючими ознаками (ч.3 ст.136 КК України) є спричинення смерті потерпілого в результаті бездіяльності, яка передбачена ч.1. або 2 ст.136 КК України.

Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст.137 КК України)

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони життя або здоров'я неповнолітніх.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується сукупністю ознак: 1. суспільно-небезпечною бездіяльністю, що полягає у невиконанні чи неналежному виконанні професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, 2 суспільно-небезпечними наслідками у виді спричинення істотної шкоди здоров'ю потерпілого, 3. причиновим зв'язком між суспільно-небезпечною бездіяльністю та суспільно-небезпечними наслідками.

Невиконання професійних чи службових обов'язків — це повна бездіяльність суб'єкта кримінального правопорушення, коли він не вчиняє певні дії, що передбачені професійними або службовими обов'язками. **Неналежне виконання професійних чи службових обов'язків** — це виконання обов'язків частково, з порушенням відповідного порядку. Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту настання суспільно-небезпечних наслідків у виді спричинення істотної шкоди здоров'ю потерпілого. Під істотною шкодою розуміються випадки спричинення легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень потерпілому.

Суб'єкт кримінального правопорушення — спеціальний, ним можуть бути службові особи і працівники всіх закладів освіти, спортивних закладів, дитячих будинків, оздоровчих закладів, виховних колоній для неповнолітніх тощо.

Суб'єктивна сторона характеризується умислом або необережністю щодо діяння та необережністю щодо наслідків.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч. 2 ст.137 КК України) є спричинення смерті неповнолітньому або інших тяжких наслідків. До **інших тяжких наслідків** слід віднести заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження, хронічної хвороби.

Питання для самостійного контролю:

1. Система кримінальних правопорушень розділу II “Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи”?
5. Класифікація вбивств
3. Поняття вбивства за кримінальним правом України?
4. З якого моменту вбивство вважається закінченим кримінальним правопорушенням?
5. Які існують види тілесних ушкоджень
6. Які ознаки тяжкого тілесного ушкодження?
7. Ознаки кримінального правопорушення “Побої і мордування”, відмінність цього кримінального правопорушення від “Катування”?

8. Які існують види кримінального правопорушення передбаченого ст.125 КК України “Легке тілесне ушкодження”?
9. Ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст.135 КК України “Залишення в небезпеці” ?
10. У чому полягає відмінність “Залишення в небезпеці” (ст.135 КК України) від “Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані” (ст.136 КК України) ?

ТЕМА 8. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

Право на свободу та особливу недоторканість людини (ст. 29 Конституції України) повинно розглядатись у багатосторонньому плані, в тому числі як таке, що охоплює статева свободу і статева недоторканість особи.

Видовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом IV Особливої частини Кримінального кодексу України, є статева свобода дорослої людини і статева недоторканність неповнолітніх. Ці ж об'єкти є безпосередніми відносно дорослої людини та відносно неповнолітньої особи.

Додатковим безпосереднім об'єктом цих кримінально протиправних посягань може бути здоров'я, життя, воля, майно людини.

З об'єктивної сторони склади статевого кримінального правопорушення сформульовані як формальні, тобто вважаються закінченими в момент початку вчинення статевого акту і не залежать від настання певних шкідливих наслідків (розбещення неповнолітніх виключає наявності статевого акту відносно неповнолітнього).

Суб'єкт статевого кримінального правопорушення за видом є загальним крім кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 КК України.

Суб'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень виражається в умисній формі вини (умисел прямий), мотив - незмінні спонукання, ціль - вступити у статева зв'язок з потерпілим чи потерпілою крім кримінального правопорушення передбаченого ст. 156 КК України – розбещення неповнолітніх.

Потерпілими у статевого кримінального правопорушення можуть бути особи як жіночої, так і чоловічої статі незалежно від їх попередньої поведінки (у тому числі й аморальної) та відносин зі суб'єктом кримінального правопорушення (шлюбні відносини).

При розбещенні неповнолітніх (ст. 156 КК України) є відсутнім вступ у статева зв'язок з потерпілим чи потерпілою, хоча дії при скоєнні цього кримінального правопорушення мають сексуальний характер (вони можуть бути фізичного або інтелектуального характеру).

2. Зґвалтування та його відмінність від інших кримінальних правопорушень розділу IV Особливої частини Кримінального кодексу України

Основним безпосереднім об'єктом зґвалтування залежно від того, хто є потерпілим від цього кримінального правопорушення, слід визнавати статеву свободу чи статеву недоторканість особи, а додатковими об'єктами – зокрема, належний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх, тілесну і психічну недоторканність, честь і гідність особи.

Під статевою свободою слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування, зокрема, не допускаючи у цій сфері примусу, свободу на самовизначення у статевому спілкуванні. Доросла (у контексті КК це особа, якій виповнилось 16 років, а не особа, яка досягла визначеного СК шлюбного віку) і психічно здорова людина сама визначає, з ким і в який спосіб вона задовольнятиме свої сексуальні потреби.

Статева недоторканність, будучи поняттям абсолютним, означає, що певні інтереси недоторканної особи за жодних умов не можуть бути порушені іншим суб'єктом, а вчинені щодо неї сексуальні дії визнаються кримінально караними.

Потерпілою від зґвалтування може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі. У період чинності КК 1960 р. насильницькі статеві посягання жінок на чоловіків у судовій практиці розцінювались як кримінальні правопорушення проти особи (заподіяння тілесних ушкоджень, незаконне позбавлення волі, образа тощо) або як хуліганство. Вказівка на чоловіка як на потерпілого від зґвалтування є новелою чинного КК, зумовленою прагненням забезпечити однакову кримінально-правову охорону сфери сексуального життя осіб будь-якої особи.

З об'єктивної сторони зґвалтування полягає у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Стаття 152, як на криміноутворювальну ознаку вказує (за винятком ч. 4 цієї статті) не на конкретний спосіб, а на недобровільність – відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення в один із трьох її природних отворів. Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається зґвалтуванням як у тому разі, коли воно поєднується із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення. Втілений

законодавчий підхід до визначення зґвалтування, серед іншого, бере до уваги позицію ЄСПЛ, яка полягає в тому, що для кваліфікації вчиненого як зґвалтування принциповим є не стільки застосування сили чи погрози її застосування, скільки встановлення відсутності згоди потерпілої особи на статевий контакт.

Для інкримінування ст. 152 КК (за винятком, як вже зазначалось, її ч. 4) потрібно встановити, що небажання потерпілої особи на вчинення щодо неї відповідної дії було більш-менш чітко вираженим, явним, переконливим, таким, щоб одна особа зрозуміла, що інша не бажає сексуального проникнення в її тіло. Застосування фізичного насильства, погрози його застосування, як і використання безпорадного стану, вказують на відсутність добровільної згоди потерпілої особи на сексуальне проникнення як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони зґвалтування. У таких випадках сексуальне проникнення в тіло іншої особи є неконсенсуальним, у зв'язку з чим усталені у доктрині і судовій практиці підходи щодо змісту зазначених дій (раніше – способів зґвалтування) доцільно використовувати і надалі (щоправда, із застереженнями, зумовленими оновленням законодавчого описання складу цього кримінального правопорушення). Фізичне насильство при зґвалтуванні спрямовується на те, щоб: а) подолати здійснюваний або очікуваний з боку потерпілої особи фізичний опір, пов'язаний з її небажанням (справжнім, а не удаваним) того, щоб інша особа проникала в її тіло, або б) усунути як таку можливість опору з боку потерпілої особи. Фізичне насильство при зґвалтуванні може полягати у нанесенні потерпілій особі удару, побоїв, у заламуванні рук, здавлюванні дихальних шляхів, пов'язаному із безпосереднім впливом на тіло потерпілого позбавленні або обмеженні особистої волі, заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості тощо.

Суб'єктом кримінального правопорушень, передбаченого ст. 152, є осудна (у тому числі обмежено осудна) особа, незалежно від статі (у тому числі трансгендер), яка досягла 14-річного віку. Якщо розглядуване кримінальне правопорушення виражається у природному (гетеросексуальному) статевому акті, вчиненому за відсутності добровільної згоди, то стать безпосереднього виконавця кримінального правопорушення (тільки чоловік) має бути протилежна статі потерпілої особи (лише жінка);

Суб'єктивна сторона зґвалтування характеризується прямим умислом. Мотиви, що не впливають на кваліфікацію за ст. 152, можуть бути різними. Це і задоволення статевої пристрасті, й автономні відносно сексуального мотиву спонукання – помста, бажання принизити потерпілу особу або копіювати поведінку інших учасників групи, прагнення сексуального самоствердження, хуліганські спонукання, ревності, бажання примусити

потерпілу особу одружитись, національна, релігійна ненависть чи ворожнеча тощо. Зґвалтування потерпілої особи у зв'язку з виконанням нею службового, професійного чи громадського обов'язку має кваліфікуватись за ч. 2 ст. 152. Стаття 152 КК містить вказівку на завідомість щодо перебування потерпілої особи у стані вагітності (ч. 2 цієї статті) і водночас не містить такої вказівки щодо неповнолітнього та 14-річного віку особи, потерпілої від зґвалтування (відповідно, ч. 3 і ч. 4 коментованої статті). Стосовно цього віку особи, а так само тяжких (раніше – особливо тяжких) наслідків зґвалтування у судовій практиці (див, зокрема, п. 10 постанови Пленуму ВС України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» № 5 від 30.03.2008) допускається «необережність». Так, кваліфікуючі ознаки, пов'язані з віком потерпілої особи, інкримінуються винуватому не лише тоді, коли він знав або допускав, що вчиняє зґвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи, а й у разі, коли він міг і повинен був це усвідомлювати.

Зґвалтування потрібно відрізнити від інших статевих кримінальних правопорушень. Насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані з проникненням в тіло потерпілої особи, визнаються відмінним від зґвалтування сексуальним насильством (ст. 153 КК), і такий законодавчий підхід, що означає диференціацію кримінальної відповідальності за різні акти сексуального характеру, узгоджується з ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції.

Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, поєднане з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів, або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів, має кваліфікуватись за ч. 3 ст. 154 КК. Ураховуючи те, що а) зазначена погроза виключає добровільність згоди і що б) акт сексуального характеру з іншою особою може бути «вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи», слід констатувати відсутність нормативних критеріїв для відмежування зґвалтування (а так само сексуального насильства) від примушування до вступу в статевий зв'язок, караного за ч. 3 ст. 154 КК. У змістовній колізії з кримінально-правовими нормами, присвяченими зґвалтуванню і сексуальному насильству, перебувають також частини 1 і 2 ст. 154 КК. Поняттям безпорадного стану традиційно не охоплюється вкрай несприятливе майнове становище особи, потреба в засобах до існування. Примушування до вступу у статевий зв'язок особою, від якої жінка або чоловік залежать матеріально, за наявності підстав треба кваліфікувати за ч. 2 ст. 154 КК.

Продовжуване зґвалтування, поєднане з незаконним позбавленням волі, потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 152 і ст. 146 КК.

Добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 155 КК, у разі, якщо винна особа усвідомлювала (достовірно знала або припускала), що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, а так само, коли вона повинна була і могла це усвідомлювати. Добровільними статевими зносинами слід визнавати такі, що здійснюються без застосування фізичного насильства, погрози його застосування і використання безпорадного стану потерпілої особи. Якщо потерпіла особа внаслідок свого розумового відставання або малолітнього віку не могла розуміти характеру та значення здійснюваних з нею дій, статеві зносини з такою особою необхідно розцінювати як зґвалтування.

Розпусні дії з потерпілою особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені безпосередньо перед її зґвалтуванням, сексуальним насильством або статевими зносинами з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з урахуванням спрямованості умислу винної особи повністю охоплюються диспозиціями відповідних частин статті 152 або статті 153, або статті 155 КК і додаткової кваліфікації за статтею 156 КК не потребують.

3 Примушування до вступу у статевий зв'язок. Аналіз складу кримінального правопорушення. Кваліфікуючи ознаки цього кримінального правопорушення

Примушування до вступу в статевий зв'язок є підстави визнати одним із проявів сексуальних домагань. Сексуальні домагання, не пов'язані з примушуванням, передбаченим ст. 154, на сьогодні не утворюють підстави для кримінальної відповідальності.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154, є статева свобода або статева недоторканність особи, а додатковими обов'язковими об'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 цієї статті, – альтернативно – власність, честь і гідність особи. Потерпілим від кримінального правопорушення є особа жіночої або чоловічої статі (інший законодавчий підхід виглядав би як гендерна дискримінація). Примушування до вступу в статевий зв'язок належить до числа кримінальних правопорушень, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 477 КПК). Оскільки добровільна згода особи, якій не виповнилось 14 років, у законодавчому порядку визнана фікцією (про це йшлося при аналізі складу кримінального

правопорушення, передбаченого ст. 152, у підрозділі 2.5), «нерезультативне» примушування такої особи до здійснення акту сексуального характеру має розцінюватись як замах на кримінальне правопорушення, передбачений ст. 152 (ст. 153) КК.

З об'єктивної сторони розглядуване кримінальне правопорушення виражається у примушуванні особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою. Під актом сексуального характеру треба розуміти дію сексуального характеру – як пов'язану з проникненням в один із природніх отворів іншої людини, так і не пов'язану з таким проникненням. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 154, визнається примушуванням до одноразового або неодноразових сексуальних актів незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості. Із буквального тлумачення ч. 1 ст. 154 випливає, що іншою особою, вказаною у цій нормі, слід визнавати як того, хто здійснює примушування, так і будь-яку іншу особу.

Якщо потерпіла особа добровільно погоджується на одні форми сексуальних контактів, але заперечує проти інших, то її примушування до них, за наявності підстав, також утворює склад розглядуваного кримінального правопорушення.

Під примушуванням у кримінальному праві зазвичай розуміється протиправний психічний вплив на свідомість потерпілої особи, спрямований на приведення її у стан, за якого вона внутрішньо готова підкоритись вимогам суб'єкта примушування. В результаті потерпіла особа обмежується у можливості діяти за своєю волею (остання при цьому повністю не придушується), будучи вимушеною обрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням.

Діяння, передбачене ст. 154 КК, сконструйоване законодавцем як кримінальне правопорушення з усіченим складом, який визнається закінченим з моменту здійснення на волю потерпілої особи психічного тиску у певних формах. На це, серед іншого, вказує використання іменника, утвореного від дієслова недоконаного виду, – «примушування». Традиційно у зв'язку з визначенням моменту закінчення розглядуваного кримінального правопорушення робився висновок про те, що та обставина, що потерпіла особа погодилися на вчинення щодо неї дії сексуального характеру або, навпаки, відхилили домагання, не впливає на кваліфікацію вчиненого за ст. 154 КК, але може бути врахована при призначенні покарання.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний. Виняток – суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого як ч. 2 ст. 154, який є спеціальним: це особа, від якої жінка або чоловік матеріально чи службово залежні. Причому вказівка на службову залежність (з огляду призначення

коментованої кримінально-правової заборони та етимологію термінів «служба» і «залежність») не означає, що той, хто вчиняє примушування, обов'язково має бути службовою особою у кримінально-правовому розумінні цього поняття (ст. 18 КК). У ч. 2 ст. 154, викладеної в редакції Закону № 2227-VIII від 06.12.2017, йдеться про примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна. Таке законодавче формулювання дозволяє стверджувати, що склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 154, утворює примушування потерпілої особи до здійснення акту сексуального характеру саме і тільки з винуватим (тим, хто вчиняє кримінально каране примушування). Примушування до здійснення акту сексуального характеру з третьою особою з використанням при цьому елементів матеріальної або службової залежності, яке не охоплюється згаданою кримінально-правовою нормою, слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 154.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

4. Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Відмежування цього кримінального правопорушення від згвалтування

Кримінальна відповідальність за ч.1 ст. 155 КК України настає як за одиночний факт добровільних статевих зносин з особою, яка не досягла 16-річного віку, так і за більш-менш тривалі стосунки, які можуть навіть мати форму фактичного шлюбу. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з початку статевого зв'язку, і передбачає його добровільність з боку потерпілої особи. Якщо потерпіла особа внаслідок свого розумового відставання або малолітнього віку не могла розуміти характеру та значення здійснюваних з нею дій, статеві зносини з такою особою необхідно вважати як згвалтування і кваліфікувати за ч.3 або 4 ст.152 КК України.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути особа, яка досягла повноліття, як чоловічої, так і жіночої статі, як протилежної так і одної статі з потерпілою особою. Якщо суб'єкт використовує малолітство потерпілого (останній не усвідомлює характеру скоєних відносно нього дій з боку суб'єкта), він, таким чином, використовує безпорадний стан потерпілого, і його дії слід кваліфікувати за ст. 152 ч. 4 КК України (згвалтування малолітньої особи).

Ч. 2 ст. 155 КК України передбачає такі кваліфіковані склади: вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, а також спричинення

безплідності чи інших тяжких наслідків (самогубство, тяжка хвороба) потерпілої особи.

5. Розбещення неповнолітніх. Відмежування цього кримінального правопорушення від інших статевих кримінальних правопорушень.

Об'єктом кримінального правопорушення є статева недоторканість особи, що не досягла 16-ти років. Додатковим об'єктом виступає нормальний моральний та фізичний розвиток потерпілої особи. Розпусні дії носять сексуальний характер. Вони можуть набути вигляду фізичних дій (оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, мацання їх, вчинення в присутності неповнолітнього статевого акту тощо) або інтелектуального розбещення (розповідання цинічних сексуальних випадків та анекдотів, демонстрування порнографічних зображень, магнітофонних записів такого ж змісту, кінофільмів).

Використання в ході вчинення розпусних дій творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами статті 156 і статті 301 КК.

Розпусні дії щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можуть відбуватися як за її згодою, так і з застосуванням до неї фізичної сили з метою примушення її до вчинення певних дій сексуального характеру. Якщо розпусним діям передували або вони супроводжувалися нанесенням побоїв чи мордуванням, тілесними ушкодженнями або погрозою вбивством, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтею 156 і статтями 125, 126, 121, 122 чи 129 КК.

Розпусні дії можуть бути вчинені особою чоловічої статі щодо особи жіночої статі і навпаки, а також між особами однієї статі, але в усіх випадках потерпіла особа не досягла 16-річного віку (її згода на вчинення розпусних дій на кримінально-правову оцінку дій винного не впливає) За видом суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту початку дій, які відносяться до розпусних. Склад кримінального правопорушення формальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується лише прямим умислом. Розпусні дії можуть бути спрямовані на задоволення винним таким чином статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту.

Якщо суб'єктом кримінального правопорушення є члени сім'ї чи близькі родичі, особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, вищевказані розпусні дії, які вони скоюють щодо малолітніх, кваліфікуються за ч. 2 ст. 156 КК України.

Розпусні дії з потерпілою особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені безпосередньо перед її зґвалтуванням, сексуальним насильством або статевими зносинами з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з урахуванням спрямованості умислу винної особи повністю охоплюються диспозиціями відповідних частин статті 152 або статті 153, або статті 155 КК і додаткової кваліфікації за статтею 156 КК не потребують.

Питання для самостійного контролю:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

2. Зґвалтування та його відмінність від інших кримінальних правопорушень розділу IV Особливої частини Кримінального кодексу України.

3. Примушування до вступу у статевий зв'язок. Аналіз складу кримінального правопорушення. Кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення.

4. Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Відмежування цього кримінального правопорушення від зґвалтування.

5. Розбещення неповнолітніх. Відмежування цього кримінального правопорушення від інших статевих кримінальних правопорушень.

ТЕМА 9. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

1. Поняття та система кримінальних правопорушень проти власності

Видовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є суспільні відносини власності та права законного володіння власністю.

Безпосереднім об'єктом викрадення є власність окремої певної особи (фізичної чи юридичної).

Предметом кримінальних правопорушень проти власності є будь-які фізичні предмети матеріального світу, будь-яке майно, яке не виключено з загально-цивільного обігу та яке має споживацьку вартість.

Предметом кримінальних правопорушень проти власності можуть бути гроші, цінні папери, документи, які є еквівалентом вартості (наприклад, авіа білети).

Не можуть бути предметом кримінальних правопорушень проти власності природні об'єкти (ліс, звіри в лісі, надра, рибні ресурси у морі, ріці), посягання на які відносяться до кримінальних правопорушень проти довкілля. Вищевказане стає предметом кримінальних правопорушень проти власності якщо вони раніше були вилучені з природного стану, та в них вкладена праця людини.

Також не можуть бути предметом кримінальних правопорушень проти власності вогнепальні (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї, пневматичних рушниць) вибухові речовини; радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини; військове майно та інше, які на підставі своїх властивостей передбачені законом як предмет кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (розділ IX); кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (розділ XIII КК України), військових кримінальних правопорушень (розділ XIX КК України).

У деяких кримінальних правопорушеннях проти власності (вимагання, шахрайство) як предмет поруч і з майном є право на майно.

Хоча церква відділена від держави, її майно (церковні предмети, гроші) охороняються нормами розділу VI Особливої частини КК як державна власність.

Таким чином, предметом кримінальних правопорушень проти власності є речі, включаючи гроші та інші цінні папери, а також, в деяких випадках, майнові права; також предметом може бути як рухоме, так й нерухоме майно.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти власності

характеризується, як правило, активними діями. Тільки такі кримінальні правопорушення, як необережне знищення або пошкодження майна та порушення обов'язків щодо охорони майна, можуть скоюватись шляхом бездіяльності.

Більшість кримінальних правопорушень проти власності мають матеріальний склад (наприклад, крадіжка, грабіж, шахрайство та інші), але вимагання, погроза знищення майна є кримінальними правопорушеннями з формальним складом, розбій - кримінальне правопорушення з усіченим складом.

Суб'єктом кримінальних правопорушень проти власності можуть бути фізичні осудні особи, які досягли 14-річного (за крадіжку, грабіж, розбій, вимагання, кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна) або 16-річного віку (за інші кримінальні правопорушення проти власності). Суб'єкт багатьох кримінальних правопорушень є загальним, за винятком кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 191, 197 КК України (суб'єкт цих кримінальних правопорушень - спеціальний).

Суб'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень проти власності характеризується виною у виді прямого умислу, тільки знищення чи пошкодження чужого майна може бути скоєно з прямим чи непрямим умислом або з самовпевненістю чи недбалістю. З необережності скоюється кримінальне правопорушення, передбачене ст. 197 КК України – порушення обов'язків щодо охорони майна.

Необхідними ознаками більшості кримінальних правопорушень проти власності є корисливий мотив (ст. ст. 185-193 КК України) та ціль - заволодіння майном. Кримінальні правопорушення проти власності можна *систематизувати* таким чином:

Перша група - корисливі кримінальні правопорушення, пов'язані з оборненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 185–187, 188-1–191 КК).

Друга група - корисливі кримінальні правопорушення, не пов'язані з оборненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 192, 193, 198 КК).

Третя група – некорисливі кримінальні правопорушення (статті 194–197 КК).

2. Родове поняття викрадення майна. Значення цього питання для кваліфікації

Родове поняття викрадення як умисне, скоєне з корисливих мотивів, протиправне, безоплатне вилучення та використання чужого майна на користь

винного або інших осіб, яке спричиняє шкоду власникові цього майна.

У чинному КК України зміст поняття «викрадення» не розкривається. Лише в двох статтях кримінального закону роз'яснено, яких саме діянь воно стосується. Так, відповідно до ст.ст. 185, 186 КК України, таємне викрадення чужого майна – це крадіжка, а відкрите викрадення чужого майна – це грабіж. Тобто, з позиції нашого законодавця, це кримінально-правове поняття охоплює лише дві вказані форми розкрадання.

У більшості випадків у кримінальному законі це кримінально-правове поняття містить вказівку одночасно на діяння як ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і на суспільно небезпечний наслідок (ст. 185, ст. 186, ч. 1 ст. 188-1, 308, 312, 313 тощо). У деяких випадках це поняття містить вказівку на мету вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння, а тому є ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 262 КК України). В одному випадку поняття «викрадення» є одним із видів можливих суспільно небезпечних наслідків (ч. 2 ст. 320 КК України). Також в одному складі кримінального правопорушення воно є ознакою потерпілої особи (п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України).

У ч. 2 ст.ст. 308 і 312 КК України міститься така кваліфікована ознака складу кримінального правопорушення, як вчинення його із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи з погрозою застосування такого насильства. Тобто досліджуване поняття, яке використовується в ч. 1 зазначених статей, має дещо вужчий зміст, ніж в інших випадках, оскільки охоплює вилучення відповідних предметів тільки шляхом крадіжки і ненасильницького грабежу. В більшості із розглянутих випадків це поняття є ознакою основного складу кримінального правопорушення в КК України (ч. 1 ст. 146, ч.ч. 5–7 ст. 158, ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 186, ч. 1 ст. 188-1, ч. 1 ст. 206-2, ч. 1 ст. 262, ч. 3 ст. 262, ч. 1 ст. 266, ч. 1 ст. 308, ч. 3 ст. 308, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. 346, ч. 1 ст. 357, ч. 1 ст.ст. 410, 432, ч. 1 ст. 444), а в одному – ознакою кваліфікованого складу кримінального правопорушення (п. 3 ч. 2 ст. 115).

Інколи поняття «викрадення» розглядалося в роз'ясненнях найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції. Зокрема, відповідно до ч. 2 п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 року № 3, ч. 1 п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 року № 4 (із змінами, внесеними згідно з

постановою Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16), під викраденням слід розуміти протиправне таємне чи відкрите, зокрема із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою застосування такого насильства, їх вилучення у юридичних або фізичних осіб незалежно від того, законно чи незаконно ті ними володіли. З аналізу п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 року № 10 випливає такий же висновок.

Поняття «викрадення», як зазначалося, у КК України прямо стосується тільки двох форм розкрадання – крадіжки і грабежу. Вважаємо, що викрадення – це таємне чи відкрите протиправне, безоплатне вилучення майна з володіння суб'єктів права власності й звернення його на користь інших суб'єктів. Загальновизнано, що в кримінальному праві відповідні поняття повинні тлумачитися буквально чи обмежувально, але не поширювально. Окрім того, в доктрині кримінального права існує неписане правило, відповідно до якого недоліки закону не можуть тлумачитися на шкоду особі, щодо якої він застосовується. Ба більше, однакові кримінально-правові поняття повинні мати єдиний зміст у межах всього закону і навіть системи законодавства, оскільки в іншому разі порушується системність і цілісність у праві загалом, ускладнюється розуміння закону і застосування його на практиці.

3. Поняття крадіжки, її відмінність від грабежу, шахрайства

Крадіжка - це таємне викрадення майна. Викрадення вважається таємним, коли воно вчиняється за відсутності особи, але непомітно для неї, а також у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі, малолітні). Викрадення вважається таємним і у тому разі коли воно вчиняється в присутності особи - власника, майна, але вона перебуває у такому стані, що виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (сон, непритомність, сильне сп'яніння, тощо).

Важливою ознакою таємності при викраденні майна є суб'єктивна ознака, а саме: усвідомлення винною особою, що вона діє таємно (хоча й у присутності багатьох осіб, наприклад в транспорті, на вулиці, на вокзалі, на пляжі і, хоча оточуючі люди бачать все, що скоює винний, але мовчать).

Викрадення буде вважатись таємницею тоді, коли винний діяв з урахуванням сприятливої для нього навколишньої обстановки, яка, на його думку, виключає втручання сторонніх осіб, котрі усвідомлювали факт протиправного заволодіння майном. У цьому випадку заволодіння майном у

присутності очевидців кримінального правопорушення, на потурання яких завідомо розраховував винний, не виходить, як правило, за межі складу кримінального правопорушення, яким є крадіжка. Наприклад, особа, яка викрадає з території підприємства будівельні матеріали, у присутності друзів по роботі з мовчазної їх згоди, повинна відповідати за крадіжку. Проте, якщо розрахунки винного на потурання друзів не справилися і він відкрито знехтував їх зауваженням не робити цього або вдався до придушення їх волі, він буде відповідати залежно від усіх обставин кримінального правопорушення за розбій чи грабіж.

Крадіжка майна вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту, коли винна особа повністю здійснила умисел щодо заволодіння майном. Заволодіння передбачає такий перехід майна до винного, який надає йому реальну, хоча б початкову можливість розпорядитися чи користуватися ним - винести, заховати, передати іншим особам, тощо.

Крадіжка передбачає наявність прямого умислу на таємне заволодіння чужим майном. Намір винного діяти таємно повинен відповідати його переконанню у тому, що здійснюване ним заволодіння майном непомітно для особи, у віданні якої воно знаходиться, або особи, яка повинна була (сторож, охоронець, дружинник, тощо) або могла (окремий громадянин) перешкодити заволодінню майном.

Грабіж - це відкрите викрадення чужого майна у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винної особи, яка у свою чергу усвідомлює, що її дії помічені і оцінюються як викрадення.

Розрізняючи крадіжку і грабіж, слід виходити зі спрямованості умислу винної особи та даних про те, чи усвідомлював потерпілий характер вчинюваних винною особою дій. У зв'язку з цим викрадення належить кваліфікувати як крадіжку не лише тоді, коли воно здійснюється за відсутності потерпілого, але й у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі, малолітні). Викрадення є таємним і в тому разі, коли воно відбувається у присутності потерпілої особи за умови, що винна особа не знає про це чи вважає, що робить це непомітно для неї, а також тоді, коли викрадення вчиняється у присутності особи, якій доручено майно, але вона перебуває в такому стані, що виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (сон, непритомність, стан сп'яніння).

Згідно зі ст. 190 КК шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання

довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати в потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього. При цьому обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього.

Якщо ж обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, тобто вилучення майна відбувалося таємно, то склад шахрайства відсутній, і такі дії слід кваліфікувати як крадіжку.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона крадіжки характеризується прямим умислом на заволодіння чужим майном. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони крадіжки є корисливий мотив.

Кваліфікуючими ознаками крадіжки є:

- Повторність (ч.2 ст. 185 КК України);
- Група осіб за попередньою змовою (ч.2 ст. 185 КК України);
- Проникнення до житла, приміщення або сховища(ч.3 ст. 185 КК України);
- Значна шкода яка спричинена потерпілому (ч.3 ст. 185 КК України);
- Великий розмір викраденого (ч.4 ст. 185 КК України);
- Особливо великий розмір викраденого (ч.5 ст. 185 КК України);
- Організована група (ч.5 ст. 185 КК України).

При розкритті змісту вищевказаних кваліфікуючих ознак слід звертатися до Примітки до ст. 185 України КК (при визначенні понять повторності; завдання значної шкоди потерпілому, великого та особливо великого розміру викраденого), у нормах якій визначаються ці поняття. Що стосується групи осіб за попередньою змовою та організованої групи, то при визначенні цих понять слід звертатися до ст. 28 КК України. Стосовно понять житла, приміщення, сховища та проникнення до них слід звернутися до роз'яснень з цього приводу Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

4. Поняття грабежу, його відмінність від розбою

Грабіж — відкрите викрадення чужого майна. Викрадення вважається відкритим, якщо воно вчиняється в присутності власника майна або особи, у віданні чи під охороною якої перебуває майно, і винний усвідомлює, що ці особи розуміють сутність його кримінально протиправних дій. Відкритим вважається і таке викрадення, яке було помічене сторонніми особами і цю обставину особа, яка вчинила кримінальне правопорушення не тільки усвідомлював, але й нехтував нею. При вчиненні грабежу винний діє відкрито, зухвало і свідомо нехтує присутність власника майна або особи,

яка володіє майном або охороняє його, або сторонніх осіб.

При вчиненні грабежу, що не поєднаний з насильством (ч.1 ст. 186 КК України) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення уникає фізичного зіткнення з власником майна або особою, у віданні чи під охороною якої перебуває майно, а також іншими особами, які усвідомлюють значення того, що відбувається. Викрадення вважається відкритим без насильства і тоді, коли винний діє раптово, вдаючись до певних зусиль (нейтралізуючи волю потерпілого), вириваючи річ у потерпілого. Якщо ж такі зусилля потерпілого супроводжувались посяганням на тілесну недоторканість потерпілого, він буде відповідати за грабіж із застосуванням фізичного насильства (ч.2 ст. 186 КК України).

Під насильством при вчиненні грабежу треба розуміти таке протиправне застосування сили до потерпілого, яке не є небезпечним для його життя чи здоров'я. Дане насильство по відношенню до потерпілого супроводжується заподіянням легкого тілесного ушкодження, що не призвело до короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, завданням фізичного болю (при нанесенні ударів, побоїв) обмеженням чи позбавленням волі. При з'ясуванні питання, чи було насильство небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, необхідно виходити не лише з практичних наслідків, а й способу його вчинення. Наприклад, намагання зіштовхнути потерпілого з вагона потяга, що рухається, здушення шиї, спроба нанести удар важким предметом у життєво важливі органи, застосування електроструму, зброї з метою заволодіння майном, незалежно від того, заподіяна шкода життю потерпілого, чи ні, повинні кваліфікуватися як розбій (ст. 187 КК України)

Погроза застосування насильства при вчиненні грабежу - це психічний вплив на потерпілого з метою примусити його передати майно або погодитися на вилучення майна або ліквідувати протидію з боку сторонніх осіб під час заволодіння майном. Такий вплив повинен бути реальним і містити в собі небезпеку для потерпілого. Загроза може бути виражена словесно, жестикуляцією, демонстрацією будь - яких предметів для вчинення насильства.

Вирішення питання про ступінь чи характер насильства залежить від спрямованості умислу винного та сприйняття такої загрози потерпілим. При цьому основним критерієм є спрямованість умислу винного, яка визначається на підставі аналізу всіх обставин справи (місце та час вчинення кримінального правопорушення, вигляд і властивість предмета, яким загрожував винний). Простий склад грабежу буде у випадку, коли суб'єктивно сприйняття потерпілим поведінки винного як погрози застосування насильства було викликане лише однією погрозою особи, яка

вчинила кримінальне правопорушення (при відсутності прямого умислу на насильство), його розв'язністю чи зухвалістю.

При вчиненні грабежу фізичне та психічне насильство є засобом, який сприяє негайному заволодінню майном. Це буде у разі, коли заволодіння майном почалося таємно, а закінчилося з застосуванням насильства, що і дало можливість заволодіти майном. Наприклад, якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення вилучив майно з прилавка магазину, але при виході з нього був затриманий продавцем, з метою утримання викраденого майна наніс удари, то він буде відповідати за грабіж (ч.2 ст. 186 КК України). Якщо ж у вказаному випадку особа, яка вчинила кримінальне правопорушення залишив вилучене майно і застосував насильство з метою уникнути затримання, то він буде відповідати за замах на крадіжку за ч.2 ст. 15 і ст. 185 КК України.

З суб'єктивної сторони грабіж вчинюється з прямим умислом, і є кримінальним правопорушенням корисливим. Винний усвідомлює, що він обертає майно на свою користь відкритим способом або шляхом застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, і бажає таких наслідків.

Кваліфікуючими ознаками грабежу є ті ж самі, що у попередньому кримінальному правопорушенні (крадіжка), але ще й з поєднанням насильства, що не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства (ч.2 ст. 186 КК України). При розкритті змісту цих ознак слід звернутися до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

Відмінність грабежу від розбою полягає передусім в моменті закінчення кримінального правопорушення, способі вчинення кримінального правопорушення та в характері й ступені насильства. Зокрема, якщо склад грабежу є матеріальним, то розбою - усіченим. Спосіб вчинення грабежу носить відкритий характер, а спосіб вчинення розбою полягає в нападі (як відкритому, так і прихованому, тобто вчиненого, наприклад, із засідки). Насильство (як фізичне, так і психічне), яке може бути застосоване під час грабежу, не повинно бути небезпечним для життя і здоров'я потерпілого. Навпаки при розбої застосовується насильство, яке є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого. При цьому оцінка небезпечності насильства, яке виявляється в погрозі, а звідси й розмежування грабежу і розбою, повинна проводитися не стільки на суб'єктивному сприйнятті небезпечності потерпілим, скільки на об'єктивних критеріях і з урахуванням дійсності, реальності й характеру можливого насильства. Наприклад, показування винним кулака чи замахування ногою є, безумовно, погрозою, але реалізація

її у вигляді ударів рукою чи ногою в принципі не містить загрози життю і здоров'ю (грабіж), а демонстрація ножа або пістолета ні у кого не викличе сумніву щодо небезпечності цих предметів для життя і здоров'я потерпілого (розбій).

5. Поняття розбою, його необхідні та кваліфікуючі ознаки

Розбій як кримінальне правопорушення проти власності (стаття 187 КК) - це напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства.

Під нападом за статтею 187 КК слід розуміти умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства, зазначеного в частині першій цієї статті.

Розбій вважається закінченим з моменту нападу, поєднаного із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого чи ні.

Небезпечне для життя чи здоров'я насильство (стаття 187 КК) - це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо.

Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння його майном потрібно розглядати як насильство і залежно від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було, кваліфікувати такі дії за частиною другою статті 186 КК або за відповідною частиною статті 187 КК. Якщо застосування таких засобів було небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, але не призвело до заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, вчинене належить кваліфікувати як розбій лише за умови, що винна особа усвідомлювала можливість заподіяння будь-якого із цих наслідків.

Вказане стосується і випадків застосування наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) під час вимагання.

Умисне заподіяння у процесі розбою чи вимагання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, завдання побоїв, що мало характер мордування, охоплюються статтею 187 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти здоров'я, не потребують.

Умисне або необережне заподіяння у процесі розбою чи вимагання тяжкого тілесного ушкодження охоплюється статтею 187 КК і додаткової кваліфікації за статтею 121 чи за статтею 128 КК не потребує.

Якщо під час розбою чи вимагання було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень - за частиною четвертою статті 187 КК і частиною другою статті 121 або пунктом 6 частини другої статті 115 КК.

Заподіяння потерпілому смерті під час розбою чи вимагання з необережності слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень - за відповідною частиною статті 187 та статтею 119 КК.

У разі вчинення розбою бандою при кваліфікації дій членів банди судам слід керуватися роз'ясненнями, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року N 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями".

Погроза застосування насильства при розбої полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки).

Погроза вчинити вбивство, висловлена під час розбою повністю охоплюється диспозиціями статті 187 і додаткової кваліфікації за статтею 129 КК не потребує.

При розмежуванні вимагання і грабежу чи розбою слід виходити з того, що при грабежі та розбої насильство або погроза його застосування спрямовані на заволодіння майном у момент їх застосування. При цьому погроза являє собою такі дії чи висловлювання, які виражають намір застосувати насильство негайно. Дії, що полягають у насильстві або в погрозі його застосування, спрямовані на одержання майна в майбутньому, а також вимогу передати майно, поєднану з погрозою застосувати насильство до

потерпілого або його близьких родичів у майбутньому, слід кваліфікувати як вимагання.

Якщо погроза насильства або саме насильство були застосовані з метою заволодіння майном потерпілого в момент нападу, але у зв'язку з відсутністю у нього майна винна особа пред'явила вимогу передати його в майбутньому, такі дії належить кваліфікувати залежно від характеру погроз чи насильства як розбій чи як замах на грабіж та за відповідною частиною статті 189 КК (за наявності складу кримінального правопорушення).

Розбій вчиняється з прямим умислом. Винний усвідомлює, що він протиправно, із застосуванням насильства, на свою або користь іншої особи бажає цього. Якщо в процесі розбію була умисно заподіяна смерть потерпілому, дії винного належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за ч.4 ст. 187, п.6 ч. 4 ст. 115 КК України. Розбійний напад, пов'язаний із вбивством через необережність, належить кваліфікувати за ст. 187 і ст. 119 КК України (за сукупністю кримінальних правопорушень).

Суб'єктом розбою може осудна особа, якій до вчинення кримінального правопорушення минуло 14 років.

Кваліфікуючими ознаками розбою є наступні ознаки:

- Група осіб за попередньою змовою (ч.2 ст. 187 КК України);
- Повторність(утворюється або скоєнням розбою, або бандитизму) (ч.2 ст. 187 КК України);
- Проникнення у житло приміщення чи сховище (ч.3 ст. 187 КК України);
- Великий розмір завданої шкоди (ч.4 ст. 187 КК України);
- Особливо великий розмір завданої шкоди (ч.4 ст. 187 КК України);
- Спричинення тяжких тілесних ушкоджень (ч.4 ст. 187 КК України).

6. Поняття шахрайства, його необхідні та кваліфікуючі ознаки

Шахрайство - це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього.

Слід мати на увазі, що коли потерпіла особа через вік, фізичні чи психічні вади або інші обставини не могла правильно оцінювати і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу нею майна чи права на нього не можна вважати добровільною.

Якщо особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, та за відсутності змови з особою, яка ввела потерпілого в оману, вчинене не може розглядатись як шахрайство. За певних обставин (наприклад, коли майно має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність) такі дії можуть бути кваліфіковані за статтею 193 КК.

Якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній. Такі дії слід кваліфікувати відповідно як крадіжку, грабіж або розбій.

Отримання майна з умовою виконання якого-небудь зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише в тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, не виконуючи зобов'язання. Зокрема, якщо винна особа отримує від іншої особи гроші чи цінності нібито для передачі службовій особі як хабар, маючи намір не передавати їх, а привласнити, вчинене належить кваліфікувати як шахрайство.

Якщо при цьому винна особа схилила певну особу до замаху на давання хабара, її дії слід кваліфікувати також за відповідною частиною статті 15 та відповідною частиною статті 369 КК з посиланням на частину четверту статті 27 КК.

Якщо обман чи зловживання довірою при шахрайстві полягають у вчиненні іншого кримінального правопорушення, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 190 КК і статтею, що передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення. Зокрема, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, викрадення, привласнення, пошкодження та підроблення документів, штампів і печаток з метою подальшого їх використання при шахрайстві, використання при шахрайстві завідомо підробленого документа, а також зловживання владою чи службовим становищем потребують додаткової кваліфікації відповідно за статтями 353, 357, 358 та 364 КК.

Окремої кваліфікації за статтею 290 КК при шахрайстві потребують також дії винної особи, яка знищила, підробила або замінила номери вузлів та агрегатів транспортного засобу.

Разом із тим, шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, має кваліфікуватися за частиною третьою статті 190 КК і додаткової кваліфікації не потребує.

Предметом шахрайства є не тільки чуже майно, але й право на нього.

Суб'єктивна сторона шахрайства характеризується прямим умислом та корисливим мотивом. Суб'єкт усвідомлює, що він використовує обман чи

зловживає довірою для заволодіння чужим майном або правом на нього, і бажає таким чином заволодіти ним.

Шахрайство, вчинене службовою особою з використанням службового становища, належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст. 190 і ч.1 ст. 346 КК України.

Кваліфікуючими ознаками шахрайства є :

Повторність;

Група осіб за попередньою змовою;

Спричинення значної шкоди потерпілому.

До особливо кваліфікованих складів шахрайства, передбачених ч.3 та ч.4 ст. 190 КК України, належать:

Шахрайство, скоєне у великих розмірах;

Шахрайство, скоєне шляхом незаконних операцій з використанням електронно обчислювальної техніки;

Шахрайство вчинене в особливо великих розмірах;

Шахрайство, вчинене організованою групою.

7. Поняття вимагання та його відмінність від розбою. Способи скоєння цього кримінального правопорушення

Відповідно до статті 189 КК вимагання полягає у незаконній вимозі передати чуже майно чи право на майно або вчинити будь-які дії майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмежити права, свободи або законні інтереси цих осіб, пошкодити чи знищити їхнє майно або майно, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Погроза при вимаганні може стосуватись як самого потерпілого, так і його близьких родичів.

Вимагання є закінченим кримінальним правопорушенням з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з вказаними погрозами, насильством, пошкодженням чи знищенням майна незалежно від досягнення поставленої винною особою мети.

Небезпечно для життя чи здоров'я насильство (частина третя статті 189 КК) - це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало

характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо.

Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння його майном потрібно розглядати як насильство і залежно від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було, кваліфікувати такі дії за частиною другою статті 186 КК або за відповідною частиною статті 187 КК. Якщо застосування таких засобів було небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, але не призвело до заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, вчинене належить кваліфікувати як розбій лише за умови, що винна особа усвідомлювала можливість заподіяння будь-якого із цих наслідків.

Вказане стосується і випадків застосування наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) під час вимагання.

Умисне заподіяння у процесі вимагання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, завдання побоїв, що мало характер мордування, охоплюються статтею 189 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК, що передбачають відповідальність за проти здоров'я, не потребують.

Умисне або необережне заподіяння у процесі вимагання тяжкого тілесного ушкодження охоплюється частиною четвертою статті 189 КК і додаткової кваліфікації за статтею 121 чи за статтею 128 КК не потребує. Якщо під час вимагання було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень - за статтею 189 КК і частиною другою статті 121 або пунктом 6 частини другої статті 115 КК.

Заподіяння потерпілому смерті під час вимагання з необережності слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень - за відповідною частиною статті 189 та статтею 119 КК.

Погроза при вимаганні має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя,

макет зброї тощо), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я. Така погроза може стосуватись як потерпілого, так і його близьких родичів і завжди містить у собі вимогу майнового характеру щодо передачі майна в майбутньому.

Якщо винна особа при вимаганні погрозувала потерпілому позбавленням життя або заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, то її дії за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною другою статті 189 КК.

Погроза вчинити вбивство, висловлена під час вимагання, повністю охоплюється диспозиціями частини другої статті 189 КК і додаткової кваліфікації за статтею 129 КК не потребує.

При розмежуванні вимагання і грабежу чи розбою слід виходити з того, що при грабежі та розбої насильство або погроза його застосування спрямовані на заволодіння майном у момент їх застосування. При цьому погроза являє собою такі дії чи висловлювання, які виражають намір застосувати насильство негайно. Дії, що полягають у насильстві або в погрозі його застосування, спрямовані на одержання майна в майбутньому, а також вимогу передати майно, поєднану з погрозою застосувати насильство до потерпілого або його близьких родичів у майбутньому, слід кваліфікувати як вимагання.

Якщо погроза насильства або саме насильство були застосовані з метою заволодіння майном потерпілого в момент нападу, але у зв'язку з відсутністю у нього майна винна особа пред'явила вимогу передати його в майбутньому, такі дії належить кваліфікувати залежно від характеру погроз чи насильства як розбій чи як замах на грабіж та за відповідною частиною статті 189 КК (за наявності складу кримінального правопорушення).

Під відомостями, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, слід розуміти такі дійсні чи вигадані дані про них, їхні дії та дії, вчинені щодо них, розголошення яких із будь-яких міркувань є для них небажаним. До таких відомостей, зокрема, можуть належати дані про інтимні сторони життя, захворювання, аморальні вчинки, кримінально протиправну діяльність тощо. Погроза розголосити вказані відомості означає можливість повідомити про них будь-яким способом хоча б одній особі, якій вони не були відомі, тоді як потерпілі особи бажали зберегти їх у таємниці.

Реалізація таких погроз під час вимагання не охоплюється статтею 189 КК. Якщо самі по собі такі дії утворюють склад кримінального правопорушення (наприклад, передбаченого статтею 163 чи 168 КК), то вони підлягають окремій кваліфікації.

Погроза пошкодити чи знищити майно має місце лише тоді, коли вона стосується майна, що належить потерпілому чи його близьким родичам, або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною.

Умисне знищення або пошкодження такого майна під час вимагання повністю охоплюється частиною другою, третьою або четвертою статті 189 КК, крім випадків його знищення чи пошкодження шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, яке за наявності до того підстав додатково кваліфікується за частиною другою статті 194 КК.

При розмежуванні вимагання і кримінального правопорушення, передбаченого статтею 206 КК (протидія законній господарській діяльності), чи кримінального правопорушення, передбаченого статтею 355 КК (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань), треба виходити з того, що при вимаганні винна особа керується корисливим умислом на заволодіння не належним їй майном чи правом на таке майно або бажає вчинення на її користь дій майнового характеру.

Якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство, таким умислом не керується, а має на меті примусити потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, вчинене потрібно розглядати як протидію законній господарській діяльності і кваліфікувати, залежно від обставин за відповідною частиною статті 206 КК.

Застосування погроз чи насильства без такого умислу з метою примусити потерпілого до виконання чи невиконання цивільно-правового зобов'язання належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 355 КК.. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за цією статтею може наставати лише тоді, коли особу примушують до виконання (невиконання) існуючого зобов'язання, що виникло на підставах, передбачених чинним законодавством. Предметом такого зобов'язання можуть бути гроші, майно, послуги, результати творчості тощо.

Вимога виконати (не виконати) зобов'язання, що виникло на підставах, не передбачених чинним законодавством, або неіснуюче зобов'язання, або зобов'язання з невизначеним предметом, а так само використання факту існуючого зобов'язання для заволодіння майном, правом на майно або для вчинення дій майнового характеру, які ним не передбачені, належить кваліфікувати як вимагання.

Не є вимаганням (стаття 189 КК) примушування особи до оплати (вимоги оплати) наданих їй за угодою чи домовленістю послуг, наприклад: з перевезення особи чи майна, оплати переданого особі майна чи виконаних на

її користь робіт тощо. Такі дії за наявності для того підстав мають кваліфікуватись як примушування до виконання цивільно-правового зобов'язання.

Предметом цього кримінального правопорушення може бути як майно, так і право на нього, а також будь – які дії майнового характеру.

Особливістю вимагання є те, що його предметом може бути не тільки майно, яке в момент посягання знаходиться у потерпілого на праві власності, але й майно, яке перебуває в цей момент у фактичному володінні самого винного (одержане ним в борг, на зберігання, для ремонту, тощо). Володіючи певною річчю, вимагач може зажадати від її власника не пред'являти претензій до її повернення. За цією ознакою майно як предмет вимагання відрізняється від предмета інших посягань на власність.

Суб'єктивна сторона вимагання характеризується прямим умислом.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути осудна особа, яка до моменту його вчинення досягла 14-ти річного віку.

Кваліфікуючими ознаками вимагання є:

Повторність;

Група осіб за попередньою змовою;

Використання свого службового становища;

Погроза вбивством;

Погроза спричинення тяжких тілесних ушкоджень;

Пошкодження або знищення майна;

Значна шкода, яка спричинена потерпілому.

Ці ознаки передбачені ч. 2 ст. 189 КК України.

До особливо кваліфікованих складів передбачених ч.3 ст. 189 КК України належить: 1. Вимагання, поєднане з насильством, яке є небезпечним для життя та здоров'я особи; 2. Вимагання, яке спричинило майнову шкоду у великих розмірах.

Ч. 4 ст. 189 КК України передбачає такі особливо кваліфікуючі ознаки:

- Спричинення особливо великої майнової шкоди;
- Організована група;
- Спричинення тяжкого тілесного ушкодження.

8. Інші кримінальні правопорушення проти власності

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Ст. 191 КК України передбачена відповідальність за три форми викрадення чужого майна - привласнення, розтрата та заволодіння чужим

майном шляхом зловживання службовим становищем. Їх характерною ознакою є те, що чуже майно, яке викрадається, знаходиться в правомірному володінні або віданні винного. Останній, при вчиненні розкрадання, використовує наявні у нього правомочності щодо предмету розкрадання (по зберіганню, доставці тощо). Розкрадання чужого майна, вчинене особою, яка не була наділена певною правомочністю щодо такого майна, а за родом своєї діяльності мала лише доступ до цього майна (сторож, комбайнер, та ін.), має кваліфікуватися як крадіжка за ст. 185 КК України. Крім того, розкрадання чужого майна службовою особою вчиняється не лише шляхом використання нею правомочностей щодо чужого майна, яке було їй ввірене або перебувало в її віданні, але і шляхом зловживання своїм службовим становищем, що надає такому кримінальному правопорушенню кваліфікований вид (ч.2 ст. 191 КК України).

Привласнення характеризується незаконним утриманням (заволодінням) винним на свою користь чужого майна, яке було йому ввірене або перебувало у його віданні (викрадене майно можна виявити у винної особи під час, наприклад, обшуку).

Розтрата чужого майна, яке було ввірене винному або перебувало у його віданні, характеризується його протиправним витраченням (продажем, даруванням, споживанням, тощо). Для цієї форми розкрадання характерним є відсутність певного проміжку часу, протягом якого винний володіє майном незаконно, що притаманне привласненню.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем полягає у незаконному оберненні чужого майна на свою користь або користь третіх осіб з використанням службовою особою службового становища всупереч інтересам служби.

Розкрадання шляхом привласнення вважається закінченим з моменту заволодіння винною особою майном і коли є реальна можливість розпорядитися ним на свій розсуд. При розтраті розкрадання вважається завершеним з моменту витрати майна, коли воно розпродається, споживається тощо. При заволодінні майном шляхом зловживання службовим становищем моментом закінчення кримінального правопорушення вважається момент кримінально протиправного заволодіння майном з можливістю розпорядитися ним на свій розсуд.

Суб'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень характеризується прямим умислом, корисливим мотивом та метою – заволодіння чужим майном.

Суб'єктом кримінальних правопорушень, що розглядаються, є осудні особи, яким виповнилось до моменту вчинення кримінального правопорушення 16 років. При вчиненні заволодіння чужим

майном шляхом зловживання службовим становищем виконавцем кримінального правопорушення може бути лише службова особа, а при вчиненні розкрадання шляхом привласнення або розтрата - особа, якій майно було ввірене або перебувало в її відданні (матеріально-відповідальна особа), а також службова особа. (ч.2 ст. 191 КК України).

Кваліфікованими складами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, виступають привласнення та розтрата шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем(ч.2 ст. 191 КК України).

До інших кваліфікуючих ознак, передбачених ч.2, 3, 4, 5 ст. 191 КК України, відносяться такі:

Повторність;

Група осіб за попередньою змовою;

Майнова шкода, спричинена у великих розмірах;

Особливо великий розмір майнової шкоди;

Організована група.

Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є правовий порядок використання майна і надходження коштів. Предметом кримінального правопорушення може бути: 1) майно приватної, державної або комунальної власності; 2) грошові кошти, які фізична особа зобов'язана сплатити приватній установі, державі або комунальній організації за надані їй послуги.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується наявністю трьох обов'язкових ознак: 1) вчинення особою протиправного діяння майнового характеру для досягнення значної матеріальної вигоди; 2) наявність наслідку у вигляді значної матеріальної шкоди власнику майна; 3) причинний зв'язок між діянням та матеріальною шкодою.

Незаконні дії майнового характеру вчиняються особою, яка володіє майном, шляхом обману або зловживання довірою в таких формах: 1) протиправне використання особою чужого майна, яке перебуває в її відданні або було їй ввірене, для своєї особистої вигоди. Найбільш поширеним в цьому плані є самовільне використання чужих транспортних засобів - машин, механізмів. Заподіяна майнова шкода в таких випадках складається з: а) вартості використаного майна (амортизаційні відрахування), б) вартості витраченого майна(вартості пального, електроенергії), в) заробітної плати, виплаченої винному під час незаконного використання майна у його

особистих цілях, г)шкоди у вигляді упущеної вигоди, тобто неотримання власником майна запланованого додаткового прибутку, 2)звернення на свою користь платежів, які повинні були надійти від окремих громадян за певні послуги особою, яка не має повноважень щодо їх приймання та оприбуткування. Наприклад, отримання провідником залізничного потяга грошей на свою користь від пасажирів за їх безквитковий проїзд або за перевезення багажу.

Способами вчинення кримінального правопорушення є обман або зловживання довірою.

кримінальне правопорушення, передбачений ст. 192 КК України вважається закінченим з моменту заподіяння значної матеріальної шкоди.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, а також корисливим мотивом.

Суб'єкт кримінального правопорушення - особа, яка до моменту вчинення кримінального правопорушення досягла 16-ти років. Суб'єктом може бути тільки приватна особа. Посадова особа, яка заподіяла істотну матеріальну шкоду потерпілому шляхом зловживання службовим становищем, за наявності всіх ознак кримінального правопорушення, має нести відповідальність за ст. 364 КК України.

Кваліфікуючими ознаками розглядуваного кримінального правопорушення є:

Група осіб за попередньою змовою;

Спричинення майнової шкоди у великих розмірах.

Умисне знищення або пошкодження майна

Предметом цього кримінального правопорушення може бути майно, яке для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення є чужим. За ч.1 ст. 194 КК України кримінальним правопорушенням визнається умисне знищення або пошкодження чужого майна лише у випадку, якщо воно заподіяло шкоду у великих розмірах (останнє є поняттям оціночним, яке визначається у кожному конкретному випадку, з урахуванням матеріального становища потерпілого, вартості майна, його цінності).

Склад кримінального правопорушення є матеріальним. Обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є вказаний у ст. 194 КК України, наслідок. Знищення майна - це доведення його до повної непридатності щодо використання за цільовим призначенням. Внаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність.

Під втратою цінності майна треба розуміти випадки, коли майно фізично не перестає існувати, але стає непридатним для використання (наприклад, у цистерну з молоком кидається отрута), або не втрачаючи своїх

споживчих якостей, стає недоступним для користування (наприклад, цистерна з молоком кидається в море).

Пошкодження майна — це погіршення якості, зменшення цінності речі або доведення речі на якийсь час у непридатний для використання за її цільовим призначенням стан.

Заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах є питанням факту, яке у кожному конкретному випадку вирішується судом з урахуванням конкретних обставин справи. До такої шкоди відносяться, зокрема, виведення з ладу повністю або на тривалий час виробничих підприємств (окремих цехів, дільниць) та інших важливих споруд (систем води та енергопостачання, зв'язку), загибель великої кількості худоби.

Склад кримінального правопорушення, що розглядається, потребує встановлення причинного зв'язку між діями та заподіяною шкодою.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України є особа, яка досягла 16 - ти річного віку.

Кваліфікуючими ознаками розглядуваного кримінального правопорушення є способи його вчинення, а саме: 1. підпал; 2. вибух; 3. інший загально небезпечний спосіб.

Також у якості кваліфікуючих ознак виступають кримінально протиправні наслідки вказаного кримінального правопорушення, а саме: 1. Майнова шкода в особливо великих розмірах; 2. Загибель людей; 3. Інші тяжкі наслідки(тяжкі тілесні ушкодження хоча б однієї особи, середньої тяжкості тілесні ушкодження, спричинені декільком особам).

Погроза знищення майна

Погроза - це дія, виражена словами або письмово, яка містить в собі можливість реального застосування загально небезпечного способу знищення чужого майна.

Характерними ознаками цього кримінального правопорушення є: а) предмет посягання, яким може бути чужий певний майновий об'єкт (житло, будівля, приміщення, споруда і інше майно) незалежно від форми власності, б) наявність погрози, в) дійсність (реальність) погрози, що створила небезпеку цілісності об'єкту власності та спокою невизначеної кількості людей.

Кримінальне правопорушення, передбачений ст. 195 КК України; вважається закінченим з моменту вчинення погрози, якщо вона викликала занепокоєння власника майна або особи, яка володіє майном, і побоювання про приведення її у виконання. За видом склад вказаного кримінального правопорушення – формальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується наявністю прямого умислу.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути як приватна, так і службова особа, яка досягла до моменту вчинення кримінального правопорушення 16 років.

Необережне знищення або пошкодження майна

Необережне знищення або пошкодження чужого майна вважається кримінальним правопорушенням лише за умови, якщо воно: 1) спричинило тяжкі тілесні ушкодження або 2) спричинило загибель людей (людини).

Об'єктом кримінального правопорушення є не лише право власності, а і особисті блага людини — її життя та здоров'я.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виявляється в дії чи бездіяльності винної особи. Найчастіше - це необережне поводження винного з джерелом підвищеної небезпеки. Склад кримінального правопорушення є матеріальним. Його обов'язковою ознакою є наявність людських жертв або спричинення тяжких тілесних ушкоджень.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується необережною формою вини у вигляді кримінально протиправної самовпевненості або кримінально протиправної недбалості.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути осудна приватна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-ти років.(за видом суб'єкт кримінального правопорушення загальний).

Порушення обов'язків щодо охорони майна

Предметом цього кримінального правопорушення є чуже майно, що передано власником іншій особі(наприклад, сторожу, водію на збереження чи під охорону).

Об'єктивна сторона розглядає мого кримінального правопорушення полягає у порушенні винним обов'язку забезпечити збереження майна, яке може бути у формі невиконання зовсім або неналежному виконанні особою своїх обов'язків, стосовно зберігання чи охорони чужого майна.

Для наявності об'єктивної сторони кримінального правопорушення необхідне настання тяжких наслідків(наприклад, розкрадання, пошкодження майна).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається у змішаній чи необережній формі вини: стосовно порушення обов'язків щодо охорони майна може бути умисел чи необережність, стосовно наслідків тільки необережність.

Суб'єкт кримінального правопорушення – особа, яка не є службовою, але на яку накладається обов'язок щодо охорони та збереження майна.

Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є встановлений

порядок набуття права володіння, користування і розпорядження майном.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується наявністю хоч би одного діяння, заздалегідь необіцяного виконавцю кримінального правопорушення, але яке має причетність до уже вчиненого кримінального правопорушення, а саме: а) придбання майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом; б) збут майна завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом; в) зберігання майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом; г) отримання вищевказаного майна.

Придбання майна завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом – це протиправне обернення такого майна на свою користь шляхом купівлі, обміну на інше майно, прийняття в рахунок боргу, одержання в якості дарунка.

Отримання майна, одержаного кримінально протиправним шляхом – це всі форми, крім придбання, здобуття такого майна.

Зберігання – це тимчасове знаходження вищевказаного майна у володінні особи або у певному місці, що має винний, наприклад, для наступної реалізації. Зберігання полягає в прийнятті й прихованні вказаного майна.

Збут майна завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом – це прийняття такого майна для реалізації з послідуочим продажем, обміном, а також надання допомоги особі, винній у кримінально протиправному збуті майна.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується наявністю прямого умислу та усвідомленням винного, що майно набере кримінально протиправним шляхом, тобто майно здобує шляхом вчинення попереднього кримінального правопорушення іншою особою.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути приватна, осудна особа 16 ти річного віку. Якщо ж заздалегідь необіцяне придбання або збут чи зберігання майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, вчинене службовою особою шляхом зловживання владою або службовим становищем і воно заподіяло істотну шкоду, вчинене має кваліфікуватись за ст. 198 і ч.1 ст. 364 КК України.

Питання для самостійного контролю:

1. Поняття та система кримінальних правопорушень проти власності.
2. Родове поняття викрадення майна. Значення цього питання для кваліфікації.
3. Охарактеризуйте відмінність між крадіжкою та грабіжем.
4. Охарактеризуйте відмінність між грабіжем та розбійним нападом.
5. Охарактеризуйте відмінність між крадіжкою та шахрайством.
6. Охарактеризуйте відмінність між вимаганням та розбоєм.

ТЕМА 10. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

1. Поняття транспортних кримінальних правопорушень, їх загальна характеристика, система

Головною ознакою, за якою транспортні кримінальні правопорушення об'єднані в одну групу, є родовий об'єкт. Таким об'єктом є відносини, що забезпечують безпеку руху та експлуатацію транспорту. Безпосередні об'єкти окремих транспортних кримінальних правопорушень лежать у площині родового об'єкту, хоч і мають свої особливості. Вони залежать, насамперед, від видів транспорту, якими можуть вчинятися, а також від характеру об'єктивної сторони та кваліфікуючих обставин. Так, деякі кримінальні правопорушення можуть бути вчинені із застосуванням насильства або погроз, у зв'язку з чим виникає питання про додатковий безпосередній об'єкт — життя і здоров'я особи.

Предметом цих кримінальних правопорушень є транспортні засоби, шляхи сполучення, споруди на них, транспортні комунікації, вокзали, засоби зв'язку, сигналізації, автоматизації, що забезпечують безпеку руху транспортних засобів.

З об'єктивної сторони ці кримінальні правопорушення побудовані по-різному. Більша частина цих посягань описана в законі, як кримінальні правопорушення з матеріальним складом, менша частина - з формальним. У кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом об'єктивна сторона містить у собі діяння, наслідки і причинний зв'язок між ними. Діяння в цих кримінальних правопорушеннях виражається в дії або бездіяльності особи. Деякі кримінальні правопорушення (наприклад, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів) можуть бути вчинені лише шляхом дії.

У багатьох кримінальних правопорушеннях діяння виражається в порушенні певних правил. Це означає, що диспозиції таких статей є бланкетними, тому для встановлення факту порушення цих правил, необхідно звертатися до відомчих нормативних актів, що регламентують поведінку працівника транспорту чи іншого учасника дорожнього руху. Важливо точно визначити, які статті, пункти, параграфи нормативних актів порушені та у чому саме це порушення виразилося.

Обов'язковою ознакою кримінальних правопорушень з матеріальним складом є наслідки. Наслідками, статтях цього розділу КК України названі: загибель однієї чи кількох осіб, тяжкі, середньої тяжкості тілесні ушкодження, а також велика матеріальна шкода, інші тяжкі наслідки.

Суб'єктивна сторона транспортних кримінальних правопорушень характеризується виною у формі необережності (самовпевненості) – наприклад кримінальні правопорушення, які передбачені ст. ст. 276, 286 КК України, або у більшості випадках – у формі: умислу(прямого) – наприклад, кримінальні

правопорушення, які передбачені ст. ст. 277, 278, 279, 280, 289, 290 КК України. У кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом необхідно встановлювати психічне ставлення особи до діяння і його наслідків, що має важливе значення для кваліфікації та призначення покарання.

Суб'єктом транспортних кримінальних правопорушень є, як правило особа, яка досягла 16-річного віку. Лише за пошкодження шляхів сполучення та транспортних засобів (ст. 277 КК України), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278 КК), а також за незаконне заволодіння транспортним засобом (частини 2 і 3 ст. 289 КК України) відповідальність настає з 14-ти річного віку. Деякі транспортні кримінальні правопорушення може вчиняти лише працівник транспорту, тобто має місце спеціальний суб'єкт ст. ст. 276, 284, 285, 287 КК України).

Таким чином, під транспортними кримінальними правопорушеннями слід розуміти передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на безпеку руху та експлуатації всіх видів механічного та магістрального трубопровідного транспорту.

Аналіз особливостей окремих видів транспортних кримінальних правопорушень дозволяє виявити ознаки, які притаманні їм всім, а саме: у них єдиний родовий об'єкт, багато спільного в ознаках об'єктивної та суб'єктивної сторони, всі вони скоюються у визначеній сфері діяльності як результат взаємодії людини з транспортним засобом. Є також деяка схожість причин та умов, які викликають схожі види транспортних кримінальних правопорушень.

Транспортні кримінальні правопорушення відрізняються від інших транспортних правопорушень кількістю та якістю суспільної небезпеки. Таким чином, критерієм віднесення транспортних кримінальних правопорушень до того чи іншого виду є ступінь (кількість) та характер (якість) суспільної небезпеки. Вони знаходять свій вираз у характері порушень відповідних правил безпеки, розмірі спричиненої шкоди, місці, часі, способу скоєння правопорушення, особливостях суб'єкта та суб'єктивної сторони. При відмежуванні цих видів правопорушень необхідно враховувати, що у багатьох випадках склади транспортних кримінальних правопорушень та адміністративних проступків мають зовнішньо схоже вираження. Кримінальна відповідальність за транспортні кримінальні правопорушення настає, як правило, не за сам факт порушення діючих правил, а за таке порушення, яке тягне за собою спричинення реальної та значної шкоди суспільним відносинам.

В розділі XI Особливої частини КК України ці кримінальні правопорушення розташовані в певній послідовності. При цьому враховується тяжкість кримінального правопорушення, а також вид транспорту, яким він вчиняється. На першому місці стоять кримінальні правопорушення, які вчиняються на залізничному, водному чи повітряному транспорті (статті 276-285 КК України), на

другому - на автомобільному і міському електротранспорті (статті 286-290 КК України), завершують інші кримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких виражається в порушенні чинних на транспорті правил та в пошкодженні магістральних трубопроводів (етапі 291, 292 КК України).

Видовим об'єктом першої групи кримінальних правопорушень є відносини, що забезпечують безпеку руху та експлуатації залізничного, водного і повітряного транспорту; другої групи - безпеку руху та експлуатації автомобільного і міського електротранспорту; третьої групи безпечне функціонування всіх видів механічного та магістрального трубопровідного транспорту.

Крім того, у статтях вказаного розділу законодавець передбачає такі кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення :

- вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 278, ч. 2 ст. 280, ч. 2 ст. 289, ч. 2 ст. 292 КК України);

- скоєння кримінального правопорушення організованою групою (ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 292 КК України);

скоєння кримінального правопорушення, яке поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства (ч. 2 ст. 278, ч. 2 ст. 289 КК України);

поєднане з насильством небезпечним для життя чи здоров'я або з загрозою застосування такого насильства (ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 289 КК України);

вчинення кримінального правопорушення повторно (ч.2 ст. 280, ч.2. ст. 289, ч.2 ст. 292 КК України).

2. Предмет кримінальних правопорушень, які передбачені розділом XI Особливої частини КК

В статтях XI розділу Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» законодавець неоднозначно говорить про транспорт як предмет цих кримінальних правопорушень. Так, в ст.276 КК України йдеться про транспорт (залізничний, водний, повітряний), а також транспортні засоби, колії, засоби сигналізації та зв'язку. В ст.277 КК України – про шляхи сполучення, споруди на них, рухомий склад або судна, засоби зв'язку чи сигналізації. В ст.278 КК України – про залізничний рухомий склад, повітряне, морське чи річкове судно. В ст.279 КК України – про транспортні комунікації, вокзали, аеродроми, порти, станції, інші транспортні підприємства, установи або організації. В ст.283 КК України – про поїзд. В ст.284, 285 КК України – про судно. В ст.286, 287, 289, 290 КК України – про транспортні засоби (в ст.290 вказано конкретно на ідентифікаційний номер, номер двигуна, шасі або кузова транспортного засобу). В ст.292 КК України – про магістральні нафто-, газо- та нафтопродуктопроводи, відводи від них, а також

технологічно пов'язані з ними об'єкти, споруди, засоби автоматики, зв'язку, сигналізації. Транспорт (повітряні судна) як, предмет кримінального правопорушення, може бути і при порушенні правил повітряних польотів (ст.281 КК України), порушенні правил використання повітряного простору (ст.282 КК України). При порушенні правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху (ст.288 КК України) предметом цього кримінального правопорушення можуть виступати автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди, інші дорожні споруди. У разі порушення правил, норм і стандартів виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів, останні можуть виступати предметом цього кримінального правопорушення (ст.291 КК України). В ст. 280 КК України (примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків) про транспорт, як предмет кримінальних правопорушень, не йдеться. Як бачимо, поняття «транспорт», як предмет кримінального правопорушення, в статтях КК України подано по-різному. Наприклад, в ст.286, 287, 289, 290 КК вказано на транспортні засоби. Причому, зміст цих транспортних засобів фактично розкритий в примітці до ст.286 КК України. Це – всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби. Єдине, що потребує з'ясування – це поняття «інші механічні транспортні засоби». Проте ця проблема вирішується в Правилах дорожнього руху. В п.1.10 цих Правил механічний транспортний засіб розуміється як транспортний засіб, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми (крім транспортних засобів, робочий об'єм двигуна яких не перевищує 50 куб. см), а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт. В низці інших згаданих статей КК України на транспорт, як предмет кримінального правопорушення, сказано в загальному значенні. Для з'ясування ж змісту конкретної кримінально-правової заборони потрібно, щоб поняття «транспорт» було деталізовано. З'ясуємо це, звернувшись до Законів України, що регламентують діяльність різних видів транспорту. Так, в Законі України «Про транспорт» перш за все підкреслюється, що єдину транспортну систему України становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування.

Залізничний транспорт це – виробничо-технологічний комплекс організацій і підприємств залізничного транспорту загального користування, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо. До складу залізничного транспорту входять підприємства залізничного

транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, рухомий склад залізничного транспорту, залізничні шляхи сполучення, а також промислові, будівельні, торговельні та постачальницькі підприємства, навчальні заклади, технічні школи, дитячі дошкільні заклади, заклади охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, культури, науково-дослідні, проектно-конструкторські організації, підприємства промислового залізничного транспорту та інші підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що забезпечують його діяльність і розвиток.

Промисловий залізничний транспорт – це транспортно-технологічний комплекс, який забезпечує системне переміщення вантажів у процесі виробництва (між виробництвами, виробничими циклами, окремими операціями або підприємствами в цілому) та взаємодію із залізничним транспортом загального користування і не належить до нього.

Водний транспорт – це складова транспортної галузі, що забезпечує потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях за допомогою морських та річкових транспортних засобів. До складу морського транспорту входять підприємства морського транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, порти і пристані, судна, судноремонтні заводи, морські шляхи сполучення, а також підприємства зв'язку, промислові, торговельні, будівельні і постачальницькі підприємства, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, фізичної культури, науково-дослідні, проектно-конструкторські організації та інші підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що забезпечують роботу морського транспорту. До складу річкового транспорту входять підприємства річкового транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, порти і пристані, судна, суднобудівно-судноремонтні заводи, ремонтно-експлуатаційні бази, підприємства шляхового господарства, а також підприємства зв'язку, промислові, торговельні, будівельні та постачальницькі підприємства, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, культури, проектно-конструкторські організації та інші підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, що забезпечують роботу річкового транспорту.

Автомобільний транспорт це – галузь транспорту, яка забезпечує задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях пасажирів та вантажів автомобільними транспортними засобами. Автомобільний транспортний засіб це – колісний транспортний засіб (автобус, вантажний та легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), який використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій. Ці транспортні засоби за своїм призначенням поділяються на: транспортні засоби загального призначення – такі –

транспортні засоби, що не обладнані спеціальним устаткуванням і призначені для перевезення пасажирів або вантажів (автобус, легковий автомобіль, вантажний автомобіль, причіп, напівпричіп з бортовою платформою відкритого або закритого типу; транспортні засоби спеціалізованого призначення – це такі транспортні засоби, що призначені для перевезення певних категорій пасажирів чи вантажів (автобус для перевезення дітей, інвалідів, пасажирів певних професій, самоскид, цистерна, сідельний тягач, фургон, швидка медична допомога, автомобіль інкасації, ритуальний автомобіль тощо) та мають спеціальне обладнання (таксі, броньований, обладнаний спеціальними світловими і звуковими сигнальними пристроями тощо; транспортні засоби спеціального призначення – це такі транспортні засоби, що призначені для виконання спеціальних робочих функцій (для аварійного ремонту, автокран, пожежний, автобетонмішалка, вишка розвідувальна чи бурова на автомобілі, для транспортування сміття та інших відходів, технічна допомога, автомобіль прибиральний, автомобіль-майстерня, радіологічна майстерня, автомобіль для пересувних телевізійних і звукових станцій тощо). До складу автомобільного транспорту входять підприємства автомобільного транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, авторемонтні і шиноремонтні підприємства, рухомий склад автомобільного транспорту, транспортно-експедиційні підприємства, а також автовокзали і автостанції, навчальні заклади, ремонтно-будівельні організації та соціальнопобутові заклади, інші підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що забезпечують роботу автомобільного транспорту.

Авіаційний транспорт – це складова транспортної галузі, що забезпечує потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях за допомогою повітряних транспортних засобів. До складу авіаційного транспорту входять підприємства повітряного транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, аерофотозйомки, сільськогосподарські роботи, а також аеропорти, аеродроми, аероклуби, транспортні засоби, системи управління повітряним рухом, навчальні заклади, ремонтні заводи цивільної авіації та інші підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що забезпечують роботу авіаційного транспорту.

Міський електротранспорт – це складова транспортної галузі, що забезпечує потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях за допомогою засобів міського електротранспорту. До складу міського електротранспорту входять підприємства міського електротранспорту, що здійснюють перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, рухомий склад, трамвайні і тролейбусні лінії, ремонтно-експлуатаційні депо, службові приміщення, фунікулери, канатні дороги, ескалатори, заводи по ремонту

рухомого складу і виготовленню запасних частин, споруди енергетичного господарства та зв'язку, промислові, ремонтно-будівельні, торговельні та постачальницькі організації, навчальні заклади, науково-дослідні та проектно-конструкторські установи, заклади охорони здоров'я, відпочинку, фізичної культури і спорту та інші культурно-побутові заклади і підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що забезпечують роботу міського електротранспорту. Говорячи про метрополітен, слід зауважити наступне. Закон України «Про транспорт», визначаючи зміст транспорту загального користування, відносить до нього: залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний транспорт, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен. Закон України «Про міський електричний транспорт», поняттям «міський електричний транспорт» охоплює: трамваї, тролейбуси, поїзди метрополітену (ст.1). При цьому зазначено, що Правила експлуатації трамвая та тролейбуса затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства. Правила технічної експлуатації метрополітену – центральним органом виконавчої влади у галузі транспорту (ч.2 ст.17). Такий підхід є об'єктивним. Метрополітен призначений для перевезень пасажирів у містах, як і трамваї та тролейбуси. Тому його і відносять до міського електричного транспорту. Але за технічними характеристиками метрополітен належить до залізничного транспорту. Його технічна регламентація здійснюється центральним органом виконавчої влади у галузі транспорту. І тому порушення правил безпеки руху або експлуатації метрополітену повинно розглядатись як кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст.276 КК України.

Відомчий транспорт – це складова транспортної галузі, що забезпечує потреби відомств в перевезеннях за допомогою транспортних засобів. До складу відомчого транспорту входять транспортні засоби підприємств, установ та організацій.

Трубопровідний транспорт – це складова транспортної галузі, що забезпечує потреби населення та суспільного виробництва в переміщенні (поставках, відведеннях) продуктів засобами трубопровідного транспорту. Відповідно до Закону України «Про трубопровідний транспорт» систему трубопровідного транспорту України становлять: магістральний трубопровідний транспорт та промисловий трубопровідний транспорт. Магістральний трубопровід – це технологічний комплекс, що функціонує як єдина система і до якого входить окремий трубопровід з усіма об'єктами і спорудами, зв'язаними з ним єдиним технологічним процесом, або кілька трубопроводів, якими здійснюються транзитні, міждержавні, міжрегіональні поставки продуктів транспортування споживачам, або інші трубопроводи, спроектовані та збудовані згідно з державними будівельними вимогами щодо магістральних трубопроводів. Промислові трубопроводи

(приєднані мережі) – це всі інші немагістральні трубопроводи в межах виробництв, а також нафтобазові, внутрішньопромислові нафто-, газо- і продуктопроводи, міські газопровідні, водопровідні, теплопровідні, каналізаційні мережі, розподільчі трубопроводи водопостачання, меліоративні системи тощо.

Шляхи сполучень як предмети кримінальних правопорушень. В контексті транспортних кримінальних правопорушень, етимологічне розуміння терміну «шляхи сполучень», означає спеціальний простір, який використовується людиною при експлуатації транспортних засобів, що дозволяє з'єднати одне з іншим. Шляхами сполучень є: залізничні колії (елементи залізничної колії (земляне полотно, верхня будова та штучні споруди) за міцністю, стійкістю і станом мають забезпечувати безпечний і плавний рух поїздів із швидкостями, встановленими на даній ділянці); річки, озера, водосховища, канали, інші водойми, а також внутрішні морські води та територіальне море (внутрішні водні шляхи загального користування); повітряний простір (повітряні траси і місцеві повітряні лінії України); автомобільні дороги (лінійний комплекс інженерних споруд, призначений для безперервного, безпечного та зручного руху транспортних засобів) Наведене показує, що Закон України «Про транспорт» неоднаково дає визначення того чи іншого виду транспорту. Так, характеризуючи відомчий транспорт, законодавець говорить лише про транспортні засоби підприємств, установ та організацій. В той час, як характеризуючи, наприклад, міський електротранспорт, морський та річковий транспорт, говорять і про ремонтно-експлуатаційні депо, судноремонтні заводи. Відомчий транспорт також потребує технічного обслуговування. Таке обслуговування може здійснюватись, наприклад, в гаражах, ремонтних приміщеннях тощо. Однаковий підхід у визначенні змісту поняття «транспорт» вимагає включення до поняття «відомчий транспорт» і приміщень, де його обслуговують. Крім того, Закон України «Про транспорт» неоднозначно вирішує і питання щодо шляхів сполучення. Так, до складу залізничного транспорту віднесено морські шляхи сполучення. До складу міського електротранспорту відносять трамвайні і тролейбусні лінії. Проте, до складу річкового транспорту, до складу автомобільного транспорту, до складу повітряного транспорту, відповідно річкові шляхи, автомобільні шляхи, повітряні шляхи не віднесено (не названо). І між тим, без цих шляхів функціонування згаданих видів транспорту неможливе. Такі шляхи убезпечуються відповідно до потреб того чи іншого виду транспорту. Наприклад, повітряні судна в польоті супроводжуються наземними службами. Безпеку експлуатації річкових суден, автомобілів на шляхах, якими вони пересуваються, забезпечують, наприклад, різноманітні засоби сигналізації, зв'язку.

Зважаючи на викладене, шляхи сполучень, як простір, яким відбувається пересування, сполучення (водний, морський, повітряний, річковий і т.ін.) належить віднести до складу всіх видів транспорту. Такий підхід узгоджується із

законодавчими вимогами. Наприклад, з вимогою Закону України «Про автомобільні дороги». В ст.7 цього закону зазначено, що автомобільні дороги загального користування є складовою Єдиної транспортної системи України. А саму єдину транспортну систему України Закон України «Про транспорт» визначає як сукупність транспорту загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міського електротранспорту, у тому числі метрополітену); промислового залізничного транспорту; відомчого транспорту; трубопровідного транспорту; шляхів сполучення загального користування. Функціонування всіх складових транспорту кримінально-правовою охороною нормами XI розділу Особливої частини КК України не забезпечено. Цього об'єктивно і не вимагається. Наприклад, функціонування навчальних закладів, науково-дослідних та проектно-конструкторських установ, закладів охорони здоров'я, відпочинку, фізичної культури і спорту та інших культурно-побутових закладів і підприємств, установ та організацій підприємств транспорту кримінально-правовою охороною в рамках XI розділу Особливої частини КК України не забезпечено. Саме тому законодавчо наведені визначення того чи іншого виду транспорту слід вважати як дані в широкому розумінні. Безпека руху та експлуатації транспорту, в розумінні кримінально-правової охорони її нормами XI розділу Особливої частини КК України, повинна трактуватись у вузькому значенні. І розуміння в цьому контексті поняття «транспорт» повинно охоплювати лише транспортні засоби, а також технологічно пов'язані з їх функціонуванням об'єкти (наприклад, вокзал, аеропорт, інші транспортні підприємства, які забезпечують безпеку руху та експлуатацію транспорту), споруди, засоби автоматики, сигналізації та зв'язку і шляхи сполучень. Саме їх і слід визнавати предметами кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена нормами розділу XI Особливої частини КК України.

3. Поняття незаконного заволодіння транспортним засобом. Аналіз складу кримінального правопорушення.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є право власності на автотранспортні засоби і безпека їх руху по вулицям і дорогам, що має гарантувати безпеку життя і здоров'я пішоходів.

Предметом посягання можуть бути лише автомобільні і моторні транспортні засоби, що рухаються по вулицям і дорогам з додержанням спеціальних правил щодо такого руху. До їх складу відносяться всі види автомобілів, мотоцикли, тролейбуси, трактори та інші самохідні та механічні засоби (грейдери, бульдозери).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення - це активні дії, пов'язані з незаконним заволодінням зазначеними транспортними засобами.

Заволодіння в цьому випадку означає протиправне вилучення транспортного засобу із чужого володіння і встановлення тим самим тимчасового чи постійного розпорядження ним у своїх особистих цілях.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується наявністю прямого умислу. При цьому п.1 Примітки до ст. 289 КК України зазначає, що під заволодінням транспортним засобом слід розуміти вчинене навмисно, з будь-якою метою, протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка не мала правомочностей щодо транспортного засобу, яким вона заволоділа, і до вчинення кримінального правопорушення досягла 14-ти років (ч. ч.2 і 3) чи 16-ти років (ч. 1 ст. 289 КК України).

У ч.4 ст. 289 КК України встановлено чотири умови, за наявності яких особа, яка вчинила цей кримінальне правопорушення, звільняється судом від кримінальної відповідальності, а саме: 1) вчинення даного кримінального правопорушення вперше без застосування будь-якого насильства чи погрози застосування насильства до потерпілого; 2) добровільна заява правоохоронним органам про вчинення такого кримінального правопорушення ; 3) повернення транспортного засобу його власнику; 4) повне відшкодування потерпілому завданих йому кримінальним правопорушення збитків.

4. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Аналіз складу кримінального правопорушення

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є безпека руху й експлуатації автомобільного та деяких інших видів транспорту, перелік яких наведений у примітці до ст 286, а його додатковим обов'язковим об'єктом - життя і здоров'я особи

Транспортними засобами, в зв'язку з керуванням якими настає відповідальність за ст. 286 (а також які є ознакою складів кримінальних правопорушень, передбачених ст ст. 287, 289, 290), виступають транспортні засоби: 1) які приводяться в рух двигуном внутрішнього згоряння з робочим об'ємом понад 50 см або іншим механічним двигуном (електричним, паровим тощо), що забезпечує конструктивну швидкість, яка перевищує 40 км/год; 2) для керування якими потрібне посвідчення і надає право пересування шляхами загального користування; 3) підлягають періодичному державному технічному огляду; 4) підлягають обов'язковому страхуванню цивільної відповідальності.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення включає такі обов'язкові ознаки:

1) діяння, 2) обстановку, 3) наслідки та 4) причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Діяння полягає у порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. Воно може вчинятися шляхом дії або бездіяльності і полягати у; 1) вчиненні дій, які заборонені правилами (проїзд на заборонний сигнал світлофора, експлуатація автомобіля з певними технічними несправностями тощо); 2) невиконанні дій, які особа може і зобов'язана вчинити відповідно до вимог правил безпеки руху й експлуатації транспорту (не зниження швидкості руху відповідно до дорожньої обстановки чи приписів дорожніх знаків, неправильне користування зовнішніми світловими приладами).

Діяння при вчиненні цього кримінального правопорушення завжди пов'язане з недотриманням вимог відповідних нормативних актів - правил безпеки руху та експлуатації транспортних засобів. Такі правила встановлені у законах та інших нормативно-правових актах, насамперед Правилах дорожнього руху.

Обстановка вчинення кримінального правопорушення характеризується тим, що діяння вчиняється та наслідки настають в обстановці дорожнього руху, тобто в процесі пересування транспортних засобів. Тому не охоплюється ст. 286 заподіяння шкоди під час ремонту транспортних засобів чи в ході виконання ними певних спеціальних (не транспортних) операцій (наприклад, під час переміщення ґрунту бульдозером, збирання врожаю самохідним комбайном).

Кримінальна відповідальність за ст. 286 настає за умови заподіяння наслідків у вигляді фізичної шкоди, яка є не менш небезпечною, ніж середньої тяжкості тілесне ушкодження. Заподіяння в результаті порушення правил безпеки дорожнього руху легких тілесних ушкоджень виключає застосування ст.286.

Причинний зв'язок між діянням і наслідками має місце тоді, коли порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту, допущене винним, закономірно, з необхідністю тягне за собою наслідки, передбачені ст. 286.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання зазначених у ст. 286 наслідків.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний. Це осудна особа, яка досягла 16-річного віку і керує транспортним засобом. Особою, яка керує транспортним засобом, вважаються: водій; інструктор, який керує навчальним водінням; службова особа, яка дає водію обов'язкові для

виконання вказівки. При цьому не мають значення наявність чи відсутність в особі права володіння чи користування цим транспортним засобом, посвідчення на право управління транспортним засобом.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення визначається ставленням винного до наслідків і в цілому характеризується необережною виною. При умисному ставленні до наслідків вчинене кваліфікується за статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідні умисні кримінальні правопорушення.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення є спричинення в результаті порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту: 1) смерті потерпілого або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одному чи кільком потерпілим (ч. 2 ст. 286). Якщо під час дорожньої події заподіяно тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, то скоєне кваліфікується за частиною статті, яка передбачає найбільш тяжкий вид ушкоджень; 2) загибелі кількох осіб (ч. 3 ст. 286), За ч. 3 ст. 286 порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту кваліфікується тоді, коли смерть кількох осіб була результатом однієї дорожньої події. Дві чи більше подій, в результаті кожної з яких настала смерть однієї особи, не можна оцінювати як наслідок - загибель кількох осіб.

5. Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації. Аналіз складу кримінального правопорушення

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення може полягати в таких альтернативних актах поведінки:

1) випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів (надання дозволу, вказівки про здійснення поїздки на транспортному засобі, який має технічну несправність. Перелік таких несправностей приведений у Правилах дорожнього руху);

2) допуск до керування транспортними засобами особи, яка перебуває в стані сп'яніння або не має права на керування транспортними засобом;

3) інші грубі порушення правил експлуатації транспорту, що забезпечують транспортний рух (будь-які дії або бездіяльність, внаслідок яких здійснюється експлуатація транспортних засобів в умовах, які загрожують безпеці дорожнього руху, наприклад, грубе порушення роботи водіїв, продовження роботи транспортного засобу, несправність якого виявлялась в ході рейсу.

Склад кримінального правопорушення є матеріальним, кримінальне правопорушення вважається закінченим, тільки у випадку настання певних наслідків та існує причинений зв'язок між ними і порушенням правил

експлуатації транспортного засобу.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний; ним є особа, яка відповідальна за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів (наприклад, керівник транспортного підприємства, механік, диспетчер та ін.).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення вимагає за відомості, тобто усвідомлення суб'єктом наявності технічної несправності транспортного засобу, що реально загрожує безпеці руху. В цілому даний кримінальне правопорушення визнається необережним.

Питання для самостійного контролю

1. Поняття транспортних кримінальних правопорушень, їх загальна характеристика, система.
2. Відмежування транспортних кримінальних правопорушень від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, від кримінальних правопорушень проти власності.
3. Визначення предмету кримінальних правопорушень, які передбачені розділом XI Особливої частини КК, для кваліфікації кримінальних правопорушень.
4. Значення транспортних кримінальних правопорушень для правозастосовної діяльності працівників правоохоронних органів.

ТЕМА 11. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

1. Поняття та система кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності

Виходячи з особливостей безпосередніх об'єктів, ці кримінальні правопорушення можуть бути поділені на два види: 1) кримінальні правопорушення проти громадського порядку (групове порушення громадського порядку - ст. 293 КК, масові заворушення - ст. 294 КК, заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку, - ст. 295 КК, хуліганство - ст. 296 КК); 2) кримінальні правопорушення проти суспільної моральності (наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого - ст. 297 КК, знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці - ст. 298 КК, знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду - ст. 298¹ КК, жорстоке поводження з тваринами - ст. 299 КК, ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, - ст. 300 КК, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів - ст. 301 КК, створення або утримання місць розпусти і звідництво - ст. 302 КК, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією - ст. 303 КК, втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність - ст. 304 КК).

У свою чергу, кримінальні правопорушення проти суспільної моральності можна поділити на три види: 1) посягання на основні моральні принципи і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства (статті 297, 298, 298¹, 299 і 300); 2) посягання на основні принципи моральності у сфері статевих відносин (статті 301, 302 і 303); 3) посягання на основні принципи моральності у сфері морального і фізичного розвитку неповнолітніх (ч. 2 ст. 299, частини 2 і 3 ст. 300, частини 2 і 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, частини 3 і 4 ст. 303, ст. 304 КК).

2. Поняття та необхідні ознаки хуліганства. Відмінність цього кримінального правопорушення від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Особливості кваліфікації хуліганства, якщо воно супроводжується скоєнням інших кримінальних правопорушень

Суспільна небезпечність хуліганства полягає в тому, що це один із небезпечних і поширених кримінальних правопорушень проти громадського порядку, тобто комплексу суспільних відносин, які забезпечують нормальні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, спокійний відпочинок і дотримання правил поведінки в суспільному житті і побуті. Крім цього, хуліганство часто завдає шкоди здоров'ю людей, власності, навколишньому середовищу.

З об'єктивної сторони хуліганство є суспільно небезпечною дією, що грубо порушує громадський порядок. Такими закон визнає тільки дії, які спричинили істотну шкоду особистим чи суспільним інтересам і відрізнялися особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Зміст грубості порушення громадського порядку слід визначати з урахуванням характеру хуліганських дій, їх наслідків, місця і тривалості їх вчинення, кількості потерпілих, їх віку, стану здоров'я, суттєвості порушення їх інтересів або інтересів підприємств, установ, організацій. Аналіз цих обставин потрібен і для з'ясування наявності особливої зухвалості або виняткового цинізму, що є основними і обов'язковими показниками грубого порушення громадського порядку

Особлива зухвалість – це грубе порушення громадського порядку, поєднане із завданням потерпілій особі побоїв чи іншим насильством, що спричинило тілесні ушкодження, чи знущанням над потерпілим, знищенням або пошкодженням майна, тривале порушення спокою громадян, зрив масового заходу, тимчасове порушення нормальної діяльності установи, підприємства, організації, руху транспорту тощо.

Винятковий цинізм – це демонстративна зневага щодо норм моральності, наприклад, груба непристойність, публічне оголення, знущання над немічними особами та ін.

Під явною неповагою до суспільства слід вважати нахабно виявлене, зневажливе ставлення винного до громадського порядку та існуючих у суспільстві загальновизнаних правил поведінки і моральності. Ця ознака однаково характеризує як об'єктивну сторону хуліганства – грубе порушення громадського порядку, так і його суб'єктивну сторону – хуліганські мотиви вчинення. Закінченим кримінальне правопорушення визнається з моменту вчинення дії, що грубо порушує громадський порядок.

Аналіз ознак хуліганства дає підставу для висновку, що такі насильницькі дії, як побої, мордування, спричинення різних за ступенем тяжкості тілесних ушкоджень, а також умисне знищення чи пошкодження майна характеризують особливу зухвалість. Тому хуліганство, яке супроводжується побоями (ч. 1 ст. 126 КК) або спричиненням легкого тілесного ушкодження (ст. 125 КК), не потребує додаткової кваліфікації.

Суб'єктивна сторона хуліганства характеризується прямим умислом і мотивами явної неповаги до суспільства. Винний усвідомлює, що своїми діями грубо порушує громадський порядок, виражаючи тим самим явну неповагу до суспільства, і бажає цього. Не змінює характеру вини і вчинення хуліганських дій за наявності кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак. Особа, наприклад, усвідомлює, що її хуліганські дії пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, і знову-таки бажає цього. Однак умисел щодо заподіяння шкоди в результаті хуліганських дій може бути і непрямим. Не можна, наприклад, заперечувати наявність його у випадку, коли п'яний хуліган почав лякати зброєю людей, а потім у громадському місці зробив неприцільний постріл, заподіявши одному з потерпілих тілесне ушкодження. У цьому випадку винний діяв нецілеспрямовано, він не бажав заподіяти шкоди здоров'ю будь-кому з оточуючих, але свідомо припускав такі наслідки.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони хуліганства є усвідомлене вчинення діяння з мотиву явної неповаги до суспільства. Такий мотив має важливе значення тому, що він, з одного боку, характеризує хуліганські дії, а з другого – самим законом визнається обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони.

Хуліганство, вчинене групою осіб, необхідно відрізнити від масових заворушень (ст. 294 КК) і від групового порушення громадського порядку (ст. 293 КК). При масових заворушеннях дії завжди вчиняються натовпом, причому ці дії супроводжуються погромами, підпалами, руйнуваннями, насильницьким виселенням громадян, нерідко збройним опором представникам влади. При груповому хуліганстві ці ознаки відсутні, а його виконавці грубо порушують громадський порядок винятково з мотивів явної неповаги до суспільства. Групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК) відрізняється від хуліганства, вчиненого групою осіб, відсутністю хуліганських мотивів. Тому у разі, коли групове порушення громадського порядку вчиняється з мотивів явної неповаги до суспільства, відповідальність повинна наставати за ч. 2 ст. 296 КК.

Хуліганство слід відрізнити від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, а саме: дії, що супроводжувалися погрозами

вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

У частині 3 ст. 296 КК передбачена відповідальність за хуліганство, визначене в перших двох частинах цієї статті, якщо воно було вчинене особою, раніше судимою за хуліганство, чи пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії. Хуліганство визнається злісним за ознакою його рецидиву, тобто вчиняється особою, яка раніше була судима за будьяке хуліганство, за умови, що судимість з неї не знята і не погашена. Хуліганські дії, вчинені повторно без наявності судимості за одну з них, не є підставою для кваліфікації вчиненого за ч. 3 ст. 296, але це повинно бути враховано при призначенні покарання як обтяжуюча обставина (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК). Друга кваліфікуюча ознака такого хуліганства буде у разі наявності опору, тобто протидії представникові влади, представникові громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, виконати свій службовий чи громадський обов'язок щодо охорони громадського порядку (про поняття представника влади та особи, що виконує свій обов'язок щодо охорони громадського порядку, див. коментар до ст. 342 КК). Це можуть бути погрози на їх адресу, побої, спричинення тілесних ушкоджень тощо. При цьому опір повинен бути складовою частиною хуліганства, мати місце в період його вчинення. Опір, у тому числі поєднаний із насильством чи погрозою його застосування до цих осіб, не потребує додаткової кваліфікації за кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Винятком є лише опір, поєднаний з таким насильством, що містить ознаки ще й іншого більш тяжкого кримінального правопорушення (наприклад, статті 121, 122, ч. 3 ст. 345 КК та ін.). У тих випадках, коли опір має місце після припинення хуліганства як протидія затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність за такі дії повинна наставати за сукупністю кримінальних правопорушень.

Частина 4 ст. 296 КК передбачає відповідальність за хуліганські дії, визначені в перших трьох частинах цієї статті, якщо вони вчинені із

застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень.

Застосуванням зброї та інших предметів слід визнавати не тільки їхнє реальне застосування для спричинення тілесних ушкоджень, а й у разі, коли виникає ситуація реальної загрози спричинення шкоди здоров'ю потерпілого. Подібне має місце й у випадку замаху на спричинення тілесного ушкодження, коли, наприклад, сам потерпілий або стороння людина вибиває ніж із занесеної руки хулігана. Однією із обов'язкових умов наявності застосування зброї чи інших предметів як ознаки цього виду хуліганства є спрямованість їх на спричинення шкоди здоров'ю людей. Вчинення хуліганських дій із використанням таких предметів проти тварин, для пошкодження майна або зелених насаджень не утворює складу цього виду хуліганства.

3. Поняття масових заворушень. Необхідні ознаки цього кримінального правопорушення

Масовими визнаються такі заворушення, які супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, що використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях.

Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є громадський порядок, тобто ті суспільні відносини, що забезпечують умови нормального функціонування державних і громадських структур, нормальний ритм суспільного життя, роботи і спокою людей. Окрім цього об'єкта при здійсненні масових заворушень часто шкода заподіюється і додатковим об'єктам - авторитету представників влади, інтересам особи, власності.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається в організації масових заворушень чи активній участі в них. Організація масових заворушень полягає в підбурюванні тих людей, які стихійно зібралися, для масових виступів, насильства над людьми, погромів, підпалів, захоплення будівель, споруд, насильницького виселення громадян, знищення майна, збройного опору представникам влади. Як організаційну діяльність треба розглядати і керівництво діями натовпу при вчиненні названих дій, поширення серед натовпу неправдивої інформації тощо. Активна участь у цьому кримінальному правопорушенні означає особисту участь у вчиненні будь-яких зазначених у законі дій.

Насильством над особою слід вважати завдання ударів, побоїв, катування, заподіяння будь-яких тілесних ушкоджень одному чи багатьом потерпілим.

Вчинене під час масових заворушень умисне вбивство вимагає додаткової кваліфікації за ст. 115 КК. Погроми - це дії, поєднані зі знищенням, ушкодженням, руйнуванням цивільних споруд, житлових та інших будинків, транспортних засобів, іншого майна. Підпали - це дії, що спричинили займання будинків, споруд, транспортних засобів. Знищення майна означає його приведення в повну непридатність. Захоплення будівель або споруд - це самовільне захоплення їх натовпом або активними учасниками під час масових заворушень. Насильницьке виселення громадян має місце у випадку вигнання людей з їхніх помешкань чи певної місцевості із застосуванням фізичного чи психічного насильства.

Збройний опір має місце у разі перешкоджання представникові влади виконувати його обов'язки із застосуванням хоча б одним із учасників масових заворушень вогнепальної, холодної зброї чи інших предметів, які використовувались як зброя. Для визнання кримінального правопорушення закінченим достатньо вчинення учасником масових заворушень будь-якої із зазначених у диспозиції ст. 294 КК дій.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується тільки прямим умислом. Однак умисел щодо заподіяння шкоди в результаті масових заворушень може бути і непрямим. Мотиви і мета масових заворушень можуть бути різними, на кваліфікацію вони не впливають, але можуть бути враховані при призначенні покарання.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення можуть бути лише організатори масових заворушень та активні їх учасники, які досягли 16-річного віку.

Частина 2 ст. 294 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, якщо вони призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків. Під загибеллю людей слід розуміти смерть одного чи кількох потерпілих. Під іншими тяжкими наслідками розуміють заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або заподіяння значної матеріальної шкоди.

4. Жорстоке поводження з тваринами

Ця стаття встановлює відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, у тому числі безпритульними тваринами, що вчинене умисно та призвело до каліцтва чи загибелі тварини, а також нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують загальноприйняті принципи моральності у сфері поводження з

тваринами. Жорстоке поводження з тваринами, або інше знущання над ними, суперечить сформованим у суспільстві підвалинам гуманного ставлення до тварин і чинному законодавству.

Предметом цього кримінального правопорушення є будь-які хребетні тварини. Закон однаково охороняє тварин, які утримуються в домашніх умовах, у зоопарках, на фермах, тих, які використовуються у сільському господарстві, на іподромах, в цирках, і тих, що є безпритульними чи перебувають у природному середовищі. Виняток становлять лише гризуни та інші шкідники сільськогосподарських, лісових або мисливських угідь.

Об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення утворює знущання над твариною, вчинене із застосуванням жорстоких методів, або нацьковування цих тварин одна на одну. Знущання має місце при катуванні із застосуванням жорстоких, тобто особливо витончених методів, наприклад, заподіяння травм, переломів кінцівок, термічний або хімічний вплив тощо. Жорстоке поводження може бути вчинене і шляхом позбавлення води, корму, повітря тощо. Ознак цього кримінального правопорушення немає у разі знищення хворих, бездомних тварин, при мисливському відстрілі або іншому видобутку диких тварин і птахів, а також при заборі домашніх тварин, якщо його здійснено з дотриманням відповідних правил.

Нацьковування тварин одна на одну має місце, наприклад, коли собака використовується для нападу на інших диких або домашніх тварин заради втіхи, або проводяться собачі чи півнячі бої. Закінченим кримінальне правопорушення визнається з моменту вчинення будь-якого із зазначених діянь.

Публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження із тваринами передбачають хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій (представників влади, військовослужбовців тощо) схилити певну кількість осіб до певних дій. Якщо такі заклики звернені до конкретної особи, вони кваліфікуються як підбурювання до жорстокого поводження із тваринами. Публічність є оціночною ознакою, і питання про наявність її має вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням часу, місця, обстановки здійснення закликів тощо.

Розповсюдження матеріалів - це дії, метою яких є доведення змісту відповідних матеріалів до відома багатьох людей (невизначеної їх кількості або певного кола).

Публічні заклики можуть мати місце на мітингу, зібранні тощо, а розповсюдження матеріалів - здійснюватися шляхом підкидання листівок до поштових скриньок, розклеювання їх на дошках для оголошень, розсилання листів певним групам адресатів тощо.

Матеріали - письмові чи зафіксовані на іншому носіїві інформації (дискеті, аудіочи відеокасеті) звернення, листівки, плакати, газети, журнали тощо - тут виступають засобами вчинення кримінального правопорушення. Оскільки законодавець використовує цей термін у множині, розповсюдження одного примірника відповідного матеріалу не містить складу кримінального правопорушення.

Розповсюдження матеріалів є закінченим кримінальним правопорушенням з моменту, коли хоча б частка вказаних підготовлених матеріалів потрапила до адресатів.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Мотиви вчинення кримінального правопорушення - хуліганські або корисливі.

Суб'єкт кримінального правопорушення - будь-яка особа, що досягла 16-річного віку.

Частина 2 ст. 299 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені в присутності малолітнього або неповнолітньої особи. Наявність цієї кваліфікуючої ознаки припускає, що зазначені в законі діяння вчиняються в тому місці, де присутні одна чи кілька осіб, які не досягли 14-річного віку або 18-річного віку. При цьому винний має усвідомлювати малолітство хоча б одного з присутніх підлітків.

Частина 3 ст. 299 КК України передбачає відповідальність за дії, вчинені з особливою жорстокістю або у присутності малолітнього чи неповнолітнього, або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або вчинені активним способом

5. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Відмежування цього кримінального правопорушення від кримінальних правопорушень проти власності

Ця стаття передбачає відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання, над тілом, його останками, прахом померлого або над урною з прахом померлого, а також за незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого чи предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання або на тілі (останках, прахові) померлого.

Об'єкт є суспільні відносини, що забезпечують загальноприйняті моральні принципи прояву поваги до пам'яті та праху покійних.

Предметом може бути могила, склеп, надмогильні споруди, огорожа, урна з прахом померлого, інше місце поховання, а також предмети, що знаходяться

на могилі або в ній: тіло, останки, прах померлого, одяг на ньому, нагороди, коштовності, вінки тощо.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення виражена в нарузі над могилою, іншим місцем поховання, над тілом, останками, прахом померлого або над урною з прахом померлого, а також у незаконному заволодінні тілом, останками, прахом померлого, урною з прахом померлого або предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі, останках чи прахові померлого. Наруга може вчинятися шляхом осквернення могили, утворення зневажливих написів, малюнків, символів або інших зображень на пам'ятниках чи надмогильних спорудах або урні з прахом померлого. Наруга може вчинятися шляхом розкопування могили, пошкодження ніші в стіні, урни з прахом, осквернення труни, пошкодження пам'ятника, надгробної плити, пам'ятних написів, зображень, огорожі тощо. Наруга над тілом (останками, прахом) померлого має місце у разі незаконного заволодіння тілом, останками чи урною з прахом померлого або вчинення непристойних дій над тілом (останками) померлого, самовільне знімання одягу з тіла померлого, переміщення його тіла в інше місце, розчленування чи знищення тіла (останків, праху) померлого, здійснення акту некрофілії, використання частин похованого тіла з ритуальними чи іншими незаконними цілями. Незаконне заволодіння інших предметів припускає таємне або відкрите вилучення предметів, що знаходяться в могилі, іншому місці поховання, тілі померлого або на могилі (одягу, прикрас з тіла померлого, пам'ятників, надгробних плит, огорожі). Заволодіння такими предметами або їх пошкодження додаткової кваліфікації за кримінальні правопорушення проти власності не потребує, оскільки ці предмети не мають власника. Закінченим цей кримінальний правопорушення буде з часу вчинення будь-якого названого в диспозиції статті діяння. А щодо незаконного заволодіння зазначених у ній предметів - з моменту їх вилучення, коли винна особа має можливість розпорядитися ними.

Отже основна різниця між наругою над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого та кримінальними правопорушеннями проти власності полягає у тому, що об'єктом наруги над могилою є суспільні відносини у сфері охорони суспільної моралі, а кримінальних правопорушень проти власності - суспільні відносини у сфері охорони права власності. Предмети посягання при нарузі над могилою не мають конкретного власника, і не можуть кваліфікуватися як кримінальні правопорушення проти власності.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. При нарузі винна особа усвідомлює характер своїх дій і бажає їх вчинити, а при незаконному заволодінні зазначеними предметами вона бажає ними заволодіти. Мотиви вчинення

діянь можуть бути різними. Однак у разі вчинення їх з корисливих чи хуліганських мотивів закон визнає їх кваліфікуючими ознаками.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення - особа, яка досягла 16 річного віку.

Частина 2 ст. 297 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з корисливих чи хуліганських мотивів, або вчинені щодо братської могили чи могили Невідомого солдата, або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування. Ознаки повторності, попередньої змови групи осіб, вчинені з корисливих чи хуліганських мотивів, відомі. Вчинені щодо братської могили, тобто місць масового поховання загиблих військовослужбовців, партизанів, підпільників та інших учасників бойових дій, місць поховань мешканців населених пунктів, які стали жертвами бойових дій, репресій, голодомору, стихійних та техногенних катастроф. Щодо могили Невідомого солдата - місця поховання безіменного учасника бойових дій, що є проявом пам'яті і вдячності народу військовослужбовцям, які загинули в боях за нашу Батьківщину. Дії, поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, будуть кваліфікуючою ознакою у разі, коли воно не є небезпечним для життя (побої, мордування, легкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження або погроза застосування будь-якого насильства).

Частина 3 цієї статті встановлює відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою, якщо вони спричинили тяжкі наслідки. До таких наслідків належать вчинення наруги над багатьма (три і більше) могилами чи іншими місцями поховань, знищення чи пошкодження місць поховань, пам'ятників або інших надмогильних споруд, що спричинило шкоду у великих розмірах. Шкода у великих розмірах - поняття оціночне і з'ясовується у кожному випадку з урахуванням фактичної матеріальної шкоди і тих витрат (у грошовому еквіваленті), що необхідні для поновлення та реставрації пошкоджених предметів (відповідно до примітки 3 ст. 185 КК це розмір, який у 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян). Аналогічний підхід допустимий і при визначенні великого розміру шкоди, спричиненої вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК.

Тяжкими наслідками визнаються також заподіяння тяжкого тілесного ушкодження чи смерті одній або кільком особам. Якщо при вчиненні цього кримінального правопорушення особа бажала або свідомо допускала настання смерті потерпілого, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень (ч. 3 ст. 297 та ст. 115 КК).

6. Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію

Суспільна небезпечність цього кримінального правопорушення полягає в тому, що воно посягає на основні засади моральності у сфері духовного і культурного життя суспільства. Ввезення, виготовлення та розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, негативно впливає на свідомість і психіку людини, деформує її уявлення про духовні, моральні і культурні цінності в суспільстві, пригнічує позитивне уявлення і ставлення щодо гуманності, поваги і толерантного відношення до людей незалежно від їх раси, національності та віросповідання. Вони насаджують бездуховність, агресивність, ворожнечу, пробуджують інші низькі інстинкти і нахили, що знижує загальний рівень культури в суспільстві.

Предметом цього кримінального правопорушення є будь-які твори (друкована продукція, кінофільми, відеофільми, натуралістичні фото- і відеозаписи, комп'ютерні програми та інші носії інформації), що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, тобто прославляють застосування грубої сили, жорстокість, розправи і знущання над людьми, застосування катувань, показ кривавих розборок, жорстоких способів вбивств тощо. Предметом цього кримінального правопорушення закон визнає також друковану продукцію, кінофільми, відеозаписи, комп'ютерні програми та інші носії інформації, що пропагують ідеї і погляди, спрямовані на формування у людей нетерпимого ставлення і навіть ненависті до громадян іншої раси, національності чи релігійних конфесій. Обов'язковою ознакою предмета є його призначення для пропаганди культу насильства і жорстокості, а не для власного використання

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у вчиненні будь-якої з передбачених у диспозиції ст. 300 КК дій. Це ввезення в Україну зазначених творів, виготовлення, зберігання, перевезення, інше переміщення, збут, розповсюдження, примушування до участі у їх створенні. Ввезення має місце у разі фактичного переміщення зазначених творів через державний або митний кордон України. Виготовлення – це створення таких творів заново, як у випадку їх авторського створення, так і технічного виготовлення чи розмноження: аудіо-, відеозапису, фото- або ксерокопіювання, тиражування, монтаж тощо. Зберігання – це володіння такими творами або предметами, знаходження їх у винного, у його помешканні, в автомобіні, у схованці чи в інших вибраних місцях з метою

збуту чи розповсюдження. Перевезення або інше переміщення зазначених творів означає їхнє відправлення з одного місця в інше в межах України. Перевезення має місце у разі використання для цього будь-якого виду транспорту, а інше переміщення буде у випадках пересилання їх поштою, передачі у певне місце через знайомих тощо. Розповсюдження творів – це демонстрація їх змісту чи фізична передача для використання, перегляду, тиражування, у результаті чого вони стають доступними іншим особам. Збут таких творів означає платне чи безоплатне їх відчуження (частіше – це продаж, обмін, дарування) за своїм змістом він є різновидом розповсюдження. Примушування до участі у створенні твору має місце, коли винний змушує іншу особу, всупереч її волі, взяти участь у створенні або тиражуванні такого твору. Обов'язковою його ознакою є застосування психічного або фізичного насильства. Якщо таке насильство пов'язане із заподіянням середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, вчинене має бути кваліфіковано за сукупністю кримінальних правопорушень. Кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту, коли повністю вчинена будь-яка із зазначених у законі дій.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює зміст такого твору, суспільно небезпечний характер свого діяння і бажає його вчинити. Обов'язковою ознакою є мета розповсюдження чи збуту зазначених у цій статті творів, а розповсюдження, збут і примушування до участі в створенні такого твору можуть мати корисливу або іншу мету.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку, а за примушування неповнолітніх до участі у створенні такого твору – особа, яка досягла повноліття.

У частині 2 ст. 300 КК передбачена відповідальність за дії, зазначені в ч. 1 ст. 300 КК, якщо вони вчинені щодо кіно- та відеопродукції, а також збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Перша кваліфікуюча ознака означає, що предметом кримінального правопорушення в такому разі може бути тільки кіно- та інша відеопродукція, яка пропагує культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Такою продукцією визнаються записані на плівку кінофільми, відеофільми, лазерні диски, магнітофонні записи, матеріальні носії комп'ютерних програм – комп'ютерні дискети та цифрові носії інформації, відповідний характер яких дає можливість використати їх для масового перегляду. Наявність другої кваліфікуючої ознаки припускає усвідомлення винним про неповнолітній вік осіб, яким він збуває чи серед яких розповсюджує продукцію такого змісту.

Частина 3 ст. 300 КК передбачає відповідальність за дії, зазначені в частинах 1 і 2, якщо вони вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб, а також за примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Повторність означає вчинення будь-якої із зазначених у перших двох частинах статті дій хоча б другого разу незалежно від послідовності їх вчинення і того, була чи ні особа судимою за раніше вчинений таке кримінальне правопорушення. Ознака попередньої змови групи осіб має місце, коли двоє чи більше осіб до початку кримінального правопорушення домовилися про спільне його вчинення. Примушування неповнолітніх має місце, коли повнолітня особа вчиняє дії, спрямовані на те, щоб шляхом фізичного чи психічного впливу змусити неповнолітнього (неповнолітніх), всупереч його (їх) волі, взяти участь у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію.

7. Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів

Суспільна небезпечність дій, що утворюють це кримінальне правопорушення, полягає в тому, що вони посягають на основні принципи суспільної моралі у сфері статевих стосунків. Такі дії знаходяться в явній суперечності з існуючими в суспільстві традиціями інтимного спілкування людей. Завдають шкоди їх моральному вихованню, особливо неповнолітніх, шляхом одіозної сексуальної інформації призводять до деформації моральних уявлень і понять про сексуальні відносини між людьми.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 301 КК, є різні друковані чи рукописні твори, малюнки з натури, натуралістичні фото-, фотомонтажні та інші матеріальні предмети, змістом яких є непристойне зображення порнографічного характеру. Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 301 КК, є кінофільми, аудіо- й відеопродукція, відеозаписи, продукція засобів масової інформації, в тому числі реклама, матеріальні носії комп'ютерних програм, дискети та інші матеріальні носії інформації порнографічного характеру. Предметом кримінального правопорушення, передбаченого частинами 4 та 5 ст. 301 КК є аналогічна продукція, що містить дитячу порнографію. На відміну від творів і предметів зображувально-художнього, наукового чи еротичного характеру, предмети порнографічного характеру за своїм змістом у цинічній формі відображають статеві органи або натуралістичне чи протиприродне зображення сексуальних відносин. Це предмети, призначені для збудження

нездорових чи протиприродних сексуальних потреб інших осіб і тим самим деформації моральних уявлень і нахилів у сфері статевих стосунків. Тому не належать до предметів цього кримінального правопорушення мистецькі твори, у яких відображена краса людського тіла і навіть виявлення природних інтимних почуттів, де відсутні грубий натуралізм і сексуальна вульгарність. При вирішенні питання про визнання відповідного твору чи зображення предметом цього кримінального правопорушення необхідно враховувати названий раніше перелік фільмів, які за висновками експертної комісії Міністерства культури і мистецтв визнані порнографічними. А в інших випадках, якщо є сумнів у порнографічності твору чи предмета, – з урахуванням висновку мистецтвознавчої експертизи.

Об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення утворює вчинення будь-якої із зазначених у диспозиції ст. 301 КК дій. Це ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, їх виготовлення, зберігання, перевезення або інше переміщення з метою збуту чи розповсюдження, або їх збут чи розповсюдження, у тому числі інформаційне, а також примушування до участі в їх створенні. Усі ці дії, за винятком особливостей предмета кримінального правопорушення, не відрізняються від аналогічних дій, що утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 300 КК, при характеристиці якої був зроблений їх аналіз. Кримінальне правопорушення визнається закінченим із моменту вчинення будь-якої із зазначених у диспозиції статті дій.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює порнографічний зміст твору чи предмета, суспільно небезпечний характер свого діяння і бажає його вчинення. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мета збуту чи розповсюдження зазначених предметів, а збут, розповсюдження та примушування до участі у створенні такого предмета можуть мати корисливу або іншу мету.

Суб'єкт – особа, яка досягла 16-річного віку, а за примушування неповнолітніх до участі у створенні таких предметів – 18-річного віку.

За частиною 2 ст. 301 КК настає відповідальність за дії, визначені в ч. 1 ст. 301 КК, якщо вони вчинені щодо кіно- та відеопродукції, матеріальних носіїв комп'ютерних програм порнографічного характеру, а також за збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів такого змісту

За частиною 3 ст. 301 КК настає відповідальність за дії, визначені в частинах 1 і 2 цієї статті за умови, що вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому

розмірі. Повторність буде у разі вчинення будь-якої із зазначених у частинах 1 і 2 статті дій хоча б удруге незалежно від того, була чи ні особа засуджена за раніше вчинене таке кримінальне правопорушення. Ознака попередньої змови має місце, коли між двома чи більше суб'єктами до початку кримінального правопорушення відбулася змова про спільне його вчинення. Відповідно до примітки до ст. 301 ознака отримання доходу у великому розмірі буде тоді, коли його сума у двісті і більше разів перевищує н. м. д. г.

Частина 4 ст. 301 КК встановлює відповідальність за дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру. Перша ознака буде у разі, коли зазначені в частинах 1 або 2 твори, предмети або інша продукція порнографічного характеру містять натуралістичне, непристойне зображення статевих органів чи сексуальних стосунків за участю дітей, тобто осіб, які не досягли повноліття. Примушування неповнолітніх має місце, коли повнолітня особа скоює дії, спрямовані на те, щоб шляхом фізичного або психічного впливу змусити неповнолітню особу всупереч її волі взяти участь у створенні творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру.

Частина 5 ст. 301 КК передбачає відповідальність за дії, зазначені у ч. 4 цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі. Слід враховувати, що повторність матиме місце у разі вчинення двох чи більше діянь, предмети яких містять дитячу порнографію, а змова відбулася теж щодо вчинення діяння, предметом якого є дитяча порнографія.

8. Створення або утримання місць розпусти і звідництво. Аналіз складу кримінального правопорушення

Частина 1 ст. 302 КК передбачає відповідальність за створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти.

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують основні принципи суспільної моралі у сфері статевих стосунків. Місцем розпусти визнається будь-яке приміщення або інше місце, спеціально підготовлене чи пристосоване для постійного або періодичного вчинення розпусних дій (притон розпусти). Ці місця призначені для заняття проституцією, для безладних сексуальних стосунків між особами різної або однієї статі, для задоволення сексуальної пристрасті протиприродним способом і подібних дій. Це може бути будинок, квартира, кімната в гуртожитку, номер у готелі, офіс чи

інше службове приміщення, підсобні приміщення (підвал, сауна, сарай, гараж та інші, де відбуваються розпусні дії).

З об'єктивної сторони цей кримінальне правопорушення полягає у створенні або утриманні місць розпусти, а також у звідництві для розпусти. Створенням місця розпусти буде, наприклад, пошук приміщення, облаштування такого місця, добір обслуги, забезпечення засобами зв'язку і транспорту тощо. Утримання місця розпусти передбачає, наприклад, пошук клієнтів, оплату оренди приміщення, транспорту, інші фінансові розрахунки, придбання і реалізацію для клієнтів напоїв, продуктів тощо. Звідництво - це своєрідне посередництво, що виражається у сприянні добровільним сексуальним стосункам незнайомих осіб між собою. Воно може полягати у знайомстві або організації зустрічей таких осіб, у пошуку осіб, які погоджуються займатися розпустою, тощо.

Кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту вчинення будь-якої із зазначених у законі дій.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Мотиви і мета вчинення кримінального правопорушення можуть бути різними, однак за наявності мети наживи дії винного підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 302 КК.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення - будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку.

Частина 2 ст. 302 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені з метою наживи або особою, раніше судимою за таке кримінальне правопорушення, або вчинені організованою групою. Для кваліфікації дій за ч. 2 досить вчинити будь-яку дію, зазначену у ній.

Частина 3 ст. 302 КК посилює відповідальність за дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, вчинені із залученням неповнолітнього. Наявність цієї ознаки припускає залучення неповнолітнього до участі у вчиненні будь-якої із зазначених у перших двох частинах дій чи безпосереднє залучення такої особи для вчинення розпусних дій у місцях розпусти. Додаткової кваліфікації за втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність (ст. 304 КК) не потрібно.

9. Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Особливості кваліфікації цього кримінального правопорушення

Ця стаття встановлює відповідальність за втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність, пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми.

Об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують основні принципи суспільної моралі у сфері належного інтелектуального, морального та фізичного розвитку і виховання неповнолітніх.

Потерпілим є особа, яка не досягла повноліття.

Об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення утворює втягнення неповнолітнього в зазначені види діяльності. Втягненням неповнолітнього в таку діяльність є психічний чи фізичний вплив на нього з метою викликати у нього рішучість узяти участь у вчиненні одного чи декількох кримінальних правопорушень або інших антигромадських дій (п. 5 Постанови Пленуму ВС України «Про застосування законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2). Це будь-які види фізичного насильства чи психічного впливу: погрози, шантаж, обман, переконання, поради, різні обіцянки тощо. Погроза полягає в залякуванні заподіянням неповнолітньому або його близьким будь-якої шкоди. Така погроза має бути реальною, тобто такою, що здатна достатньо вплинути на підлітка. Шантаж - це погроза поширення про потерпілого відомостей, які він вважає за необхідне зберегти в таємниці. Обманом визнається навмисне перекручування обставин або приховування істини для того, щоб ввести підлітка в оману і тим самим спонукати його до вчинення кримінального правопорушення. Обіцянка як спосіб втягнення означає прийняття суб'єктом на себе тих або інших зобов'язань, незалежно від того, чи має він намір їх виконати (навчити керувати мотоциклом чи прийомам спортивної боротьби, обіцяти дружбу, захист тощо). У тих випадках, коли суб'єкт кримінального правопорушення залучає до його вчинення підлітка, який не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, він виступає як виконавець цього кримінального правопорушення (незалежно від характеру його дій) і вчинене кваліфікується за ст. 304 і за тією статтею КК, яка передбачає відповідальність за вчинене підлітком діяння (п. 6 зазначеної Постанови від 27 лютого 2004 р. № 2).

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення має місце і при втягненні неповнолітнього у пияцтво, у заняття жебрацтвом або азартними іграми. Втягнення у пияцтво - це створення в неповнолітнього бажання систематично вживати спиртні напої. Систематичність утворюють не тільки епізоди безпосереднього втягнення такої особи до вживання спиртних напоїв, а й втягнення до вживання напоїв шляхом їх придбання, дарування і вчинення інших дій, спрямованих на спонукання, або саме примушування до вживання спиртних напоїв. Спиртними напоями є горілка, спирт, коньяк, лікер, самогон, вино тощо. Обов'язковою умовою визнання таких дій кримінально протиправними має бути систематичність їх вчинення, тобто не менше трьох разів. При цьому повинне мати місце втягнення в пияцтво того самого підлітка.

Тому одноразова дія, у тому числі вживання спиртних напоїв з кількома підлітками, не утворює систематичності (п. 10 Постанови від 27 лютого 2004 р. № 2). Втягнення у жебрацтво - це схилення неповнолітнього до систематичного випрошування у сторонніх осіб грошей або інших матеріальних цінностей, а залучення до азартних ігор - схилення до систематичної гри на гроші або інші матеріальні цінності. Азартні ігри - це ігри на матеріальний інтерес у карти, рулетку, «наперсток» та ін. Кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту вчинення винним дії, спрямованої на втягнення неповнолітнього у кримінально протиправну діяльність. Втягнення у пияцтво, у заняття жебрацтвом або азартними іграми визнається закінченим за наявності систематичності, тобто вчинення таких дій не менше трьох разів (п. 10 Постанови від 27 лютого 2004 р. № 2). Наслідки і результативність таких дій на кваліфікацію не впливають.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, поєднаним з метою втягнути підлітка в кримінально протиправну або іншу антигромадську діяльність. Винна особа повинна усвідомлювати неповнолітній вік потерпілого.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є лише особа, яка до моменту вчинення кримінального правопорушення (всіх його епізодів) досягла 18-річного віку.

У частині 2 ст. 304 КК встановлена відповідальність за такі самі дії, вчинені: 1) щодо малолітньої особи, тобто такої, якій на час вчинення діяння не виповнилося 14 років, за умови, що винна особа знала про неповнолітній вік потерпілої особи або повинна була і могла це передбачити; 2) батьком, матір'ю (незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі) або вітчимом, мачухою, опікуном, піклувальником або іншою особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання чи піклування про потерпілу особу.

Питання для самостійного контролю

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку.
2. Поняття та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти моральності. Відмежування цих кримінальних правопорушень від адміністративних правопорушень.
3. Хуліганство. Необхідні ознаки цього кримінального правопорушення . Відмінність від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я.
4. Поняття творів, що пропагують культ насильства та жорстокості, а також порнографічних предметів. Значення цього питання для кваліфікації.

ТЕМА 12. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ ТА ІНШІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

1. Поняття та система кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIII Особливої частини КК України

Відповідно до ст. 49 Конституції України кожний має право на охорону здоров'я. Держава забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя населення. Кримінальні правопорушення, передбачені розділом XIII Особливої частини КК, посягають на здоров'я населення, яке є родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень. Він охоплює безпеку біофізіологічного та психічного стану, що фактично склався, невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, радіоактивне забрудненої продукції, а також від поширення епідемій.

Обов'язковою ознакою кримінальних правопорушень, що розглядаються (за винятком порушення правил боротьби з епідеміями — ст. 325 КК), є наявність предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я людей. Вони виступають як предмети або як засоби здійснення цих кримінальних правопорушень.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що розглядаються, полягає у суспільне небезпечному і протиправному заподіянні шкоди здоров'ю населення. Кримінальна відповідальність за ці кримінальні правопорушення відповідає міжнародним договорам України, які передбачають обов'язки держав переслідувати осіб, винних у незаконному обігу предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я населення, передусім наркотичних засобів. До них належать Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р., Конвенція про психотропні речовини 1971 р., Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.

Як правило, ці кримінальні правопорушення скоюються тільки шляхом дії, а деякі з них і бездіяльністю (наприклад, порушення правил зберігання і обліку наркотичних засобів, отруйних і сильнодіючих речовин, мікробіологічних та інших біологічних агентів або токсинів).

Прості (основні) склади кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів сконструйовані в основному як формальні (виняток становить заволодіння наркотичними засобами шляхом викрадення, привласнення, шахрайства і зловживання службовим становищем). Водночас деякі кримінальні правопорушення проти здоров'я населення мають матеріальні склади (статті 325-327

КК), які передбачають два види наслідків: 1) створення загрози заподіяння шкоди здоров'ю населення і 2) фактичне заподіяння такої шкоди.

Окрім того, матеріальні склади мають і деякі кримінальні правопорушення з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками (наприклад, незаконне введення в організм наркотичних засобів, якщо воно заподіяло середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому або смерть (частини 2 і 3 ст. 314 КК), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, якщо воно спричинило їх нестачу у великих розмірах (ч. 2 ст. 320 КК), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, якщо воно заподіяло тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 323 КК).

Там, де закон передбачає матеріальні склади, у тому числі наслідок у вигляді створення загрози заподіяння шкоди здоров'ю населення, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є причинний зв'язок. При наслідках у вигляді фактичного заподіяння шкоди необхідно встановити, що саме це діяння, передбачене диспозицією статті, перебуває в причинному зв'язку з наслідком як необхідним і закономірним його результатом.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення з формальним складом характеризується прямим умислом. Важливе значення для кваліфікації кримінального правопорушення при цьому має встановлення наявності або відсутності мети збуту наркотичних засобів, радіоактивне забруднених продуктів харчування чи іншої продукції та інших предметів. У більшості кримінальних правопорушень з матеріальним складом вина є тільки умисною (наприклад, викрадення, привласнення наркотичних засобів, заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовою особою своїм службовим становищем). Разом з тим для таких кримінальних правопорушень, як порушення правил боротьби з епідеміями; порушення правил поведження з біологічними агентами чи токсинами; заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування, характерна необережна форма вини до наслідків, хоча самі дії (бездіяльність) у вигляді порушення правил можуть бути вчинені як умисно, так і через необережність.

Суб'єкт цих кримінальних правопорушень, як правило, загальний, тобто будь-яка осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Лише за викрадення (крадіжку, грабїж, розбій) і вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передбачена відповідальність осіб, які досягають 14-річного віку. Водночас тільки спеціальним суб'єктом можливе вчинення таких кримінальних правопорушень, як заволодіння наркотичними засобами шляхом зловживання службовим становищем, незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів, порушення правил поведження з наркотичними засобами, отруйними і сильнодіючими речовинами, біологічними агентами чи токсинами.

Таким чином, кримінальні правопорушення проти здоров'я населення — це передбачені кримінальним законом винні, суспільна небезпечні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеному колу осіб.

Частина 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311 і ч. 5 ст. 321 КК закріплюють заохочувальні норми, які передбачають обов'язкове і безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності за наявності певних передумов та підстав (добровільна здача наркотичних засобів, звернення до лікувальної установи і початок лікування від наркоманії тощо).

Залежно від безпосереднього об'єкта, особливостей предмета та об'єктивної сторони кримінальні правопорушення проти здоров'я населення можна поділити на такі групи:

1. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та інших предметів, небезпечних для здоров'я населення (статті 305-307, 309-311, 320 і 321 КК);

2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням наркотичними засобами, а також обладнанням, призначеним для їх виготовлення (статті 308, 312, 313, 318 і 319 КК);

3. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних і одурманюючих засобів, а також допінгу (статті 314-317, 322-324 КК);

4. Інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (статті 325-327 КК).

2. Предмет кримінальних правопорушень, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушення проти здоров'я населення

Поняття та ознаки перших чотирьох видів названих предметів даються в Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР у редакції Закону України від 22 грудня 2006 р. № 530-У. Усі ці предмети (крім аналогів) передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, який складений відповідно до законодавства і міжнародних зобов'язань України і затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. Перелік складається з чотирьох таблиць (Таблиці 1, 2, 3 і 4), кожна з яких включає Список № 1 і Список № 2, а Таблиця 1 — ще й Список № 3. Ці списки містять перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, обіг яких в Україні або взагалі заборонений (наприклад, Списки № 1 і 2 Таблиці 1), або обмежений, але щодо якого встановлюються заходи контролю різної суворості.

1. Наркотичні засоби (ст. ст.305-309, 313-320 ККУ) – це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними.

– Наркотичні засоби рослинного походження – похідні різних сортів конопель (анаша, марихуана, гашиш тощо), опійні препарати, кокаїн;

– Синтетичні наркотики – це наркотики, синтезовані в хімічних лабораторіях (часто в кустарних) із різних хімічних речовин (перветин, метадон, фентаніл, фетамін та ін.) (списки № 1 таблиць I, II, III Переліку).

2. Психотропні речовини (ст. ст.305-309, 313-315, 317-320 ККУ) – це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення чи поведінки, і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними (мескалін, амфетамін, барбітал, діазепам, ЛСД тощо) (списки № 2 таблиць I, II, III Переліку)

3. Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин (ст. ст. 305-309, 313-315, 317, 320 ККУ) - це заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, їх хімічна структура і властивості подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють. Виготовлення аналогів наркотичних засобів та психотропних речовин здійснюється при створенні нових фармацевтичних препаратів, в ході чого визначається та вивчається низка речовин, які мають подібні властивості, але дещо відрізняються за своєю молекулярною структурою.

4. Прекурсори (ст. ст. 305, 306, 311, 312, 318, 320 ККУ) – це речовини та їх солі, що використовуються при виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці IV Переліку (ацетон, етиловий ефір, соляна кислота, сірчана кислота, толуол тощо).

5. Мак снодійний чи опійний (ст.310 ККУ)– це різні сорти маку, які містять алкалоїди опіуму (морфін, кодеїн, тебаїн тощо). Поширеним є виготовлення макової соломки. Це зібрані будь-яким способом стебла і коробочки будь-якого сорту снотворного маку (за винятком власне макового насіння) у цілому вигляді або подрібнені аж до порошкоподібного вигляду.

6. Коноплі (канабіс) (ст.310 ККУ) – однорічна рослина, в якій плодоносні та квітучі верхівки (суцвіття), пилки і смола містять тетрагідроканабінол – наркотично активний алкалоїд (марихуана, гашиш, смола канабісу, гашишне масло).

7. Фальсифікований лікарський засіб (ст. ст. 305, 306, 321-1, 3212 ККУ) – лікарський засіб, який умисно промаркований невідповідно відомостям про

лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України, а так само лікарський засіб, який умисно підроблений у інший спосіб і не відповідає відомостям (одній або декільком з них).

8. Отруйні речовини (ст. 321 ККУ) – це небезпечні хімічні речовини та сполуки, індивідуальні за своїм складом, суміші хімічних речовин і сполук, продукти їх розкладу та розраду, які за сукупністю притаманних їм властивостей створюють або можуть створювати небезпеку для довкілля, тварин і здоров'я людей, що може призвести до загибелі об'єктів довкілля, тварин і людей, і які потребують спеціальних методів, умов і засобів поводження з ними (берилій, сулема, ціаніди, метиловий спирт, стрихнін).

9. Сильнодіючі речовини (ст. 321 ККУ) – речовини чи відходи, які, потрапляючи всередину організму через органи дихання, травлення або через шкіру, здатні викликати смерть людини чи справляти на неї сильний негативний вплив (п. 6.1 Переліку небезпечних властивостей, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 16 жовтня 2000 р. №165).

10. Отруйні лікарські засоби (ст. 321 ККУ) – лікарські засоби, віднесені до отруйних МОЗ України (атропін та його солі, кетамін тощо). Перелік таких засобів затверджено наказом МОЗ України від 17 серпня 2007 р. № 490.

11. Сильнодіючі лікарські засоби (ст. 321 ККУ) – лікарські засоби, віднесені до сильнодіючих МОЗ України (димедрол, зопіклон, клофелін, прометазин тощо). Перелік таких засобів затверджено наказом МОЗ України від 17 серпня 2007 р. № 490.

12. Одурманюючі засоби (ст. ст. 322, 324 ККУ) – це засоби, що спричиняють одурманюючий ефект, який змінює психіку і поведінку людини, і не входять до списку наркотичних, психотропних, отруйних і сильнодіючих речовин та лікарських засобів (алкогольні суміші з будь-яким змістом клофеліну, хлороформу, ефіру, хлоретилу, спиртовими екстрактами рослин, що містять алкалоїди тропанової групи, барбітурато-алкогольну суміш, суміш димедролу з алкоголем, газоподібні речовини, лаки, фарби тощо).

13. Допінг (ст. 323 ККУ) – це речовини і методи, які використовуються для підвищення працездатності спортсменів, є потенційно небезпечними для здоров'я і заборонені для вживання Антидопінговим Кодексом Олімпійського руху і компетентним органами відповідних спортивних організацій (стимулятори, анаболіки, диуретики, пептидні та глікопротеїдні гормони та їх аналоги тощо). Закон України «Про антидопінговий контроль у спорті» від 7 лютого 2017 року № 1835-VIII.

14. Мікробіологічні та інші біологічні агенти (ст. 326 ККУ) – це предмети і речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнічні препарати, мікроорганізми, віруси, бактеріальні

речовини, будь-яка інфекційна речовина або її носії, патогенні для людей і тварин тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей.

15. Токсини (ст. 326 ККУ) – це сполуки (частина білкової природи) бактерійного, рослинного або тваринного походження, здатні при потраплянні в організм людини спричиняти захворювання або смерть (містяться в отрутах змій, павуків, скорпіонів). До біологічних агентів і токсинів відносяться, зокрема: а) хімічні речовини першого класу небезпеки – ртуть металічна, свинець і його неорганічні сполуки, оксиди марганцю, нікель та його оксиди, сульфіді, гентаміцин, оксацилін, тестостерон, фосфор жовтий тощо; б) хімічні речовини гостроспрямованої дії – бром, озон, сірководень, фосген, фосфорит тощо; в) штами-продуценти вакцин, амінокислот, антибіотиків, ферментів, білково-вітамінних концентратів, кормового білка, кормових дріжджів, вітамінів, біополімерів, харчових добавок; г) продукти (білково-вітамінні концентрати, кормові дріжджі, кормові білки, харчові білкові добавки), антибіотики медичного і немедичного призначення, мікробні препарати для захисту рослин. Особливу небезпеку для здоров'я населення становлять токсичні речовини, які при проникненні в організм людини через органи дихання, травлення або через шкіру можуть викликати затяжні або хронічні, у тому числі ракові, захворювання.

16. Радіоактивно забруднені продукти харчування та інша продукція (ст. 327 ККУ) – продукти рослинного або тваринного походження, призначені для вживання людьми, а також будь-яка інша продукція сільськогосподарського або іншого походження, що призначена для вживання худобою або для використання у промисловості чи у медицині, яка має на поверхні частинки радіоактивного матеріалу у вигляді пилу або містить радіоактивні частинки в клітинах рослин або тварин понад допустимі рівні. Комітетом з контролю наркотиків МОЗ України передбачено певні кількості наркотичних засобів чи психотропних речовин, які підлягають оцінці та врахуванню в процесі кваліфікації кримінальних правопорушень зазначеного виду. Діючими є Таблиці невеликих, великих і особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які перебувають у незаконному обігу, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. № 188.

Ряд складів кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів як кваліфікуючі ознаки передбачає здійснення незаконних дій, якщо їх предметом були особливо небезпечні наркотичні засоби і психотропні речовини, а також наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори, отруйні та сильнодіючі речовини і лікарські засоби у великих і особливо великих розмірах.

Назви (міжнародні незареєстровані і хімічні) особливо небезпечних наркотичних засобів і психотропних речовин подані відповідно в Списках № 1 і 2 Таблиці 1 Переліку. Зокрема, до особливо небезпечних наркотичних засобів

віднесені, наприклад, героїн, кокаїновий куш, кока-лист, макова соломка (концентрат з макової соломки), ефедрин. У свою чергу, особливо небезпечними психотропними речовинами визнані, наприклад, катинон, ЛСД, ЛСД-25, парагексил, МДМА тощо.

Визначення невеликих, великих і особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що перебувають у незаконному обігу, проводиться на підставі наказу Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. № 188, яким затверджені Таблиці (1, 2 і 3). Наприклад, незаконний обіг героїну у великих розмірах визнається, якщо його вага складає від 1,0 до 10,0 г, в особливо великих — від 10,0 г і більше; макової соломки висушеної - у великих розмірах від 1 кг до 5 кг, в особливо великих — від 5 кг і більше; опію екстракційного — у великих розмірах від 50 г до 250 г, в особливо великих - від 250 г і більше. Так само визначені великі та особливо великі розміри незаконного обігу психотропних речовин і прекурсорів.

Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31 серпня 2007 р. № 511 затверджено великі та особливо великі розміри отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, які знаходяться у незаконному обігу. Так, наприклад, великим розміром отруйного лікарського засобу атропіну та його солі (порошку) визначено вагу від 0,30 г до 3,00 г, а особливо великим - є його вага від 3,00 г і більше; великим розміром кетаміну встановлено вагу від 5,0 г до 50,00 г, особливо великим - від 50,00 г і більше тощо. У свою чергу, для сильнодіючих лікарських засобів, таких як, наприклад, буторфанол, великим розміром вважається вага від 0,24 г до 2,40 г, а особливо великим - від 2,40 г і більше, для дифенгідраміну (тверді форми) великим розміром є вага від 5,0 г до 50,0 г, особливо великим - від 50,0 г і більше тощо.

3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів

З об'єктивної сторони контрабанда - це незаконне переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

За своєю конструкцією кримінальне правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 305 КК, належить до кримінальних правопорушень з формальним складом. Він є закінченим з моменту фактичного незаконного переміщення через кордон вказаних предметів. Кримінальна відповідальність настає за сам факт незаконного переміщення цих предметів через кордон незалежно від того, чи зміг винний розпорядитися ними чи ні.

Із суб'єктивної сторони контрабанда вчиняється у формі прямого умислу, за якого особа усвідомлює не тільки факт переміщення предмета кримінального правопорушення через митний кордон, а й бажає цього.

Мотиви контрабанди можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. Найчастіше контрабанда здійснюється з користі, для наживи, передачі наркотиків іншим особам, з метою збуту тощо.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення - будь-яка особа.

Частина 2 ст. 305 КК передбачає відповідальність за вчинення контрабанди повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори у великих розмірах або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах

Повторність має місце, якщо контрабанда здійснюється хоча б удруге, незалежно від того, була чи не була особа судимою за перший кримінальне правопорушення.

Вчинення контрабанди за попередньою змовою групою осіб має місце, якщо у вчиненому брали участь дві або більше осіб, які заздалегідь домовилися про спільне її вчинення (ч. 2 ст. 28 КК).

У частині 3 ст. 305 КК передбачена відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, вчинену організованою групою (ч. 2 ст. 28 КК), а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах.

4. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

Предметом кримінального правопорушення є фінансові кошти (гроші, цінні папери, акції), отримані в результаті наркобізнесу, а також об'єкти приватизації, обладнання та інше майно підприємств, організацій або установ, яке приватизоване або придбане за ці фінансові кошти.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення може полягати в використанні таких коштів з метою продовження незаконного обігу вказаних предметів.

Використання коштів, здобутих внаслідок незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів з метою продовження незаконного обігу з вказаними предметами, передбачає подальше фінансування такої діяльності (наприклад, посів і вирощування рослин, що

містять наркотики, їх виробництво, виготовлення, переробка, зберігання, перевезення, пересилка тощо).

Закінченим кримінальне правопорушенням є з моменту здійснення вказаної дії.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення передбачає наявність прямого умислу, поєднаного з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення — будь-яка особа.

Частина 2 ст. 306 КК передбачає вчинення вказаних дій повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах. Під великим розміром розуміють кошти, сума яких становить двісті та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

5. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення передбачає незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Для наявності складу кримінального правопорушення досить вчинення хоча б однієї із зазначених дій.

Під незаконним виробництвом слід розуміти виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з використанням механізмів, промислових ліній і комплексів тощо. Причому виробництво передбачає систематичну, постійну кримінально протиправну діяльність, що здійснюється, як правило, на професійній основі і з професійним обладнанням.

Незаконне виготовлення — це будь-які дії, внаслідок яких були отримані наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги. Під виготовлення підпадають і дії з переробки, рафінування (очищення) з метою підвищення їх концентрації або наркотичного ефекту. Відповідальність за ст. 307 КК настає незалежно від способу виготовлення (в домашніх чи лабораторних умовах, шляхом хімічних реакцій тощо), їх виду та кількості.

Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту фактичного отримання (виходу) наркотичних засобів або психотропних речовин.

Придбання - це отримання наркотичних засобів або психотропних речовин у самого виготівника або інших осіб (купівля, отримання в обмін, у рахунок сплати боргу, як дарування або позика, а також привласнення знайденого). Причому придбання може бути як відшкодувальним, так і безвідплатним.

Придбання є закінченим кримінальним правопорушенням з моменту фактичного отримання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Під зберіганням слід розуміти фактичне володіння наркотичними засобами або психотропними речовинами (при собі, у приміщенні, в тайнику чи інших місцях). Причому для кваліфікації вчиненого не має значення, чи є винний власником чи ні, здійснюється зберігання тимчасово або постійно, а також місце зберігання.

Зберігання може здійснюватися як таємно, так і відкрито. Під зберігання підпадає також носіння наркотичних засобів і психотропних речовин. Зберігання цих предметів є триваючим кримінальним правопорушенням. Він вважається закінченим вже з моменту первинного фактичного володіння ними.

Перевезення - це переміщення наркотичного засобу або психотропної речовини з одного місця в інше будь-яким транспортним засобом, по землі, воді або у повітрі. Перевізником може бути як сам власник, так і інші особи, в тому числі й ті, які діють за винагороду.

Пересилання здійснюється у вигляді відправлення багажем або поштою. Закінченим кримінальним правопорушенням вважається з моменту відправки незалежно від того, отримав адресат наркотичні засоби або психотропні речовини чи ні. Якщо ж особа була затримана при оформленні документів на відправку, то її дії належить кваліфікувати як замах на пересилку (статті 15 і 307 КК).

Збут - це будь-яка форма передачі або реалізації наркотичних засобів або психотропних речовин, в результаті якої вони переходять у володіння і розпорядження інших осіб (продаж, дарування, обмін, передача і оплата в борг, і навіть введення ін'єкцій іншій особі тощо).

Збут вказаних речовин, поєднаний із схиланням до їх вживання, належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307 і 315 КК.

Збут є закінченим кримінальним правопорушенням з моменту передачі наркотичного засобу і психотропної речовини іншій особі незалежно від того, розпорядилася вона ним чи ні.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, що поєднується із спеціальною метою збуту наркотичних засобів або психотропних речовин.

У більшості випадків це кримінальне правопорушення вчиняється з корисливих мотивів і з корисливою метою.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення - будь-яка особа.

Частина 2 ст. 307 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315 і 317 цього Кодексу, або із залученням неповнолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що

призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передачу цих речовин у місця позбавлення волі, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини.

Під повторністю кримінально протиправних діянь слід розуміти здійснення хоча б однієї із кримінально протиправних дій, вказаних у ст. 307 КК, незалежно від того, була чи не була особа судима за першу з них.

Для кваліфікації вчинення кримінального правопорушення особою, яка раніше вчинила один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315 і 317 КК, або із залученням неповнолітнього, не має значення, досяг чи не досяг неповнолітній віку кримінальної відповідальності. Якщо він досяг 16-річного віку, то підлягає відповідальності за ч. 1 ст. 307 КК.

Частина 3 ст. 307 КК передбачає відповідальність за дії, визначені у частинах 1 або 2 цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення така сама, як і кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 307 КК.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення — прямий умисел та відсутність мети збуту, тобто подальшої передачі зазначених предметів або реалізації їх іншим особам.

Кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення такі самі, як і у ст. 307 КК.

Особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч. 1 цієї статті.

6. Кримінальна відповідальність за незаконне публічне вживання наркотичних засобів. Необхідні ознаки цього кримінального правопорушення

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується діями, які полягають у публічному або груповому незаконному вживанні наркотичних засобів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян.

Під публічним вживанням слід розуміти відкрите вживання наркотичних засобів у присутності третіх осіб, які усвідомлюють характер того, що відбувається.

Вчинення цих дій групою осіб передбачає, що у процесі вживання наркотичних засобів беруть участь дві або більше осіб. Присутність сторонніх осіб при цьому не обов'язкова. Для кваліфікації не має значення, вживали учасники групи наркотичні засоби послідовно чи одночасно.

Місцем вчинення кримінального правопорушення є територія, призначена для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, або інші місця масового перебування громадян (пляжі, вокзали, парки, дитячі майданчики, вулиці, площі, підземні переходи тощо).

Закінченим кримінальне правопорушення є з моменту вживання (прийняття) наркотичного засобу незалежно від того, чи доведений винний до стану наркотичного сп'яніння.

Із *суб'єктивної сторони* це кримінальне правопорушення вчиняється з прямим умислом. *Суб'єкт* цього кримінального правопорушення - будь-яка особа.

Частина 2 ст. 316 КК передбачає відповідальність за вчинення тих самих дій повторно або особою, яка раніше вчинила один із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 310, 314, 315, 317 і 318 КК.

7. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

З *об'єктивної сторони* це кримінальне правопорушення характеризується вчиненням однієї з таких дій: організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою.

Під організацією таких місць слід розуміти кримінально протиправні дії, спрямовані на пошук приміщення, будівлі, споруди, приготування, пристосування частини будівлі, будинку, сараю, куреня тощо для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Організація вважається закінченою з моменту створення місць для вчинення цих дій.

Утримання місць — це використання приміщення або іншого, спеціально пристосованого місця для вживання, виробництва чи виготовлення зазначених предметів. Власник місць може забезпечувати клієнтів необхідним обладнанням, інструментом, пристосуваннями, можливістю безперешкодного перебування у приміщенні в стані наркотичного сп'яніння. Утримання цих місць є триваючим кримінальним правопорушенням, який полягає у безперервному систематичному вчиненні такої кримінально протиправної діяльності.

Надання приміщення полягає у дозволі незаконного вживання, виробництва чи виготовлення зазначених предметів у приміщенні, яким винний користується або яке знаходиться в його власності. Відповідальність настає як при неодноразовому, так і при разовому наданні приміщення.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення зазначених дій.

Із *суб'єктивної сторони* це кримінальне правопорушення характеризується прямим умислом, що поєднується із спеціальною метою — створити сприятливі умови для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення — будь-яка особа.

Частина 2 ст. 317 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або групою осіб, або із залученням неповнолітнього.

8. Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення передбачає: Порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань

Санітарні правила та норми щодо запобігання та боротьби з епідемічними, іншими інфекційними захворюваннями та масовими неінфекційними захворюваннями (отруєннями) встановлюються відповідно законодавства України про охорону здоров'я.

Епідемічними визнаються такі інфекційні захворювання, які мають здатність масово поширюватися серед населення на відповідній території за короткий проміжок часу. Інші інфекційні захворювання — це різні хвороби людей, що передаються один одному (наприклад, холера, чума, малярія тощо).

Масові неінфекційні захворювання (отруєння) — це масові захворювання, виникнення яких зумовлено впливом біологічних, фізичних, хімічних чи соціальних факторів середовища життєдіяльності, у тому числі об'єктів господарської та інших видів діяльності, продукції, робіт, послуг.

Санітарні правила та норми, про які йдеться в ст. 325 КК передбачають вчинення відповідними органами та службовими особами медико-санітарних заходів, спрямованих на запобігання або боротьбу з епідемічними та іншими інфекційними захворюваннями, а також масовими неінфекційними захворюваннями (отруєннями).

Порушення цих правил може полягати в їх невиконанні або неналежному виконанні (наприклад, в'їзд на територію України іноземця з країни, де зареєстровані інфекційні хвороби, без документів, передбачених міжнародними договорами і санітарним законодавством України).

Порушення правил має бути причинне пов'язано або з поширенням епідемій, інших інфекційних захворювань або масових неінфекційних захворювань (отруєнь) на певній території України, або зі створенням реальної загрози такого поширення.

Із суб'єктивної сторони порушення встановлених правил може бути вчинено умисно або через необережність, але щодо наслідків можлива тільки необережність.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення — будь-яка особа, в тому числі і службова.

Частина 2 ст. 325 КК встановлює відповідальність за ті самі діяння, що передбачені у частині 1 ст. 325 КК, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Під загибеллю людей розуміють смерть хоча б однієї особи; інші тяжкі наслідки — це спричинення тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам; спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам; зараження захворюванням кількох осіб, заподіяння значної матеріальної шкоди фізичній або юридичній особі.

Питання для самостійного контролю

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.
2. Специфіка предмету кримінальних правопорушень, передбачених нормами розділу XIII Особливої частини КК України.
3. Поняття та форми викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів.
4. Спеціальні види звільнення за кримінальні правопорушення, передбачені нормами розділу XIII КК України.

ТЕМА 13. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАнням ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

1. Поняття та система кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

Службові особи, під час здійснення службової діяльності, повинні діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством України. Ці вимоги поширюються на всіх без винятку службових осіб незалежно від того, чи є вони представниками законодавчої, виконавчої або судової гілок влади, виконують свої службові обов'язки в державному апараті чи в органах місцевого самоврядування, в юридичних особах публічного чи приватного права. Саме з цього виходить закон, коли в частинах 3 та 4 ст. 18 КК дає загальне визначення одного з таких видів спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, як службова особа. В Особливій частині КК поняття службової особи конкретизується, а відповідальність цих суб'єктів диференціюється залежно від того, яким саме суспільним відносинам спричиняється шкода вчинюваними ними кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності. Виходячи з цього, всі службові кримінальні правопорушення закон розподіляє на три групи.

Перша з них об'єднує службові кримінальні правопорушення, вчинювані лише в юридичних особах приватного права (статті 364¹, 368³ КК).

До другої входять службові кримінальні правопорушення, вчинювані тільки в органах державної влади, місцевого самоврядування та в юридичних особах публічного права (статті 364, 365, 366, 367, 368, 368², 369 розділу XVII Особливої частини КК України).

До третьої групи належать службові кримінальні правопорушення, вчинювані не тільки в органах державної влади, місцевого самоврядування чи юридичних особах публічного права, а й в юридичних особах приватного права (статті 365², 366¹, 368⁴, 369², 369³, 370 КК).

Таким чином, у розділі XVII Особливої частини КК встановлена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, родовим об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також в юридичних особах як публічного, так і приватного права. Ці діяння належать до так званих загальних видів службових кримінальних правопорушень, безпосереднім об'єктом кожного з яких є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках апарату управління органів державної влади, місцевого самоврядування, а також в окремих юридичних

особах публічного та приватного права. Проте чимало норм КК встановлюють відповідальність за так звані спеціальні види службових кримінальних правопорушень (наприклад, ч. 2 ст. 162, статті 210, 238, 284, 351, 371-373, 375), вчинення яких також обумовлено службовим становищем суб'єкта, але їх основним безпосереднім об'єктом є інші суспільні відносини: конституційні права та свободи людини і громадянина, господарська діяльність, власність, нормальна діяльність у сфері правосуддя тощо. Тому в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» зазначається, що кваліфікація таких діянь ще й за статтями 364-370 КК можлива лише за наявності реальної сукупності загальних та спеціальних видів службових кримінальних правопорушень.

Більшість з діянь, передбачених у розділі XVII Особливої частини КК України, належать до так званих предметних кримінальних правопорушень: за ст. 366 КК предметом кримінального правопорушення є офіційний документ, а за статтями 368¹, 369¹ КК - неправомірна вигода.

Об'єктивна сторона службових кримінальних правопорушень характеризується тим, що одні з них (статті 364 і 367 КК) можуть бути вчинені як шляхом дії, так і бездіяльності, тоді як інші (статті 365, 366, 368¹, 369¹, 370 КК) — лише шляхом активної поведінки - дії. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони більшості з цих кримінальних правопорушень (за винятком передбачених статтями 369 та 369' КК) є наявність безпосереднього зв'язку між діянням особи та її службовою діяльністю, бо вони завжди обумовлені службовим становищем суб'єкта і вчинюються всупереч інтересам служби.

У частині 1 ст. 366, статтях 368, 368¹, 369, 369¹, 370 КК встановлена відповідальність за кримінальні правопорушення з формальним складом, які є закінченими з моменту вчинення самого діяння, незалежно від настання суспільне небезпечних наслідків.

За статтями 364, 365, 367 та ч. 2 ст. 366 КК караються кримінальні правопорушення з матеріальним складом, які є закінченими з моменту настання зазначених у цих статтях наслідків. За частинами 1 статей 364, 365 і 367 КК таким наслідком визнається істотна шкода, заподіяна охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, юридичних осіб, державним або громадським інтересам, яка може полягати у спричиненні: а) матеріальних (майнових) збитків; б) нематеріальної (фізичної, моральної, організаційної тощо) шкоди; в) матеріальних збитків у поєднанні з наслідками нематеріального характеру.

Згідно з приміткою 3 до ст. 364 КК матеріальна шкода вважається істотною, коли в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розмір якого визначається на момент вчинення кримінального правопорушення. При цьому така шкода може: а) бути реальною і полягати у

заподіянні прямих майнових збитків; б) виявлятися в так званій упущеній вигоді - неодожданих доходах; в) складатися із суми реальних матеріальних збитків і упущеної вигоди.

Питання про істотність шкоди, яка полягає у заподіянні наслідків нематеріального характеру, вирішується у кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, така шкода визнається істотною, якщо полягає у порушенні конституційних прав та свобод людини і громадянина (права на свободу й особисту недоторканність, виборчі, трудові, житлові права тощо); у підриві престижу та авторитету органів державної влади чи місцевого самоврядування; грубому порушенні громадської безпеки та громадського порядку; створенні обстановки, що суттєво утруднює чи перешкоджає юридичним особам виконувати свої основні функції. Істотною визнається і шкода, яка є результатом використання службового становища для: а) сприяння чи потурання вчиненню кримінального правопорушення; б) вчинення поряд зі службовим іншого кримінального правопорушення; в) приховування раніше вчиненого кримінального правопорушення.

У разі сполучення збитків матеріального і нематеріального характеру шкода може бути визнана істотною навіть тоді, коли розмір матеріальних збитків сам по собі не перевищує ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Проте і матеріальні збитки, і супутні їм наслідки нематеріального характеру можуть оцінюватися у таких випадках як спричинення істотної шкоди лише за умови, якщо вони враховуються не окремо, ізольовано один від одного, а лише у цілому, в їх нерозривному зв'язку та єдності.

Спричинення істотної шкоди є одним із критеріїв відмежування службового кримінального правопорушення від дисциплінарного проступку, бо наявність такої шкоди як результат відповідних службових порушень свідчить (за інших необхідних умов) про вчинення службового кримінального правопорушення, тоді як її відсутність дає підстави розглядати вчинене або як незакінчене кримінальне правопорушення (статті 14 або 15 КК), або як дисциплінарний (службовий) проступок.

Тяжкі наслідки, що відрізняються від істотної шкоди лише за кількісними показниками і спричинення яких передбачено у частинах 2 статей 364, 366, 367 та ч. 3 ст. 365 КК, також можуть полягати у заподіянні як матеріальної, так і нематеріальної шкоди. Коли наслідки виявляються в матеріальній шкоді (прямих реальних збитках чи упущеній вигоді), то згідно з приміткою 4 до ст. 364 КК вони вважаються тяжкими, якщо у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тяжкими судова практика визнає й такі наслідки, як створення аварійної ситуації, що призвела до загибелі людей; тривалу зупинку роботи транспорту чи виробничих процесів; дезорганізацію діяльності органів влади чи місцевого самоврядування; розвал

діяльності юридичних осіб та їх банкрутство; зрив виконання важливих державних замовлень; заподіяння смерті або тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині; сприяння, потурання чи приховування тяжких чи особливо тяжких кримінальних правопорушень тощо.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони службових кримінальних правопорушень із матеріальним складом (статті 364, 365, 367, ч. 2 ст. 366 КК) є причинний зв'язок між порушенням особою службових обов'язків та наслідками, що через це настали.

Суб'єктивна сторона службових кримінальних правопорушень припускає як умисну, так і необережну форми вини. Кримінальні правопорушення з формальним складом (ч. 1 ст. 366, статті 368, 368¹, 369, 369¹, 370 КК) вчиняються лише з прямим умислом, а у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом (статті 364, 365, 367, ч. 2 ст. 366 КК) вина визначається психічним ставленням особи до самого діяння і до його наслідків. У трьох із них (статті 364, 365, ч. 2 ст. 366 КК) діяння може бути тільки умисним. При вчиненні недбалості (ст. 367 КК) діяння може бути як умисним, так і необережним. Психічне ставлення службової особи до зазначених у законі наслідків вчиненого ним діяння може бути як умисним, так й необережним.

Суб'єкт службових кримінальних правопорушень, передбачених в розділі XVII Особливої частини КК (за винятком передбачених статтями 369 та 369¹ КК), — спеціальний тільки службова особа. Причому за статтями 364, 365, 368, 368¹ КК такою є лише службова особа органів державної влади, місцевого самоврядування та юридичних осіб публічного права, тоді як за статтями 366, 367 та 370 КК суб'єктом може бути службова особа не тільки публічного права, а й та, що здійснює свою службову діяльність в юридичних особах приватного права.

2. Поняття службової особи. Поняття представника влади. Зміст ознак цих питань

Згідно з приміткою 1 до ст. 364 КК службовими особами публічного права є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням: 1) здійснюють функції а) представників влади чи б) представників місцевого самоврядування; 2) обіймають в органах державної влади, місцевого самоврядування, на державних чи комунальних унітарних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані із виконанням а) організаційно-розпорядчих чи б) адміністративно-господарських функцій.

Представниками влади та місцевого самоврядування є передусім працівники державних органів чи органів місцевого самоврядування та їх апарату, які діють від їх імені (за їх дорученням) і у межах своєї компетенції здійснює функції цих органів. Вони наділяються владними повноваженнями,

згідно з якими мають право висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх підлеглості або відомчої приналежності, а іноді - застосовувати примусові заходи для забезпечення виконання цих вимог і притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від їх виконання. До них, зокрема, належать, народні депутати України та депутати місцевих рад, керівники державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад служби безпеки, працівники кримінальної та податкової міліції, державні інспектори та контролери тощо.

Організаційно-розпорядчими є функції щодо здійснення керівництва галузю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях. Такі функції здійснюють, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, комунальних підприємств, установ і організацій, громадських об'єднань, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями), особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири) тощо.

Адміністративно-господарськими є функції щодо управління або розпорядження державним чи комунальним майном, що припускає встановлення порядку його збереження, використання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо. Такі функції в тому чи іншому обсязі виконують начальники планово-господарських, постачальницьких, фінансових відділів та служб, завідувачі складами, магазинами, майстернями, ательє, керівники відділів підприємств, відомчі ревізори та контролери тощо.

Закон (примітка 1 до ст. 364 КК) передбачає, що особа визнається службовою не тільки тоді, коли здійснює відповідні функції постійно, а й тоді, коли виконує їх тимчасово чи за спеціальним повноваженням. Останнім в установленому законом порядку особа може бути наділена: 1) повноважним органом державної влади чи місцевого самоврядування; 2) центральним органом державного управління із спеціальним статусом (наприклад, Державна судова адміністрація); 3) повноважним органом чи повноважною (службовою) особою підприємства, установи, організації; 4) судом; 5) законом.

Для визнання особи службовою не має також значення, чи обіймає вона відповідну посаду за призначенням або на підставі виборів; чи одержує за виконання службових обов'язків винагороду або здійснює їх на громадських засадах. Однак не є службовими особами працівники, які виконують суто професійні (лікар, педагог, адвокат тощо), виробничі (водій, провідник вагону тощо) або технічні (друкарка, вантажник, сторож тощо) функції.

Стаття 26 Конституції України закріплює, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України. Тому згідно з приміткою 2 до ст. 364 КК службовими визнаються: а) посадові особи іноземних держав, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі іноземної держави; б) інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема, для державного органу або державного підприємства; в) посадові особи міжнародних організацій, а саме працівники міжнародних організацій чи інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені.

Військові службові особи за службові кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок несення військової служби, несуть відповідальність за статтями 423-426 КК України.

3. Відмежування зловживання владою або службовим становищем від перевищення влади або службових повноважень

Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК). Зловживання владою або службовим становищем є кримінальним правопорушенням із матеріальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у діянні (дії чи бездіяльності), що: 1) вчинюється з використанням влади або службового становища; 2) здійснюється в межах наданих особі службових повноважень; 3) суперечить інтересам служби; 4) заподіює істотну шкоду чи спричиняє тяжкі наслідки правам, свободам та інтересам фізичних, юридичних осіб або державним чи громадським інтересам; 5) перебуває в причинному зв'язку із зазначеними наслідками, з настанням яких кримінальне правопорушення визнається закінченим.

Службове зловживання - це завжди протиправне використання службовою особою наданої їй влади або службового становища. Тому ним визнається не будь-яке діяння службової особи, а лише таке, яке обумовлено її службовим становищем і пов'язане із здійсненням нею своїх службових (владних) повноважень. Характер та обсяг службових повноважень, коло службових обов'язків визначають компетенцію службової особи, яка встановлюється відповідними нормативними актами: законами, постановами, положеннями, статутами, інструкціями тощо.

Конкретні форми службового зловживання дуже різноманітні. Найбільш поширеними на практиці є: незаконна експлуатація праці підлеглих в особистих інтересах; зловживання службовим становищем у процесі приватизації державного майна, реєстрації суб'єктів господарської діяльності, видачі ліцензій на право зайняття такою діяльністю; нецільове використання фінансових коштів,

службових приміщень, обладнання, транспорту; потурання кримінальним правопорушенням та їх приховування тощо. У всіх цих випадках діяння кваліфікується за ст. 364 КК лише за умови, якщо відповідальність за його вчинення не передбачена іншими - спеціальними нормами КК (ч. 2 ст. 149, ст. 159, ч. 2 ст. 191, ст. 210, ч. 2 ст. 256, ч. 2 ст. 308 та ін.).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення - умисна чи змішана форма вини. При цьому діяння вчинюється лише з прямим умислом, а щодо наслідків вина може бути як умисною, так і необережною. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є мотив: а) корисливі мотиви (прагнення шляхом зловживання одержати незаконну матеріальну вигоду або позбутися матеріальних витрат); б) інші особисті інтереси (бажання просунути по службі, одержати винагороду, уникнути відповідальності за недоліки у роботі тощо); в) інтереси третіх осіб (прагнення догодити керівництву, надати переваги родичам чи пільги іншим фізичним або юридичним особам тощо).

Службове зловживання, яке вчинюється з корисливих мотивів і спричиняє майнові збитки (ст. 364 КК), за характером наслідків, способом їх заподіяння та за формою вини слід відрізнити від заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК). За статтею 364 КК матеріальна шкода може полягати як у прямих (реальних) майнових збитках, так і в упущеній вигоді, тоді як за ч. 2 ст. 191 КК - лише у заподіянні реальної майнової шкоди. За частиною 2 ст. 191 КК винний незаконно вилучає майно з наявних фондів та безоплатно обертає його на свою користь, використовуючи для цього службове становище як спосіб такого заволодіння. За статтею 364 КК винний хоча й одержує майнову вигоду чи позбавляється матеріальних витрат, але за рахунок: а) незаконного використання майна; б) тимчасового його вилучення з наміром повернення чи оплати його вартості в майбутньому; в) приховування раніше заподіяних збитків (наприклад, використання службового транспорту в особистих цілях, тимчасове «запозичення» майна, заплутування обліку для приховування нестачі тощо). За частиною 2 ст. 191 КК кримінальне правопорушення вчинюється лише шляхом активної поведінки, тоді як за ст. 364 КК - і шляхом бездіяльності. Психічне ставлення до наслідків кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 191 КК - лише умисна форма вини, а за ст. 364 - як умисна, так і необережна.

Якщо корисливе службове зловживання не тільки спричинило наслідки, зазначені в ст. 364 КК, а й призвело до незаконного збагачення суб'єкта, тобто було способом одержання службовою особою неправомірної вигоди чи способом її передачі близьким родичам, вчинене кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами статей 364 та 368¹ КК.

Суб'єкт кримінального правопорушення - лише службова особа публічного права (примітка 1 та 2 до ст. 364 КК). За ч. 3 ст. 364 КК - службова особа правоохоронного органу. Якщо зловживання повноваженнями вчиняє службова особа приватного права (ч. 3 ст. 18 КК), відповідальність настає за ст. 235-1 КК.

Необхідно **відмежовувати перевищення влади або службових повноважень від зловживання владою або службовим становищем**. В останньому випадку службова особа незаконно, всупереч інтересам служби використовує надані їй законом права і повноваження (ст. 364 КК). Під перевищенням влади або службових повноважень треба розуміти: а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, - за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти (п. 5 згаданої Постанови). Відмінність також полягає в мотивах вчинення цих кримінальних правопорушень.

4 Службова недбалість. Необхідні та кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення. Відмінність службової недбалості від зловживання владою або службовим становищем.

Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб,

З об'єктивної сторони службову недбалість характеризує наявність трьох ознак у їх сукупності: 1) дія або бездіяльність службової особи; 2) наслідки у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб; 3) причинний зв'язок між вказаним діями чи бездіяльністю та шкідливими наслідками.

Службова недбалість може проявлятися у формі: 1) невиконання службових, обов'язків через несумлінне ставлення до них; 2) неналежного виконання службових обов'язків через несумлінне ставлення до них.

Невиконання службових обов'язків означає невиконання службовою особою дій, передбачених як безумовних для виконання нею по службі. Цей вид недбалості називають "чистою" бездіяльністю - службова особа повністю не виконує свої обов'язки.

Неналежне виконання службових обов'язків - це такі дії службової особи в межах службових обов'язків, які виконані не так, як того вимагають інтереси служби. Такий вид службової недбалості "взивають "змішаною" бездіяльністю, за якої службова особа вионує свої обов'язки неналежне, діє не до кінця, не вчиняє всіх очіуваних від неї дій.

Відповідальність за ст. 367 настає лише у випадку, якщо дії, невиконання чи неналежне виконання яких спричинило передбачені зазначеній статті -наслідки, входили у коло службових обов'язків службової особи, іншими словами, якщо обов'язок діяти відповідним чином юридичне був включений (законом, указом, постановою, наказом, інструкцією тощо) до кола службових повноважень такої особи.

Для наявності складу службової недбалості слід встановити, що службова особа мала реальну можливість виконати належним чином свої обов'язки. Визначення можливості (чи неможливості) виконання нею своїх обов'язків здійснюється за допомогою відповідних об'єктивних та суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів належать зовнішні умови, в які поставлена службова особа (забезпечення охорони матеріальних цінностей, наявність транспорту чи людських ресурсів), а до суб'єктивних - особливості цієї особи (її фізичні дані, ступінь інтелектуального розвитку, наявність спеціальних знань, досвіду роботи тощо).

При службовій недбалості за наявності об'єктивної можливості діяти так, як того вимагають інтереси служби, службова особа безвідповідально, неякісне ставиться до виконання своїх обов'язків, у зв'язку з чим виконує їх неналежним чином (поверхово, неухажно несумлінно) або взагалі не виконує. Склад службової недбалості передбачає заподіяння істотної шкоди. Про поняття цієї ознаки див. коментар, викладений у Загальних положеннях до цього розділу.

Для кваліфікації діяння за ст. 367 слід встановити, що воно вчинене службовою особою під час виконання владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Діяння, яке полягало у невиконанні чи неналежному виконанні професійних функцій, навіть якщо воно призвело до істотної шкоди, не може розцінюватись як службова недбалість (наприклад, застосування лікарем неправильного лікування, невдала операція тощо),

Шкода, заподіяна через недосвідченість, недостатню кваліфікацію службової особи або з інших обставин, що не залежали від неї і не давали можливості справитись належним чином з роботою, не дають підстав говорити про наявність протиправної службової недбалості. Так само не утворюють складу цього кримінального правопорушення шкідливі наслідки, що настали з причин, які службова особа не могла усунути,

Службова недбалість вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту настання наслідків, зазначених у ч. 1 або ч. 2 ст. 367.

2. Суб'єктом службової недбалості може бути лише службова особа.

3. Службова недбалість - це єдине кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності, яке вчинюється тільки з необережності. З суб'єктивної сторони воно характеризується кримінально протиправною самовпевненістю (службова особа передбачає, що внаслідок невиконання чи неналежного виконання нею своїх службових обов'язків правам і законним інтересам може бути завдано істотну шкоду, але легковажно розраховує на "й відвернення) або кримінально протиправною недбалістю (службова особа не передбачає, що в результаті її поведінки може бути завдано істотну шкоду, хоча повинна була і могла це передбачити).

4. Кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення є спричинення тяжких наслідків. Про поняття тяжких наслідків див. коментар, викладений у Загальних положеннях до цього розділу.

5. Службове підроблення. Аналіз складу кримінального правопорушення

Предметом цього кримінального правопорушення є офіційний документ, визначення якого наведено у примітці до ст. 358 КК, згідно з якою офіційним визнається документ, що: 1) містить певну інформацію (дані, відомості, свідоцтва); 2) яка зафіксована на будь-яких матеріальних носіях (папері, магнітній, кіно-, відео- або фотоплівці, дискеті тощо); 3) наведена з дотриманням визначених законом форм (довідка, наказ, розпорядження, протокол, постанова тощо) та реквізитів (штамп, печатка, підпис тощо); 4) підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які породили або здатні породити наслідки правового характеру, або може бути використана як документи - докази у правозастосовній діяльності; 5) складається, видається чи посвідчується повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб як публічного, так й приватного права, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні документи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається в активній поведінці - *діях*, які полягають у перекрученні винним істини в офіційних використанні для цього свого службового становища чи у видачі неправдивих документів. Кримінальне правопорушення здійснюється шляхом вчинення хоча б однієї з таких, альтернативна перелічених у ч. 1 ст. 366 КК,

дій, як: а) складання неправдивого офіційного документа; б) видача неправдивого офіційного документа; в) внесення до офіційного документа неправдивих відомостей; г) інше підроблення офіційного документа.

Складання неправдивих документів - це повне виготовлення документа, що містить інформацію, яка не відповідає дійсності. Видача неправдивих документів - це надання фізичним або юридичним особам документа, зміст якого цілком або частково не відповідає дійсності і який був складений службовою особою, яка його видала, або іншою службовою особою. Внесення до документів неправдивих відомостей означає поміщення інформації, що повністю або хоча б частково не відповідає дійсності, в офіційний документ, який при цьому зберігає належну форму та реквізити. Інше підроблення документів передбачає повну або часткову зміну змісту документа чи його форми, реквізитів, проте не за рахунок внесення до нього неправдивих відомостей, а шляхом їх виправлень, підчищень, дописок, витравлювань тощо.

За способом вчинення підроблення може бути матеріальним - внесення різних змін у дійсний документ, та інтелектуальним - складання неправдивого за змістом, але дійсного за формою та реквізитами документа.

За частиною 1 ст. 366 КК карається кримінальне правопорушення із формальним складом, який визнається закінченим з моменту вчинення будь-якої з зазначених у диспозиції дій незалежно від того, чи спричинили вони наслідки і чи було використано підроблений документ. За частиною 2 ст. 366 КК карається кримінальне правопорушення із матеріальним складом, який визнається закінченим за умови, якщо службове підроблення спричинило тяжкі наслідки. Якщо умисел був спрямований на заподіяння тяжких наслідків, але вони не настали з причин, що не залежали від волі винного, вчинене слід кваліфікувати за ст. 15 та ч. 2 ст. 366 КК.

Якщо підроблення є лише готуванням до іншого кримінального правопорушення або використання підробленого обов'язки в даних умовах; 5) у чому саме виявилися допущені нею порушення службових обов'язків; 6) які наслідки спричинили ці порушення; 7) чи перебували ці порушення в причинному зв'язку з наслідками.

Для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 367 КК діяння суб'єкта має бути обумовлене його службовим становищем, бо невиконання або неналежне виконання не службових, а суто професійних обов'язків не може розглядатися як недбалість і кваліфікується за іншими нормами (наприклад за статтями 131, 137, 139, 140 КК). Не застосовується ст. 367 КК і тоді, коли несумлінне ставлення суб'єкта до виконання своїх службових обов'язків передбачено як самостійний склад кримінального правопорушення в спеціальних нормах КК (наприклад в статтях 271, 275, 287, 382 КК).

Суб'єктивна сторона недбалості найчастіше виявляється в необережній формі вини як щодо діяння, так і його наслідків. Можлива й змішана форма вини - умисел до діяння і необережна форма вини до наслідків цього діяння. Не виключається недбалість і за наявності непрямого умислу, коли умисне порушення службових обов'язків тягне за собою наслідки, настання яких особа хоча і не бажає, але свідомо припускає (наприклад, така ситуація має місце, коли цінний вантаж, що прибув на залізничну станцію, був розкрадений через те, що начальник станції не виконав свої службові обов'язки і не виставив охорону, вважаючи без жодних на те підстав, що про збереження вантажу подбає сам вантажоодержувач).

Суб'єкт кримінального правопорушення - службова особа як публічного, так і приватного права (частини 3 та 4 ст. 18 КК).

6. Зловживання впливом. Аналіз складу кримінального правопорушення

Предметом цього кримінального правопорушення є неправомірна вигода, ознаки якої визначені у примітці до ст. 364¹ КК, зокрема: у статтях 364, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² та 370. Кримінального кодексу України під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

Зловживання впливом є кримінальним правопорушенням із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає в активній поведінці - діях, які за ч. 1 ст. 369-2 КК виявляються: а) у пропозиції або б) наданні неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за такі вигоди вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (далі - уповноважена особа); за ч. 2 а) в одержанні такої вигоди за вплив на прийняття рішення зазначеною особою або б) у пропозиції самої особи (посередника) здійснити вплив на уповноважену особу за надання вигоди; за ч. 3 - в одержанні вказаної вигоди шляхом її вимагання за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою.

За частиною 1 ст. 369-2 ініціатором пропозиції чи надання неправомірної вигоди може бути як особа, що її пропонує чи надає, так і особа-посередник, яка за такі вигоди погоджується вплинути на прийняття рішення уповноваженою особою. Тому за ч. 1 ст. 369-2 КК кримінальне правопорушення хоча і визнається закінченим з моменту пропозиції неправомірної вигоди, але за умови, що посередник або сам ініціює надання йому такої вигоди, або у відповідь на пропозицію того, хто пропонує надати йому вигоду, обіцяє (погоджується) за такі вигоди здійснити вплив на прийняття рішення уповноваженою особою. Якщо ж такої згоди не досягнуто, вчинене кваліфікується як замах (ст. 15 КК) на

кримінальне правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 369-2 КК. За частиною 2 ст. 369-2 КК питання про визнання кримінального правопорушення *закінченим* необхідно вирішувати диференційовано: а) якщо сам посередник пропонує здійснити вплив на уповноважену особу за надання йому неправомірної вигоди, кримінальне правопорушення визнається *закінченим* з моменту надходження такої пропозиції; б) якщо такої пропозиції з боку посередника не надходило - з моменту одержання ним хоча б частини неправомірної вигоди, яка надається за ініціативою того, хто звертається до посередника. За частиною 3 ст. 369-2 КК кримінальне правопорушення визнається *закінченим* з моменту одержання шляхом вимагання хоча б частини неправомірної вигоди.

За статтею 369-2 КК предмет кримінального правопорушення - неправомірна вигода - пропонується, надається або одержується для (за) здійснення впливу на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, до кола яких згідно з приміткою до ст. 369-2 КК належать особи, визначені в пунктах 1 - 3 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (народні депутати України, депутати місцевих рад, державні службовці, судді, працівники прокуратури, тощо). Що ж стосується способу здійснення самого впливу, діянь, що складають його зміст, наслідків їх вчинення, характеру рішення (законне чи незаконне), прийнятого особою, на яку здійснюється такий вплив, - усе це знаходиться поза межами об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК. Проте, якщо такі діяння містять ознаки певного складу кримінального правопорушення (наприклад, вплив здійснюється шляхом погрози вбивством або уповноважена особа внаслідок впливу на неї, здійсненого шляхом умовлянь, приймає рішення, пов'язане із зловживанням службовим становищем), вони підлягають самостійній кваліфікації за відповідними статтями Особливої частини КК. Так само, якщо особа пропонує чи надає неправомірну вигоду посереднику, схилиючи його при цьому здійснити вплив на уповноважену особу шляхом вчинення того чи іншого кримінального правопорушення (наприклад, шляхом передбаченої ст. 195 КК погрози знищенням його майна) їх дії повинні додатково кваліфікуватися як співучасть (підбурювання та виконання) у вчиненні такого кримінального правопорушення.

Розмір неправомірної вигоди, пропозиція, надання чи одержання якої карається за ст. 369-2 КК, визначається у кожному окремому випадку, виходячи з конкретних обставин справи та з урахуванням положень ч. 2 ст. 11 КК.

За частиною 3 ст. 369-2 КК способом одержання неправомірної вигоди є її вимагання, ознаки якого визначені в ч. 1 ст. 189 КК. Якщо внаслідок вимагання вигоду не було одержано з причин, що не залежать від волі вимагача, вчинене кваліфікується як замах (ст. 15 КК) на кримінальне правопорушення, передбачений ч. 3 ст. 369-2 КК. Вимагання неправомірної вигоди, вчинене за наявності ознак,

передбачених частинами 1 та 2 ст. 189 КК, повністю охоплюється ч. 3 ст. 369-2 КК, а якщо у діях вимагача є ознаки кримінального правопорушення, передбаченого частинами 3 або 4 ст. 189 КК, вчинене кваліфікується за сукупністю - за частиною 3 або 4 ст. 189 та ч. 3 ст. 369-2 КК.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення - прямий умисел.

Суб'єкт кримінального правопорушення - будь-яка особа, в тому числі і службова особа як публічного, так і приватного права (частини 3 та 4 ст. 18 КК). Але якщо посередник, який обіцяє чи здійснює вплив, є службовою особою приватного права, то пропозиція чи надання йому, а також одержання ним неправомірної вигоди за такий вплив, здійснений з використанням наданих йому повноважень, карається (за інших необхідних умов) не за ст. 369-2 КК, а за відповідними частинами ст. 235⁴ КК. Якщо ж таким посередником є службова особа публічного права, а запропонована чи надана їй, а також одержана нею неправомірна вигода має майновий характер, то дії того, хто її пропонує чи надає, кваліфікуються за відповідними частинами ст. 369 КК.

Питання для самостійного контролю

1. Поняття та система кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

2. Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

3. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

4. Поняття службового кримінального правопорушення та його ознаки.

5. Поняття службової особи. Поняття представника влади. Зміст ознак цих питань.

6. Відмежування зловживання владою або службовим становищем від перевищення влади або службових повноважень.

7. Службова недбалість. Необхідні та кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення. Відмінність службової недбалості від зловживання владою або службовим становищем.

8. Службове підроблення. Особливості кваліфікації цього кримінального правопорушення.

9. Відмінність службового підроблення від підробки документів.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ (ГЛОСАРІЙ)

1. *Кримінальне право* - система загальнообов'язкових, формально визначених юридичних норм (правил поведінки), прийнятих Верховною Радою України, що визначають які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили.

2. *Кримінальна відповідальність* - певні негативні наслідки вчинення особою суспільно небезпечного діяння, які передбачають державний осуд діяння та особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, полягають в певних обмеженнях особистого, майнового або іншого характеру, що визначається обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

3. *Закон про кримінальну відповідальність* - єдиний кодифікований письмовий акт, що має вищу юридичну силу, відповідає Конституції України та загальновизнаним міжнародно-правовим актам, приймається Верховною Радою України або всенародним референдумом і містить кримінально-правові норми, що визначають підстави і принципи кримінальної відповідальності, визначають, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання мають застосовуватися до осіб, що їх вчинили.

4. *Кримінальне правопорушення* - передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), яке вчиняється суб'єктом кримінального правопорушення.

5. *Склад кримінального правопорушення* - сукупність встановлених законом про кримінальну відповідальність юридичних об'єктивних (об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона кримінального правопорушення) та суб'єктивних (суб'єкт кримінального правопорушення, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення) ознак, що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінально протиправне.

6. *Суб'єкт кримінального правопорушення* - фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність.

7. *Стадії вчинення злочину* - певні етапи вчинення кримінального правопорушення, реалізації умислу на здійснення суспільно небезпечного діяння, які суттєво різняться між собою характером діяння, моментом припинення діяння.

8. *Співучасть у кримінальному правопорушенні* - умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.

9. *Сукупність кримінальних правопорушень* - вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено.

10. *Покарання* - захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

11. *Судимість* - певний правовий стан особи, який є правовим наслідком засудження особи вироком суду до кримінального покарання.

12. *Бандитизм* – родове поняття, яке охоплює три способи вчинення кримінального правопорушення: організація озброєної банди або участь у такій банді, участь у нападах, які вчинила банда.

13. *Вбивство* – протиправне умисне або необережне насильницьке позбавлення життя іншої людини.

14. *Контрабанда* – кримінальне правопорушення, яке полягає у незаконному переміщенні певних предметів через митний кордон України.

15. *Крадіжка* – таке викрадання, здійснюючи яке, винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілого чи інших осіб.

16. *Напад* – раптова, несподівана для потерпілого, короткочасна, агресивна, насильницька дія.

17. *Перевищення влади або службових повноважень* – умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй законним прав і повноважень.

18. *Службові особи* – особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також займають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальними повноваженнями.

19. *Становище, небезпечне для життя особи* – таке становище, коли людина без сторонньої допомоги не має можливостей вжити ефективних заходів до самозбереження внаслідок безпорадного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова:

1. Конституція України. [Електронний ресурс]. Режим доступу до конституції : [http:// zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua)
2. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс]. Режим доступу до кодексу : [http:// zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua)
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закону України від 13 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу до закону <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>
4. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (2002–2010). – [Електронний ресурс]. Режим доступу до постанов : <http://www.scourt.gov.ua>
5. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [С.В. Албул, А.М. Бабенко, О.А. Гритенко, В.Я. Конопельський, В.О. Меркулова та ін.]; за ред. д.ю.н., проф. О.В.Меркулової, д.ю.н., доцента В.Я.Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. Харків : Право, 2018. 142 с.
7. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення. коментар до Розділу XIII Кримінального кодексу України. / С.В. Албул, А.М. Бабенко, О.А. Гритенко, В.Я.Конопельський, І.М. Чекмарьова; за загальною редакцією д.ю.н., генерала поліції третього рангу І.П. Катеринчука. Одеса: ОДУВС, 2018. 124 с.
8. Державний екзамен з кримінального права у питаннях та відповідях: навч. посіб./ уклад. Плужнік О.І. , Конопельський В.Я., Гритенко О.А., Луріс В.Г.Одеса: ОДУВС, 2018 270 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. Вид. 3-тє, доп. і перероб. / П. Л. Фріс. Одеса : Фенікс, 2018. 394 с.
- 10.Кримінальне право України. Особлива частина: зб. задач / За заг. ред. д.ю.н., проф. Савченка А.В. та к.ю.н., доц. Мостепанюк Л.О. Київ: НАВС, 2018. 101 с.
- 11.Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, О. Д. Комаров, М. А. Рубашенко ; відп. ред. В. І. Тютюгін. – 3-тє вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 224 с
- 12.Топчій В. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник у схемах. / В. В. Топчій, Г. В. Дідківська, Т. О. Мудряк ; Держ.

фіскальна служба України, Ун-т ДФС України, Союз юристів України ГО « Всеукраїнська асоціація кримінального права». Вінниця «ТВОРИ», 2019. 344 с.

13. Берзін П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник : у 3-х т. – Т. 1. Загальні засади / П.С. Берзін. 2-ге вид., виправл. та доповн. Київ, ВД «Дакор», 2019. 562 с
14. Дудоров О. О. Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 228 с.
15. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: навч. посібник у схемах / О. З. Мармура, О. Ф. Пасека, В. Ф. Примаченко, Т. Р. Сабанюк. Львів, 2019. 44 с.
16. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка.– К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
17. Сухонос, В.В. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / В.В. Сухонос, Р.М. Білоконь, В.В.Сухонос (мол.) / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В.В. Сухоноса. Суми : ПФ "Видавництво "Університетська книга", 2020. - 672 с.

Домоміжна:

1. Ахмедов В. А. Сучасні теоретичні підходи до визначення об'єкта злочинів проти правосуддя / В. А. Ахмедов // Судова апеляція. - 2018. - № 1. - С. 33-39.
2. Балабко, В. В. Злочини проти життя та здоров'я особи: кримінальна відповідальність медичних працівників [Текст] : монографія / В. В. Балабко ; Держ. ВНЗ "Нац. гірн. ун-т". - Запоріжжя : Дніпровський металург, 2017. - 287 с.
3. Бантишев О. Ф., Романюк Б. В. Корупційні злочини як можливе готування до вчинення інших кримінальних правопорушень / О. Ф. Бантишев, Б. В. Романюк // Юридичний вісник. Повітряне і комічне право. - 2018. - № 1. - С. 150-157.
4. Баулін Ю. В., Тацій В. Я. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України / Ю. В. Баулін, В. Я. Тацій // Право України. - 2020. - № 2. - С. 17-30.
5. Беліков К. А., Приходько А.А. Окремі питання детермінації вуличних крадіжок у сільській місцевості / К. А. Беліков, А. А. Приходько // Наше право. - 2019. - № 4. - С. 72-78.

6. Бурдега Р. В. Географічні та соціально-економічні фактори детермінації рецидивної злочинності в Причорноморському регіоні України / Р. В. Бурдега // Правовий часопис Донбасу.- 2018. - № 2. - С. 110-116.
7. Васілін Є. М. Велика матеріальна шкода як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого статтею 218-1 Кримінального кодексу України / Є. М. Васілін // Судова та слідча практика в Україні. - 2018. - Вип. 6. - С. 29-34.
8. Волинець Р. А. Службова особа учасника фондового ринку як суб'єкт злочину проти фондового ринку, передбаченого статтею 222-1 КК України / Р. А. Волинець // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. - 2018. - Вип. 1. - С. 86-95.
9. Волинець Р. А. Аналіз суб'єктного складу злочинів, що посягають на фондовий ринок, передбачених статтями 223-2 та 232-2 Кримінального кодексу України / Р. А. Волинець // Приватне та публічне право. - 2018. - № 1. - С. 113-117.
10. Готвянська М. А. Тактика допиту дорослого, який втягнув неповнолітнього в злочинну діяльність (окремі аспекти) / М. А. Готвянська // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. - 2018. - Вип. 1. - С. 219-228.
11. Грищенко О.П. Фікція в кримінально-правовому інституті рецидиву злочинів / О. П. Грищенко // Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. - 2018. - № 1. - С. 144-149.
12. Добкіна К.Р., Мартинюк Ю.О. Досвід України та країн ЄС щодо правового регулювання боротьби із торгівлею людьми або іншими незаконними угодами щодо передачі людини / К. Р. Добкіна, Ю. О. Мартинюк // *Dictum factum*. - 2019. - № 2. - С. 118-123.
13. Дудоров О. О. Питання кваліфікації шахрайства у працях П. С. Матишевського і сучасній судовій практиці / О. О. Дудоров // *Юридична Україна*. - 2019. - № 11. - С. 63-67.
14. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації зловживання впливом у судовій практиці / О. Дудоров // *Юридична Україна*. - 2019. - № 5. - С. 24-35.
15. Дудоров О. О., Задоя К. П. "Вік сексуальної згоди" у міжнародному праві, кримінально-правовій доктрині та кримінальному кодексі України / О. О. Дудоров, К. П. Задоя // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2019. - Вип. 1. - С. 75-94.
16. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Порухення обмежень щодо одержання подарунків: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства / О.

- О. Дудоров, Р. О. Мовчан // Правничий часопис Донецького університету. - 2019. - № 1. - С. 12-21.
17. Єрмолаєва-Задорожня С. В. Віктимологічні чинники злочинів щодо перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів / С. В. Єрмолаєва-Задорожня // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція.- 2018. - Вип. 31. - С. 126-128.
 18. Жерж Н. А. Міжнародні нормативно-правові засади боротьби з торгівлею людьми / Н. А. Жерж // Ірпінський юридичний часопис. Серія : Право. - 2019. - Вип. 1. - С. 141-150.
 19. Зайцев О. В. До питання звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду (ч.2 ст.111 КК України) / О. В. Зайцев, В. Р. Філіпенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2018. - Вип. 1. - С. 103-112.
 20. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення. Коментар до розділу XIII Кримінального кодексу України [Текст]. - Одеса : ОДУВС, 2018. - 124 с.
 21. Калиновська О. І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним збутом наркотичних засобів / О. І. Калиновська // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2018. - № 2. - С. 184-193.
 22. Карпенко Є. М. Міжнародний досвід відшкодування шкоди потерпілому як одна з форм запобігання злочинам / Є. М. Карпенко //Правовий часопис Донбасу. - 2018. - № 1. - С. 190-196.
 23. Книженко С. О. Поняття та структурні елементи криміналістичної характеристики злочинів проти правосуддя / С. О. Книженко // Судова та слідча практика в Україні. - 2018. - Вип. 6. - С. 111-115.
 24. Коваленко А. В. Типові способи вчинення посягань на життя та здоров'я журналістів / А. В. Коваленко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2017. - Вип. 4. - С. 239-246.
 25. Козаченко В. В. Аналіз судових рішень щодо хуліганських діянь, вчинених дітьми / В. В. Козаченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. - 2017. - Вип. 29(2). - С. 88-91.
 26. Коломієць Н.В. Щодо застосування умовно-дострокового звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі / Н. В. Коломієць // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2018. - № 3. - С. 177-182.

27. Копйова І. А. Змова на вчинення злочину як обов'язкова ознака співучасті / І. А. Копйова // Проблеми законності. - 2017. - Вип. 137. - С. 113-122.
28. Коренюк А. А. Рецидивна злочинність неповнолітніх в Україні: сучасний стан та попередження / А. А. Коренюк // Публічне право. - 2018. - № 2. - С. 233-238.
29. Корчевний А. І. Становлення та розвиток державного регулювання та контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні: нормативно-правовий аспект / А. І. Корчевний // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Державне управління. - 2018. - Т. 29, № 4. - С. 54-58.
30. Кошель В. В., Псьота О. В. Особливості добровільної відмови: відмінність від схожих діянь особи, що підлягають кримінальній відповідальності та кримінальний проступок як вид можливого покарання / В. В. Кошель, О. В. Псьота // Молодий вчений. - 2018. - № 5(1). - С. 249-255.
31. Кріпак А. А. Покарання у вигляді позбавлення волі у законодавстві України та країн західної Європи / А. А. Кріпак // Вісник Пенітенціарної асоціації України. - 2018. - № 1. - С. 105-114.
32. Кумановський М. В. Характеристика деяких обставин, що виключають злочинність діяння / М. В. Кумановський, А. Р. Кузьмін // Публічне право. - 2018. - № 1. - С. 38-44.
33. Ландіна А. В. Відповідальність спеціальних суб'єктів злочинів закримінальним законодавством України: узгодженість із принципами кримінального права / А. В. Ландіна // Правова держава. - 2018. - Вип. 29. - С. 281-288.
34. Лисько Т.Д. Окремі правові орієнтири щодо застосування закону про кримінальну відповідальність за вчинення крадіжки (ст. 185 КК України): аналіз судової практики / Т. Д. Лисько // Вісник Академії адвокатури України. - 2019. - Т. 16, № 2. - С. 50-58.
35. Оніщенко О. Ю. Перспективи розвитку екологічного законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження / О. Ю. Оніщенко // Правовий часопис Донбасу. - 2018. - № 1. - С. 70-76.
36. Орлеан А. М. Кримінально-правова кваліфікація торгівлі людьми: науково-практичний коментар до ст. 149 КК України / А. М. Орлеан // Журнал східноєвропейського права. - 2019. - № 64. - С. 28-40.
37. Осадчий, В. І. Злочини проти правосуддя [Текст] : монографія / В. І. Осадчий. - Київ : Маслаков Р. О. [вид.], 2018. - 200 с.

38. Полянський Є. Принцип non bis in idem у кримінальному праві США / Є. Полянський // Юридичний вісник. - 2018. - № 1. - С. 108-113.
39. Приполова Л. І. Щодо проблеми адаптації національного законодавства до норм міжнародного права у сфері захисту прав осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі / Л. І. Приполова // Вісник Пенітенціарної асоціації України. - 2018. - № 1. - С. 13-19.
40. Самойленко О. А. Інформаційний продукт як предмет посягання під час вчинення злочинів із використанням обстановки кіберпростору / О. А. Самойленко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. - 2018. - Т. 29(68), № 4. - С. 165-169.
41. Самойленко О. А. Предмет посягання під час вчинення злочинів із використанням обстановки кіберпростору / О. А. Самойленко // Приватне та публічне право. - 2018. - № 3. - С. 80-83.
42. Семенюк Н. М. Витоки та генеза часу як ознаки об'єктивної сторони злочину / Н. М. Семенюк // Юридична наука. - 2018. - № 2. - С. 70-85.
43. Семко М. О. Проблематика визначення співучасті у злочині / М. О. Семко, І. Ю. Шаблевська // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. - 2018. - № 4. - С. 22-27.
44. Стрельцов Є.Л., Мирошниченко Н. А. Підстава кримінальної відповідальності потребує законодавчого закріплення / Є. Л. Стрельцов, Н. А. Мирошниченко // Право України. - 2020. - № 2. - С. 151-163.
45. Стрільців О. М. Характеристика вчинених порушень встановлених правил обігу наркотичних засобів, психоторопних речовин, їх аналогів або прекурсорів / О. М. Стрільців // Слово Національної школи суддів України. - 2019. - № 1. - С. 131-140.
46. Тимофєєва Н. В. Участь спеціаліста в організації та проведенні допиту під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва / Н. В. Тимофєєва // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. - 2018. - № 1. - С. 328-337.
47. Трощин Р. В. Кримінально-правова характеристика та запобігання контрабанді наркотичних засобів. / Р. В. Трощин // Журнал східноєвропейського права. - 2019. - № 70. - С. 399-403. -
48. Фріс П. Л. Кримінально-правова ідеологія і кримінально-правова політика / П. Л. Фріс // Право України. - 2020. - № 2. - С. 52-66.
49. Хавронюк М. І. Проступок, його сутність і порядок досудового розслідування та судового розгляду: новітні середньоазійські підходи, порівнюючи з уже відомими / М. І. Хавронюк // Право України. - 2020. - № 2. - С. 119-137.

50. Юзикова Н. С. Правовий аспект звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 260 Кримінального кодексу України / Н. С. Юзикова, А. В. Харченко // Судова та слідча практика в Україні. - 2018. - Вип. 6. - С. 63-68.

Навчальний посібник

Конопельський В.Я., Плужник О.І., Резніченко Г.С.

ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Підписано до друку 23.02.2021 року Формат 60x90/16.

Папір офсетний.

Гарнітура “Times New Roman”. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 18,37

Наклад 20 прим.

м. Одеса, вул. Новоціпний ряд, 2.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія А № 494632 від 01.01.2012 р.

тел. 048-788-14-72; email – kopirka.otd@gmail.com